

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXV.

TECHNOLÓGIAI KIHÍVÁSOK AZ EGYES JOGTERÜLETEKEN

SZERKESZTETTE:

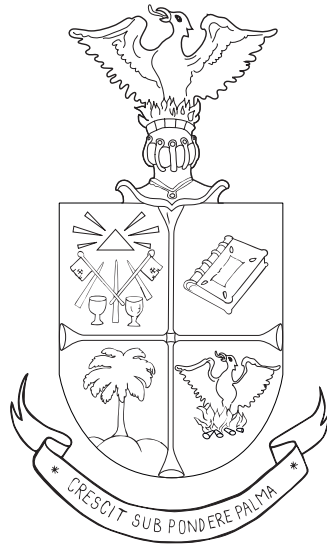
HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

**Technológiai kihívások az
egyres jogterületeken**

Technológiai kihívások az egyes jogterületeken

SZERKESZTETTE:

HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

Budapest, 2018

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2018

Kutatásvezető:
Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

A kutatás résztvevői:
Dr. habil. Birher Nándor – Dr. habil. Boóc Ádám
Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs PhD – Dr. habil. Cservák Csaba
Dr. Dobrocsi Szilvia PhD – Prof. Dr. Domokos Andrea
Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér – Dr. habil. Kun Attila
Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter – Dr. habil. Osztovits András
Dr. Pataki Gábor Zsolt PhD – Dr. habil. Szuchy Róbert – Dr. Tóth András PhD

Szerkesztette:
Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Olvasószerkesztő:
Nagy Lenke

A tanulmánykötet lezárva: 2018. november 15.

ISSN 2063-4757
ISBN 978-963-9808-99-7

A mű az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósul meg.

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara
Felelős kiadó: Dr. Törő Csaba dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:
Patrocinium Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

Dékáni köszöntő	7
Előszó	9
BIRHER NÁNDOR <i>Az egyéb normarendeknek a modern technológiai szabályozással összefüggésben történő alakítása, a jogalkotással párhuzamosan</i>	11
BOÓC ÁDÁM <i>Technológiai kihívások a polgári jogban, különös tekintettel az öröklési jogra</i>	25
CSÁKI-HATALOVICS GYULA BALÁZS <i>Modern technológiák megjelenése a közigazgatásban</i>	39
CSERVÁK CSABA <i>Modern technológiák az alkotmányjogban, különös tekintettel az alapjogvédelemre</i>	67
DOBROCSI SZILVIA <i>A digitalizációval összefüggő büntetőeljárásai kihívásokról</i>	87
DOMOKOS ANDREA <i>Modern technológiai kihívások a büntető anyagi jogban</i>	107
HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR <i>Modern technológiai kihívások a társadalombiztosítási jogban</i>	123
KUN ATTILA <i>A modern technológiák hatása a munkajogra, munkaegészségügyi aspektusban</i>	137

MISKOLCZI BODNÁR PÉTER

A 3D nyomtatás és más új technológiák hatása a kereskedelmi jogi jogalkotásra155

OSZTOVITS ANDRÁS

A digitalizáció hatása a nemzetközi magánjog fejlődésére179

PATAKI GÁBOR ZSOLT

Új technológiai kihívások az EU jogalkotásában189

SZUCHY RÓBERT

Az új technológiák hatása az energiajogra203

TÓTH ANDRÁS

Technológiák a versenyjogi jogalkalmazásban217

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ

Nagy megtiszteltetést és igazán inspiráló lehetőséget jelentett a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara számára, hogy résztvevője lehetett az Igazságügyi Minisztérium által, a hazai jogászképzés színvonalának emelését célzó támogatási kezdeményezésnek. A Karunkon folyó jogi képzést és az itt oktató szakemberek jogtudományi szakmai kutatásainak elmélyítését egyaránt elősegítő lehetőséget, az abban résztvevő kolleginák és kollégák sikeresen kiaknázták.

Ennek legújabb eredményét tartalmazza Karunk immár második olyan kötete, amelyet az Igazságügyi Minisztérium kutatási támogatása által ösztönzött szakértői munka gyümölcseit fogja egybe. Ez a tanulmánygyűjtemény kitűnően szemlélteti, hogy milyen megtermékenyítő és lendületet adó alkalmat jelenthet egy külső kezdeményezés, a Karon belül meglévő sokrétű szakértelem és szakmai érdeklődés, egy adott téma köré való csoportosításában. Az Igazságügyi Minisztérium által megnyitott támogatási lehetőség katalizálta a kari oktatói közösséget, alkalmi és tematikus kutatóközösséggé rendezve mindazokat, akik be kívántak kapcsolódni.

A kortárs társadalmi és gazdasági környezetünket nagymértékben meghatározó és mélyen átható technológiai változások jogtudományi, jogalkotási és jogalkalmazási kihívásainak szakszerű vizsgálata, rendszerezett áttekintése és egymást kiegészítő tanulmányokba foglalása adja a jelen kötet tartalmát. Bízom benne, hogy ez a kutatási irányvonal továbbra is folytatódni fog, és hosszú időre meghatározó célt szabhat az Állam- és Jogtudományi Kar keretében zajló sokirányú tudományos tevékenység egyik kiemelten fontos területének.

Akárhogyan is alakulnak kutatásaink és az abban résztvevő kollégák köre, mindenesetre, ezúton szeretném kifejezni Karunk elismerését és köszönetét a Dr. Trócsányi László igazságügyi miniszter úr által kezdeményezett és a Dr. Vízkelety Mariann államtitkár asszony által felügyelt minisztériumi kutatási támogatási programért, amely mozgásba hozta a mostani kötetet eredményező, közös szellemi és szakmai együttgondolkodási folyamatot.

A.D. 2018

Dr. Törő Csaba

ELŐSZÓ

LECTORI SALUTEM ET OBSERVANTIAM!

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2018-ban is neves kutatási programban vett részt – „Technológiai kihívások az egyes jogterületeken” címmel –, mely része az Igazságügyi Minisztérium keretében megvalósuló, „Jogász-képzés színvonalának emelését célzó programok” sorozatnak.

A támogatási időszak alatt – amely 2018. április 1-től 2019. február 28-ig tart – létrejött tanulmányokat, csokorba szedve tarthatja kezében a tisztelt Olvasó ebben a tanulmánykötetben. A kutatómunka a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Szemere Bertalan Kutatóközpontja keretében valósult meg. A megjelenő értekezések tekintetében, fontos szempont volt, hogy minél szélesebb területre terjedjen ki a kutatás.

Ennek a célnak megfelelően, Dr. habil. Birher Nándor (Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék) *Az egyéb normarendeknek a moderntechnológiai szabályozással összefüggésben történő alakítása, a jogalkotással párhuzamosan*, Dr. habil. Boóc Ádám (Polgárjogi és Római Jogi Tanszék) *Technológiai kihívások a polgári jogban, különös tekintettel az öröklési jogra*, Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs PhD (Közigazgatási Jogi Tanszék) *Modern technológiák a közigazgatásban*, Dr. habil. Cservák Csaba (Alkotmányjogi Tanszék) *Modern technológiák az alkotmányjogban, különös tekintettel az alapjogvédelemre*, Dr. Dobrocsi Szilvia PhD (Bűnügyi Tudományok Intézete) *A digitalizációval összefüggő büntetőeljárás kihívásokról*, Prof. Dr. Domokos Andrea (Bűnügyi Tudományok Intézete) *Modern technológiai kihívások a büntető anyagi jogban*, Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér (Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék) *Modern technológiai kihívások a társadalombiztosítási jogban*, Dr. habil. Kun Attila (Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék) *A modern technológiák hatása a munkajogra munkaegészségügyi aspektusban*, Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter (Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék) *A 3D nyomtatás és más új technológiák hatása a kereskedelmi jogi jogalkotásra*, Dr. habil. Osztoivits András (EU Jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszék) *A digitalizáció hatása a nemzetközi magánjog fejlődésére*, Dr. Pataki Gábor Zsolt PhD (Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete) *Új technológiai kihívások az EU jogalkotásában*, Dr. habil. Szuchy Róbert (Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék) *Az új technológiák hatása az energijogra* és Dr. Tóth András PhD (Infokommunikációs Jogi Tanszék) *Technológiák a versenyjogi jogalkalmazásban* című tanulmányával vett részt.

Korunk tudományos és technológiai fejlődése olyan nem várt kihívásokkal jár, amelyekre nemcsak a politikai döntéshozóknak, de a jogalkotóknak is feltétlen fel kell készülniük. A kérdések egyre súlyosabbak, a válaszoknak így egyre szakszerűbb-

nek kell lenniük. Az idő pedig szorongat, hiszen a ma adott válasz, holnap könnyen idejétmúlttá válhat...

A kutatások eredményeit, e tanulmánykötet révén kívánjuk megismertetni mindazokkal, akik komolyabb érdeklődést mutatnak, a tudományos elemzés keretében vizsgált témakörök iránt. Ezek részletes ismertetésére is sor kerül egy tudományos konferencia keretében 2018. december 13-án, a Magyarországi Református Egyház zsinati dísztermében.

Budapest, 2018. november 15.

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér
kutatásvezető
a Szemere Bertalan Kutatóközpont vezetője

AZ EGYÉB NORMARENDEKNEK A MODERN TECHNOLÓGIAI SZABÁLYOZÁSSAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN TÖRTÉNŐ ALAKÍTÁSA, A JOGALKOTÁSSAL PÁRHUZAMOSAN

Tanulmányunkban bemutatjuk, hogy a modern technológiák felvetődő kérdéseit nem elégséges a történéseket jellemzően csak követni tudó jogi normarendre hagyatkozva szabályozni, hanem szükséges a megelőző funkcióval is rendelkező erkölcs, esetleg vallás normarendjére is tekintettel lenni. Az ember megfelelő önértelmezése nélkül képtelen arra, hogy a tudással kezébe került hatalmat a fenntarthatóság elvének megfelelően legyen képes használni. Az emberi önértelmezés kereteit pedig az erkölcsi és a vallási normarend jelöli ki. Abogy Paul Virilio fogalmazta meg: „Nem érthetjük meg a technikát etikai támpont nélkül”. Erről a megértésről és magáról az etikai támpontról szól a jelen dolgozat.

1. Bevezetés

A jogelmélet jellemzően a jogi normákkal kapcsolatos kutatásokra koncentrált. Ezt a horizontot kell kitágítani és egyúttal gyakorlativá is tenni, amikor a modern technológiák szabályozásáról beszélünk². Különös figyelmet kell fordítani az egyéb normarendek, sajátos módon az erkölcs (és vallás) szerepére az új technológiák szabályozása során³.

Első lépésben tisztázni kell az „egyéb normarendek” jelentését. Ezeket a későbbiekben alapozó normarendeknek fogjuk tekinteni. A normarend általunk használt jelentése: közös értékeken alapuló, racionális szabály- és cselekvési minta. A normarend összefoglalja azokat a normákat, amelyek megtartása a címzettjük számára kötelező.

1 Habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jогtörténeti, Jогelméleti és Egyházjogi Tanszék.

2 Megjegyezzük, hogy a modern vagy új technológiák elnevezés hétköznapi jelentésben szerepel, amelynek részleges pontosítását a Homicskó Á., (ed) Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai, Budapest 2018, című munkában találjuk. Nem hétköznapi értelemben nem beszélhetünk önmagában technológiákról, csak egy adott tevékenység technológiájáról és ennek változásáról.

3 Virilio P., Beszélgetés, <http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/ezredvegi/virilio.html>, le-
töltve: 2018. augusztus 20.

A norma pontos értelmezése rendkívül nehéz, mert egyrészt nincs rendezve a fogalomrendszer, másrészt adott fogalmat többféle elnevezéssel látnak el, illetve adott elnevezés mögött lehet, hogy többféle fogalom áll, sőt az elnevezéseket sokféle tudományág, sokféle tartalommal használja.

A tágabb értelemben vett norma szinonimájának tekinthető a szabály, az előírás, utasítás stb.

Munkánkban három normarendet azonosítunk, ezek a vallás, az erkölcs és a jog, amelyeknek a címzettjük közös, a felelősen cselekvő ember⁴. Eltérő azonban a cél és szankció rendszer. Az alábbi táblázatban mutatjuk be a normarendek jellegzetességeit⁵.

	Jog	Erkölcs	Vallás
Cél	autonóm	autonóm/heteronom	heteronom
Szankció	heteronom	autonóm/heteronom	autonóm

Táblázat: a normarendek jellegzetességeinek összefoglalása

A **jog** esetében az egyén saját érdekei mentén cselekszik, a „mindent szabad, ami nem tilos” liberális elv jegyében. Hogy ezt a túlzó autonómiát féken lehessen tartani, szükség van a mások (közösség) által elfogadott szankciókra.

Az **erkölcs** esetében a cél magában hordja a közösség érdekeit is, az egyén felismeri, hogy nem életképes a többiek nélkül. Mind a cél felismerése mind pedig az esetleges szankciók vonatkozásában keverednek az autonóm és heteronom elemek. Az erkölcsi szabályok vonatkozásában, a közösség a csoportból való kizárással szankcionál, jellemzően nem precízen leírt eljárási szabályok szerint. A vallás esetében a cselekvés célja az emberen kívül esik. Az ember felismeri, hogy nem rendelkezik teljes mértékben a saját életével. Éppen ezért a léte célját nem ő, hanem az Isten határozza meg. Pontosan emiatt a felismerés miatt, nincs is szükség heteronom szankcióra.

A **vallásban** az egyén maga néz szembe a felelősségével önmagában⁶. A fizikai szankció, kirekesztés elmarad. Hangsúlyozni kell, hogy a három normarend összefüggésben van egymással, így mindegyik kapcsolódik a másik kettő fogalmi és eszközrendszeréhez. (Akkor is, ha ezeket a fogalmakat és eszközöket a saját kódja szerint teszi saját rendszerének részévé⁷.)

4 Birher N., Janka F., Jog, erkölcs, vallás, in: Deliberationes, 2017/2, 188-201.

5 A táblázat és a kapcsolódó magyarázat szerepel egy korábbi kéziratban, amely az KÖ-FOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, "A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés" projekt részeként készült.

6 Jellegzetes példa lehet erre a katolikus kánonjogi gyakorlat, amelyik bírói ítélettel megállapíthatja egy házasság érvénytelenségét. Más kérdés, ha az egyén meggyőződése eltér az ítélettől, hiába a külvilág számára kedvező ítélet „Istent nem lehet becsapni”. Birher N., Mikor ítélkezhet az egyházi bíró a kánoni jogszabályok ellenében?, Budapest 2006.

7 Poscher, The Hand of Midas: When Concepts Turn Legal, or Deflating the Hart-Dworkin

Jellemzően a normarendet a jogrenddel azonosítják, különösen is a pozitív jog koncepciójában⁸. Kelsen ugyanis az ún. „Trennungsthese” megfogalmazásával végérvényesen különválasztotta a jogot az erkölctől – így bizonyos értelemben, a jogászok szemszögéből legalábbis – a jog normarendjének elsőbbségét hangsúlyozva. Valóban igaz, hogy a normarend egyik fontos, azonban nem kizárólagos eleme a jogrend. Emiatt a distinkció miatt nevezzük az erkölcs és a vallás normarendjeit „egyéb” normarendnek. Ezek az utóbbi normarendek teszik képessé az embert arra, hogy közösségben gondolkodjék, hogy jogot alkosson. Az így megalkotott jogrend már valóban a saját szabályai és nyelve szerint működhet⁹. Nem jöhet azonban létre jogrend a közösségben és jövőben gondolkodó ember, azaz az erkölcsös és vallásos ember nélkül.

2. Alapozó normarendek

Végső soron, újra azzal a kérdéssel szembesülünk, amely a II. VH után felvetődött: megegyez-e az ember bármit, ha van rá elegendő hatalma? Mi lehet az emberi cselekvés korlátja, ha a jog maga is emberi alkotás?

Esetleg vannak magasabb és egyetemesebb érvennyel bíró korlátok, mint maga a jog/alapjogok/népakarát?

Mi lehet az, ami az emberi hatalomnál nagyobb hatalom – ha egyáltalán van ilyen – abban a kontextusban, amelyben az ember a természetet egyre inkább legyőzhetőnek tartja.

Álláspontunk szerint a jogi normákat, amelynek alapja az emberi hatalom és amelyik valamiféle korlátozáshoz/kényszerítéshez kötődik két másik normarend alapozza meg, ezek a vallás és az erkölcs. Ez az alap azonban csak annyiban jelenik meg a jogrendben, amennyiben az ember megjelenik abban.

A **vallás** munkadefiníciója a következő: A vallás lényege az embertől független „Szent”¹⁰ felismerése. A vallás közvetlen Teremtő-teremtmény viszony, radikális és megmásíthatatlan alárendeltségben. A vallás célja az ember, mint hiánylény (önmagában, végessége miatt nem teljes létező) teljességigényének betöltése. A vallásban az ember felismeri, hogy a Szent-hez képest bűnös, önmaga erejéből nem tisztulhat meg (nem élhet örökké), külső segítségre van szüksége. A külső segítség a „Törvény-adásban”,

Debate, in, Law and Philosophy Library, Concepts in Law, vol. 88, 99-115.

8 „Hans Kelsen szerint csak normatív értelemben beszélhetünk alá- fölrendeltségről, vagyis szuverenitásról. Ilyen értelemben a szuverenitás egy normarend legfőbbbségét jelenti, amely érvényességét nem vezeti le más normarendből, hanem tovább le nem vezethetőnek, logikai kezdetnek kell feltételeznünk.”, Kondorosi F, A világ végveszélyben!, <https://books.google.hu/books?isbn=9633576776>, letöltve: 2018. augusztus 7.

9 Poscher, The Hand of Midas: When Concepts Turn Legal, or Deflating the Hart-Dworkin Debate, in, Law and Philosophy Library, Concepts in Law, vol. 88, 99-115.

10 Otto, R., A szent, Budapest 2001.

az ember szabállyal való megajándékozásában áll. A szabálynak megfelelő élet teszi lehetővé, hogy az ember saját létében maradandó, az anyagot meghaladó értelmet találjon. A vallás normarendje az Isten törvényében (parancsok), a közösség szervezetére vonatkozó szabályokban (törvénytárgy) és a szertartásra vonatkozó szabályokban (ritus) jelenik meg.

Az *erkölcs* munkadefiníciója a következő: Az erkölcs rendeltetése, hogy a társadalmi együttélésnek értelmet adjon (hogyan cselekszem jól a közösségemben?), továbbá, hogy a cselekvést az egyén a saját identitásában is értelmezze (mit mond a lelkiismeretem). Az erkölcsben az egyik mozzanat a közösségtől irányul az egyén felé (éthosz), a másik pedig az egyéntől a közösség felé (ethosz, morál). Az erkölcs célja, hogy a közösség élete, beleértve az egyén életét is, minél harmonikusabb, a közösség fenntartására minél alkalmasabb legyen. Az erkölcs célját tekintve olyan evolúciós előny, amelyik a közösség tartós fennmaradását biztosítja. Alapja a bizalom, az egymásra hagyatkozás és a közösségért való felelősségvállalás¹¹. Az erkölcs normarendje tehát a közösség elvárásaiban (szokás) és az egyén lelkiismeretében (jó/rossz megkülönböztetése) jelenik meg.

Meg kell vizsgálni az alapozó normarendek szerepét. Egészen biztos, hogy nem létezhet a modern jogban közvetlenül erkölcs vagy vallás, azonban az is biztos, hogy nem létezhet modern jog anélkül, hogy az azt alkotó és alkalmazó embernek ne lenne erkölcsi és vallási alapja.

Mind az erkölcs, mind pedig a vallás az egyénre, mint megismételhetetlen humanumra épül. Mindez elengedhetlenné teszi annak a vizsgálatát, hogy a modern technológiák szabályozása esetében milyen mértékben van szükség erkölcsi, ill. vallási alapelvek, mint alapozó normák alkalmazására, ill. milyen mértékben határozhatja meg az erkölcs és a vallás az emberi cselekvést.

Ahhoz, hogy az ember közösségben tudjon élni, és a modern technológiákat alkalmazza, nem elégséges kizárólag az egyik vagy a másik alapozó normarend alkalmazása. Szükség van az egyén meggyőződésére arról, hogy az ő személyes és a közösségének a léte értékes. Elengedhetlen annak a megértése, hogy a közösségi lét a múltból ered (történelmi tudat) és a jövőre orientált. Ez az alapja annak, hogy az egyén önmagán túllátva a fenntartható jövő érdekében cselekedjen¹². Ez az az alapvető belátás – amelyik az ember személyes és közösségi lényegének felismerésén alapul, és amelyik az alapja lehet a fenntarthatóság megőrzésének a modern technológiák korában.

A vallás és az erkölcs normarendjei azok, amelyek elsődlegesen alkalmasak lehetnek a prevencióra, a szankcionálandó helyzetek elkerülése érdekében az egyén „életszeretetének” megerősítésén keresztül. Ennek az életszeretetének az alapja annak felismerése, hogy közösség nélkül nem létezhet emberi élet.

11 Birher N., Janka F., Jog, erkölcs, vallás, in: *Deliberationes*, 2017/2, 188-201.

12 Anzenbacher A., *Keresztény társadalometika*, Budapest 2001.

3. A jog normarendjének új értelmezése

A jogrend klasszikusan pontos definícióját adja Zlinszky János, a következők szerint: „A közösség normatív módon határozza meg az együttműködés magatartási szabályait. Ez a tevékenysége az állami keretben létező társadalomban a jogalkotás, eredménye a jogrend, illetve annak betartása és betartatása révén a jogbiztonság. A jogrend biztonsága szabályainak közérthető, egyértelmű, egymással összhangban lévő rendszerén múlik. Amint a matematika törvényei belső összefüggésükben felelnek meg az igazságnak, a jog szabályai is belső logikai törvényszerűséggel kapcsolódnak egymáshoz. Ez adja a rendszer valódiságát, igaz voltát – ha sérül, ha hézagos, a jogállami lét sérül. Nem többségi kérdés a jogrend belső harmóniája, hanem az azt megismerők tudatától független valósága van. Ezért a jogrendbe bekerülő újabb és újabb szabályok tartalma nem lehet sem önkényesen meghatározott, sem találomra megfogalmazott. Tartalmuknak, értelmüknek egyaránt a rendszerrel kell összecsengeniük: egyébként nem kiegészítik, gazdagítják vagy növelik azt, hanem megrontják. A jogrend belső összhangja, önnön értéktörvényeinek megfelelő volta valóság, a róla tudatunkban kialakított képigazsága a méltóságot hordozó ember szabadságának előfeltétele. („Az igazság szabadabbá tesz titeket.” *Ján 8,32*) A táguló, megújuló, új szabályokkal gyarapodó jogrend belső összhangján a jogászai hivatást vállalók őrködnek.¹³„

Zlinszky professzor világos definíciója mára több szempontból is újra értelmezésre szorul. A jog szövedéke egyre bonyolultabbá válik, egyre több a „kvázi” jogi elem, a jogrétegek egyre komplexebben épülnek egymásra.

4. Modern technológiákkal kapcsolatos szabályozás

A modern technológiák kutatása és alkalmazása új szabályozási koncepciókat igényel. A ma használt „modern” fogalom ugyanis, több szempontból különbözik a „modern” korábbi vívmányaitól. Szemléletesen mondhatnánk, a különbség annyi, amennyi az 1600-as évek sakkozó robotjai és a KUKA gyár mai robotjai között van. A változás leginkább mennyiségi, azonban ettől még jelentős. A mennyiségi változás főbb területei a következők:

- Az új technológiák által kiváltható hatás mértéke elérte a negatív mindenhatóság szintjét¹⁴
- Az új technológiák felhasználásával a valóság keveredik a szimulációval¹⁵

13 Zlinszky J., A hatalomgyakorlás ellensúlya: közigazgatási bíróság – alkotmánybíróság. Nr. 2011/1., <http://plwp.eu/evfolyamok/2011/137-2011-1>, letöltve: 2018. augusztus 7.

14 Kalmár Z., A német történetfilozófia a rövid XX. században, Veszprém 1996.

15 Baudrillard J., A szimulákrum elsőbbsége, <http://www.fajtube.com/irodalom/konyvek/Jean-Baudrillard-A-szimulakrum91548.php>, letöltve: 2018. augusztus 20.

- Az új technológiák miatt a mérhetőség kritériuma soha nem látott jelentőségre tett szert¹⁶
- Az új technológiák hatására jelentős szerepet kapott a komplexitástudomány, amelyben fokozott szerepet kaptak az egyes részterületek „szakértői”¹⁷ és az összefüggéseik vizsgálata.

A komplex problémákat csak komplex (globális) eszközökkel lehet megoldani. A vizsgált területen a nemzeti szabályozások jellemzően elégtelenek, mert a tőke és a tudomány szabadon áramlik a világban a kisebb ellenállás felé.

Az eddigi kutatások alátámasztották¹⁸, hogy a jogi szabályozás nem elégséges az innovatív technológiákkal kapcsolatban. Ennek oka részben a technológiákban rejlő veszélyek, részben pedig a szabályozás lassúsága a technológiák fejlődéséhez képest. Szükséges az új preventív jellegű megközelítés, a normativitás szintjeinek összekapcsolása és a nemzetközi összefogás.

5. A jogi norma kiterjesztő értelmű megközelítése

Már a hazai irodalomban is legalább kétféle jogréteg értelmezést találunk. Részben Pokol Béla értelmezését, aki négy jogréteget különböztet meg, úgymint az írott jogszabályok szövegrétegét, a bírói jogot, a jogdogmatika és az alkotmányos alapjogok rétegét. A négy réteg esetenként kiegészül a nemzetközi jog rétegével¹⁹. Ettől eltérő Ádám Antal felfogása, aki „legalább tíz” jogréteget különböztet meg, alapvetően a nemzetközi jog rétegére fókuszálva²⁰.

A modern technológiák kutatásának és használatának szabályozásával kapcsolatban, túllépve a jogréteg elmélettel kapcsolatos vitákon javasoljuk Jakab András eredeti és bátor jogkoncepciójának elfogadását: eszerint a jog „strukturált tömegpszichózis”. Tömegpszichózis azért, mert attól jogi a norma, hogy annak hiszik, strukturált azért, mert meghatározott eljárásokkal, meghatározott intézmények, meghatározott formában hozzák létre és követelik meg a betartásukat²¹. Ez a formalizált definíció számunkra

16 Birher, N., Mérések, *Studia Wesprimiensia*, 2016.

17 Az igazságszolgáltatás rendszerében is egyre nagyobb jelenőséget kap a szakértői bizonyítás. Dekker, S., We have Newton on a retainer: Reductionism when we need systems thinking. *The Joint Commission Journal on Quality and Patient Safety*, 2010, 36 (4), 147-149.

18 Homicskó Á., (ed) *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*, Budapest 2018.

19 Pokol B., *Jogelmélet*, Budapest 2005, JAKAB A., *A magyar jogrendszer szerkezete*, 2007, Budapest, 47-51.

20 Ádám A., *A közigazgatás értéköttsége az alkotmányos jogállamban, Tér és Társadalom*, 13(3), o. 19-36. doi: <https://doi.org/10.17649/TET.13.3.528>, letöltve 2018. augusztus 7.

21 Jakab A., *A magyar jogrendszer alapelemei*, <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab13.html>, letöltve: 2018. augusztus 7.

tökéletes ahhoz, hogy a tényleges helyzetnek megfelelően kiegészítsük a jogi normák klasszikus fogalmát az olyan elemekkel, amelyek nagymértékben meghatározzák a jogi szabályozást – különösen is a modern technológiák alkalmazása területén.

A jogi normarendhez soroljuk a normatív jogi aktusokat, jellemzően a jogszabályokat és egyedi jogi aktusokat jellemzően egyedi határozatokat és ítéleteket. A magyar jogrendszer akár tűnhet zárt rendszernek is, bár figyelemmel a jogtörténet által feltárt változásokra, itt is sokféle *terminológiát* és csoportosítási módot találunk. Sokkal nehezebb helyzetben vagyunk, ha még a nemzetközi jogot is a jogi norma-részeként kívánjuk kezelni. Márpedig ez – különösen is a modern technológiák szabályozásának kérdése során nem kerülhető meg. Megjelennek az ún. „hibrid” jogrendek, amelyek egyszerre tartalmaznak nemzeti és nemzetközi elemeket, gyakran fogalmi elhatárolás nélkül. Itt kell megjegyezni, hogy a nemzetközi jogot a szakirodalom gyakran önálló normarendként²² kezeli.

A jogi normarend elemeinek taxonómiája két okból vált napjainkra hiányossá:

- nem kezeli az ember-gép, gép-gép, ember-mesterséges intelligencia, gép-mesterséges intelligencia²³ viszonyokat
- nem értelmezi az erkölcsi vagy vallási színben feltüntetett, egyre nagyobb problémákat okozó egyéni és közösségi identitáskeresést (pl.: vallási fanatizmus vagy bioetika területe)

Megállapításunk szerint a jogi normarendnek egy új, a nemzeti jogokat meghaladó, globális és új formában megjelenő változatai jelennek meg. Ezek az új jogrendek gyakran valóban csak annyiban jogiak, hogy megfelelnek a strukturált tömegpszichózis definíciónak. Azaz meghatározott formában, felhatalmazott szervek által, kötelező erővel szabályoznak egy-egy kérdést. Gyakran nehéz eldönteni, hogy inkább a merev strukturáltság vagy inkább a tömegpszichózis jellemző rájuk.

A jogi normarend értelmezési körét az alábbi fogalmakkal kell kibővíteni. Minden esetben autonóm (csoport érdekei szerinti) célja van a szabályozásnak és heteronom, azaz külső a szankció. A szabályozás célja tehát valamiféle csoportérdek, amelyik jellemzően eltér a nemzeti érdekektől. A működés hatékonyságát pedig nagymértékben növeli a technikai optimalizáció, a szabályalkotás és szabályérvényesítés egyre nagyobb mértékű automatizálása.

- Szabványok és minőségbiztosítás: a szabványok és a „termék vagy szolgáltatás fogyasztói igényeknek való megfelelése” a 4.0 Ipar egyik legjelentősebb szabályozási eszköze. A minőségbiztosítás, azaz a fogyasztói igényeknek való megfelelés szabályozása egyre automatizáltabbá válik, ezen a területen egyre gyakrabban

22 Kelsen, H., *Allgemeinen Theorie der Normen*, Wien 1979.

23 Romero, D., *Towards an Operator 4.0 Typology: A Human-Centric Perspective on the Fourth Industrial Revolution Technologies*, www.researchgate.net/publication/309609488, letöltve: 2018. augusztus 8.

gépek végzik az elemzéseket és határozzák meg az elvárásokat²⁴. A szabványok esetében jól azonosíthatók a szabványok alkotói. Előírásaik és szankcióik az iparban gyakran szigorúbbak, mint a jogszabályok normái. A szabványosítás teszi lehetővé a Human- Cyber-Physical Systems (H-CPS) globális kialakítását. A nemzeti és nemzetközi jogot átalakítják a szabványok, az ún. „standard”-ok, amelyek pontos definíciója mind a mai napig hiányzik a szakirodalomból, azonban jelentőségük egyre nagyobb, mivel ezek olyan normák, amelyek jelentős „köttöerővel” rendelkeznek, azonban „normatív meghatározásuk” hiányos²⁵.

- Protokollok és adatbiztonsági elvárások: a protokollok és egységesített kommunikációs csatornák globális rendszerek létrejöttét teszik lehetővé, amelyektől az egyes nemzeti szabályozások gyakorlatilag képtelenek eltérni, ezáltal soha nem látott mértékű hatalomkoncentrációt létrehozva
- Compliance: a gyorsan változó szabályozási környezetben elengedhetetlen a különböző szabályozók folyamatos nyomon követése, a hatályosság megtartása és a normakollízió feloldása. A különböző szabályozók automatizált és jellemzően nemzetek feletti összehangolása szintén jelentős hatalomkoncentrációhoz vezet. A compliance tárgykörében a nemzeti szabályozók csak egy kis részt jelentenek.
- Etikai kódexek: az etikai kódexeket olyan szabályoknak tekintjük, amelyeket jellemzően a szakmai etikák körébe szokás besorolni, valójában azonban egy-egy hivatásrend munkajogi szabályait pontosítja és teszi kifejezetten vagy burkoltan kötelezővé, ill. szankcionálhatóvá. Pontosán emiatt jól alkalmazhatóak munkajogi vitákban együtt az elsősorban eljárási elemeket tartalmazó fegyelmi szabályzatokkal. Az etikai kódexek célja az azokat hatályba léptető közösség autonóm célja, szankciói pedig heteronomak, azokat a közösség kényszeríti ki. Jelentőségük egyre inkább az egyes nemzeti hivatásrendek területére szorul vissza. A név ellenére általában alkalmatlanok arra, hogy az egyén erkölcsi normarendjére hatást gyakoroljanak.
- Irracionális hitek (vallási fanatizmus) Látszólag nem tartozik a vallási fanatizmus a jogi normarend területére, azonban ha alaposabban vizsgáljuk, megfelel a „strukturált tömegpszichózis” osztálynak. A vallási fanatizmus nem vallási, hanem jogi jelenség és globalitásában hasonlítható az előzőekben felsorolt szabályozási mintákhoz. Itt az előírások szintén a hatalom megtartását és növelését célozzák, autonóm, csoportérdeket megjelenítő célok mentén, saját, globális kommunikációs csatornák és módszerek segítségével, heteronom szankciós rendszerrel. A vallási fanatizmus modern társadalmi jelenség, éppen ezért a kezelése is modern eszközöket igényel. Semmiképpen sem szabad a vallási fanatizmust a vallás vagy az erkölcs normarendjéhez sorolni, mivel nem létezik olyan erkölcs és vallás, amelyik az ártatlan megölését legitimálná.

24 Lorenz et alii, *Man and Machine in Industry 4.0*, Boston Consulting Group.

25 Paulus et alii, *Internationales, Nationales und Privates Recht: Hybridisierung der Rechtsordnungen?* 2014, 110.

Bizonyos esetekben adott normák összessége bizonyos funkciót ellátó rendszert, ún. normarendszert alkot, ezekre példák az alábbiak:

- szervezeti menedzsmentrendszereket jellemző normarendszer, ilyenek például az irányítási rendszerek, a védelmi rendszerek, a biztonsági rendszerek, stb.
- szervezeti megfeleléség-rendszer (compliance management), amely az adott szervezetre vonatkozó megfeleléség követelményrendszereket foglalja magába.
- minősítő normarendszer, ilyenek például a tanúsító, akkreditáló, stb rendszerek

6. A 4.0 Ipar új szabályozási módszerei

Munkánk következő részében megvizsgáljuk, hogy a 4.0 „Ipari forradalomban” milyen új szabályozási módozatokkal találkozunk már napjainkban is, amelyek jogrendbe való integrációja azonban még hiányzik. A 4.0 Ipar jellegzetessége, hogy magasan automatizált, ön-felügyelő (self-aware), ön-optimalitáló (self-optimizing) és ön-szabályzó (self configuring)²⁶. A magas automatizálás feltétele a különböző szabályozási rendszerek összehangolása és az érdekeltek igényeinek – a kormányzattól a fogyasztókon keresztül a menedzsmentig - a figyelembe vétele. Mindehhez természetesen egységesülő kódokkal megírt szabályokra van szükség²⁷. Ezeknek a szabályoknak világosan kódolhatóknak és egyetemesen értelmezhetőeknek kell lenniük ember-gép-mesterséges intelligencia viszonylatban egyaránt.

A szabályozásnak tehát az Adaptive, Collaborative and Intelligent Multi-Agent System (ACI-MAS²⁸) rendszerben kell értelmezhetőnek lennie. Egyes részletszabályokat a 4.0 Ipar logikája szerint akár maguk a gépek is készíthetnek maguknak vagy az embereknek, szakszóval a „humán operátoroknak”. (Pl. ellenőrzési gyakoriság optimális meghatározása). Sajátos az ACI-MAS rendszer társadalmi környezetének a Social Factory-nak meghatározása is. A definíció szerint, a social factory egy olyan élő hálózat, amelyben erős és közvetlen kapcsolat (szabályozás és információközlés) van a social operator, social machines, social software systems²⁹ között, hogy így kialakuljon az „okos” termelési környezet, amely képes lesz tanuló termelési környezetté fejlődni³⁰.

26 Longo, F., et alii, Smart operators in industry 4.0: A human-centered approach to enhance operators' capabilities and competencies within the new smart factory context, <http://dx.doi.org/10.1016/j.cie.2017.09.016>, letöltve 2018. augusztus 8.

27 Schumacher, A., et alii, A maturity model for assessing industry 4.0 readiness and maturity of manufacturing enterprises, <http://dx.doi.org/1010106/j.procir.2016.07.040>.

28 Romero, D., Social Factory Architecture: Social Networking Services and Production Scenarion Trough the Social Internet of Things, Services and People for the Social Operator 4.0, <https://www.researchgate.net/publication/319389292>.

29 A fordítással nem érdemes próbálkozni, hiszen ezek a kifejezések ill. rövidítések lesznek az egyetemes kommunikáció elemei.

30 Romero D., Social Factory...

Ebben a rendszerben a gép, szoftver és ember egyenlő partner és képes az egymással való kommunikációra. Így tehát a termelési rendszer szereplői, alanyai a hardware (robot) a software (információs rendszerek) és a „humanware” (kék vagy fehér inges munkavállalók). A kommunikációjuk pedig lehet:

- humán-humán az erre a célra létrehozott csatornákon (közösségi portálok) keresztül.
- humán-gép akár az emberen viselhető, akár a tőle távoli gépekkel E-SNS ill. SIOIT³¹ kommunikációs csatornákon.
- humán-információs rendszer mesterséges intelligencia formájában
- az itt felsoroltakon túl maguk a gépek, közvetlen emberi beavatkozás nélkül is kommunikálhatnak egymással az IoT³² kommunikációs csatornáin.

A kommunikációs módok és a tevékenység szabályozásának módszerei változásával megváltozik maga a munkavégzés is. Mivel nem tartozik közvetlenül a témánkhoz, csak felsorolás szerűen említjük meg az új munkavégzési típusokat, amelyekben már nem egyszerűen csak egy humán szereplő a munkavállaló. Megjelenik a szuper erős operator, ahol egy exoskeleton teszi lehetővé az ember számára addig elvégezhetetlen munkánk elvégzését. Ebben az esetben az ember és a gép az eddig megszokottnál jóval szorosabb együttműködésben van. A kiterjesztett valóság (Augmented Reality) munkása jóval több információ segítségével végezheti a munkáját, mint amit az érzékszervei gépi segítség nélkül közvetítenek neki. A virtuális valóság munkása pedig a tevékenységét távolról, virtuális (gépileg konstruált) térben végezheti. A collaborativ munkás robottal dolgozik együtt, az „okos” munkás (smarter operator) a mesterséges intelligencia segítségével végzi a munkáját, az analitikus munkás a nagy adatbázisok segítségével folytatja tevékenységét³³.

Az itt felsoroltak a közeljövőben teljesen át fogják alakítani a jog normarendjét. Fel kell készülni tehát az egyre fokozódó technológiai igényre a rugalmas, kódolt, egyetemes szabályozást illetően³⁴, illetve meg kell védeni a sajátosan emberhez kötődő értékeket. Ezen a területen kiemelt szerepe lesz a normarendek együttműködésének.

7. A normarendek kapcsoltága az alkalmazó személyben

Ahogy azt már „A modern technológiák erkölcsi, jogi kérdései³⁵” című tanulmányban kifejtettük, elengedhetetlen a normarendek összekapcsolása ahhoz, hogy az emberiség

31 Social Internet of Industrial Things

32 Internet of Things

33 Romero, D., Towards an Operator 4.0 Typology: A Human-Centric Perspective on the Fourth Industrial Revolution Technologies, www.researchgate.net/publication/309609488, letöltve: 2018. augusztus 8.

34 Lorenz et alii, Man and Machine in Industry 4.0, Boston Consulting Group.

35 Birher N., A modern technológiák erkölcsi, jogi kérdései, in Homicskó Á., (ed) Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai, Budapest 2018, 11-36.

jövője fenntartható maradjon. Az együttműködés azonban nem az egyes normarendek összemosását, valamiféle közös halmazok keresését, hanem azt jelenti, hogy a mindhárom normarend alanyát jelentő ember, a maga személyes és közösségi voltában képes legyen önmagát a három normarend keretei között megfelelően értelmezni. Ha az ember rendelkezik a természetéből fakadó világos identitással, lehet alkalmas arra, hogy az új, globális viszonyait megfelelően szabályozza. Ellenkező esetben a globális szabályozások mögött csak önző, parciális és emiatt fenntarthatatlan célkitűzéseket fogunk találni. Az emberiség fejlődése arra a fokra ért, hogy a szabályozás szintje az egész emberiséget érinti. Eppen ezért a következő lépésben vagy a természettől kikényszerített módon, globális katasztrófák és háborúk útján vagy a józan ész segítségével békés úton, el kell jutni odáig, hogy az emberi létező, mint közösségi létező túlemelkedjen az egyéni érdekeken, a csoportérdekeken és a nemzeti érdekeken a teljes közösség megtartása érdekében. Mindez azonban nem valósulhat meg anélkül, hogy az egyén ne lenne tisztában saját életének értékével, az őt megtartó csoportok, különösen is a nemzet értékével. A céltételezés globális, a megoldás lokális.

A modern technológiák, mint az emberi ész modern kor óta fejlődő vívmányai, mára értek el arra a szintre, hogy viszonylag rövid idő alatt tudják az emberi létformát globálisan átalakítani vagy éppen megszüntetni. Emiatt a pillanatnyilag szétartó, alábbi két szabályozási vezérelvet kell összhangba hozni: az egyik elv a technikai optimalizáció. A technikai optimalizáció során a szabályozás hatékonysága egyre nő (a szabályozás megkívánt eredménye egyre nagyobb valószínűséggel következik be, a „sollen” és a „sein” egyre nagyobb átfedésbe kerül). A szabályozás során, új alanyok jelennek meg a szabály alanyaiként és részben szabályalkotóként is. Ilyen új alanyok lehetnek gépek, mesterséges intelligencia, ember-állat kimérák. A legtöbb esetben nem tisztázott ezeknek az új alanyoknak a pontos jogi, erkölcsi és vallási normarendekben való helyzete. Mind ez nem a tudományos-fantasztikum világa, hanem az ember alapvető önértelmezésének a kérdése. Olyan egyszerű gyakorlati példán látszik mindez, hogy a mai közbeszédben az állatok már nem elpusztulnak, *horribile dictu* megdöglenek, hanem meghalnak. Legalábbis fogalmi szinten egyre inkább elmosódik az élet végének értelmezése az ember és az állat esetében.

A másik elv a humanizáció. Nem kerülhető meg az emberi identitásnak az emberi jogokon túlmutató meghatározása. Az emberi jogok az embert, mint véges, tisztán anyagi létezőt képesek meghatározni. Ennek az embernek a védendő értékrendje csak az anyagi valóságig terjed. Ebben az értelemben, az emberi jogok ugyan kiemelkedően fontos, de anyagi értékek. Valóban felvethető így a kérdés, miért lenne értékesebb egy ember személyi szabadsága, mint egy kutya élete, vagy mi lehet a különbség Sophia, a robot és egy női munkás jogai között Szaud-Arábiában? Egyre kevésbé kerülhető meg a kérdés, ami az ember meghatározására irányul. Itt pedig – ugyan sok szempontból kényelmes a jogpozitivizmus útja – de nem kerülhetjük meg az erkölcs és vallás normarendjeit, másszóval az ember transzcendencia-igényének

kérdését. Valami oknál fogva az ember nem akar csak anyag lenni. Örök értékeket keres szükségszerűen. Ezeket az értékeket vissza kell adni a családoknak, nemzeteknek, minden ember közösségének. Ezt jelenti a humanizáció.

A gyakorlatban viszont gyakran elfelejtődik a humanizáció elvének fontossága. Ennek egyik oka, hogy a technikai optimalizáció elve a hatalomkoncentráció logikája mentén működik. Minél centralizáltabban, minél nagyobb források bevonásán keresztül igyekszik szabályozási módjait egyre kiterjedtebben érvényesíteni, hogy még több hatalmat koncentrálhasson. Ezek a folyamatok – pontosan a centralizáció miatt – igazságtalanok, azaz nem a bevont közösség egészének érdekét, hanem csak a hatalmat szolgálják³⁶. A hatalom önmagáért való koncentrációja olyan hierarchiát alakít ki, amelyben egyre kevesebb gazdag lesz egyre gazdagabb és egyre több szegény lesz egyre szegényebb. Ez pedig fenntarthatatlan társadalmi szerkezeteket alakít ki, amelyre az evolúciós szabályok szerint szélsőséges reakciók érkeznek: a gazdagok természetes reprodukciója végletesen lecsökken – mivel a gazdagság nem osztja meg magát, a szegényeké – mivel lokálisan ez az egyetlen esély a közösség túlélésére – végletesen megnő.

Az így kialakult feszültségben, a gyakran irracionális vallási elemeket tartalmazó irracionális hitek törnek elő, amelyek a jellemzően gazdasági, politikai konfliktusokat vallási konfliktusként tüntetik fel³⁷.

Az így kialakult helyzetben, megfelelően kell integrálni a jog korpuszába a technikai szabályozást, figyelemmel a H-CPPS viszonyokra. Miközben még a klasszikus dogmatikai felosztásokon elmélkedik a jogtudomány a technológia már az algoritmizált szabályozásig jutott.

Másrészt világosan meg kell határozni az ember helyzetét a környezetében, a Teremtésben, elhelyezve őt a jog, az erkölcs és a vallás normarendszeriben az erkölcsi és vallási alapúnak tartott konfliktusok kiküszöbölése érdekében³⁸.

8. A normarendek együttműködésének akadályai

Annak ellenére, hogy az előzőekben feltárt kihívások egyértelműek minden szereplő számára, a három vizsgált normarend együttműködése a fenntartható jövő érdekében, ez ideig nem valósult meg. Ennek az oka egyrészt a normarendek belső tanácsalanságában, másrészt pedig az elmúlt időszakban kialakított mesterséges elzártságukban keresendő.

Az egyes normarendek nem tudnak mit kezdeni a modern technológiák által kidolgozott, az embert tisztán anyagi, haszonelvű és élvezetekre orientált létezőként

36 Guardini, Az Újkor vége, A hatalom, Budapest 2004.

37 Birher N., Tanulmányok a katonai értéktan megalapozásához, <https://www.vhf.hu/sites/default/files/dokumentumok/rendezvenyek/2013/konyv.pdf>, letöltve: 2018. augusztus 8.

38 Galvan, H., On technoethics, http://bib26.pusc.it/teo/p_galvan/technotehics%20ieee%20tradotto.pdf, letöltve: 2018. augusztus 8.

felfogó koncepciójával. Ez a koncepció ugyanis kifejezetten hatékonyan szolgálja – a korábban leírtak szerint – a hatalom koncentrációját. Maga a nemzeti alapokon nyugvó jogrend még követni sem képes, nemhogy megelőzően, de lege ferenda szabályozni az új technológiák kutatását és alkalmazását. Ugyanígy nem alkalmas a filozófia területére tartozó etika egyetemes érvényű kijelentések megfogalmazására az un. „metafizika halála” utáni korszakban. A teológia nyelvezete pedig sok szempontból eltávolodott a vallás kollektív és egyetemes értelmezésétől. Márpedig ebben a pillanatban egyetlen vallásnak sem lehet más célja, mint az emberi élet megőrzése, az élet szeretetének megtanításán keresztül, a jövő számára. Meglepően hasonlít a keresztyén állasponthoz egyes muszlim szerzők véleménye is, amely szerint az embernek vissza kell térnie a természet megőrzéséhez, mivel ő annak nem az ura és mestere, hanem felelősséggel tartozik érte³⁹. Ez azonban nem meglepő abból a szempontból, hogy minden vallás felismerte ezt a tényt, a kérdés mindössze annyi, hogy alkalmas-e ennek a megfelelő kifejezésére.

Elengedhetetlen, hogy az egyes normarendek az új kihívások fényében újraértelmezzék önmagukat, és képesek legyenek az emberi közösség békés fejlődését az értelem és hit segítségével előmozdítani.

Elengedhetetlen továbbá az is, hogy az egyes normarendek mesterséges elzártsága megszűnjön. Akkor is, ha a jogot, a vallást vagy az erkölcsöt saját belső szabályok szerint működő normarendként fogjuk fel, amelyik csak a saját transzformációja szerint engedi be a rendszerébe más normarendek terminológiáját. Mindez ugyanis nem jelenti azt – ahogy arra már utaltunk – hogy a normarendek emberi alanya ne lenne azonos. Az egyes normarendek szakértőinek kötelessége, hogy dialógust folytassanak egymással és egymás eredményeit felhasználva fejtsék ki tevékenységüket. Személyes felelőssége pedig minden, az egyes normarendek területén szerepet viselő személynek a másik két normarend alapos ismerete és az általa felismert igazságok képviselése a szerepének megfelelő normarenden belül.

9. Összegzés

A technológiai fejlődés megítélése gyakran szélsőséges, mert vagy lelkesedőket látunk, akik alig várják, hogy végre egy számítógépbe kerüljön a tudatuk és így örök életűek legyenek, vagy pesszimistákat, akik a technológiai változást a pusztuláshoz vezető útként fogják fel. Egész biztos, hogy nagy felelőssége van az emberi értelemnek abban, hogy a jövő hogyan fog alakulni. A keresztyén teológia azonban, mind ezt nem egyszerűen a tudományos fejlődésre vezet vissza, hanem mélyebbre ás. Eszerint

39 Al-Allaf, M., MODERN TECHNOLOGY, PREVENTIVE ETHICS, AND THE HUMAN CONDITION: SHOULD WE RENEW OUR MORAL PHILOSOPHY FOR THE EVER-RENEWED TECHNOLOGY? https://www.academia.edu/1561597/Modern_Technology_Ethics_and_the_Human_Condition, letöltve 2018. augusztus 8.

a felfogás szerint, az ember a teremtő Isten munkatársa, a feladata pedig, hogy a földön az emberi élet minél teljesebb, boldogabb és tartósabb legyen, mivel a földi lét és az öröklét nem választható el egymástól. Az ember, mint az Isten munkatársa és az emberi élet továbbadásában pedig „társteremtő” felelős a tevékenységéért. Felelős azért, hogy megvalósultak-e a Teremtő céljai, azaz van-e emberi élet a földön.

Az ember gondolhatja úgy, hogy ő maga az ura önmaga és a másik ember életének. Ez a gondolat jelenti az ember bűnbeesését. Ebben a pillanatban az ember maga akarja a létét értelmezni, a Teremtő felé való felelősségét megszüntetve. Mind ez azért lehetetlen, mert az ember véges, halandó, önmagában értelmezhetetlen.

A bűnbeesés másik következménye, hogy az ember szükségyszerűen bűnös, azaz csak a másik kihasználásával, érdekeinek sérelmével, elpusztításával képes bármit elérni. Egyszerű példaként: az ember csak úgy tud táplálkozni, ha öl. Ebből a helyzetből az ember maga nem képes kiemelkedni, viszont képes egyre jobban belesüllyedni. Minél inkább meg akarja valósítani önmagát, biztosítani a hatalmát, annál pusztítóbbak lesznek a cselekedetei. Ebből a helyzetből nincs emberi értelemmel felfogható kiút.

A keresztyén hit szerint azonban, az Isten maga segíti ki az embert ebből a reménytelen helyzetből azzal, hogy egyszülött Fiát küldi a világba, aki egyrészt kereszthalála és feltámadása által megváltja a világot, benne pedig az embert, másrészt pedig világos parancsot is ajándékoz: „Szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket!” Azaz: van ok az optimizmusra.

Talán ez az optimista életigenlés lehet az, amelyik a modern technológiák korában, az emberi együttműködés erejével, társteremtőként jobbá teszi az arra szomjazó világot.

TECHNOLÓGIAI KIHÍVÁSOK A POLGÁRI JOGBAN², KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ÖRÖKLÉSI JOGRA

A tanulmány a modern technológia és a klasszikus öröklési jog kapcsolódásának csomópontjait elemezi, feltárva az innováció öröklési jogra gyakorolt hatását, és rávilágít a jelentősnek ítélt dogmatikai és gyakorlati kérdésekre amellet, hogy igyekszik reflektálni a kihívásokra, tekintettel a modern technológiák hagyatékban való helyére és szerepére. Vizsgálja a hatályos végrendeleti szabályok jelenkori technológiai-hatékonysági vonatkozásait, számításba veszi azokat a vívmányok, amelyeket érdemes lehet a jogalkotónak figyelembe vennie, amikor az érintett normák rendelkezéseit vizsgálja felül. Emellett boncolgatja az innováció adta lehetőségek és a végrendeleti jog kapcsolatát, a végrendeletek elektronikus úton való megalkotásának és kizárólag elektronikus úton való fenn tartásának elismerhetőségét, előnyeit és hátrányait. Valamint kitér arra, hogy hogyan alakul az újonnan hagyaték részévé váló elemek sorsa. E tanulmány, részben tényfeltáró és hiánypótló jelleggel kívánja betölteni az aktuális kérdésekre keresett válaszok helyét a szakirodalomban, irányít mutatra ezzel akár a gyakorlat képviselői számára is.

1. Bevezetés

A társadalmi-gazdasági rendszerváltás következtében átalakult, mára már kiforrottá vált vagyoni viszonyok és a XXI. századi modern technológiák találkozása révén felmerülő, a polgári jog szempontjából releváns kérdések megoldása egyre sürgetőbbé válik. Mindez érezhető olyan örökérvényű részterületek vonatkozásában is, mint például a római jogi alapokra visszanyúló klasszikus öröklési jog, melynek szerepe az elmúlt néhány évtizedben egyre nagyobb jelentőségűvé vált hazánkban. Magyarázza ezt többek között a hagyományos családmodell metamorfózisa, vagy a '80-as éveket követő, fejlett, nyugati mintájú társadalmi berendezkedés megerősödése, melyben – a korábbiakkal ellentétben – nagyobb jelentőséggel bír a hagyaték tárgyát képező magánvagyon, amely vagyon tartalma és mértéke is átalakult az évek során. Mindez köszönhető korunk rohanó technológiai fejlődésének, amely folyamatos kihívások elé állítja a jogalkotót. A hagyaték részeként megjelentek olyan új elemek, melyeknek az

1 Tanszékvezető, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék

2 Készült az Igazságügyi Minisztérium által finanszírozott, "Technológiai kihívások az egyes jogterületeken" című projekt keretében, a Károli Gáspár Református Egyetem gondozása alatt.

öröklés esetén felmerülő jogi megítélése okot ad az elmélkedésre. Ide vehető például a digitális vagyon, vagy az online szerződésekből eredő speciális jellegű kötelmek.

Ezen felül fontos kérdés, hogy a hatályos végrendeleti szabályok megfelelnek-e a jelenkori technológiai-hatékonysági viszonyoknak, vagy léteznek-e olyan vívmányok, amelyeket érdemes a jogalkotónak számításba vennie, amikor e rendelkezéseket vizsgálja felül. Továbbá segítheti-e a technológia az érvényes végrendeletek arányának hatékony növelését, ha végrendeleti formákra vonatkozó szabályok módosításra kerülnének, igazodva az elektronikus tér adta lehetőségeihez?

A kutatás az elméleti megalapozást követően – részben a kérdéskör aktualitásából adódóan – főként az empirikus kutatási eszközökön alapul, vizsgálva az esetlegesen már jogvitákban is megjelent problémákat, felvetéseket, osztársadalmi igényeket, a hazai és a nemzetközi gyakorlatot.

E tanulmány célja, hogy – a szóban forgó két terület kapcsolódásának csomópontjait elemezve – feltárja a modern technológiák öröklési jogra gyakorolt hatását, rávilágítson a jelentősnek ítélt dogmatikai és gyakorlati kérdésekre és igyekezzen reflektálni a kihívásokra, tekintettel a modern technológiák hagyatékban való helyére és szerepére. Emellett részletezi az innováció adta lehetőségek és a végrendeleti jog kapcsolatát, vizsgálva a végrendeletek elektronikus úton való megalkotásának és kizárólag elektronikus úton való fenntartásának elismerhetőségét, előnyeit és hátrányait. Részletesen kitérünk arra, hogy hogyan alakul az újonnan hagyaték részévé váló elemek sorsa.

2. A társadalmi viszonyok átalakulása és a technológia rohamos fejlődése

Az múlt évezred végén megkezdődött társadalmi-gazdasági rendszerváltás eredményeként átalakult tulajdoni rend és annak magánjogi vonzatai már az új Ptk. megalkotásakor kihívások elé állították a kodifikátorokat.³ Ugyanis a közelmúltban a család társadalomban betöltött szerepe jelentősen átértékelődött, a klasszikus családmódellek metamorfózisát eredményezte többek között, hogy megnőtt a felbontott házasságok száma,⁴ elfogadottá vált, hogy adott személyek életük során akár több házasságot is kötnek. Egyre inkább tapasztalható az élettársi kapcsolat fenntartása, amellyel, hogy a folyamatos mélyrepülést követően, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban. KSH) felmérései alapján elmondható, hogy 2013-tól végre ismét emelkedik a házasságkötések száma. Azonban a válásokhoz mért arányait tekintve, még mindig csökkenő tendenciát mutat, bizonyítja ezt a KSH évről évre elkészített statisztikai kimutatása, amely a házasságkötések és válások arányait állítja párba.⁵ A

3 OROSZ Árpád: Változások az öröklési jogban *Jogtudományi Közöny*, 2013/6., 24-26.

4 Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH): Húsz éve nem házasodtak annyian, mint tavaly http://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlomenyek_tajekoztatok_2017_02_14 (letöltés: 2018. 09. 01.)

5 KSH. i.m.

társadalmi átalakulás mellett fontos tényező a magánvagyon mértékének ugrásszerű megnövekedése,⁶ összetételének változása is⁷.

Önmagukban e tényezők elegendők voltak ahhoz, hogy lefektessék az öröklési jogi szabályok új Ptk.-beli változásainak irányvonalait. Ahogy a Gárdos Péter és Vé-
kás Lajos által szerkesztett Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez
szóló Kommentárban (a továbbiakban: Nagykommentár) is olvasható: „A Ptk. is csak
indokolt esetekben változtatott az öröklési jog szabályain. Az átgondolt átalakítás követelményét
támasztották alá azok a gazdasági és társadalmi változások, amelyek Magyarországon az 1959-es
Ptk. és az 1977-es Novella óta eltelt évtizedekben, különösen 1990 óta végbementek.”⁸

Láthatjuk tehát, hogy az öröklési jog szabályainak módosításai kifejezetten a tár-
sadalmi változásokat célozták, így az új Ptk. megalkotásával egy, a modern gazdasági
és társadalmi viszonyoknak megfelelő joganyag jött létre. A kódex 2014. március 15-i
hatályba lépését követően eltelt néhány évben azonban a jogalkotónak új kihívásokkal
kell szembenéznie. A technológia megállíthatatlan fejlődésének hatására új kérdések
merülnek fel a szabályozás hatékonyságával kapcsolatban, pontosabban a gyakorlati
megoldások adta lehetőségek jogszabály által biztosított keretei vonatkozásában.

A technológia fejlettségi fokával lépést tartva az új Ptk. több vonatkozásban is
lehetőséget adott az elektronikus hírközlő eszközök alkalmazására, az elektronikus
út igénybevétele, amellet, hogy a témakörrel konkrétan foglalkozó, az elektronikus
kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő
szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény terminológiáját veszi
figyelembe, szabályozását erre alapozza.⁹ Mégis, e rendelkezések jelzik, hogy az in-
nováció – ha megkésve is – beépül a joganyagba, hiszen az technológiai fejlődés adta
lehetőségek alkalmazásából fakadó kérdésekre a jogalkotónak szükséges reflektálnia.
Értve ezt nem csupán az új megoldások által kialakított viszonyok szabályozására,
mint például az elektronikus úton kötött szerződésekre, hanem a különböző vívmá-
nyok hatékonyságának vizsgálatára.

Jelentős kérdés azonban, hogy a vizsgálatunk origójába helyezett öröklési jog,
amely talán a legautentikusabb szabályhalmaznak mondható a Ptk.-ban, hogyan
egyeztethető össze a modernizáció hozta lehetőségekkel? Szükséges-e egyáltalán új
megoldásokat alkalmaznunk e területen?

A tanulmány szempontjából két fontos terület vizsgálata szükséges a fent felvetett
kérdések megválaszolásához, amelyek közé tartozik a minősített elektronikus aláírás ha-
tékonysága és a végrendeleti öröklés kapcsolata, valamint a hagyatékba tartozó új elemek
öröklésének sorsa (pl.: közösségi felületek, online szerződésekből fakadó kötelezettségek).

6 KSH: Magyarország 1989–2009 A változások tükrében, Budapest, 2010. 17.

7 GÁRDOS Péter - VÉKÁS Lajos: Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V.
törvényhez; (a továbbiakban: Nagykommentár) Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 1023.

8 GÁRDOS – VÉKÁS: Nagykommentár: 1023. o.

9 GÁRDOS - VÉKÁS: Nagykommentár: 563. o.

3. A magánvégrendeletek hatékonyságának problémái

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyvünk 7:10.§-a úgy rendelkezik, hogy „*az örök-
hagyó a halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről végintézkedéssel szabadon rendelkezhet.*” A végintézkedés szabadsága mint elv, egy modern polgári jogi kódexben elenged-
hetetlen garancia, amelyet a törvénynek biztosítania kell az örökhagyók irányában. Mindennek formai – normaszövegben történő – konkrét kifejezésre juttatása akkor bír jelentőséggel, ha figyelembe vesszük, hogy az 1959-es Ptk. még úgy fogalmazott, hogy „*az örökhagyó halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről végrendelettel rendelkezhet.*”¹⁰ Tehát, a szóban forgó szabadság elismerésre talált már a régi Ptk-ban is, azonban a kor társadalmi berendezkedését tekintve csupán az egyéni tulajdon elismert mértékéig jöhetett számításba.¹¹ Ebből adódóan, az elv valódi szabadság jellege logikusan csak a rendszerváltást követő tulajdoni viszonyok átalakulásával értelmezhető, amelyen az új normaszöveg tovább erősít.

Az egyetemes elv garantálja, hogy az örökhagyó korlátlanul rendelkezessen vagyona felett, azonban e rendelkezési jog formai követelményeit néhány minimális szabálynak a megfelelő keretek között kell tartania. E rendelkezések szükségesek ahhoz, hogy egy végrendeletnek szánt dokumentum okirati jelleget ölhessen. Az elismeréséhez szükséges minimális követelményekről a Legfelsőbb Bíróság a PK 85. számú állásfoglalása rendelkezett, amely alapján „*az okirat végrendeleti jellegének megállapításához legalább annyi szükséges, hogy külsőleg az örökhagyótól származóként jelentkezé-
és halálesetre szolgáló olyan nyilatkozatot tartalmazzon, amelyből a végrendeleti minőség kitűnik. E két feltétel bármelyikének hiányában végrendelettről nem lehet szó.*” Az említett állásfoglalás a) pontját az új Ptk. anyagi jogi norma minőségre emelte, ezzel jogszabályi szinten megerősítve a korábban is követett két kritériumot. Emellett a szabályokat a Kúria 1/2014. PJE határozata az új Ptk. szövegébe beépültnek tekintette.¹²

2017-ben a Magyar Országos Közjegyzői Kamara (a továbbiakban: MOKK) közleményében arról írt, hogy a hivatalosan regisztrált végintézkedés számát tekintve száz emberből csupán négy készít végrendeletet. Ez jelentős problémákat vet föl a hagyatéki eljárások során, hiszen ha a – számokat figyelembe véve – 100-ból 4 ember készít is végrendeletet, azt nem ügyvéd vagy közjegyző által ellenőrzött formában és tartalommal teszi, tehát kevésbé, vagy egyáltalán nem felel meg a törvényi előírásoknak.¹³ A MOKK közleménye szerint „*Típius, érvénytelenséget okozó hiba, hogy nincsenek számozva az oldalak vagy nincs minden oldal aláírva, valamint hogy olyan tanúval –*

10 Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) 623. § (1) bekezdés

11 GÁRDOS - VÉKÁS: Nagykommentár 1030.

12 GÁRDOS - VÉKÁS: Nagykommentár 1031. o.

13 MOKK: Sok a hibás végrendelet <https://jogaszvilag.hu/napi/mokk-sok-a-hibas-vegrendelet/> (letöltés: 2018. 09. 02.)

például közeli hozzátartozóval – íratják alá a végrendeletet, aki maga is örököl, így vele szemben hatálytalan lesz az irat.”

A fent említett korábbi PK állásfoglalásban is megjelent két feltétel figyelembe vételével sorra vesszük a jelenleg hatályos szabályokat és azokat a hatékonyságot növelő esetleges számításba vehető körülményeket, amelyek esetén a modern technológia alkalmazásával kiküszöbölhetünk néhány tipikus hibát, segítve ezzel a szabályos végrendeletek arányának növelését, leegyszerűsítve az elhúzódó hagyatéki eljárások idejét. Valamint, biztosítva a *favor testamenti* elv érvényre juttatását, hiszen ahhoz, hogy az örökagyó hagyatéka az általa megkívánt módon és mértékben kerüljön felosztásra, szükséges a végrendeletének megfelelő formában és tartalommal történő elkészítése.

4. Elektronikus dokumentum, elektronikus aláírás

Egyre inkább tapasztalható, hogy az elektronikus dokumentumok lassan átveszik a hagyományos okirat szerepét, mind az üzleti életben, mind a hatósági eljárások során.¹⁴ Ma már minden gond nélkül kötünk szerződéseket az elektronikus út igénybevételével, intézzük adóbevallásunkat¹⁵ az erre rendszeresített felületen, vagy küldünk be keresetlevelet a bíróságra. Jelentős kérdés azonban, hogy az ilyen elektronikus dokumentumok hitelességét hogyan ítéltjük meg, valamint ha – ahogyan azt tapasztalhatjuk – megfelel joghatás kiváltására, akkor vajon kiterjeszhető-e például a végrendeletek területekre is?

4.1. Az eIDAS rendelet és a Bizalmi törvény

A belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 910/2014/EU rendelet (a továbbiakban: „eIDAS rendelet”) hazai jogrendszerben kihirdetett törvényi alakjában 2016. január 1. napján lépett hatályba, az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény (a továbbiakban: „Bizalmi törvény”) címmel. Az új törvény meghatározza az elektronikus aláírás részletszabályait, hatályon kívül helyezve ezzel az elektronikus aláírásról szóló 2011. évi XXXV. törvényt. A korábbi vonatkozó jogszabályt tekintve összességében radikális változásokat nem vezetett be az eIDAS rendelet, azonban deklarálja az egyenértékűség elvét,¹⁶ amely megteremti az elektronikus dokumentumok alkalmazásának terjedésére szolgáló potenciális lehetőséget. Bővebben, az

14 Lásd: Wopera Zsuzsa: Elektronikus dokumentumok jogi hatásai. Nemzeti Tankönyvkiadó 2011. Bevezetés

15 2006. május 2. óta az elektronikus adóbevallás az Ügyfélkapu rendszeren keresztül nyújtható be.

16 eIDAS rendelet 14. és 24. cikk

elektronikus aláírás joghatása és bizonyítékként való elfogadhatósága nem tagadható meg kizárólag azért, mert az elektronikus formátumú. Ezen felül a tagállamok kötelesek a más tagállamokban kibocsátott minősített tanúsítványon alapuló minősített elektronikus aláírást elismerni. Így a technológia-semleges szabályozás elvét követve, a rendelet beteljesítette célját azzal, hogy a különböző tagállamokban az elektronikus aláírások készítésére kifejlesztett technikák az EU egész területén elfogadottakká váltak.

Az új törvény hatálybalépésével módosította az akkor hatályos, a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényt (a továbbiakban: „régí Pp.”). Ennek keretében – különböző technikai feltételek mellett - beemelte az okiratok közé az elektronikus okiratot is,¹⁷ amelynek kritériumai a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényben (a továbbiakban: „új Pp.”) még rendezettebbé, kiforrottabbá váltak.

Az új Pp. szerint teljes bizonyító erejű a magánokirat akkor, ha:¹⁸

„f) *„az elektronikus okiraton az aláíró a minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírását vagy bélyegzőjét helyezte el, és - amennyiben jogszabály úgy rendelkezik - azon időbélyegzőt helyez el,*

g) az elektronikus okiratot az aláíró a Kormány rendeletében¹⁹ meghatározott azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatással hitelesíti, vagy

h) olyan, törvényben vagy kormányrendeletben meghatározott szolgáltatás keretében jött létre, ahol a szolgáltató az okiratot a kiállító azonosításán keresztül a kiállító személyéhez rendeli és a személyhez rendelést a kiállító saját kezű aláírására egyértelműen visszavezethető adattal együtt vagy az alapján hitelesen igazolja; továbbá a szolgáltató az egyértelmű személyhez rendelésről kiállított igazolást elektronikus dokumentumba kapcsol, elválaszthatatlan záradékba foglalja és azt az okirattal együtt legalább fokozott biztonságú elektronikus bélyegzővel és legalább fokozott biztonságú időbélyegzővel látja el.”

Összességében, tehát az új Pp. szabályai alapján akkor tekinthető egy elektronikus dokumentum teljes bizonyító erejű magánokiratnak, ha a következő elemeket valamelyikét tartalmazza:

- a) minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírás, vagy bélyegző (szükség esetén időbélyegző)
- b) hitelesítés dokumentumhitelesítő szolgáltatással
- c) szolgáltatás keretében az aláíró azonosítása, személyének igazolása, dokumentumhoz rendelése, az okirat bélyegzővel, időbélyegzővel való ellátása

A fenti szabályok alapján, tekintve a különböző szolgáltatások igénybevételének lehetőségét, ma már számos hitelesítést végző cég ajánlatai közül választhatunk, melyek módszere, ha a törvényi kitételeknek megfelel, akkor az eIDAS rendelet alapján az EU tagállamaiban bárhol elismerendő és egyenértékű más okiratokkal. Az elektronikus

17 Régi Pp. 195. § (3)-(4) bekezdés

18 új Pp. 325. § (1) bekezdés

19 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet az elektronikus ügyintézés részletszabályairól

aláírás alkalmazása, ezen keresztül joghatás kiváltására alkalmas, okiratként elismert elektronikus dokumentumok létrehozása leegyszerűsíti az ügyintézés több területén is.

Kérdéses, hogy a végrendekezés kapcsán alkalmazható lenne-e egy ilyen megoldás, amely elősegíthetné a jogszerű és hatékony végrendeletek növekedését. Vajon egy hitelesítést végző szolgáltatás igénybevételével megfelelhetne-e egy elektronikus dokumentum a testamentumunk a törvényi feltételeknek?

4.2. Elektronikus végrendelet

A Ptk. a kérdést röviden rendezve kimondja, hogy „a gépírás akkor sem számít saját írásnak, ha magától a végrendelezőtől származik,”²⁰ valamint „gyorsírással vagy a közönséges írástól eltérő egyéb jel- vagy számjegyírással készült magánvégrendelet érvénytelen.”²¹

Emellett a Ptk. 7:12. §-a alapján egy okirat végrendeleti jellegének megállapításához az szükséges, hogy az örökhagyó halála esetére szóló vagyoni rendelkezést tartalmazzon, és külsőleg az örökhagyótól származónak mutakozzzék.

Abban az esetben, ha a Ptk. 7:16. § alá tartozó részletszabályok nem zárnák ki a gépírást, akkor a 7:12. §-ban található első feltételt, ahogy azt az elektronikus okiratokra vonatkozó szabályokból láthattuk, könnyen teljesíthetné egy ilyen minőségű okirat, amely elektronikus úton készült. A nehézség abban rejlene, hogy hogyan állapíthatnánk meg, hogy külsőleg a gépírással készített okirat az örökhagyótól származik. Az elektronikus aláírás hitelesítés, segítség lehet az utólagos hitelesítés kapcsán, azonban ezzel nem zárjuk ki harmadik személyek közrehatását, a dokumentum elkészítésekor. Hiszen ha a gépírással elkészítést, mint lehetőséget a jogalkotó lehetővé tenné, akkor logikusan sajátkezeséget kellene rendelnie hozzá, ez viszont egy elektronikus dokumentum esetén egyelőre nem bizonyítható. Megoldás lehetne, ha a MOKK egy olyan felületet alakítana ki, amelybe akár biometrikus adatok segítségével bejelentkezve az örökhagyók saját kezűleg meg tudnák írni végrendeletüket, amelyet a végén, hasonlóan a bejelentkezéshez, aláírnának és a rendszer eltárolná azokat. Ellenben egy ilyen rendszer fenntartása költségekkel járna, így valószínűleg nem lenne rá társadalmi igény. Amellett, hogy a gépírással végrendekezésre csak fikcióként tekintünk és a minden ember számára elérhető, olcsó/ingyenes és egyszerű technológiai feltételek, eszközök kora még e tekintetben nem köszöntött be, nemzetközi szinten a végrendekezés reformjának kérdését más szemszögből közelítik meg.

Az Egyesült Államokban már a huszadik század végén megfogalmazódott egyesek fejében a videón rögzített végrendekezés, mint lehetőség alkalmazása.²² A koncepció

20 Ptk. 7:16. (2) bekezdés

21 Ptk. 7:16. (3) bekezdés

22 Lásd: William R. BUCKLEY: Indiana's New Videotaped Wills Statute: Launching Probate into the 21st Century 20 Val. U. L. Rev. 83. 1985-1986; Prob. L.J.: Videotaped Wills: Ready for Prime Time. 1989. 139.

a jogszabályi háttérrel tekintve alapvetően a magyar jogban is megjelenő szóbeli végrendeletekre épül. 2010-től mintegy 11 államban elfogadott a nuncupative vagy szóbeli végrendeletkezés, bizonyos feltételek között. A kritériumok a magyar szabályokkal nagyrészt azonosak, olyan esetben engedik a szóbeli végrendeletkezés igénybevételét, amikor a végrendeletkészítő körülményeire tekintettel nem képes írásbeli alakban rendelkezni. Az USA-ban, azokban az államokban, amelyek elfogadják a szóbeli végrendelet jogszerűségét, a videofelvétel is megfelelő megoldás lehetne, ha a jogalkotó törvény által lehetővé tenné annak alkalmazását, legalábbis a koncepció képviselői szerint.²³ Amely azonban ennél jóval jelentősebb eredmény, az Nevadában, az elektronikus végrendelet törvényi elismerése.

4.2.1. Nevadai elektronikus végrendeletkezés

Nevada állam elfogadott egy olyan törvényt módosítást,²⁴ amely lehetővé teszi, hogy az örökgyógy elektronikus végrendeletet tegyen, bizonyos keretek között. Ennek feltételei a következők:²⁵

- a) Először is, az örökgyógyának igazolnia kell, hogy amerikai állampolgár és az adott államban (Nevadában) rendelkezik lakóhellyel.
- b) A végrendeletkezésben írásbelinek kell lennie, egy erre fenntartott elektronikus nyilvántartásban szükséges létrehozni és tárolni.
- c) A dokumentumnak tartalmaznia kell az örökgyógyó elektronikus aláírását, amely magában foglalja – korlátozás nélkül – az örökgyógyó legalább egy hitelesítési jellemzőjét és a végrendeletkezés dátumát.
- d) A végrendelet oly módon kerül létrehozásra és tárolásra, hogy abból csak egy hiteles példány létezhet, amelyet az örökgyógyó vagy egy általa kijelölt letétkezelő kezel és ellenőrzi; és amellyel kapcsolatban minden módosítási kísérlete könnyen azonosítható; valamint amelyről minden másolat könnyen azonosítható másolatként és nem tekinthető hiteles másolatnak.

A kritériumok keretében használt hitelesítési jellemző a személy olyan jellemzője, amely egyedülálló az adott személy számára, és amely alapján az elektronikus nyilvántartásból felismerhető, beazonosítható. Ilyen jellemző lehet ujjlenyomat, retinális beolvasás, hangfelismerés, arcfelismerés, digitalizált aláírás²⁶ vagy más hitelesítés, amely a személy sajátos jellemzőjét tartalmazza.

23 David HORTON: Tomorrow's Inheritance: The Frontiers of Estate Planning Formalism. 58 B.C. L. Rev. 539 (2017) 573-576.

24 NV Rev Stat § 133.085 (2013)

25 2013 Nevada Revised Statutes Chapter 133 – Wills NRS 133.085 - Electronic will. <https://law.justia.com/codes/nevada/2013/chapter-133/statute-133.085> [letöltve: 2018. 11. 06.]

26 Olyan kézzel írt aláírás grafikus képét jelenti, amelyet elektronikus eszközökkel hoznak létre, generálnak vagy tárolnak.

A témakörben első nagyobb előrelépést mutató nevadai törvény igyekszik analógiát biztosítani a végrendeleti formáknak a „hitelesítési jellemzővel”, de eltekint a tanúk vagy a közjegyzők közreműködésétől. E törvény széles körben még nem használatos és jelentős hiányokkal rendelkezik, azonban nagy lépés ahhoz, hogy a technológia és az öröklési jog koherens megoldásait jogszabályba foglalja.

4.2.2. Castro-ügy

Az elektronikus aláírás kérdésével – ugyan más aspektusból – az ohioi bíróság is foglalkozott Javier Castro ügye kapcsán. 2013-ban egy Ohio bíróság azt vizsgálta, hogy egy tableten kézzel írt és elektronikus formában tárolt végrendelet jogszerűnek minősül-e.²⁷ Ebben az esetben Javier Castro a kórházi ápolás alatt elutasította a kezelést, annak ellenére, hogy tudta, ez halálát eredményezheti. Miközben a kórházban tartózkodott, Javier és testvérei jelenlétében el szeretne volna készíteni végrendeletét. Mivel nem volt náluk toll vagy papír, az egyik testvér a Javier által diktáltakat egy arra alkalmas „e-ceruzával” rögzítette tabletjén. Javier az elkészült szöveget két testvérenek jelenlétében ugyancsak „e-ceruzával” aláírta. Később elismerte, hogy harmadik tanúként onokaöccse is jelen volt.²⁸ A bíróság megállapította, hogy a törvény csak azt írja elő, hogy a végrendeletnek írásbelinek kell lennie. Nem követeli meg, hogy az írás ne egy adott adathordozón legyen, így a bíróság úgy ítélte meg, hogy a tablet megfelelt az „írás” jogi követelményének, és Javier, valamint a három tanú elektronikus aláírása is jogszerű volt.²⁹

4.2.3. MacDonald-ügy

Más országokban a tapasztalatok azt mutatják, hogy különböző bíróságok bizonyították hajlandóságukat az elektronikus dokumentumok végrendeletként való elfogadására, különösen a nem megfelelő végrendeletek tekintetében. 2002-ben egy dél-afrikai bíróság megvizsgálta egy a végrendeletkészítő munkáltatójának merevlemezére mentett elektronikus dokumentumot.³⁰ Ebben az esetben az elhunyt, Malcolm MacDonald az IBM Global vezető informatikai szakembere volt, aki olyan irodai számítógépen

27 In: re Estate of Javier Castro, Deceased, 2013-ES-00140 (Ct. Comm. Pl. Lorain Cnty., Probate Div., Ohio, June 19, 2013) (James T. Walther, Judge); Lásd még: Kyle B. GEE, Beyond Castro's Tablet Will: Exploring Electronic Will Cases Around the World and Re-Visiting Ohio's Harmless Error Statute, 26 Ohio Prob. L. J. 149 (2016).

28 <http://www.chroniclet.com/news/2013/06/25/Judge-rules-that-a-will-written-and-signed-on-tablet-is-legal.html> [letöltés: 2018. 11. 06.]

29 In: re Estate of Javier Castro, Deceased, 2013-ES-00140. 7-8. (Ct. Comm. Pl. Lorain Cnty., Probate Div., Ohio, June 19, 2013) (James T. Walther, Judge)

30 MacDonald v. The Master, 2002 (5) SA 64 (N) (South Africa)

dolgozott, amelyet csak ő használt, és olyan jelszót volt szükséges, amelyet havonta cserélnie kellett. MacDonald Úr öngyilkosságot követett el, és hagyott egy kézzel írott levelet, amely így szólt: „Én, Malcolm Scott MacDonald, (ID 5609065240106) *kejelentem, hogy végrendeletem megtalálható a az IBM-nél található számítógépemen a C: WINDOWSMYSTUFFMYWILLPERSONAL mappában.*”³¹ MacDonald munkáltatója miután értesült az öngyilkosságáról, és megszerezte a levelet – benne a számítógéphez való hozzáférést biztosító jelszóval –, kinyomtatta az végrendeletet, és törölte annak elektronikus változatát. A bíróság elfogadta, a „mentési cselekmény” jogszerűségét, hogy ezzel elismerhető legyen MacDonald végintézkedése.³²

4.3. Konklúzió

A fentiekben példaként felhozott ügyekben a bíróságok minden esetben az örökhatyó akaratát tekintették elsődlegesnek és emellett vizsgálták az alaki követelményeknek való megfelelés kérdéseit. Ezekben az esetekben a bíróságok eltekintettek az alaki kritériumoktól és elfogadták a végrendeleteket annak érdekében, hogy azok valóban az örökhatyó akaratát helyezték előtérbe a favor testamenti elvnek megfelelően. Ha nincs is szükség radikális Ptk. módosításra, egy biztos, az öröklési jogban és a hasonló klasszikus jogterületeken is kellő teret kell engedni a technológiának. Kévésbé kógens szabályokat kell alkotni e téren, továbbá ha már az eljárási szabályok között teret engedett a jogalkotó az elektronikus dokumentumok okiratként való elismerésének, akkor szükséges e kérdést az anyagi jog minden területén tisztázni, beleértve az öröklési jogot. Hiszen a technológia felhasználható az olcsóbb, gyorsabb és kényelmesebb végrendelkezésre, ezáltal arra motiválhatják az embereket, hogy új lehetőségeket kihasználva kevesebb hibás végrendeletet tegyenek. Álláspontom szerint irányadónak tekinthető a PK 85. számú állásfoglalásában korábban idézett két feltétel, amelyekre tekintettel megengedőbb szabályozás lehetne kialakítani. Tehát – a konkrét részletszabályokra tett javaslatétel nélkül – megfontolandó a Ptk. 7. könyvében található végrendelkezésre vonatkozó szabályok modernizálása, különösen – egyéb feltételek mellett - a gépírás lehetővé tételére.

5. A hagyaték új elemei – digitális vagyón

A legfrissebb felmérések szerint 2017. december 31. napján 4,1 milliárd ember használta az internetet világszerte, amely a Föld lakosságának 54,4 %-át jelenti.³³ Életünk során egyre több időt töltünk az online térben, kihasználva a digitális korszak

31 MacDonald v. The Master 67.

32 MacDonald v. The Master 69.

33 WORLD INTERNET USAGE AND POPULATION STATISTICS <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (letöltés: 2018 09. 02.)

adta legújabb lehetőségeket. Ma már csupán néhány kattintással – esetleg adataink megadásával - szinte bármit elérhetünk. Jogokat és kötelezettségeket szerezhethetünk, üzleteket, szerződéseket köthetünk, vásárolhatunk, befektethetünk. Ezzel egyfajta online személyiséget teremtünk magunknak, amelynek során egy folyamatosan növekvő digitális vagyónként tekinthető digital footprintet hagyunk magunk mögött. Ez nem más, mint az interneten megjelenő általános hatás, benyomás; az online jelenlét vagy láthatóság egy személy esetében.³⁴ A hagyományos eszközök digitalizálása nagy mennyiségű vagyont eredményezett mind az interneten, a digitális eszközökön és a felhőkben.³⁵

Az imént felvázolt definíció kontextusában is nehéz feladat megállapítani, hogy mi tartozhat a digitális vagyonba, azonban kétségtávolan ide vehetők például az e-mailek és e-mail fiókok, közösségi oldalakon regisztrált profilok és fiókok (pl.: Facebook, Twitter, LinkedIn). Egyéb igénybe vett szolgáltatásokhoz kapcsolt fiókok, mint például zenei streaming szolgáltatók (Spotify, iTunes, stb.). Emellett a felhőszolgáltatások keretében használt tárhelyek is ide megemlíthetők, valamint az online bankszámlák és egyéb pénzügyi befektetések, értékesítési profilok (pl.: Vatera, Ebay).³⁶ Továbbá legkisebb elemként a digitális vagyon körébe tartozhatnak a különböző felületek, szolgáltatások elérésére szolgáló felhasználónevek, jelszavak is.³⁷

A fenti példálódzó felsorolás is azt mutatja, hogy a digitális vagyonba tartozó elemek listája kimeríthetetlen, minden esetben más és más, hordozhat akár valódi materiális értéket, (pl.: befektetésből származó, felvehető pénzösszeg) vagy eszmei vagyont (pl.: fényképek) és összegyűjtésük igen nehéz feladat. Ezen felül az esetleges gyűjtést tovább nehezíti, hogy ma már megannyi digitális eszközzel léphetünk be az online világba. Ellenben ahhoz, hogy az öröklés szempontjából megvizsgálhassuk a digitális vagyont, tudnunk kell, hogy ha nem is teljes, kimerítő jelleggel, de milyen elemek képezhetik elsősorban a hagyatéknak e részét.

Kiindulási pontként érdemes az „analog világ” vívmányaiból kiindulni, hiszen nem elektronikus úton is kötünk szerződéseket, egyre ritkábban, de albumokban is tároljuk a fényképeinket és nem csak online formában tartjuk befektetéseinket. Egy online – például szolgáltatás igénybevételére - kötött szerződéses megállapodás digitális vagyont hozhat létre. Kérdéses azonban, hogy a szerződés alapján igénybe

34 Definition of digital footprint <https://www.dictionary.com/browse/digital-footprint> (letöltés: 2018. 09. 02.)

35 JP HOPKINS, 'Afterlife in the Cloud: Managing a Digital Estate' (2013) 5 Hastings Science and Technology Law Journal 209, 221.

36 CONWAY, H., & GRATTAN, S. (2017). The 'New' New Property: Dealing with Digital Assets on Death.; R. HICKEY (Eds.), Modern Studies in Property Law, Volume 9 (1st ed. 99-115). Hart Publishing, Oxford. 3.

37 Brad REID: Legal life after death: Publicity, physical, and digital assets, Volume 9, Southern Journal of Business and Ethics, 2017. 116.

vett szolgáltatás átruházható-e, vagy az örökhagyó által használt eszközhöz, esetleg magához az örökhagyó személyéhez kapcsolódik, ezáltal halálakor elenyészik.

A digitális vagyont más típusú vagyontól, az a tény különbözteti meg, hogy a tulajdonos – jelen esetben az örökhagyó – az a személy, akit a digitális vagyon tulajdonosaként a szerződésben megjelölnek, tehát személyhez kapcsolódik. E szerződések általában nem rendelkeznek az örökölhetőségről, sőt sok esetben közvetetten megtiltják azokat. Egy 2014-es cikkben³⁸ Natalie Banta arról írt, hogy a digitális vagyonba tartozó elemeknek van egy feltűnő hasonlóságuk: az „örökölhetőségüket” a szolgáltatási szerződések feltételei szabályozzák, amelyek jellemzően „korlátozzák az ilyen szolgáltatások tárgyának átvitelét”. Banta szerint, ez „lehetővé teszi a felek számára, hogy lemondjanak az egyik leglényegesebb jogukról.”

Azt azonban figyelembe kell venni, hogy a manapság egyre inkább elterjedt click-wrap³⁹ szerződések tartalma a felek előtt rendelkezésre áll. Az ilyen szerződések mivel írásbelinek minősülnek, ugyanúgy kötelező érvényűek. Tehát jelen esetben az örökölhetőség kizárása kapcsán a felhasználóknak kell tudatosan figyelniük erre a kérdésre, hiszen a szolgáltatók bármilyen generális szabályozás bevezetése előtt önszántukból nem fogják felhívni erre az adott szerződési feltételre a figyelmet. Főként a közösségi oldalak kapcsán már van arra lehetőség, hogy kvázi „ügygondnokot” nevezzünk ki arra az esetre, ha elhunynánk. Mégis elképzelhetőnek tartom, hogy a jövő végrendekezései tele lesznek felhasználónevekkel és jelszavakkal, valamint az adott online felülethez tartozó teendőkkel, utolsó kérésekkel.

A mai kor gyermekének majd számolnia kell digitális lábnyomával is, amikor végrendekezik, ugyanis ha nem készít megfelelő „tervet” (estate planning) akkor a végrendeleti végrehajtó nagy eséllyel figyelmen kívül hagyhatja hagyatéka ezen részét, mert a digitális vagyon nem érhető el számára, vagy mert nem ismeri annak létezését. Ezért célszerű lehet a végrendelet szükséges adatokkal történő kiegészítése, vagy egy olyan végrendeletnek megfelelő okirat elkészítése, amely tartalmazza a különböző online felületeken használt felhasználóneveket, jelszavakat, biztonsági kérdésekre adott válaszokat.⁴⁰

38 NM BANTA, 'Inherit the Cloud: The Role of Private Contracts in Distributing or Deleting Digital Assets at Death' (2014) 83 Fordham Law Review 799. See also Beyer and Cahn (n 12) 136.

39 „kattintásokra vonatkozó szerződés” olyan típusú szerződés, amelyet széles körben használnak szoftverlicenckkel és online tranzakciókkal kapcsolatban, és amelyek során a felhasználónak meg kell fogadnia a feltételeket a termék vagy szolgáltatás megvásárlását, használatát megelőzően. Techopedia.com: Clickwrap Agreement <https://www.techopedia.com/definition/4243/clickwrap-agreement> (letöltés: 2018. 09. 07.)

40 Jill Choate BEIER and Susan PORTER: The Digital Asset Dilemma

6. Post-mortem privacy

Figyelembe véve, hogy a személyes adatok ellenőrzése alapvető fontosságú az információs önrendelkezési jog vonatkozásában, fontos kérdés, hogy hogyan biztosítható e jog gyakorlása a halál után. Hiszen az örökhyónak erős érdeke fűződik ahhoz, hogy az általa végzett estate planning keretében hátrahagyott e-mail fiókok, közösségi média felületeken kialakított profilok (stb.) esetén ki és milyen mértékben férhet hozzá, nem csak például fényképeihez, hátrahagyott adataihoz, hanem akár levelezésihez is.

A post mortem privacy alá tartozó normáknak az lenne a rendeltetése, hogy lehetővé tegyék az örökhyó számára, hogy – halálát követően is – „ellenőrizhesse” személyes adatait és ahogy vagyontárgyairól, úgy adatairól is rendelkezessen.

Jelenleg a legtöbb adatvédelmi rendszer nem tartalmazza teljes körűen az elhunyt személyes adatainak védelmét, és nem ismerik el jogilag a „post mortem adatvédelmet” igaz ez főként az angolszász rendszerekre. A magyar szabályozás jóval előrehaladottabb, az előrelépés igen friss és a módosítások az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelve (a továbbiakban: GDPR) miatt voltak szükségesek. Azonban most már a hazai információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: Infotv.) 9. fejezete rendelkezik az érintett halálát követően személyes adatokkal összefüggő jogok érvényesítéséről, amely alapvetően az adatkezeléssel kapcsolatos jogokra terjed ki, mégis fontos állomás a post mortem privacy kialakítása kapcsán.

7. Összegzés – de lege ferenda

Láthatjuk tehát, hogy a technológiai fejlődés nehéz kérdések elé állítja a jogalkotót, amelyekhez alkalmazkodnia kell, figyelembe véve az örökhyó érdekének, akaratának elsődlegességét. Az elv alapján célszerű, ha az örökhyók szempontjából minél egyszerűbb szabályozási keretet és eljárási módszereket, technikai lehetőségeket alakítunk ki, annak érdekében, hogy végakarát szolgáljuk. Ezért fontos, hogy a jog megfelelően igazodjon az innovációhoz az olyan hagyományos területeken is, mint az öröklési jog. A nemzetközi példák alapján is detektálható, hogy az elektronikus dokumentumok, aláírások, hitelesítése és egyéb megoldások bevezetésére szolgáló törekvések folyamatosan jelen vannak. Ezzel szemben az is állítható, hogy nem minden esetben szükséges radikális változtatás, főként, hogy az Európai Unió tagjaiként újabb problémákba ütközhetnénk, különösen a határon átnyúló, külföldi elemet tartalmazó végrendeletek kapcsán. Ellenben szem előtt kell tartanunk, hogy már rendelkezésre állnak olyan lehetőségek, amelyek megkönnyíthetik mindennapjainkat,

hasznos ha ezeket a jog területére is integrálni tudjuk. Célként továbbra is a favor testamenti elvet kell a középpontba állítani és e kiindulópont alapján felülvizsgálni a jelenlegi szabályokat, hiszen az öröklési jogi normák egyik fő rendeltetése, hogy az örökagyót szolgálják. Ha pedig a körülmények azt kívánják, az érdekekben akár módosításokkal kell élni, hogy az elv továbbra is fenntartható legyen, a gyakorlatban is. Jelentős feladat ez továbbá a post mortem privacy biztosítása miatt, valamint mert hagyatékunk összetétele is megváltozott és a jövőben vélhetően osztársadalmi igényt fog képezni a különböző digitális lábnyomok kapcsán szerzett vagyoni elemek halál utáni rendezésének kérdése.

MODERN TECHNOLÓGIÁK MEGJELENÉSE

A KÖZIGAZGATÁSBAN

Az informatika, ezen keresztül pedig a modern technológiák már évtizedek óta ostromolják a közigazgatás és a közigazgatási jog világát. Elég csak az állami nyilvántartások gépesítésére vagy az elektronikus ügyintézésre gondolnunk. A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű, hiszen a technológiai fejlődés újabb és újabb vívmányai egyre több kihívással állítják szembe a modern világ stratégia- és jogalkotóit. Cikkünkben azokat az európai trendeket igyekszünk bemutatni, amelyek az elmúlt években meghatározták az Európai Unió stratégiáinak és szabályozásának hátterét. Ezt követően az újabb már nem is elektronikus közigazgatásnak vagy elektronikus kormányzatnak, hanem egyenesen digitális közigazgatásnak nevezett jelenséget mutatjuk be, a Big Data jelenséggel, a közösségi média közigazgatásra gyakorolt hatásával és a kiberbiztonsági kihívásokkal együtt. Végezetül bemutatjuk azokat a legújabb hazai vívmányokat, amelyek az eljárási jogokban (a közigazgatási hatósági eljárásban és a polgári perrendtartásban) jelentek meg. Egy utazásra invitáljuk tehát az olvasót, amelyet távolról, az uniós szabályozás átfogó bemutatásával kezdünk, és amelyek végén a célállomás a hazai szabályozás egészen kézzel fogható, modern megvalósulása lesz. Jó utazást kívánunk!

1. Bevezetés

Azt talán relatíve könnyű meghatározni, hogy az elektronikus közigazgatási szolgáltatások a közigazgatás klasszikus hármás felosztásában (szervezet – személyzet – működés) elsősorban a működés pillérében jelennek meg. Ezt tovább elemezve beszélhetünk természetesen belső és külső (divatos kifejezéssel élve back office és front office) folyamatokról, vagy éppen olyan szolgáltatásokról, amelyek nem jelentik hagyományos, hatósági jogalkalmazói aktusok kibocsátását (pl. elektronikus tájékoztató szolgáltatások). Kooiman elmélete szerint a kormányzás – szociálpolitikai szempontból – megegyezik az interaktív kormányzással.² A közigazgatás rendeltetése alapján kétféle működési kört azonosít, amelyből az egyik feladata elsődlegesen a problémamegoldás és az „esély-teremtés” (first-order governance), a másiké pedig az intézményi feltételek megteremtése és a „meta-közigazgatás”, azaz a közigazgatás

1 Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék

2 Kooiman, J.: Social-Political Governance, Public Management: An International Journal of Research and Theory, Vol. 1. Iss. 1., 1999, 67.

belső igazgatási, szervezési folyamatainak ellátása (second-order governance). Lényegében ez a felosztás is a belső és külső viszonyokra vezethető vissza, de tartalmilag talán kifejezőbb, mint a hazai szakirodalomban elterjedt elnevezések. Azt bizonyosan kijelenthetjük, hogy az elektronikus közigazgatás vizsgálata során a folyamatszabályozás kérdése megkerülhetetlen, így eljárásjogi elemzést is végezni fogunk a kutatás során. Kérdés, vajon mely eljárásjogi rendelkezések tekinthetők ún. elektronikus közigazgatási jellegűnek. Álláspontunk szerint az elektronikus közigazgatás értelmezési tartományába eljárásjogi szempontból minden olyan eljárásjogi rendelkezés beletartozik, amelyben megjelenik a fejlett technológia alkalmazása abból a célból, hogy az érintettek által elvégzendő eljárási cselekmény elvégzése hatékonyabb legyen, függetlenül a norma jogági hovatartozásától.

Az Európai Unió egyes intézményeinek meghatározásai sok hasonlóságot mutatnak. Mind az Európai Számvevőszék, mind a Bizottság úgy határozza meg az elektronikus kormányzat (e-kormányzat) lényegét, amely szerint az nem más, mint az állami szervek, a vállalkozások és a polgárok közötti elektronikus tranzakciók, illetve egyes állami szervek egymás közti ilyen tranzakciói. Az e-kormányzat a közszolgáltatások minőségi javulása érdekében az informatikai és kommunikációs technológiák (IKT) alkalmazását, szervezeti változásokat és új készségek elsajátítását követeli meg.³

Egy 2012-ben megjelent tanulmányban, amely a 90-es évektől veszi górcső alá az elektronikus közigazgatás fejlődését, azt láthatjuk, hogy az átfogó elemzés értelmezési tartományának megkönnyítése érdekében a szerzők még akkor is a lehető legtágabb meghatározást használják, ha azt nem tartják szakmai szempontból a legmegfelelőbbnek. Eszerint minden olyan közigazgatási megoldást elektronikus közigazgatásnak tekintenek, amelyre az infokommunikációs technológia, ezen belül is az Internet hatással van.⁴

A továbbiakban a fogalmi meghatározások és azok értelmezése tekintetében az elektronikus közigazgatást tág értelemben használjuk, és a témában használatos összes kifejezést (pl. e-kormányzat, e-government, e-ügyintézés stb.) szinonim fogalomnak tekintjük.

2. Az Európai Unió és az elektronikus közigazgatás

2.1. Az EU eddigi eredményei

Ebben a fejezetben részben utalni szeretnénk néhány olyan korábbi dokumentumra, amelyeket az idő már meghaladott ugyan, de szerintünk így vagy úgy fontos szerepet játszottak az Európai Unió elektronikus közigazgatási kezdeményezései között. Mindent elsősorban a folyamatok átfogó bemutatása érdekében tesszük, hiszen mindenki

3 9/2011. sz. különjelentés: „Eredményesek voltak-e az ERFA által támogatott e-kormányzati projektek?”, Európai Számvevőszék, 2011. p. 9.

4 Bannister, F.; Connolly, R.: Forward to the past: Lessons for the future of e-government from the story so far, Information Polity 17 (2012) IOS Press p. 211.

számára világos, hogy sok minden változott az elmúlt közel két évtizedben, nem is beszélve arról, mennyi minden történt a Bangemann-jelentés és annak közvetlen előzményei óta.⁵ Az alábbiakban tehát villanásszerűen felelevenítünk egy-egy képet az Unió fontosabb mérföldköveiről a témában. Mindennek célja az, hogy kellő összehasonlítási alapot képezzünk a legújabb trendekkel történő szembeállításra.

A 90-es évek végére nyilvánvalóvá vált, hogy Európa lassabban reagál a technológiai kihívásokra, mint ahogyan az a tengerentúlon tapasztalható volt. Az elektronikus közigazgatás szempontjából ugyan meghatározó lépés volt az elektronikus aláírásról szóló 1999/93/EK irányelv elfogadása, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi kérdéseiről szóló 2000/31/EK megjelenése, hiszen ez utóbbi az elektronikus szolgáltatásnyújtás általános elveit is rögzítette,⁶ de érdemi, gazdasági és közigazgatási szempontból is jelentős előrelépések nem történtek.

A fejlődés felgyorsítását szorgalmazta volna a Lisszaboni Stratégia keretében meghirdetett „eEurope” kezdeményezés, amely az „Információs Társadalom Mindenkinek” címet viselte.⁷ Maga a Lisszaboni Stratégia annak idején sokak szemében egy olyan eszközrendszer felvázolásának tűnt, amely alkalmas lesz arra, hogy valóban versenyképes szociális piacgazdaság épüljön az Unióban, és mindez elmélyítse az integrációt. Az Európai Unió – a tagállami önálló kezdeményezések megalkotása szükségességének felismerése mellett – maga is központi és kiemelt prioritásként kezelte annak kérdését, hogy milyen szerepet foglaljon el a globalizálódó világban az infokommunikációs technológiák alkalmazása tekintetében.

Az eEurope tervek második állomása az „eEurope 2002 Akcióterv” című dokumentum volt, amely az elektronikus kormányzatot (e-government) az európai polgárok számára fontos szolgáltatások elérhetővé tételével, a mindennapos ügyintézés egyszerűsítésével írta le.⁸ Ebben a dokumentumban már konkrétabb elvárások fogalmazódtak meg a közigazgatás átalakulásával, nagyobb hatékonysággal, költségcsökkentéssel, átláthatósággal, valamint gyorsabb közigazgatási eljárásokkal kapcsolatban.

Az eEurope szerves folytatása, az „eEurope 2005” Akcióterv szintén kiemelt területként kezelte az elektronikus kormányzat megvalósítását.⁹ A dokumentum az

5 Lásd: Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century - White Paper, COM (93) 700; továbbá: Europe's Way to the Information Society. An Action Plan, COM (94) 347

6 Czékman Zs., Információs társadalom és elektronikus kormányzat Magyarországon, PhD értekezés, Miskolc, 2016, kézirat

7 eEurope: an information society for all. Communication on a Commission initiative for the special European Council of Lisbon, 23 and 24 March 2000. COM (99) 687

8 eEurope 2002: Impact and Priorities A communication to the Spring European Council in Stockholm, 23-24 March 2001, COM (2001) 140

9 eEurope 2005 akcióterv COM (2004) 380

információs társadalom további fejlődésének fő mozgatóiként minden cselekvési területen a szélessávú hálózati hozzáférést és a platform-függetlenséget jelölte meg. Ebben a dokumentumban már megjelentek az elektronikus kártyákkal kapcsolatos lehetőségek, és egyre több területen írták le az e-közigazgatási lehetőségek előnyeit (pl. hátrányos helyzetűek segítése).

Az akcióterv tehát azért kiemelten fontos mérföldkő, mert konkrétan meghatározta a közigazgatás által a polgárok és a vállalkozások számára elektronikus úton nyújtandó szolgáltatások körét, és e szolgáltatások minőségével kapcsolatos elvárásokat.

Az információs társadalom előtt álló kihívások átfogó elemzésére, valamint az érdekeltekkel a korábbi kezdeményezésekről és eszközökről széles körben folytatott konzultációra építve a Bizottság az i2010 dokumentum¹⁰ elfogadására vonatkozó javaslatában három prioritást javasolt az információs társadalom és a média területén folytatandó európai politika számára: Elsőként az egységes európai információs tér kialakítását, amely az információs társadalom és a média területén előmozdítja a nyitott és versenyképes belső piacot. Másodsorban az IKT-kutatásokba történő befektetések és az innováció megerősítését, amely megalapozza a növekedést, valamint a több és jobb munkahely megteremtését. Harmadszor pedig a befogadó európai információs társadalom elérését, amely oly módon teremt alapot a növekedésnek és a foglalkoztatásnak, hogy közben kielégíti a fenntartható fejlődés követelményeit és előnyben részesíti a jobb közszolgáltatást és az életminőséget.¹¹ Az elektronikus közigazgatás szempontjából a harmadik célkitűzés a legfontosabb, amelynek keretében elő kell mozdítani az átláthatóbb, hozzáférhetőbb és költséghatékonyabb IKT-alapú közszolgáltatásokat.

Az Európai Bizottság az „i2010: európai információs társadalom a növekedésért és a foglalkoztatásért” kezdeményezés részeként 2006-ban elfogadta az i2010 eGovernment cselekvési tervet, amelynek célja az volt, hogy hozzájáruljon a lisszaboni stratégiához és más közösségi szakpolitikákhoz.¹² Mint a cselekvési terv megállapítja, szoros kapcsolat áll fenn a verseny- és innovációs képesség, valamint a közigazgatás minősége között, így a „jó kormányzás” megvalósítása elengedhetetlen a világgazdasági versenyben. Mindezekon túlmenően az elektronikus közigazgatás megteremtése nagyban hozzájárulhat a lisszaboni stratégia megvalósításához, de fontos szempont a bővülő Unióban a határokon átnyúló közszolgáltatások zökkenőmentes megvalósítása is. A cselekvési terv fontos felismerése, hogy a hatékony és innovatív közigazgatás alapvető jelentőségű a globális szinten versenyképes Európa számára. Az elektronikus kormányzat (közigazgatás) nem jelent kevesebbet, mint a közsférában rejlő lehetőségek kiaknázását.

10 i2010: európai információs társadalom a növekedésért és a foglalkoztatásért, COM (2005) 24

11 i2010: európai információs társadalom a növekedésért és a foglalkoztatásért, COM (2005) 24, p. 10

12 Communication from the Commission, of 25 April 2006, i2010 eGovernment Action Plan - Accelerating eGovernment in Europe for the Benefit of All, COM (2006) 173

A cselekvési tervben megfogalmazottak megvalósításának eredményeit a Bizottság három területen várta: a polgárok és vállalkozások tekintetében a közigazgatásban, valamint e kettő eredményeként a társadalom és a gazdaság egésze tekintetében. Egyes elemzések szerint a szociálisan hátrányos helyzetű csoportok jelentős előnyökre tehetnek szert az elektronikus közigazgatási szolgáltatások közvetett vagy közvetlen igénybevételével.¹³

Az Európai Bizottság 1995-ben hívta életre az IDA program első fázisát, amely a közigazgatási rendszerek közötti adatcserét, az információs infrastruktúra kiépítését és egységes formátumok kialakítását kívánta elősegíteni az Európai Unióban.¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács „Az igazgatási rendszerek közötti elektronikus adatcserét lehetővé tevő transzeurópai hálózatokra vonatkozó iránymutatásokról, köztük közös érdekű projektek meghatározásáról” szóló 1719/1999/EK határozatával indult a program második szakasza,¹⁵ amely azon túl, hogy az eredmények elmélyítését és az ágazati rendszerek együttműködésének szorosabbá tételét kívánta elérni, energiáit 2004-től az állampolgárok és vállalkozások részére nyújtott szolgáltatások eredményesebbé tételére fordította.

Az IDA II. program bizottsági értékelése során elsősorban az került figyelembevételre, hogy a projektet alapvetően meghatározó közösségi politikai célok megvalósításában (foglalkoztatás, szociális biztonság, szállítás, közbiztonság) mennyiben játszott szerepet a program.¹⁶ Mindezek során komoly erőforrásokat fordítottak az alapvető, biztonságos kommunikációt lehetővé tevő infrastruktúra kiépítésére. A program pozitív értékelése mellett az Európai Bizottság rámutatott annak hiányosságaira is, amely utóbbiak kiküszöbölését az IDA II. programot felváltó IDABC program keretében látták megvalósíthatónak.¹⁷

Az idő előrehaladtával az interoperabilitás kulcsfontosságú tényezővé vált a digitális transzformáció lehetőségének megteremtésében, mert lehetővé teszi a közigazgatási szervek számára, hogy az összes fél számára érthető módon, elektronikus úton cseréljék ki az érdemi információkat egymás között, illetve a polgárokkal és a vállalkozásokkal folytatott eljárásaik során.

13 Rodousakis, N. and Santos, A. M., The development of inclusive e-Government in Austria and Portugal: a comparison of two success stories, *Innovation: the European Journal of Social Science Research* Vol. 21, No. 4, December 2008, pp. 284.

14 95/468/EC: Council Decision of 6 November 1995 on a Community contribution for telematic interchange of data between administrations in the Community (IDA)

15 Az Európai Parlament és a Tanács 1719/1999/EK határozata a közigazgatási rendszerek közötti elektronikus adatcserét (IDA II) lehetővé tevő transzeurópai hálózatokra vonatkozó iránymutatásokról, köztük közös érdekű projektek meghatározásáról

16 IDA II Mid-Term Evaluation, COM (2003)100

17 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/387/EK határozata a páneurópai e-kormányzati szolgáltatásoknak közigazgatási szervek, üzleti vállalkozások és polgárok részére történő interoperabilis nyújtásáról (IDABC)

2010-ben a Bizottság elfogadta „Az európai közszolgáltatások interoperabilitása felé” című közleményt, amelyben megfogalmazta az európai interoperabilitási stratégiát és meghatározta az európai interoperabilitási keretet.¹⁸ Azóta az európai interoperabilitási keret az egész Unióban és azon kívül is hivatkozási alapként szolgál és a nemzeti interoperabilitási keretek és stratégiák többségének is alapját képezi.

A fenti bemutatás természetesen nem teljes körű, de azért bátorokdtunk csak ezekre a programokra fókuszálni, mert a nemzetközi szakirodalom is alapvetően ezeket a programokat nevesíti az elemzésekben.¹⁹

2.2. Az EU folyamatban lévő programjai

2.2.1. Európai Digitális Menetrend

Az első fontos dokumentum a Digital Agenda, azaz az Európai Digitális Menetrend, mely alapjaiban határozta meg a 2020-ig elérendő fő célokat a digitális fejlődés területén.²⁰

Szélessávú hálózatok: Az EU felismerte, hogy a digitális gazdaság hétszer gyorsabban növekszik a gazdaság többi részéhez képest, a növekedés hajtómotorját pedig elsősorban a széles sávú internet jelenti. A nagy sebességű hálózatok kiépítése ugyanolyan hatást gyakorol, mint amelyet egy évszázada a villamosenergia- és a közlekedési hálózatok kiépítése idézett elő. Ennek eredményeképpen a Bizottság egységes távközlési piac kiépítésére tett javaslatot.

Távközlés: Az egységes távközlési piac kiépítése révén a nagyobb termelékenység érhető el, köszönhetően a határokon átvívelő hatékonyabb összeköttetésnek, a megfizethető tagállamközi díjaknak, valamint az újabb és változatosabb termékeknek és szolgáltatásoknak. Ennek bizonyos eredményeit már közvetlenül is érezhetjük például a roamingdíjak eltörlése következményeként.

Egységes digitális piac: Az uniós gazdaság számítógépes alkalmazásokra épülő szegmense 17,5 milliárd euró összegű jövedelmet generál, és 1,8 millió munkahelyet biztosít az Eurostat adatai szerint. A menetrend kedvezőbb üzleti környezet kíván létrehozni az internetes és az infokommunikációs technológiákkal foglalkozó európai vállalkozók számára. Célja, hogy segítse a vállalkozókat a szükséges erőforrások megszerzésében, továbbá hogy élénkítse az innovációt, a növekedést és

18 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Az európai közszolgáltatások interoperabilitása felé COM(2010) 744

19 Lásd például a következő részletes elemzést: Ardielli, E., Halásková, M., Assessment of E-government in EU Countries, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D, Faculty of Economics & Administration, 2015, Vol. 22, Issue 34, p. 5-7.

20 Digital Agenda – Európai Digitális Menetrend, Európai Bizottság, Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg, 2014

a munkahelyteremtést. A dokumentum megállapításai szerint az Európai Unióban az e-kereskedelem jelenleg nem eléggé fejlett. A fogyasztók nehezen tudnak az internetes áruházakhoz hozzáférni, a vállalkozások pedig nehézségekbe ütköznek, amikor szolgáltatásaikat más uniós országokban szeretnék értékesíteni. A Bizottság ugyanakkor szem előtt kívánja tartani az európai internetes biztonság megerősítését és az informatikai támadások elleni védekezés hatékonyságának javítását.

Oktatás: Napjainkban egyre több infokommunikációs szakemberre van szükség, az információs és kommunikációs technológiákkal kapcsolatos ágazatban sokkal gyorsabban jönnek létre új állások, mint más szektorokban. Elő kell tehát mozdítani az ikt-képzés korszerűsítését, és vonzóbbá kell tenni a fiatalok körében az ikt-oktatást. Napjainkban a foglalkozások több mint 90%-a esetében rendelkezni kell ikt-kompetenciával.

A digitális menetrendnek nemcsak az a célja, hogy minden európai polgár számára hozzáférést biztosítson az internethez, hanem az is, hogy segítséget nyújtson a digitális világban való eligazodáshoz. A számítógépek, a mobiltelefonok és a digitális technológiák szervesen beépültek mindennapi életünkbe. Egyre több az intelligens város program, ahol a digitális és távközlési technológiák alkalmazása révén a hagyományos hálózatok és szolgáltatások még hatékonyabban szolgálják a lakosság és a helyi vállalkozások érdekeit. A Bizottság a Horizont 2020 kutatási és innovációs program 2014–2015-ös költségvetésében megközelítőleg 200 millió eurót különített el az intelligens városok és közösségek kialakításának céljára, hogy felgyorsítsa a haladást, és gondoskodjon az intelligens városi megoldások szélesebb körű bevezetéséről.²¹

Egészségügy: Az infokommunikációs technológiák jobb, olcsóbb és színvonalasabb szolgáltatásokat tesznek lehetővé az egészségügyi és szociális ellátás terén, valamint a fizikai, szociális és mentális jóllétben töltött időskor biztosításához. Csak az infokommunikációs technológiák és a telemedicina bevezetésével megközelítőleg 20%-kal javítható az egészségügy hatékonysága. Emellett az infokommunikációs technológiák kortól függetlenül minden felhasználónak olyan lehetőségekkel szolgálnak, amelyek révén az érintettek könnyebben megőrizhetik egészségüket.

2.2.2. Európai egységes digitális piaci stratégia

Az európai digitális egységes piaci stratégia²² a 2016–2020-as időszakra azt tűzte ki célul, hogy olyan új e-kormányzási cselekvési tervet készítsen elő, amelynek célja, hogy a digitális egységes piacon felszámolja a meglévő digitális akadályokat, valamint a közigazgatási rendszerek modernizálásával összefüggésben megelőzze a további széttagolódást.²³ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a stratégia-alkotás ezen a területen

21 Köz-magán társulások a „Horizont 2020” keretprogramban: az európai innováció és növekedés ösztönzésének hatékony eszköze, COM (2013) 494

22 Európai egységes digitális piaci stratégia, COM (2015) 192

23 Connectivity for a Competitive Digital Single Market - Towards a European Gigabit Soci-

is szintet lépett. Egyre erőteljesebb ugyanis a tagállamokra nehezedő nyomás a tekintetben, hogy a cselekvési tervek alapján a saját elképzeléseiket úgy valósítsák meg, hogy azok egyre szorosabban illeszkedjenek az Uniós dokumentumokban megfogalmazottakhoz. Ennek egyik pozitív hozadéka lehet az, hogy nem tagállamonként eltérő, szigetszerű fejlesztések kerülnek megvalósításra, hanem olyan eredmények születnek, amelyek a tagállamok közötti alkalmazás során biztosítják akár egyes szolgáltatások átjárhatóságát. Ha visszaemlékszünk, a 2000-es évek elején még csak szolgáltatás-típusokat sorolt fel egy-egy akcióterv, amelyből gyakorlatilag csupán választani kellett néhányat.

Mára a cselekvési tervek készítői felismerték azt is, hogy a jogalkotási, szabályozási mechanizmusok eleve lassúak (az uniós folyamatok különösen), a technológia azonban nem vár, dinamikusan változik, és ezzel változtatja a környezetét is. Erre figyelemmel fontos az, hogy olyan rugalmas cselekvési tervek kerüljenek kidolgozásra, amelyek nem rekesztik meg a folyamatokat a műszaki fejlődés egy pontján.

A digitális egységes piaci stratégia féldícs értékelése²⁴: Az értékelés lényegében leszögezi, hogy az EU polgárai és vállalkozásai rendelkeznek a digitális egységes piac előnyeinek kihasználásához szükséges erősségekkel, azonban az egyes szolgáltatási ágazatok digitalizálásának maximalizálása érdekében ki kell használni ezeket az eszközöket, hogy teljes mértékben kiaknázzhatókká váljanak az adatközpontú gazdaságban rejlő lehetőségek. A legfontosabb területek közül az értékelés az alábbiakat emeli ki: egészségügy, ápolás, energetika, közlekedés és finanszírozás. Ezeket az erősségeket azonban csak akkor lehet teljes mértékben felhasználni, ha a digitális készségek és infrastruktúra terén jelentős kiegészítő beruházásokra kerül sor uniós szinten, a tagállamokban és a magánszektorban. Az egységes digitális piac kialakításához világos és stabil jogi környezetre is szükség van az innováció ösztönzése érdekében.

Az Európa jövőjéről szóló fehér könyv hangsúlyozza, hogy a digitális társadalom meghatározó szerepet fog játszani Európa átalakításában.²⁵ Lényegében mind az öt vízióban meghatározó szerepet kap a digitális társadalom kiépítésének fontossága. A digitális technológia hatással van az uniós politika minden aspektusára. A féldícs értékelés szerint alapvető fontosságú, hogy az uniós vállalkozások megragadják a digitális technológia kínálta lehetőségeket ahhoz, hogy globális szinten versenyképesek maradjanak, és hogy az EU-s induló vállalkozások képesek legyenek gyorsan növekedni. Ebben a folyamatban kulcsszerepet kap a felhőalapú számítástechnika, a nagy adathalmazok, a robotika és a nagy sebességű, szélessávú szolgáltatások teljes körű kihasználása.

ety, COM (2016) 587

24 A digitális egységes piaci stratégia végrehajtásának féldícs értékelése – Összekapcsolt digitális egységes piac mindenki számára COM (2017) 228.

25 Fehér könyv Európa jövőjéről, A 27 tagú EU útja 2025-ig: gondolatok és forgatókönyvek COM(2017) 2025.

2.2.3. A 2016-2020 közötti időszakra megfogalmazott célok

Mint arra korábban már utaltunk, az Unió szerint az elektronikus közigazgatás javítja a szolgáltatások minőségét és növeli a közigazgatás belső hatékonyságát. A digitális közszolgáltatások révén csökkennek a vállalkozásokra és állampolgárokra nehezedő adminisztratív terhek azáltal, hogy a közigazgatási szervekkel való kapcsolattartás gyorsabb és hatékony, kényelmesebb és átlátható, valamint kevésbé költséges. Az EU egészen odáig elmegy, hogy kijelenti: A kormányzás digitális átalakulása a közös piac sikerességének egyik záloga.²⁶

Fontos megjegyezni, hogy mára már nem csak a tagállami kapcsolatokban, hanem a tagállamok és az Unió szervei közötti kapcsolatrendszerekben is megjelennek az elektronikus közigazgatás vívmányai. Álláspontunk szerint ez adott esetben sokkal fontosabb eszköz az adminisztratív terhek csökkentésében, mint az állam és a polgárok vagy a vállalkozások közötti kapcsolattartás digitális útra terelése. Külön vizsgálat nélkül is könnyedén belátható ugyanis, hogy az Unió működési mechanizmusa, valamint a tagállamok és a Bizottság közötti együttműködés, továbbá magának a Bizottságnak a belső működése rendkívül bürokratizált. Természetesen az elektronikus belső eljárási folyamatok elsődlegesen abban segítenek, hogy a hagyományos, papír akták mennyisége csökkenjen, de a folyamatok digitalizálásával szükségszerűen együtt jár azok optimalizálásának megkísérlése is. Ennek eredményeként pedig éppen ott lehet elérni a leglátványosabb eredményeket, ahol korábban a legnagyobb volt az adminisztratív teher.

Az Európai Unió abból a vízióból indul ki, hogy 2020-ra az Európai Unió közigazgatásai és közintézményei nyitottak, hatékonyak és befogadók lesznek, és az EU valamennyi polgára és vállalkozása számára határok nélküli, egyénre szabott, felhasználóbarát és „végponttól végpontig” jellegű digitális közszolgáltatásokat fognak nyújtani. Ebben fontos szerep jut az adatok – ahogy a cselekvési terv szövege fogalmaz – „nyílt hozzáférésének”, amelyet országon belüli és tagállamok közötti hozzáférésre egyaránt érteni kell. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben a nyílt szó nem a bárki által szabadon hozzáférést jelenti, hanem azt, hogy kellő felhatalmazás és jogi környezet birtokában a közigazgatási szervek a tagállamokon belül, és szükség esetén a tagállamok között is technikailag képesek lesznek az eljárások lefolytatásához szükséges adatok átadására, illetve ide kell érteni a közérdekű adatok és a közérdekből nyilvános adatok megismerhetőségének lehetőségét.

26 Unió e-kormányzati cselekvési terv 2016-2020, A közigazgatás digitális átalakításának felgyorsítása, COM (2016) 179. p. 2.

2.2.4. Digitális innováció a közszolgáltatások korszerűsítése érdekében

A félidős értékelésben a közigazgatás korszerűsítése önálló fejezetet kapott.²⁷ A digitális technológiák lehetővé teszik a hatóságok számára, hogy gyorsabban, pontosabban és hatékonyabban nyújtsanak szolgáltatásokat. Uniós szinten a 2016–2020 közötti időszakra szóló e-kormányzati cselekvési terv célja a digitalizálás felgyorsítása és kiterjesztése, ezáltal növelve a közigazgatás hatékonyságát, és elősegítve a vállalkozások és a polgárok szabad mozgását.²⁸ A megtakarítások az egyszerűbb igazgatási eljárásoknál jelentkezhetnek az egyének és a vállalatok számára, amire példa az alapértelmezés szerint digitális jelleg és az egyszeri adatszolgáltatás elve.

A közigazgatással kapcsolatos egyik legfontosabb, Bizottság által is kiemelt kérdés, az egyszeri adatszolgáltatás elve. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy ez az elv csak megfelelő garanciák mellett működik célszerűen, tehát ebben a kérdéskörben kiemelt figyelmet kell fordítani az adatvédelmi szabályok fejlesztésére is.

A digitális technológiák segíthetik az egészségügyi ellátás hatékonyságának javítását. Költséghatékony eszközöket tudnak kínálni a kórház-alapú egészségügyi modellről a betegközpontú és integrált modellre való áttérés támogatásához, javíthatják az ápoláshoz való hozzáférést, valamint hozzájárulhatnak az egészségügyi rendszerek fenntarthatóságához és ellenálló képességéhez. Fontos, hogy ezeket az eszközöket is az adatvédelmi szabályok teljes tiszteletben tartása mellett dolgozzák ki, különösen arra figyelemmel, hogy ebben a témakörben az adatok jelentős része szenzitívnek minősül. Magyarországon is éppen napjainkban került bevezetésre az e-recept intézménye. Hosszú távon remélni tudjuk, hogy a rendszer beváltja az elképzeléseket, és valóban megvalósulhat az is, hogy a receptek felhasználása másik tagállamban is megtörténhessen, akár helyettesítő gyógyszerek alkalmazásával. Mindezek működéséhez szintén elengedhetetlen egy közös európai szintű adatbázis létrehozása és működtetése.

Az egyik legfontosabb felismerés a nemzetközi együttműködések esetében, hogy olyan megoldásokat kell alkalmazni, amelyek technológia-semlegesek, alkalmasak a továbbfejlesztésre, és ami talán a legfontosabb, hogy interoperábilisan működjenek. Ez utóbbi azonban elképzelhetetlen olyan – közös megállapodásokon alapuló – európai szabványok és műszaki specifikációk nélkül, amelyek biztosítják mindezek feltételeit. Mindezek elsősorban a háttérfolyamatok fejlesztését igénylik. Ezáltal biztosítható a szolgáltatásokhoz, az adatokhoz való nyílt hozzáférést más hivatalok, illetve a vállalkozások és a civil társadalom számára. A cél a szükségtelenül bonyolult eljárások, megszüntetése.

27 A digitális egységes piaci stratégia végrehajtásának félidős értékelése, Összekapcsolt digitális egységes piac mindenki számára, COM (2017) 228, p. 20

28 EU eGovernment Action Plan 2016-2020, Accelerating the digital transformation of government, COM (2016) 179

Valamennyi tagállam részéről további erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy fel lehessen gyorsítani a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosítás és bizalmi szolgáltatások (eIDAS-szolgáltatások) elterjedését. Az interoperabilitás szempontjából kritikus fontosságú a nyílt szolgáltatások és műszaki építőelemek (e-azonosító, e-aláírás, e-kézbesítés és e-számlázás stb.) tagállamok általi továbbfelhasználása. Az említett szolgáltatásokhoz való hozzáférés jelenleg az Európai Hálózatfinanszírozási Eszközből származó források révén biztosított, de e szolgáltatások rendelkezésre állásának és hosszú távú fenntarthatóságának biztosításához a finanszírozási programon kívüli források szükségesek. Meg kell vizsgálni az egyszeri adatszolgáltatás elve határokon átnyúló összefüggésben történő alkalmazásának lehetőségét a polgárokra vonatkozóan, a személyes adatok és a magánélet védelmére vonatkozó jogi keret megfelelő betartása mellett.

Az új digitális környezet lehetőségeket kínál a polgárok, vállalkozások és nem kormányzati szervezetek, valamint a közigazgatási szervek közötti könnyebb kapcsolattartásra. A magas színvonalú közszolgáltatások és a versenyképesség között összefüggés van, valamint az előbbi befolyásolja azt is, hová irányulnak a befektetések. Mindez a bürokrácia további csökkenését, a felhasználás megkönnyítését és a szolgáltatások nyújtásával összefüggő költségek csökkenését eredményezi. Mindezek globális tendenciának is mondhatók, mint arra Zhao is rámutat: Egyre több az ügyfélcentrikus, konzultatív jellegű megoldás a döntéshozatali eljárásokban. Az interaktív megoldások alkalmazása növeli a hatékonyságot. Ez a jelenség kezdetben csak információkhoz való hozzáférés jelentettek, de mára már aktív közreműködést, interakciót alkalmaz a legtöbb fejlett elektronikus közigazgatási rendszer.²⁹

A közszektorbeli adatokhoz és szolgáltatásokhoz való nyílt hozzáférés megkönnyítése új lehetőségeket teremt a tudásmegosztás, a növekedés és a munkahelyteremtés terén. A közigazgatási szervek átláthatósága és elszámoltathatósága javul.

3. A digitális közigazgatás

Az OECD 2014-ben megjelent ajánlásában is a legújabb trendekre javasol adekvát válaszokat adni a stratégiaalkotás kapcsán.³⁰ A dokumentum leszögezi, hogy az új technológiák elterjedése, és a polgárok, valamint a vállalatok általi mindennapos használata átalakítja a köz- és magánszféra kapcsolatát is. Az új megoldásoknak köszönhetően több lehetőség nyílik az együttműködésre, és a döntéshozatali folyamatokba a korábbiaknál jobban be lehet vonni a végső érintetteket. Mindezek mellett az érintettek (polgárok, vállalkozások) számára megnyílik a lehetőség arra,

29 Zhao, F.: An empirical study of cultural dimensions and e-government development: implications of the findings and strategies, *Behaviour & Information Technology*, 2013, Vol. 32, No. 3, p. 302.

30 OECD, Recommendation of the Council on Digital Government Strategies [C(2014)88]

hogy ők maguk közvetlenül fogalmazzák meg az állammal (közigazgatással) szembeni elvárásaikat, így valóban ügyfélcentrikus megoldások szülehetnek a jövőben a közszolgáltatások területén. Mindezek a közigazgatást is újabb és újabb kihívások elé állítják, továbbá új típusú kockázati tényezők is megjelennek, amelyekre figyelemmel kell lenni a stratégia-alkotás során.³¹ A dokumentum egyik fontos üzenete, hogy lényegében különbséget tesz az ún. „e-government” és a „digital government” között. A különbségtétel lényege, hogy az előbbi az eddig használt, ha szabad így mondani, hagyományos IKT technológiákra épülő közigazgatási szolgáltatásokat takarja. A második pedig a legújabb technológiák közigazgatási alkalmazására reflektál.³² A magunk részéről kissé erőltetettnek tekintjük ezt a fajta szemantikai megközelítést, de fontosnak tartjuk, hogy egy nemzetközi dokumentum határvonalat jelöl ki immáron ugyanannak a témakörnek (elektronikus közigazgatás) a fejlődési folyamatában. Álláspontunk szerint ennek a tendenciának a leírására is megfelelő lenne az alapjogi fogalomhasználatból átvenni a generáció kifejezéseket. Semmi akadály nincs annak, hogy az elektronikus közigazgatást is generációs szinten jellemezzük. Ennek megfelelően lényegében máris három generációt lehet elkülöníteni a szabályozásban. Az első az informatika (számítástechnika) közigazgatási megjelenésétől az Internet megjelenéséig és elterjedéséig határozható meg. Ezt követően a második generációs elektronikus közigazgatási megoldások már a világhálóra, mint alapvető eszközre tekintenek, és annak használata függvényében fejlődnek a különböző elektronikus közigazgatási megoldások, szolgáltatások. A harmadik generációs megoldások pedig lényegében a Web 2.0 megjelenéséhez köthetők. A határvonal megállapításával tehát egyetértünk, de a szóhasználat nem biztos, hogy szerencsés.

Az OECD egy másik tanulmányban a jóléti szolgáltatások digitális eszközökön keresztül történő megújítási lehetőségeit vizsgálta. Ebben a dokumentumban azon jóléti szolgáltatások körét, amelyek tekintetében értelmezhető a digitális eszközök igénybevételének lehetősége, illetve a szolgáltatások hatékonyabbá tétele ilyen megoldások által, a következők szerint határozták meg: oktatás, egészségügy és szociális gondoskodás.³³ Ez a dokumentum is azt emeli ki, hogy a leginkább költségérzékeny szolgáltatási területeken szükség van a digitális eszközök alkalmazására annak érdekében, hogy a közszolgáltatások ellátása eredményesebb és költséghatékonyabb legyen. Összességében elmondható, hogy ez a dokumentum is azt erősíti, hogy a közigazgatás tekintetében az új technológiai megoldások, amelyekről fentebb már

31 OECD, Recommendation of the Council on Digital Government Strategies [C(2014)88] p. 2.

32 OECD, Recommendation of the Council on Digital Government Strategies [C(2014)88] p. 5.

33 OECD, Digital Government Strategies for Transforming Public Services in the Welfare Areas, 2016., <http://www.oecd.org/gov/digital-government/Digital-Government-Strategies-Welfare-Service.pdf> (2017. november 30.), p. 20.

szót ejtettünk, nem csak arra kényszerítik a közigazgatást, hogy használják azokat, hanem optimális esetben a teljes közigazgatás átalakulása, valamint a társadalom közigazgatásról alkotott képe is átformálódik a jövőben.³⁴

3.1. *A digitális közigazgatás legújabb kihívásai*

3.1.1. A Big Data

Bár a fenti elemzésben nem került előtérbe, és közigazgatási vonatkozásai sem kerültek eddig mélyebben feltárássra, mégsem mehetünk el szó nélkül a Big Data jelenség mellett, ha új trendekről beszélünk. A Big Data kifejezés arra utal, hogy az Internet világában napi szinten hatalmas mennyiségű adat (információ) „termelődik”, és ennek a jelentős mennyiségű adatnak a feldolgozása, hasznosítása számos társadalmi jelenséget, folyamatot, törvényszerűséget képes megváltoztatni. Mint a technológiai fejlődéssel összefüggő legtöbb esetben, itt is elsőként az üzleti világ kezdte felfedezni az ebben rejlő lehetőségeket, de mára már ott tartunk, hogy hazánkban is megkezdődött a jelenség tudományos igényű vizsgálata a jogtudomány aspektusából is.³⁵ Innentől pedig – megítélésünk szerint – csupán egy lépés, hogy közigazgatási aspektusból is görcső alá vegyük a kérdést. Zódi arra figyelmeztet, hogy a Big Data jelenség új jogi szabályozási környezetet igényel, mert az eddigi keretek nem kellően hatékonyak az új lehetőségekkel szemben. A hagyományos adatvédelmi szabályozási eszközök például kevésnek bizonyulnak akkor, amikor egyébként szabályszerűen rendelkezésre álló adatokból olyan következtetéseket vonnak le automatizált adatfeldolgozással működő rendszerek, amelyekre az érintett nem is számíthatott korábban, vagy a látszólag anonim adatbázisok felhasználásával újra helyreállíthatóvá válik az érintettek és az adatok közötti kapcsolat.³⁶

Meglátásunk szerint a fenti jelenség a közigazgatás világát is rövidesen érzékenyen fogja érinteni. Ha ugyanis a fentiek alapján elfogadjuk azt a következtetést, amely szerint megfelelő mennyiségű, egyébként legálisan megszerzett adat felhasználásával, a szükséges technológia birtokában akár automatikusan is előállhatnak olyan következtetések, amelyeknek a jelentőségére a jelenlegi adatkezelési szabályozás mellett nem is gondolunk. A téma kapcsán a magyar szabályozás helyzete során kívánjuk elemezni azt, hogy ennek milyen potenciális következményei lehetnek hazánk adatvédelmi gyakorlatára, itt csak egyetlen példát említünk gondolatébresztés gyanánt. A hatósági eljárásra vonatkozó új szabályozás alapján az általános közigazgatási rendtartásról

34 OECD, *Digital Government Strategies for Transforming Public Services in the Welfare Areas*, 2016., p. 16.

35 Zódi Zs.: *Jog és jogtudomány a Big Data korában*, Állam- és Jogtudomány, LVIII. évf. 2017. 1. szám, pp. 95-114.

36 Zódi, i. m. pp. 98-99.

szóló 2016. évi CL. törvény 27. § (1) bekezdésének második mondata szerint „a kérelemre induló eljárásban *vélelmezni* kell, hogy a kérelmező ügyfél a tényállás tisztázásához szükséges személyes adatok – *ide értve a különleges adatokat is* – kezeléséhez hozzájárulást adott”. Ennek a vélelmezett adatkezelési felhatalmazásnak a Big Data jelenség szempontjából még később komoly következményei lehetnek. Ahogy Zódi fogalmaz, „...az EU például valósággal eufóriában van a BD-vel kapcsolatban [...] szinte kizárólag a BD előnyeire koncentrál...”.³⁷

A Bizottság már 2014-ben részletes közleményt adott ki az adatközpontú gazdaságról, amelyben megfogalmazta a legfontosabb elképzeléseket és operatív megállapításokat.³⁸ Lényegében már ez a dokumentum is az ún. Big Data jelenségre fókuszál, amikor kimondja, hogy az „óriási méretű adathalmazokat” nehéz a jelenlegi adatkezelési eszközökkel és módszerekkel feldolgozni, de a technológiai fejlődés új utakat nyit e kihívások leküzdéséhez.

E világméretű tendencia az egészségügytől és az élelmiszerbiztonságtól kezdve az éghajlatváltozáson és az erőforrás-hatékonyságon át az energiatermelésig, az intelligens közlekedési rendszerekig és az intelligens városokig számos területen olyan jelentős lehetőségeket teremt, amelyeket Európának mindenképpen meg kell ragadnia.

Komoly kihívás Európa számára, hogy az Egyesült Államokhoz képest lassan reagál az adatforradalomra, és nem rendelkezik hasonló iparági kapacitással. A jogi környezet összetett jellege, valamint a nagy adatkészletekhez és a mögöttes infrastruktúrához való hozzáférés hiánya együttesen akadályokat gördít az innováció elé.

Ez a jelenség a közszolgáltatások korszerűsítésére is hatással van, és nem szabad megfélemlkezni a technológiában rejlő visszaélési lehetőségekről sem. Hatékony adatvédelmi, valamint hálózat- és információbiztonsági szabályok szükségesek tehát ahhoz, hogy a digitális gazdaság megfelelő bizalmi szintet érjen el.

A Bizottság 2014-ben a megtenni kívánt intézkedéseket a következőképpen foglalta össze:

- Kiemelt adatkezelési kezdeményezések támogatása (pl. egészségügy, élelmiszerláncok);
- A nyilvános adatforrások és kutatási adatinfrastruktúrák széles körű megosztása, alkalmazása és fejlesztése;
- A technológiai, jogi és más szűk keresztmetszetek előtérbe helyezése a közszférabeli kutatás és innováció terén;
- Annak biztosítása, hogy a vonatkozó jogi keret és a többek között a kölcsönös átjárhatósággal, az adatvédelemmel, a biztonsággal és a szellemi tulajdonhoz fűződő jogokkal kapcsolatos szakpolitikák adatbarátak legyenek, megerősítve a jobbizalmat a vállalkozások számára és megteremtve az adatechnológiák iránti fogyasztói bizalmat;

37 Zódi, i. m. pp. 101.

38 Úton a prosperáló adatközpontú gazdaság felé, COM (2014) 442.

- Az uniós adatvédelmi keret, valamint a hálózat- és információbiztonság reformjára irányuló jogalkotási folyamatok mielőbbi lezárása, illetve az érintett (például adatvédelmi, fogyasztóvédelmi és hálózatbiztonsági) végrehajtó hatóságok közötti információcsere és együttműködés támogatása;³⁹
- A közigazgatás és a közszolgáltatások digitalizálásának felgyorsítása azok hatékonyságának növelése érdekében.

Amennyiben a személyes adatok védelmére vonatkozó alkalmazandó szabályokat betartják, az egyszer rögzített adatok a megbízhatóság csorbulása nélkül többször újra felhasználhatók. Az adatok értékláncának fogalmában kulcstényező az ilyen adatösszesítésen alapuló értékteremtés. A gépjárművekben található mobiltelefonok helyzetére vonatkozó összesített adatok például újra felhasználhatók a valós idejű forgalmi tájékoztatásban. Az adatelemzés általában jobb döntéseket eredményez, elősegíti új ötletek vagy megoldások kidolgozását vagy a jövőbeni események pontosabb előrejelzését. A technológia fejlődésével az adatelemzés rendszerszintű alkalmazása teljes üzleti ágazatokat alakít át.

Az új, automatizált és egyre összetettebb adatfeldolgozási módszerek, továbbá ezek automatizált működése olyan védelmi mechanizmusok kiépítését igényli, amelyek már meghaladják az eddigi adatkezeléssel kapcsolatos védelmi megoldásokat. Már egy 2008-as, elektronikus azonosítással kapcsolatos tanulmányban rámutattak arra⁴⁰, hogy az egyre elterjedtebb adatfeldolgozási technikák következtében az adatok szinte önálló életre kelnek, kikerülve az érintett közvetlen befolyása alól. Az automatikus műveletek segítségével azonban maguk az adatok is megjelölhetők, és bizonyos módszerekkel, például virtuális személyiségek létrehozásával az adatalany akkor is befolyásolni és ellenőrizni tudja az általa korábban megadott adatok felhasználását, amikor nincs már közvetlen kapcsolatban azokkal. Mindezek mellett olyan rendszerek kialakítására is lehetőség nyílik, amelyek segítségével az adatalanyok és az adatkezelők aktív kapcsolatot tudnak kialakítani. Ennek segítségével gyakorlatilag egyéni kereket lehet meghatározni az adatok kezelésével kapcsolatban, különösen akkor, ha olyan műveletekre is sor kerül, mint például az adatok átadása harmadik személyek számára. A jelenleg elterjedt megoldások (és maga a jogi szabályozás is) alapvetően csak azt képes kezelni ezzel kapcsolatban, hogy valaki megtiltja-e az adatai további felhasználását (pl. direktmarketing céljára) vagy sem. Egy összetett adatkezelési keretrendszerben akár az is megoldhatóvá válik, hogy valaki előre meghatározza

39 Ez a célkitűzés jelentős részben megvalósult, köszönhetően az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendeletének a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről

40 De Hert, P.: Identity management of e-ID, privacy and security in Europe. A human rights view. Information Security Technical Report, XXX, 2008, 1-5.

azokat a témaköröket vagy szolgáltatókat, amelyek esetében hozzájárul adatai továbbításához, tehát lehetősége nyílik a differenciált hozzájárulás megadására ugyanazon adatok tekintetében. Ha például a sokak által ismert kötelező felelősség-biztosítás elektronikus megkötésére gondolunk, sok biztosító eleve kedvezmény ad akkor, ha valaki az elektronikus elérhetőségi adatait megadja további felhasználásra. Egyesek nem teszik ki magukat néhány százalékos kedvezményért annak, hogy előre nem ismert helyről fog a későbbiekben üzleti ajánlatokat, reklámokat kapni. Másokat ez nem zavar, vagy erre nem figyelnek, de mennyivel átgondoltabb lehet egy ilyen döntés, ha azt is előre meg tudja határozni az érintett a hozzájárulás megadásával, hogy milyen adatkezelői körnek ad felhatalmazást. Mindez persze interaktív kommunikációt is igényel az érintett és az adatkezelő között az adatkezelés során.⁴¹

Az adatok közigazgatási felhasználásával kapcsolatban további kérdések is felvetődnek. Mint De Hert írja, az egyik legnagyobb kihívás a privát szférát erősítő személyazonosítás fejlesztése során, hogy az állam valóban érdekelt legyen, mind politikai döntéshozóként, mind jogalkotóként és végrehajtóként, mind pedig adatfeldolgozó szervezetként egyaránt. Természetesen nincs szükség annak külön igazolására, hogy az állam (közigazgatás) a legnagyobb adatkezelő a személyes adatok tekintetében, így az egyre szélesebb körben elterjedt elektronikus személyazonosítás során mindegyik fent jelzett szerepben megjelenik. Komoly hangsúlyt kell fektetni tehát a garanciákat biztosító, az érintettek információs önrendelkezési jogát szavatoló szabályok megalkotására és érvényesülésére. A jogi szabályozás és a jogalkalmazás ugyanakkor egyre nehezebb helyzetben van, hiszen a nemzetközi terrorizmus terjedése, a nemzetbiztonságért és a bűnüldözésért való felelősség keretei között egyre nehezebb egyensúlyt találni a magánszféra védelme és az adatok biztonsági célú (adott esetben érdemi hozzájárulástól mentes) hatósági felhasználása között.

A prosperáló adatközpontú gazdaság új üzleti lehetőségek megteremtése és innovatív közszolgáltatások biztosítása révén hozzájárul a polgárok jólétéhez, valamint a társadalmi-gazdasági fejlődéshez. Ez a gazdaság korszerű és innovatív szabályok által irányított egységes európai egységes digitális piac keretein belül tud kiteljesedni.

A Bizottság víziója szerint a tervezett intézkedések végrehajtásukat követően a gazdaság egészén belül, egyúttal pedig az Európa központi szerepvállalásával működő világpiacon is felgyorsítják majd az adatokkal kapcsolatos innovációt, termelékenységet és növekedést, valamint javítják a versenyképességet.

3.1.2. A közösségi média és a közigazgatás

Meglátásunk szerint napjainkban már nem kerülhető meg az a kérdés, ha elektronikus közigazgatással, IKT eszközök közigazgatási alkalmazásával foglalkozunk, hogy

41 De Hert, P.: i. m. p. 2.

vajon milyen mértékben képes kihasználni a közigazgatás a közösségi média által nyújtott lehetőségeket. Természetesen a világban eltérő tendenciák láthatók, ráadásul törvényszerűségek kimutatása igen nehéz, de az bizonyos, hogy azokban a közigazgatási rendszerekben, amelyekben a közigazgatás és a polgárok kapcsolata kevésbé formalizált (angolszász területen), ott hamarabb nyúltak hozzá a közösségi médiához „hivatalos” szinten, mint például Közép-Európában. Előbbi területeken a jogrendszer sajátosságai folytán javarészt jogi aktusok, szabályok hiányában is képesek alternatív kommunikációs lehetőségek meghonosodni, míg az utóbbi régiókban az apparátus nem szívesen alkalmaz olyan lehetőségeket, amelyekre nincs kifejezett felhatalmazása.

A közösségi média használatával kapcsolatosan jelenleg még az jellemző, hogy azt sokkal inkább használják politikusok és intézményvezetők, mint maguk az intézmények. Bizonyos jó példák ennek ellenére természetesen vannak. Az egyik éppen a rendőrség területéről. Mickoleit azt fejt ki a témában írt tanulmányában, hogy a spanyol nemzeti rendőrség által alkalmazott módszer globális példa arra, hogy miként lehet megváltoztatni a szervezetről kialakult képet, és kialakítani egy bizalmi alapon nyugvó együttműködést a polgárok és a szolgáltatást nyújtó szervezetek között.⁴² Mickoleit szerint a közösségi média alkalmas arra, hogy bizalmat építsen a közigazgatás és a polgárok között, ugyanakkor nem létezik általános, minden helyzetre megfelelő megoldás. A közösségi média kormányzati felhasználására vonatkozó stratégiákban fokozott figyelmet kell fordítani arra, hogy milyen célokat kíván elérni egy-egy intézmény vagy szervezet, különben a próbálkozások nem lesznek sikeresek. A közösségi média használata ráadásul önmagában még nem garancia arra, hogy a közügyek tekintetében kiábrándult, fiatalabb korosztály érdeklődését növelje a közigazgatási szolgáltatások vagy a politikai döntéshozatal iránt. Egy vizsgálat szerint a holland fiatalok mindössze 30%-a használja ezt a platformot közigazgatási szervekkel való kapcsolattartásra, holott a közösségi médiaeszközök használata ebben a korosztályban a legnagyobb. Hollandia ráadásul nemzetközi összehasonlításban élen jár e tekintetben, szemben például Ausztriával, ahol ugyanezen korosztály 10%-a sem érdeklődik az elektronikus közigazgatási szolgáltatások ezen formája iránt.⁴³

A közösségi média használata új jelenség a közigazgatásban, nemzetközi kontextusban is. Fontos jellemzője, hogy valóban interaktív, gyors hozzáférést tesz lehetővé. Ezekben az előnyökben azonban hátrányok is rejtőzhetnek. A közösségi médiát kezelő felelősöknek az intézményi oldalon fokozott figyelemmel kell lenniük, gyorsan kell reagálniuk adott esetben bizonyos jelenségekre, és nagyon kell vigyázniuk a megosztott információk hitelességére. Mindeközben pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni a személyes adatok védelmével kapcsolatos előírásokat sem, márpedig a

42 Mickoleit, A., „Social Media Used by Governments: A Policy Primer to Discuss Trends, Identify Policy Opportunities and Guide Decision Makers”, OECD Working Papers on Public Governance, No. 26, OECD Publishing, Paris, 2014. p. 3.

43 Mickoleit, A., i. m.

közösségi hálózatok világában ez a terület önmagában is új kihívásokkal néz szembe napjainkban.

Egy másik, nagyon fontos felhasználási területe a közösségi médiának a krízishelyzetekben történő kommunikáció. A válsághelyzetekben szükséges kommunikáció szükségességével, annak megfelelő módozataival már a 60-as, 70-es években elkezdtek foglalkozni.⁴⁴ A 90-es évek végétől azonban megváltoztak a korábbi kommunikációs eszközök és csatornák, sőt, a polgárok elvárásai is ilyen helyzetekben az igazgatási szervekkel, civil szervezetekkel szemben. A leglátványosabb fejlődés pedig a Web 2.0 megjelenéséhez köthető: a Twitter, a Facebook és hasonló médiumok széles körben kerültek alkalmazásra⁴⁵ a 2010-es Haiti földrengés, a 2011-es Fukushimai katasztrófa vagy a Sandy hurrikán (2013) pusztítása esetén.⁴⁶ De sajnos nem is kell ilyen messzire menni, hiszen 2017 a hurrikánok éve volt.⁴⁷ Nézzük meg, milyen előnyei vannak a közösségi média használatának krízishelyzetekben. Mindenekelőtt eredményesebbé teszi a felkészülést, és szükség esetén gyorsítja a reakciókat. Hatékonyan lehet a szükséges információkat eljuttatni a lehető legtöbb érintetthez, viszonylag rövid idő alatt. A másik a lehetséges károk csökkentésének lehetősége. Ez sokféle formában megnyilvánulhat, akár úgy, hogy a tájékoztatás eredményeképpen kevesebb ember utazik az érintett térségbe, vagy akár úgy is, hogy az egészségre ártalmas anyagot tartalmazó készítményt nem csak a boltok polcáról szedik le, hanem a már megvásárolt termékeket is hatékonyabban tudják visszahívni. A következő fontos kérdés a döntések átláthatósága, jobb megértése. Válsághelyzetekben sokszor a döntéshozók nem fordítanak arra kellő energiát, figyelmet, hogy a döntéseiket megalapozó információkat is megfelelően megosszák. Ennek sokszor az a következménye, hogy a kockázatokat az érintettek nem veszik komolyan, esetleg elbagatellizálják. Az internet által biztosított gyorsaság és az információk jelentős mennyiségének viszonylag könnyű megosztása révén a döntéshozatali folyamatok is átláthatóbbá, maguk a döntések pedig ezáltal elfogadhatóbbá válnak. Ennek egy másik, szintén fontos következménye, hogy azok, akik nem vagy nem közvetlenül érintettek egy-egy katasztrófában, a megosztott, hozzájuk eljuttatott információk alapján maguk is passzív szemlélőből

44 Wendling, C., J. Radisch, S. Jacobzone, „The Use of Social Media in Risk and Crisis Communication”, OECD Working Papers on Public Governance, No. 24, OECD Publishing, Paris, 2013, p. 10.

45 Disaster Service Program Review, American Red Cross, 2011, p. 17

46 Cohen, Sandy Marked a Shift for Social Media Use in Disasters, Government Technology, 2013, forrás: <http://www.govtech.com/em/disaster/Sandy-Social-Media-Use-in-Disasters.html> (2017. november 30.)

47 Lohrmann, D., 2017 Review: The Year Hurricanes Devastated Land, Data and Trust, Government Technology, 2017, <http://www.govtech.com/blogs/lohmann-on-cybersecurity/2017-the-year-hurricanes-devastated-land-data-and-trust.html> (letöltés: 2017. december 17.)

(vagy potenciális áldozatokból) aktív résztvevőkké válhatnak, és a maguk eszközeivel segíthetik a kialakult helyzet megoldását.⁴⁸ Ezzel meg is érkeztünk az új kihívások következő állomására, amely nem más, mint a kiberbiztonság.

3.1.3. Kiberbiztonság

A társadalom egyre több, konvergens technológiára épülő, összekapcsolt, folyamatosan on-line állapotban lévő eszközt használ. Ez a hálózatokra való fokozott támaszkodás azt jelenti, hogy összekapcsolt környezetünk csak annyira biztonságos, mint a leggyengébb láncszeme. A sebezhetőség a kellemetlenségektől és kis értékű veszteségektől kezdve az érzékeny személyes adatok nagyarányú sérelméig, a terrorizmusig és a demokratikus folyamatok felforgatásáig terjedhet. Nő a számítógépes támadások száma, és kezelésük abba a problémába ütközik, hogy míg a számítógépes támadások gyakran határokon átnyúló jellegűek, a bűnüldözési hatáskörök szigorúan nemzetiék. A nagyszabású számítógépes támadások az EU egész területén megzavarhatják a szolgáltatásokat, ezért hatékony uniós szintű reagálásra és válságkezelésre van szükség. Európa fontos lépéseket tett a kiberbiztonság és a digitális technológiákba vetett bizalom növelése felé. 2013-ban uniós kiberbiztonsági stratégiát fogadtak el⁴⁹. A kiberbiztonságról szóló első uniós jogalkotási aktust, a hálózatok- és információs rendszerek biztonságáról szóló irányelvet (NIS irányelv) 2016. júliusában fogadták el.⁵⁰

A kiberbiztonság az Európai Unió vonatkozó stratégiája szerint azokat a biztosítékokat és intézkedéseket jelenti, amelyek segítségével mind a polgári, mind a katonai területeken egyaránt megvédhető a virtuális tér azoktól a fenyegetésektől, amelyek az összefüggő hálózatokkal és információs infrastruktúrával kapcsolatosak.⁵¹ A kiberbiztonság célja a hálózatok és az infrastruktúra rendelkezésre állásának és integritásának, valamint a benne lévő információk titkosságának megőrzése. Az elmúlt években egyre fokozottabb terhelésnek vagyunk kitéve.

A kiberbiztonság látszólag csak részben kapcsolódik az elektronikus közigazgatás trendjeihez, ugyanakkor a biztonsági támadások, krízishelyzetek számának növekedése azt mutatja, hogy egyre inkább foglalkozni kell ezekkel a veszélyekkel is. Ráadásul a biztonság, az integritás megőrzése minden államnak elemi érdeke, így a

48 Wendling, C., J. Radisch, S. Jacobzone, „The Use of Social Media in Risk and Crisis Communication”, OECD Working Papers on Public Governance, No. 24, OECD Publishing, Paris, 2013, pp. 7-8.

49 Az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája: Nyílt, megbízható és biztonságos és kibetér; JOIN (2013) 1

50 2016/1148 irányelv a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről.

51 Az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája, Nyílt, megbízható és biztonságos kibetér, JOIN (2013) 1, p. 3.

közigazgatásnak is megfelelő válaszokat kell adnia az újabb és újabb kihívásokra. A továbbiakban az EU kibervédelmi stratégiájának egyes elemein végighaladva mutatjuk be a legfontosabb kérdéseket a témában.⁵²

A kibertér csak akkor maradhat nyitott és szabad, ha a kibertérben is ugyanazok a normák, alapelvek és értékek érvényesülnek, mint amelyeket a való életben képviselünk. Az alapvető jogokat, a demokráciát és a jogi normákat ebben a közegben is meg kell védeni. Szabadságunk és jólétünk egyre nagyobb mértékben függ a stabil és innovatív internettől, amely tovább fog fejlődni, ha a magánszektor innovációja és a civil társadalom hozzájárul a növekedéséhez. Internetes szabadság nem létezik azonban megbízhatóság és biztonság nélkül. A virtuális teret meg kell védeni a biztonsági eseményektől, a rosszhiszemű tevékenységektől és a visszaélésektől; a nemzetállamok fontos szerepet játszanak a szabad és biztonságos kibertér biztosításában: a hozzáférés és a nyitottság védelme, az internetes alapvető jogok tiszteletben tartása és védelme, valamint az internet megbízhatóságának és átjárhatóságának fenntartása. A kibertér jelentős részének tulajdonosai és üzemeltetői azonban a magánszektorból kerülnek ki, így bármilyen sikeres kezdeményezést csak a magánszektor vezető szerepének elismerésével lehet megalkotni.

Az Európai Unió alapértékei ugyanolyan mértékben vonatkoznak a digitális világra, mint a fizikai világra, azaz ugyanazok a törvények és normák vonatkoznak a kibertérre, mint amelyek mindennapjaink más területein is érvényesek.⁵³

Az Európai Uniónak olyan internetes környezetet kell biztosítania, amely mindenki számára lehetővé teszi a lehető legnagyobb mérvű szabadságot és biztonságot. A kiberbiztonsági stratégia a jövőképet öt prioritásban foglalja össze:

- kibertámadásokkal szembeni ellenálló képesség elérése;
- a számítástechnikai bűnözés drasztikus csökkentése;
- kibervédelmi politika és képességek kifejlesztése a közös biztonság- és védelempolitika (KBVP) tekintetében;
- kiberbiztonsági ipari és technológiai erőforrások kifejlesztése;
- összefüggő nemzetközi szakpolitika létrehozása a kibertér vonatkozásában az Európai Unió számára, és az Unió alapértékeinek támogatása.

A kiberbiztonsági események megelőzése, feltárása és kezelése érdekében jelentős erőfeszítéseket kell tenni. A fenyegetések csak akkor háríthatók el, ha a támadásokra összehangolt választ tudunk adni nem csak nemzeti, hanem nemzetközi szinten egyaránt. Fentiek érdekében az EU korábban (2004-ben) létrehozta az Európai Hálózat- és

52 Az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája – Nyílt, megbízható és biztonságos kibertér, JOIN (2013) 1

53 Az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája – Nyílt, megbízható és biztonságos kibertér, JOIN (2013) 1, pp. 3-4

Információbiztonsági Ügynökséget (ENISA)⁵⁴. Nagyon fontosak tehát az uniós szintű kiberbiztonsági eseményekkel kapcsolatos gyakorlatok a tagállamok és a magánszektor közötti együttműködés ösztönzése szempontjából. Az első gyakorlatra 2010-ben került sor a tagállamok részvételével („Cyber Europe 2010”), a második gyakorlatot pedig a magánszektor bevonásával 2012 októberében hajtották végre („Cyber Europe 2012”).

Az uniós kiberbiztonsági erőfeszítések a kibervédelem dimenzióját is tartalmazzák. A tagállamok védelmi és nemzetbiztonsági érdekeit támogató kommunikációs és információs rendszerek ellenálló képességének növelése érdekében a kibervédelmi képesség fejlesztését a kifinomult számítástechnikai fenyegetések felismerésére, a reagálásra és a javításra kell irányítani. Mivel ezek a fenyegetések sokfélék lehetnek, fejleszteni kell a kritikus számítástechnikai eszközök védelmére irányuló civil és a katonai módszerek közötti szinergiákat. Ezeket az erőfeszítéseket a kutatás és fejlesztés segítségével, valamint a kormányok, a magánszektor és a tudományos élet képviselői közötti szorosabb együttműködés révén kell támogatni.

A kibertérben tapasztalt globális kihívások elleni küzdelem érdekében minden érintett nemzetközi szervezetnek elemi érdeke, hogy együttműködjön és összehangolt ajánlások és stratégiák mentén haladjon tovább. A biztonságosabb kibertér elérése a polgároktól a kormányokig a globális információs társadalom minden szereplőjének a felelőssége. Törekedni kell arra, hogy a kibertérben tanúsított magatartásra olyan normák kerüljenek kidolgozásra, amelyet az összes érdekelt fél elfogad és betart.

3.2. Az elektronikus közigazgatás hatása az eljárásjog fejlődésére

Az elektronikus ügyintézés fogalma sokáig csak a közigazgatási eljárásban volt értelmezhető, majd fokozatosan megjelent a polgári eljárásjogban is. Ebben a folyamatban a legjelentősebb szerepe éppen az E-ügyintézési tv.-nek volt. Az elektronikus ügyintézés fogalmi meghatározására nézve sok elképzelés létezik, gyakorlati szempontból ugyanakkor elsősorban a funkció oldaláról érdemes megközelíteni a kérdést. Ebben az értelemben pedig az elektronikus ügyintézés lényege nem más, mint az, hogy az ügyfelek és a hatóság közötti érdemi kapcsolattartást elektronikus eszközökkel segítse. Ilyen értelemben pedig könnyű belátni, hogy az alapelemeket tekintve nincs jelentősége annak, hogy az egyik oldalon közigazgatási értelemben vett hatóság, vagy bíróság áll. Az elektronikus ügyintézés funkciója, célja ugyanaz: elősegíteni a hatékony kapcsolattartást az ügyfelekkel, szükség esetén csökkenteni az adminisztratív terheket, és lehetőség szerint az eljárási határidőket.

Közbevetően jegyezzük meg, hogy a hatékonyság-növelés irányába már jóval korábban tett lépéseket a jogalkotó, például a fizetési meghagyásos eljárások elektro-

54 Az Európai Parlament és a Tanács 460/2004/EK rendelete az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség létrehozásáról

nikus útra terelésével. Emellett már 2009-ben megjelentek olyan szabályok, amelyek a hivatalos iratok elektronikus kézbesítésének feltételeit próbálták megteremteni (lásd például a 2009. évi LII. törvényt a hivatalos iratok elektronikus kézbesítéséről és az elektronikus térítvevényről).

Az elektronikus ügyintézés kifejezés mára tehát mára nem kizárólag a közigazgatási eljárásjog sajátossága, funkcióját tekintve minden olyan relációban beszélhetünk róla, ahol a bíróság vagy a hatóság elektronikus eszközöket vesz igénybe az érdemi ügyintézés hatékonyságának előmozdítása céljából.

Az elektronikus – vagy immár digitális – közigazgatás egyik sarokköve az eljárásjogi kérdések rendezése. Könnyű belátni, hogy ha azt szeretnénk, hogy a közigazgatás működésében valósuljanak meg azok az elvárások, amelyek az informatikai eszközök igénybevételével érhetők el, akkor az eljárásjogi rendelkezéseket kell elsősorban hozzáigazítani a megváltozott követelményekhez. Az igazgatás ugyanis ha tetszik, ha nem, egy bürokratikus folyamat, amelyben a folyamatszabályozásnak kiemelt szerepe van, különösen akkor, ha ezeknek a folyamatoknak egy részét vagy egészét optimalizálni szeretnénk. Ebből kiindulva tehát leszögezhetjük, hogy gyakorlatilag semmilyen igazgatási modernizáció nem lenne képes megvalósulni akkor, ha az eljárás rendelkezések nem tennék lehetővé az új megoldások alkalmazását.

A következő kérdés az, hogy vajon milyen jogforrási szinten szükséges ezeket az eljárási rendelkezéseket beilleszteni a jogrendbe. Az egyik megközelítés szerint, tekintettel arra, hogy az ügyfelek jogait, kötelezettségeit érintő döntésekről beszélünk, minél magasabb, lehetőleg törvényi szinten kell meghatározni az elektronikus eljárási rendelkezéseket. Ezt az elvet követte a Ket. eredeti megoldása, amikor önálló fejezetben, egészen részletes, még az üzemzavar idején követendő szabályokat is kódex-jelleggel fogalmazta meg. Később a jogalkotó – álláspontunk szerint helyesen – más megoldást választott, és a törvényi szintet meghagyta a legszükségesebb, garanciális és felhatalmazó szabályok számára. Mindezek mellett alacsonyabb, kormányrendeleti szinten kerültek meghatározásra a részletszabályok. Ez a megoldás azért is jobb, mint az előző, mert kellően rugalmas, akár az ágazati eltérések, akár a technológiai fejlődés követése szempontjából. Ez a megoldás is a Ket.-ben került alkalmazásra, csak később, a 2008-ban történt átfogó módosítással. Ez utóbbi megoldással szemben azonban az a jogos kritika merül fel, hogy a jogi jellegű garanciák generálklauzulák szintjén történő megfogalmazása nem feltétlenül jelent elegendő védelmet az ügyféli jogok tekintetében. Gondoljunk csak arra, hogy eleve egy olyan szabályozási környezetről beszélünk, amely a hagyományos fogalmaink szerint szinte leírhatatlan, nem is beszélve arról, hogy bármilyen eljárásjogi rendelkezés betartása valami fajta digitális íráskészséget feltételez. Eleve egy virtuális térben zajlik az eljárási cselekmények jelentős része, és a speciális ismeretek mellett megfelelő eszközökkel is rendelkezni kell.

A fenti kritikákra válaszul született meg az a megoldás, amely hazánkban jelenleg is alkalmazásban van. Az elektronikus ügyintézésre vonatkozó szabályozás ugyanis önálló törvényi szintű kódexbe került. Ezzel a jogalkotó eleget tett annak a jogállami követelménynek, hogy ne csak garanciális keretszabályok kerüljenek törvényi szinten rögzítésre, de maguk a speciális (elektronikus) eljárásrendi szabályok nem általános eljárási kódexeket terhelnek. Mindezek mellett a rugalmasság érdekében továbbra is megmaradt a rendeleti szintű szabályozás lehetősége. Az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény tehát igazán kiforrott megoldásnak tekinthető, legalábbis ami a hatósági eljárásjog hazai szabályozását illeti. Sőt, több ennél. A törvény szerkezete, és az abban megfogalmazott eljárási megoldások ugyan a közigazgatási eljárásjog talajáról fakadnak, mégis mára általános elektronikus eljárási kódexről beszélünk, amely nem csak az államigazgatásban, hanem más eljárásjogokban is megfelelően alkalmazható. Nem véletlen, hogy az eljárásjogi modernizáció eredményeként nem csak az Ákr., hanem az új polgári perrendtartási szabályok is az Eüsztv. logikai és eljárási megoldásait alkalmazzák. Az elektronikus ügyintézési szabályok tehát univerzálissá váltak, azaz bármilyen jogterületen alkalmazhatók, feltéve, hogy az adott ügy, eljárási rendelkezés, jogintézmény lehetővé teszi az elektronikus eszközök alkalmazását. Lássuk be, korábban nehezen lett volna elképzelhető, hogy az elektronikus eszközök alkalmazása összebékíthető a közvetlenség elvével, ma pedig már ott tartunk, hogy a büntetőeljárásban sem kizárt valakinek a tanúkénti meghallgatása úgy, hogy nem a tárgyalóteremben tartózkodik.

Az elmúlt néhány esztendőben az eljárásjogi rendelkezések is látványos változáson, fejlődésen mentek keresztül, és akármennyire is mellőzött volt pl. az oktatásban a hatósági eljárásjog szerepe, be kell látnunk, hogy gogoli köpönyegként lényegében a modern eljárásjogi megoldások és technológiák anyajogává nőtte ki magát.⁵⁵

4. Összegzés

A tanulmányban megkíséreltünk egy tendenciát vázolni arról, hogy milyen változások mentek végbe az elektronikus közigazgatás területén az elmúlt évek során, és milyen kihívásokkal kell megküzdenünk napjainkban. Fel kell híjuk a figyelmet arra, hogy önmagában a technológia fejlődése nem biztos, hogy sikert hoz azokon a területeken, ahol elvárnánk hasznait. A stratégiai gondolkodás során és a fejlesztési irányok meghatározásakor tehát bizonyos szempontokat érdemes figyelembe venni. Nem szabad hirtelen, nagy jelentőségű fejlődésre számítani egyik pillanatról a másikra. Hosszú távú fejlesztésekben, folyamatos fejlődési folyamatokban érdemes

55 Gondoljunk csak arra, hogy szinte minden jogi egyetemen működik önálló vagy részben önálló eljárásjogi szervezeti egység a büntető- és a polgári eljárásjog területén, ezzel szemben önálló közigazgatási eljárásjogi formációt sehol nem találunk.

gondolkodni.⁵⁶ A technológiára, mint kiszolgáló, segítő lehetőségre kell gondolni, nem szabad engedni, hogy a technológia bevezetése öncélú legyen.⁵⁷

Az elektronikus közigazgatás, és a hozzá kapcsolódó társ-területek a technológiai jogban az egész jogrendszerrel, sőt, a demokrácia működéséről alkotott képünket átalakítja a közeljövőben, egészen a választásoktól (pl. közvetlen részvétel biztosítása digitális eszközök útján) a döntések operatív végrehajtásáig (lásd pl. a katasztrófa-helyzetekben alkalmazott, kármegelőzési és kárenyhítési célú elektronikus kommunikációt). Mindez pedig egy egyre inkább nemzetközi környezetben történik, ahol immáron nem csak a globális vállalkozások üzleti megoldásai eredményeként, vagy a biztonsági kihívások globalizálódása miatt kell nemzetközi térben gondolkodnunk és cselekednünk, hanem a tendenciákat felismerve – ha úgy tetszik: azokra válaszul – a nemzetállami és a szupranacionális jogalkotásnak is egyre több konkrét javaslata, célkitűzése, feladata lesz a jövőben, amelyek egyes igazgatási, végrehajtási kérdéseket nemzetközi kontextusba helyeznek: interoperábilis, határon átnyúló közigazgatási szolgáltatások, felhő alapú megoldások, közös adatbázisok, nagy adatbázisokban rejlő lehetőségek kihasználása, kiberbiztonsági kihívások, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Irodalom

390. sz. Eurobarométer különfelmérés a kiberbiztonságról, 2012

9/2011. sz. különjelentés: „Eredményesek voltak-e az ERFA által támogatott e-kormányzati projektek?”, Európai Számvevőszék, Luxembourg, 2011.

A 2011–2015 időszakra szóló európai elektronikus kormányzati cselekvési terv, Az IKT az intelligens, fenntartható és innovatív kormányzat szolgálatában, COM (2010) 743

A digitális egységes piaci stratégia végrehajtásának féldícs értékelése, Összekapcsolt digitális egységes piac mindenki számára, COM (2017) 228

A személyes adatok védelme és cseréje a globalizált világban, COM (2017) 7

Ardielli, E., Halásková, M., Assessment of E-government in EU Countries, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D, Faculty of Economics & Administration, 2015, Vol. 22, Issue 34, p. 4-16.

Az európai közszolgáltatások interoperabilitása felé COM (2010) 744

Az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája – Nyílt, megbízható és biztonságos kibertér, JOIN (2013) 1

56 Ezzel kapcsolatban részletes elemzés: Margetts, H. and Dunleavy, P., Philosophical Transactions: Mathematical, Physical and Engineering Sciences, Vol.371, No. 1987, Web science: a new frontier (28 March 2013), pp. 1-17, Published by: Royal Society

57 Bannister, F; Connolly, R.: Forward to the past: Lessons for the future of e-government from the story so far, Information Polity 17 (2012) IOS Press, p. 211–222.

- Az internet szabályozása: a következő lépések, COM (2009) 277
- Ardielli, E., Halásková, M., Assessment of E-government in EU Countries, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D, Faculty of Economics & Administration, 2015, Vol. 22, Issue 34
- Bannister, F.; Connolly, R.: Forward to the past: Lessons for the future of e-government from the story so far, Information Polity 17 (2012) IOS Press pp. 211–226
- Benchmarking E-government: A Global Perspective, UN, ASPA, 2001.
- Bilesis, M., Kovac, P. (Eds.), Public Administration Reforms in Eastern European Union Member States, Post-Accession Convergence and Divergence, Ljubjana, Vilnius, 2017, pp. 501.
- Cohen, Sandy Marked a Shift for Social Media Use in Disasters, Government Technology, 2013, forrás: <http://www.govtech.com/em/disaster/Sandy-Social-Media-Use-in-Disasters.html> (2017. november 30.)
- Communication from the Commission, of 25 April 2006, i2010 eGovernment Action Plan - Accelerating eGovernment in Europe for the Benefit of All, COM (2006) 173
- Connectivity for a Competitive Digital Single Market – Towards a European Gigabit Society, COM (2016) 587
- Czékmann Zs., Információs társadalom és elektronikus kormányzat Magyarországon, PhD értekezés, Miskolc, 2016, kézirat
- Csáki Gy. B., Az elektronikus közigazgatás tartalma, és egyes gyakorlati kérdései, HVG-ORAC, Budapest, 2010.
- De Hert, P.: Identity management of e-ID, privacy and security in Europe. A human rights view. Information Security Technical Report, XXX, 2008
- Digital Agenda – Európai Digitális Menetrend, Európai Bizottság, Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg, 2014
- eEurope 2002: Impact and Priorities A communication to the Spring European Council in Stockholm, 23-24 March 2001, COM (2001) 140
- eEurope 2005 akcióterv COM (2004) 380
- eEurope: an information society for all. Communication on a Commission initiative for the special European Council of Lisbon, 23 and 24 March 2000. COM (99) 687
- Disaster Service Program Review, American Red Cross, 2011
- EU eGovernment Action Plan 2016-2020, Accelerating the digital transformation of government, COM (2016) 179
- Európai egységes digitális piaci stratégia, COM (2015) 192
- Európai számítástechnika-kezdemenyezés – versenyképes adatközpontú és tudásalapú gazdaság kiépítése Európában, COM(2016) 178
- Fehér könyv Európa jövőjéről, A 27 tagú EU útja 2025-ig: gondolatok és forgatókönyvek COM (2017) 2025

- Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century – White Paper, COM (93) 700; továbbá: Europe's Way to the Information Society. An Action Plan, COM (94) 347
- i2010: európai információs társadalom a növekedésért és a foglalkoztatásért, COM (2005) 24
- IDA II Mid-Term Evaluation, COM (2003)100
- Internet access and use statistics – households and individuals, Eurostat, 2016, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Internet_access_and_use_statistics_-_households_and_individuals#More_than_four_fifths_of_Europeans_used_the_internet_in_2016, (2017. november 30.)
- Kooiman, J.: Social-Political Governance, Public Management: An International Journal of Research and Theory, Vol. 1. Iss. 1., 1999, pp.67-92
- Köz-magán társulások a „Horizont 2020” keretprogramban: az európai innováció és növekedés ösztönzésének hatékony eszköze, COM (2013) 494
- Közös munkával a növekedésért és a munkahelyekért, A lisszaboni stratégia új kezdete, COM (2005) 24
- Lněnička, M., E-government Development Index and its Comparison in the EU Member States, Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics & Administration. 2015, Vol. 22 Issue 34, pp. 75-87
- Lohrmann, D., 2017 Review: The Year Hurricanes Devastated Land, Data and Trust, Government Technology, 2017, <http://www.govtech.com/blogs/lohmann-on-cybersecurity/2017-the-year-hurricanes-devastated-land-data-and-trust.html> (letöltés: 2017. december 17.)
- Margetts, H. and Dunleavy, P., Philosophical Transactions: Mathematical, Physical and Engineering Sciences, Vol.371, No. 1987, Web science: a new frontier (28 March 2013), pp. 1-17, Published by: Royal Society
- Mickoleit, A., „Social Media Used by Governments: A Policy Primer to Discuss Trends, Identify Policy Opportunities and Guide Decision Makers”, OECD Working Papers on Public Governance, No. 26, OECD Publishing, Paris, 2014
- OECD, Digital Government Strategies for Transforming Public Services in the Welfare Areas, 2016., <http://www.oecd.org/gov/digital-government/Digital-Government-Strategies-Welfare-Service.pdf> (2017. november 30.)
- OECD, Recommendation of the Council on Digital Government Strategies [C(2014)88]
- Resca, A.: How to Develop E-government: The Italian Case, in: Wimmer, M. A. (Ed.): KMGov 2004, pp. 190-200
- Rodousakis, N. and Santos, A. M., The development of inclusive e-Government in Austria and Portugal: a comparison of two success stories, Innovation: the European Journal of Social Science Research Vol. 21, No. 4, December 2008, pp. 283-316.

- Unió e-kormányzati cselekvési terv 2016-2020, A közigazgatás digitális átalakításának felgyorsítása, COM (2016) 179
- United Nations E-Government Survey, UN, New York, 2016, pp. 237
- Úton a prosperáló adatközpontú gazdaság felé, COM (2014) 442
- Wendling, C., J. Radisch, S. Jacobzone, „The Use of Social Media in Risk and Crisis Communication”, OECD Working Papers on Public Governance, No. 24, OECD Publishing, Paris, 2013
- Zhao, F.: An empirical study of cultural dimensions and e-government development: implications of the findings and strategies, Behaviour & Information Technology, 2013, Vol. 32, No. 3, pp. 294–306
- Zakonnik, Ł., Electronic Payments in the Context of E-government, Studies & Proceedings of Polish Association for Knowledge Management, Nr. 76, 2015. pp. 99-111.
- Zódi Zs.: Jog és jogtudomány a Big Data korában, Állam- és Jogtudomány, LVIII. évf. 2017. 1. szám, pp. 95-114.

Joganyagok

2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól (E-ügyintézési törvény).
2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (Pp.)
2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról (Ákr.)
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (Be.)
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet)
- Az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről
- Az Európai Parlament és a Tanács 460/2004/EK rendelete az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség létrehozásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1148 irányelve a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről
- Az Európai Parlament és a Tanács 2013/37/EU irányelve a közszféra információinak további felhasználásáról szóló 2003/98/EK irányelv módosításáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 2007/2/EK irányelve az Európai Közösségen belüli térinformációs infrastruktúra (INSPIRE) kialakításáról

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2240 határozata az európai közigazgatások, üzleti vállalkozások és polgárok rendelkezésére álló interoperabilitási megoldásokra és közös keretekre vonatkozó programnak (ISA2 program) mint a közszféra korszerűsítése eszközének létrehozásáról

Az Európai Parlament és a Tanács 2009/922/EK határozata az európai közigazgatások közötti átjárhatósági eszközökről (ISA)

Az Európai Parlament és a Tanács 2004/387/EK határozata a páneurópai e-kormányzati szolgáltatásoknak közigazgatási szervek, üzleti vállalkozások és polgárok részére történő interoperábilis nyújtásáról (IDABC)

Az Európai Parlament és a Tanács 1719/1999/EK határozata a közigazgatási rendszerek közötti elektronikus adatcserét (IDA) lehetővé tevő transzeurópai hálózatokra vonatkozó iránymutatásokról, köztük közös érdekű projektek meghatározásáról
95/468/EC: Council Decision of 6 November 1995 on a Community contribution for telematic interchange of data between administrations in the Community (IDA)

MODERN TECHNOLÓGIÁK AZ ALKOTMÁNYJOGBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ALAPJOGVÉDELEMRE

A XXI. században egyre fejlődő modern technológiák egyre inkább ösztökélik az alapjogok hagyományos dogmatikájának, rendszerének átgondolását. Jelentőségében különösen kiemelkedik a – modern technológia vonatkozásában igencsak érintett – véleménynyilvánítás szabadsága, mely rányomja bélyegét a gyülekezés- és egyesülés szabadságára, valamint akár a vallásszabadságra is. A virtuális térnek a mindennapi életünkben történő megjelenése új aspektusokat nyit meg a személyiségi jogok és ezáltal az emberi méltóság kérdéskörének megítélése szempontjából is. Az internet világa (különösen a közösségi média) leginkább a kommunikációs anyagot, illetőleg az ezzel kollízióba kerülő alapjogok rendszerét alakította át gyökeresen.

E fokozott igények különös terhet rónak az államigazgatásra és azon keresztül pedig az alapjogvédelemmel foglalkozó intézményekre. Fenti kérdéskörön is túlmutat a mesterséges intelligenciának az államigazgatásban történő esetleges megjelenése. Problémákat okozhat az a kérdés is: dönthet-e bármilyen aspektusból egy gép egy ember fölött?

1. Bevezetés

Az általunk vizsgált jogterület esetében felmerülő új technológiák főbb vizsgálati tárgykörei, csomópontjai: az emberi méltóság átértékelése, az adatvédelem új kihívásai, az internet és a politikai alapjogok. A XXI. században egyre fejlődő modern technológiák egyre inkább ösztökélik az alapjogok hagyományos dogmatikájának, rendszerének átgondolását. Ez pedig természetesen kivetül a jogvédő szervekre és az államszervezeti alkotmányjogra.

Az élethez és emberi méltósághoz jog – akár a dualista és monista felfogásból indulunk ki – is más megvilágításba kerül; többek között azáltal, hogy az emberi gondolás egyes ismérveit egyes gépek működésében is felfedezhetjük.²

Az ipari technológia rohamos fejlődésével részint egyre több adat keletkezik, részint egyre több adat válik tárolhatóvá és előhívhatóvá. Ez a kérdéskör szükségszerűen maga után vonja a személyes adatok védelmének és a közérdekű adatok nyilvánosságnak újragondolását, az emberi jogok között való átstrukturált elhelyezést, különös figye-

1 Tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék

2 Ld. KLEIN Tamás: *Homunculum regulare necesse est*, Jogtudományi Közlöny, 2018/9. 380-391., Érdekes, hogy egyes keleti (sintoista) kultúrákban a robotnak lehet lelke is.

lemmel arra, hogy a modern életviszonyok között az információhoz való tényleges hozzáférés biztosítása – amely elengedhetetlen a véleménynyilvánítás szabadságának tényleges érvényesüléséhez –, komoly gazdasági előnyt, vagy hátrányt jelenthet egy-egy szereplő számára.³ Ebből adódón az információs szabadság biztosítása – és egyúttal szükségszerű korlátozása – mind a politikai természetű alapjogok, mind pedig a gazdasági jogokra alapvető befolyást gyakorol.

A politikai alapjogok nem csupán az emberi minőség védelméről, hanem az állami hatalomgyakorlás kereteinek meghatározásáról is szólnak. Mind ezek tükrében, különösen kiemelkedik a – *modern technológia vonatkozásában igencsak érintett – véleménynyilvánítás szabadsága*, mely rányomja bélyegét a gyülekezés- és egyesülés szabadságára, valamint akár a vallásszabadságra is.⁴ Ezen jogok tényleges és teljes körű érvényesülése nélkül pedig a választójog is teljességgel kiüresedne, jelképes szólamná válna, vagyis az információáramlás szabályozásának mikéntje komoly hatást gyakorol az államberendezkedés minőségére is.

2. A modern technológiák eddigi hatása az életviszonyok bonyolódására, valamint lehetséges hatása a közjogra és alkotmányjogra

A kutatás főbb alapkérdései közé tartozik a közjogi jogterületeket érintő új technológiák vonatkozásában például az emberi méltóság új dimenzióinak a megközelítése. Sérti-e egy személy emberi méltóságát az, hogy ha a teljes egészében általa megkonstruált gép „identitásába” beleszólnak? A csúcstechnológia olyan megnyilvánulásai, mint a *mesterséges intelligencia kérdése, az önműködő gépek (járművek)* és a klónozás⁵ veszélyei miatt joggal vetődik fel a kétely: honnan kezdődik az ember, mely jellemzők az ember emberi mivoltának

3 Egyesek megfogalmazás szerint a tömegkommunikációban egy teljes fordulatot megvalósító „újmédia” (így egybeírva) jön létre, melynek problémái mellett demokratizáló hatásai is vannak. Például jelentősen csökkenti a kommunikátor hatalmát, hogy rábeszéljen és szelektíven tájékoztasson. Ugyanakkor jóval erősebb ama vonatkozásban, hogy visszacsatolja azon információkat, melyek segítségével sokkal hatékonyabban lehet megcélzni a releváns közönséget. Ld. DENIS McQUAIL: A tömegkommunikáció elmélete, Complex Kiadó, Budapest, 2015. 664-665.

4 A politikai szabadságjogok együttes elemzéséről a média rendszerében ld. UDVÁRY Sándor: A médiaszabályozás alkotmányos alapjai, a kommunikációs alapjogok, In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): Magyar és európai médiajog, Complex Kiadó, Budapest, 2013. 129-143.

5 Az egészségügyi vonatkozásokról ld. HOMICSKÓ Árpád Olivér: Az új technológiák megjelenése az egészségügyben, különösen a géntechnológia és az elektronikus egészségügy, In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2018. 75-92.

letéteményesei.⁶ Természetesen ez napjainkban elsősorban egyelőre még morális, filozófiai és vallási kérdésként merül fel, ugyanakkor a gépi intelligencia előretörése és fejlődése magában hordozza ezeket a kérdéseket. A jogi szabályozások túlnyomó többségének általános természete, hogy a már kialakult életviszonyokra próbál valamilyen szabályozási infrastruktúrát nyújtani. Ilyen terület például a büntetőjog is, amely a tényállások körét a társadalomra veszélyt jelentő magatartások leírásával folyamatosan és organikusan változtatja

Figyelemmel arra, hogy a mesterséges intelligencia és az egyéb modern technológiák mekkora veszélyt jelenthetnek akár a közbiztonságra, akár az emberiség egészére nézve, létszükségletnek mutatkozik, hogy jelen esetben a szabályozás némileg a valós életviszonyok előtt járjon, biztosítva ez által a korlátozott és célzott felhasználás általános, egész emberiségre kiterjedő követelményének érvényesülését. Szintén ezt a fajta, előzetes szabályozást igénylik a terrorizmus borzalmai és a túlzottan bünelkövetőkre fókuszáló „alkotmányos büntetőjog” kudarcai is.

Különösen átgondolásra szorulnak a korábban az emberi méltósághoz való jogból kiolvasztott egyéb alapjogok kérdései, így az önrendelkezési jog, az általános cselekvési szabadság, az önkiteljesítéshez való jog, az önmegvalósításhoz való jog absztrakt kategóriái⁷.

Mára a modern technológiának köszönhetően végképp meghaladtá vált az a nézet, miszerint az első generációs alapjogok tekintetében elegendő az állam passzivitása. Különösen igaz ez a szólásszabadság médiában való megnyilvánulása, a tömegközlés szabadsága tekintetében. A televízió, a sajtó és a mozi „egy dobozba költözése” (Koltay András nyomán)⁸ jelentősen új szabályozást igényel a XXI. században, e kérdéskörben.

A modern gépek, illetőleg az internet „úgymond négyzetre emelik az emberek között meglévő különbségeket. Ezért joggal vetődik fel témánkban, hogy a „de iure” igen, „de facto” azonban, nem azonos helyzetben lévők hátrányait, a pozitív diszkrimináció intézményeivel ki kell egyensúlyozni.

Dogmatikailag érdekes újdonságok áll(hat)nak be a személyes adatok védelme és ennek kapcsán a „privacy”, illetőleg az emberi méltósághoz való jog vonatkozásában. A különböző informati-

6 Varga Zs. András hívja fel a figyelmet az emberi méltóság és emberi méltósághoz való jog közötti árnyalatnyi különbségre. Az Alaptörvény (a német Grundgesetz mintájára) lehetővé teszi a méltóság értelmezését transzcendens dimenzióban is. Ld. VARGA ZS. ANDRÁS: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*, Századvég Kiadó, Budapest, 2015. 203.; Méltósága kizárólag emberi személynek lehet. Mesterséges képződmények tekintetében legfőljebb (szűk értelemben) az emberi méltósághoz való joggal hasonló tekintet alá eső jog merülhet fel.

7 Vö. KOLTAY ANDRÁS: *Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a médiaszabályozásban*, In KOLTAY-NYAKAS (4. lj.) különösen 360.

8 KOLTAY ANDRÁS: *Bevezetés: a média és a médiajog*, In KOLTAY-NYAKAS (4. lj.) 34.

kai programok a felhasználók szokásaiból (a letöltött oldalakból, a megtekintés időtartamából) számottevő következtetéseket vonhatnak le az illető személyekre nézvést. Mennyiben hat éri az érintett alapjogra? Mit tekinthetünk ennek kapcsán az adatkezeléshez való hozzájárulásnak?

Az emberi méltósághoz való joggal szerves összefüggést mutató adatvédelem is más dimenzióba kerül a drónok következtében. Úgy is fogalmazhatunk: a drónok a magánéletére kifejezetten vigyázó személyt is láthatják. Eddig a gépek nagyrészt csak azt látták, amit az ember. Mára azonban ez jelentősen bővült – és ezt le kell követnie a jogi szabályozásnak. Az emberek memóriája kopik, a gépeké nem biztos. Az interneten a „felejtés joga” vet fel még érdekes kérdéseket.⁹

A drónok tömeges elterjedése nem biztos, hogy a hozzáértés tömeges fejlődését is szükségszerűen maga után vonja. Átgondolandó, hogy mik a „szakmai tévedésből” szabálytalan adatrögzítések jogkövetkezményei.

A vállalkozás szabadsága és a szerződési szabadság, továbbá ezzel párhuzamban az alkotmányos alapokkal is rendelkező fogyasztóvédelem új jogi megítélés alá eshet az elektronikus kereskedelem aspektusából. Előfordulhat ugyanis, hogy azzal kerülünk jogviszonyba az *anonimitás okából, akikkel a konkrét személy ismeretében nem tennénk*.¹⁰ Felmerülhet kérdésként, hogy belefér ez az alapjogok dogmatikájába és az alapjogvédő szemléletbe?

9 A felejtéshez (vagy elfeledéshez) való jog azt a kérdést veti fel, hogy egyes kifejtett vélemények (kommunikációk) válhatnak-e a közérköls szerint olyan módon sértővé, hogy már nem rendelkeznek hírértékkel. Nem szükségszerű tehát az érintett tartalmaknak jogsértőnek lenniük, elegendő aggály például az okafogyottság. Egy adótartozás következtében elrendelt árverés híre – az árverés lebonyolítását követően – már irreleváns. A spanyol adatvédelmi hatóság és az Európai Unió Bírósága úgy döntött, hogy a vonatkozó adatokat el kell távolítaniuk a keresőmotorok üzemeltetőinek, anélkül azonban, hogy a weboldalról törölnék azokat. Ld. Robert C. POST: A szólásszabadság amerikai hagyományának magyarázata, Complex Kiadó, Budapest, 2017. 712-723.

10 Az online árverési portálok tekintetében az általános név, cím, cégjegyzékszám, ügyvezetőik neve, telefonszám feltüntetésén kívül előírás az ügyfélszolgálati e-mail cím megadása. (Az Európai Bíróság kimondta, hogy a telefonszám megadása nem kötelező.) A platform és a között létrejött szerződésre vonatkozó szabályok egyértelműek, azonban az árverési portálok sajátossága, hogy az eladót azonosítani felhasználó név, úgynevezett *nickname* alapján lehet, aminek a következtében a fogyasztó nem tud megbizonyosodni az eladó személyéről vagy hitelességéről, ezáltal a fogyasztó érdekei sérülhetnek. Elmondható, hogy az e-kereskedelemben megjelenő új kereskedelmi módszerek „felerősítették a fogyasztók kiszolgáltatottságát”. Ezek folyamán egy sajátlagos helyzet jön létre azáltal, hogy a fogyasztó a licitálás folyamán és a szerződés megkötésének pillanatában is egy anonim féllel lép szerződéses jogviszonyba. Másfelől maga az anonim eladó sem tudja, hogy kivel szerződik pontosan. Ld. OROVA-BOTOS Lilla: Online szerződéskötés, mint jogi aktus, In Acta iuvenum Caroliensia IX., Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017. 555-579., ill. STRIHÓ Krisztina: Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatás, In SZIKORA Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel, FOME, Debrecen, 2010. 169.

A választójog (és népszavazáshoz való jog) is izgalmas kihívásokkal néz szembe a modern technológia tükrében. Ez részben érint(het)i a választási regisztráció kérdését. Jóllehet, a hazai lakóhellyel rendelkezőket – az előzetes tervekkel ellentétben – nem érinti a feliratkozás, de általánosan fogalmazva a határon kívül tartózkodókat igen. A modern technológia révén a *konzultatív (de nem az ügydöntő) népszavazások* alternatívái merülhetnek fel az internet segítségével.¹¹

Az elektronikus pereskedés térhódításával újjáalakulhat a tisztességes eljáráshoz való jog¹² és a jogorvoslati jog lényeges tartalma is.¹³ Ennek közvetlen alapjogi vonzata pedig a valódi alkotmányjogi panasz intézményének Alaptörvény általi kiszélesítése is.

A modern technológiáknak köszönhetően, az államszervezet egyes intézményei között a kommunikáció elektronikus úton zajlik az elektronikus ügyintézésről és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXII. törvény alapján. Az elektronikus kommunikáció fejlődésével együtt fokozott igény jelenik meg a személyes adatok védelme, valamint az adatok célhoz kötött felhasználásának ellenőrzésére.

E fokozott igények különös terhet rónak az államigazgatásra és azon keresztül pedig az alapjogvédelemmel foglalkozó intézményekre. Az elektronikus szolgáltatások igénybevételének koordinációjára már most is főosztályi szintű szerveződések létesültek az egyes államigazgatási szerveknél, azonban az informatikai kockázatok elhárítása és kezelése érdekében a közeljövőben új, magasabb szintű szervezeti egységek jöhetnek létre, akár önálló minisztériumként is.

Ezen új szervezeti egységek felállítása fontos további kérdéseket vethetnek fel az államszervezettel kapcsolatban hiszen az állampolgári jogok gyakorlásának feltételeként megjelenő információbiztonság – a globalizált nemzetközi tendenciákra is tekintettel – állambiztonsági kérdésként is felmerülhet. *A hatalmi ágak egyensúlya – és az egyes hatalommegosztási tényezők együttműködési kötelezettsége – sem érvényesülhet, ha az egyes szervek nincsenek maradéktalanul felszerelve a szükséges legmodernebb technikával.* Kutatásra érdemes a jelenlegi állami szervek helyzete ezen vonatkozásban (alkotmányjogi konzekvenciákkal), illetőleg az egyes hivatalok infrastruktúrája – és ennek kapcsán függetlensége – de lege ferenda.

11 Ld. Janina APOSTOLOU: Was können Bürgerhaushalte in Zeiten von Überschuldung und Politikverdrossenheit bewirken?, In SZABÓ Zsolt (Hrsg.): Freiheit und Verantwortung -Beiträge über direkte Demokratie, Budapest 2013., 308-310., valamint CSERESNYÉS Ferenc: Direkte Demokratie in der digitalen Epoche, In SZABÓ (12. l.) 283-284.

12 Ld. ehhez SÜLYÖK Márton: Magánszféravédelem a tisztességes eljárásban – Az alapjogsértő bizonyítás összehasonlító alkotmányjogi vizsgálata, Doktori értekezés, Szeged, 2017. 310.

13 Érdekesek lehetnek e szempontból az elektronikus közbeszerzés tanulságai. Ld. erről Itt a zsinórmérték az elektronikus közbeszerzések egykori bevezetése lehetne. Ld. erről ARATÓ Balázs: Elektronikus megoldások a közbeszerzésben, Magyar Közbeszerzési Társaság, Budapest, 2008. különösen 5-9., illetve BOROS Anita: Elektronikus ügyintézés és szolgáltatás, In LÓRINCZ Lajos (szerk): Közigazgatási eljárásjog, HVG-ORAC, Budapest, 2005. 573-600.

3. A magánélet védelméhez fűződő alkotmányos alapjog a XXI. században

A magánélet és a személyes adatok védelme elsősorban az emberi méltósághoz fűződő alkotmányos anyajogból vezethető le. A modern technológiának, különösen az internet és a közösségi média tömeges használatának következtében a fentiek teljesen más megvilágításba kerülnek a XXI. században.¹⁴ Magyarország Alaptörvényének II. cikke alapján minden embernek joga van az élethez, és az emberi méltósághoz. Az emberi méltósághoz való jog alapvetően az élethez való jog párjaként merül fel a tudományos jogirodalomban, ezt nevezzük az emberi méltóság monista megközelítésének.¹⁵ Személyes megfogalmazásom szerint a nyilvánosság „több rétegűvé” válik, a közszereplői-mivolt is más dimenzióba kerül. A magánéletükről sok információt a külvilág felé táró személyek ugyanis, ezt a „kitárulkozást” közösségi oldalaknak

14 Ld. ehhez SÜLYOK Márton (szerk.) *Internet and Responsibility: The legal means of eradicating hate speech online*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016.

15 Mindazonáltal Magyarország Alkotmánybírósága a 8/1990. (IV.23.) AB határozatban rámutatott arra, hogy az emberi méltóság önálló alapjokként is értelmezhető. Az Alkotmánybíróság ezen határozatában megállapította, hogy az emberi méltóság lényegét tekintve nem más mint az ember személyiségi jogainak egyfajta megfogalmazása. Rámutatott, hogy a modern alkotmányok, illetve alkotmánybírói gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az általános személyiségi jog anyajog, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható. Egy évvel később a testület a 64/1991. (XII.17.) AB határozatában megállapította, hogy az emberi méltóságot és életet tekintette az egyik olyan tényezőnek, amely által a jogképes ember a szintén jogképes jogi személyektől elhatárolható. Indokolása szerint az ember jogi alaphelyzetéhez hozzátartozik két tartalmi alapjog is, amely a jogképesség formális kategóriáját kitölti, és a személy emberi minőségét kifejezi. *Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva - a klasszikus megfogalmazás szerint - az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érintetlen lényegük. A méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érintetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért anynyit. Egyetlen ember élethez való jogáról sem beszélhetünk úgy, hogy ne értenénk bele az élethez és méltósághoz való alanyi jogát. Az 57/1991. (XI. 8.) AB határozat ezen nyitott személyiségi jog részének tekinti az önazonossághoz, valamint az önrendelkezéshez való jogot is, amely álláspontját az 1/1994. (I.7.) és a 75/1995. (XII.21.) AB határozatokban is hangsúlyosan kifejezésre juttatta.*

köszönhetően sokkal könnyebben megtehetik, mint akár a bulvármédiában. A legnagyobb problémát az okozza, hogy az internetes oldalakat használók számára képest, elenyésző azok legapróbb szabályait és működési mechanizmusait igazán ismerők aránya. Álláspontom alapján, ebben áll fenn leginkább az állami tájékoztatás és oktatás szerepe, mely az állam – fönnérített alapjogot illető – objektív intézményvédelmi kötelezettségéből vezethető le.

A magánélethez való jog alkotmányos és emberi jogi védelme nem vonja maga után szükségszerűen, hogy a magánjognak ezzel azonos tartalmú személyiségi jogot kell elismernie.¹⁶ A hazai bírósági gyakorlat – büntetőjogi és magánjogi aspektusból is – a magánélet tiszteletben tartását védett jogi érdekek tekintette, azonban a magánélethez való jog az új Polgári Törvénykönyvben önálló személyiségi jogként is nevesítették.

A Magyarország Polgári Törvénykönyvéről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 2:42. § (2) bekezdése alapján az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. Ezt követően a 2:43. § tartalmazza a nevesített személyiségi jogokat. Fontos azonban megemlíteni, hogy a személyiségi jogok rendszere mind az Alaptörvény, mind pedig a Ptk. szabályozásából adódóan egy nyitott rendszer, vagyis mindig az adott helyzetben az adott személy személyiségi integritása alapján kell megvizsgálni a személyiségi jog sérelmét.

A privacy nem csak pusztán egy alapjog, de általános és különös tartalommal bíró jogok gyűjtőfogalma is, amelyet egyébként – példálózva – az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikke is sorjázta. Ám ez a viszonyrendszer kölcsönösen érvényesül. A magánélethez való jog lényeges tartalmát konkrétan nevesített személyiségi jogok adják. Ilyenek például a magánlakás, az egyénre vonatkozó információk, a családi élet, vagy akár a kommunikáció védelme is¹⁷. A magánélettel kapcsolatos jogsértés meglétének nem feltétlenül szükséges fogalmi alkateleme az európai jogokban (sem) az emberi méltóság sérelme. Ha a személy számára fenntartott döntési szabadság sérül mások beavatkozása következtében, a jogsértés akkor is megvalósul, amennyiben egyébként emberi méltóságát nem csorbítja a jogsértő magatartás. Például, ha valakit a magánlakásában fotóznak le az utcáról, a magánélethez való joga már ezzel is csorbát szenved, ha önmagában a kép nem alkalmas az emberi méltóság megsértésére.¹⁸ Ez a kérdéskör a drónok világában különös jelentőséggel bír. Ezek a gépek úgy látnak mindent, hogy azok maguk viszont alig láthatóak maradnak jelentős távolságból. Ha folyamatos megfigyelésre vannak beállítva, úgy valamikor szinte biztos illetéktelen szituációban is tudnak felvételt készíteni.

Az internet révén addig el sem képzelt nyilvánosság előtt lehetséges személyiségi jogokat sérteni; a világhálón a tiltott magatartások sokaságával sajnos, van mód

16 Ld. MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai, IN MEDIAS RES: Folyóirat a sajtószabadságról és a médiaszabályozásról, 2014/2., 384-386.

17 Uo.

18 Uo.

törvénytelenégeket elkövetni, „...a megszégyenítő bejegyzések célpontját immár az egész globális falu veszi a szájára”.¹⁹

A magánélethez való jog sérelmét már önmagában megvalósíthatja, aki mások személyével kapcsolatos adatot, információt a közösség felé közvetít, vagy akár ilyen információ közvetítését kontrollálja. A Facebookon például, ha valaki ismerősként rálát egy barátja adataira, azokat illetéktelen személy számára feltárja, úgy jogsértést követ el. Ilyen ártatlan szituációkból is származhatnak akár peres eljárások.

A virtuális térnek a mindennapi életünkben történő megjelenése új aspektusokat nyit meg a személyiségi jogok és ezáltal az emberi méltóság kérdéskörének megítélése szempontjából is.²⁰

Az internet világa leginkább a kommunikációs anyagot (valamint az ebből levezetett egyéb jogokat), illetőleg az ezzel kollízióba kerülő alapjogok rendszerét alakította át gyökeresen. Az internetes sajtó problémáit a jogalkotás és a joggyakorlat még csak-csak megoldotta, de a nem „szervezetten”, hanem olvasók által a különböző honlapokhoz, blogokhoz fűzött kommentek még számos kérdést felvetnek. (Ezek már a 165/2011 (XII. 20.) AB határozat szerint sem sorolhatók a tömegkommunikáció fogalmi körébe.) Az Alkotmánybíróság az ún. „Komment-határozatban”²¹ alkotmányjogi panasz keretében döntött a kérdésről, továbbá kiemelendő, hogy a konkrét ügyben az eljáró bíróság nem szabott ki kártérítést (sérelemdíjat). A testület indokolásában mindenesetre általános jellegű megállapításokat is találhatunk, jöllehet a „negatív törvényhozó” nem pótolhatja a jogalkotó feladatát. Álláspontom szerint, pontosítani kellene a vonatkozó jogszabályokat, viszont a rendkívül kazuisztikus szabályozás a hihetetlen ütemben fejlődő technika²² miatt nem volna szerencsés, tehát számos generálklauzula, értelmezési vezérfonál szükséges a leendő normában.

De lege ferenda is az értesítés-eltávolítási (notice and take down) rendszer mellett kellene kitartani, ami az szolgáltató (nem feltétlenül felelősségi alapú) kötelezettségét jelenti a tudomásszerzést követően a jogsértő tartalom eltávolítására.

Az AB szerint különbség van az internetes *oldal üzemeltetője által szerkesztett, és ekként tartalmi egységet alkotó (tartalom) szolgáltatás és az úgynevezett Web 2.0, vagyis a közösségi oldalak és a tisztán véleményoldalak között (például Facebook, blogszféra stb.)*. Ez utóbbiaknak nincs szerkesztőjük és ezért nem is lépnek fel tájékoztatási vagy hasonló igénnyel: céljuk

19 LÁNCOS Petra: Mint akit elváltak, In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3., Complex Kiadó, Budapest, 2016. 194.

20 KLEIN Tamás: Még egyszer a sajtószabadság és médiajog 21. századi aktuális kérdéseiről és szabályozási lehetőségeiről - de lege ferenda, Jogtudományi Közlöny, 2018/3. 170-172.

21 ABH 2014, 439.

22 A jognak is versenyképesnek kell lennie a fejlődésben, nem csupán a műszaki technikának. Vö. TRÓCSÁNYI László: Jogi versenyképesség a gazdasági, technikai fejlődés tükrében, In: GELLÉN Klára (szerk.): Jog, innováció, versenyképesség, CompLex Wolters Kluwer, Budapest, 2017. 23-28.

az internetes közösségbe tartozók közötti eszmecsere, egyáltalán, a kommunikáció lehetőségét biztosítani. Ezek vagy csak a közösségbe tartozók (regisztráltak, belépők) számára érhetőek el, vagy ettől függetlenül, világosan nem alkotnak egységet és lényegük szerint senki nem szerkeszti azokat.²³ Ezek éppen szerkesztetlen, spontán közösségi oldalak – az internet-felhasználók is ekként tekintenek rájuk.²⁴

Számos szerző²⁵ kritizálta élesen az Alkotmánybíróság indokolásának következő mondatait: „A blogok és közösségi oldalak viszont közelebb állnak a védett magánközlésekhez, mert az ezekben foglalt közlésekhez csak a közlő személy által meghatározott (zárt színi) felhasználó jut hozzá (ismerősök), akiknek ő megengedi.²⁶ (A közszereplők, intézmények Facebook-oldalai ehhez képest kivételek.)” Azt tényleg meg kell állapítanunk, hogy a technika mai állása szerint a különböző blogokon, közösségi oldalakon közzétett információkat nem feltétlenül csak a közlő által „megengedett” személyek láthatják.

„A moderálás nem vezet feltétlenül a felelősségtől való mentesülésre: a moderált komment, ha jogsértő, ugyanolyan jogi következménnyel jár, mintha nem lett volna moderálva (előzetesen vagy

23 A legendás *Delfi*-ügyben az észt bíróságok főleg amiatt minősítették az internetes hírportált tartalomszolgáltatónak és kiadónak, hogy a *Delfi* az olvasói hozzászólások rovatát a hírportálba integrálta, és hozzászólásra hívta fel a felhasználókat. ANNE S. Y. CHEUNG: Az internetes tárhelyszolgáltatók felelőssége rágalmazási ügyekben, IN MEDIAS RES: Folyóirat a sajtószabadságról és a médiaszabályozásról, 2014/1. 47.

24 Ld. ABH 2014, 439,453.: Az Alkotmánybíróság indokolása alapján nem vonható kétségbe, hogy a blog és a komment is közlésnek minősül, s mint ilyen az alaptörvény cikkének védelmi körébe esik. A testület szerint a kommentek moderálása nem mentesít a jogsértő közlésért való felelősség vagy a helyállás kötelezettsége alól. A kommentek moderálásáról a weboldal fenntartója dönt: erre jogszabály vagy a bírói gyakorlat sem kötelezi. A jogsértő közleményekért való felelősség – és adott esetben a helyállási kötelezettség – független a moderálástól: egyedül a jogsértő közlés tényén alapszik.

Ha a kommentek közzétételéért való felelősség nem függ a moderálástól, mert a közlés tényén alapszik, nem indokolt a moderált és nem moderált kommentek között különbséget tenni az alapjog-korlátozás arányosságában sem – mutatott rá a testület. Az Ab szerint ha a moderálást vállaló internetes szolgáltatók felelősek az oldalukon megjelent jogellenes közlésekért – ennek alkotmányosságát az indítványozó nem vitatja, hiszen azzal érvel, hogy nincs befolyása a hozzászólás közzétételére -, akkor a moderálást nem vállaló oldalak működtetőivel szemben a jogsértés megállapítása nem tekinthető aránytalannak.

A határozathoz Paczolay Péter akkori elnök párhuzamos indokolást fűzött, Stumpf István pedig különvéleményt csatolt.

25 Nádori Péter például kiemeli, hogy a Web 2.0-ás internetes tartalmak elkülönítése bizonytalan megalapozású, például kérdés, hogy egy magánszemély által működtetett, de politikai témákkal (is) foglalkozó weboldal hova sorolható. NÁDORI Péter: A tömeges szólás alapjogi megközelítései, In (szerk.) KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): A sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2., Complex Kiadó, Budapest, 2015. 319.

26 Ld. KLEIN Tamás: A tárhelyszolgáltató „omnipotens” felelőssége o., In KOLTAY-TÖRÖK (21. l.j.) 365-366.

utólag ellenőrizve)... A jogsértés bekövetkezése után minden kommentet közlő oldal helyzete azonos. A kommentek moderálása nem mentesít a jogsértő közlésért való felelősség vagy a helytállás kötelezettsége alól. A kommentek moderálásáról a weboldal fenntartója dönt: erre jogszabály vagy a bírói gyakorlat sem kötelezi. A jogsértő közleményekért való felelősség (és adott esetben a helytállási kötelezettség) független a moderálástól: egyedül a jogsértő közlés tényén alapszik.” Az vitathatatlan, hogy amennyiben előzetes moderálás során az erre jogosult nem moderálja a jogsértő részt, akkor a felelősség fennáll. Azonban az Alkotmánybíróság verdiktje csak az utólagos moderálás esetén lehet igaz. Klein Tamás szerint a határozat logikája fordított, mert igazából a moderált kommentért fennálló szigorúbb felelősség azért lehet igazolható, mert azoknál megjelenik egyfajta kvázi szerkesztői tevékenység.²⁷

*A Facebook, az Instagram és egyéb közösségi oldalak elterjedt használata révén immáron komoly betekintést nyerhetünk akár a másik személy magánéletébe is.*²⁸ Természetesen a megosztott információknak a tárolása és feldolgozása itt is több szinten történik. Egyrésztől a felhasználó maga dönti el, hogy milyen tartalmakat tesz közzé és milyen információkat oszt meg magáról, másik részről viszont ezen megosztott adatok rendszerezése és értékesítése komolyan sértheti a felhasználó személyiségi jogait és ezen keresztül az emberi méltóságát is.

A közösségi oldalakkal, de különös tekintettel a Facebook-kal kapcsolatban az a sajátos jogi helyzet, hogy – bár a társadalom információáramlásának és politikai véleményformálásának fő terepe – magántulajdonban áll. Nem könnyen legitimálható, hogy mi alapján kell „alkotmányos kontrollt” gyakorolnia bárkinek is a saját tulajdonában álló rendszer tekintetében. (Jóllehet ki kell emelnünk, hogy az alapjogokat sértő szerződés a szerződő fél beleegyezése esetén is semmis lehet... Hatását tekintve talán némi analógia állhat fenn a digitalizáció előtti médiaviszonyokkal, amikor a / frekvenciák véges volta miatt/ monopóliumhelyzetben lévő csatornák tekintetében volt érvényben számos állami előírás.)

A rendszerbe regisztráltak vagy elfogadják az üzemeltető belső szabályait – vagy nem regisztrálnak. Ezt egyes szerzők egy – a közjogi helyett teljesen magánjogi relevanciával bíró – házibulihoz hasonlítják, ahová a lakás tulajdonosa szabadon hívhat meg vagy zárhat ki embereket, szervezhet vagy tilthat meg programokat és szabhat meg szabályokat.²⁹ (Például nem lehet hangoskodni, illetlen öltözékben bemenni stb.) „A Facebook azonban mára olyan mértékű felhasználóbázissal rendelkezik, amelynek köszönhetően szinte megkerülhetetlen közösségi terré vált, és így szabályzatával, irányelveivel, mű-

27 Uo. A szerző a tanulmányban azt is hangsúlyozom, hogy ez rendkívül méltánytalan értelmezés lenne moderálási feladatot önkéntesen felvállaló szolgálattal szemben, továbbá olyan dermesztő hatást is gyakorolna, amely tovább rontaná az önkéntes szűrés vállalásának esélyét.

28 Koltay András kiemeli, hogy az Instagram és a Twitter a Facebookhoz képest „szerkesztő” algoritmus nélkül, még inkább a felhasználó döntése szerint működik. Ld. KOLTAY András: A sajtószabadság fogalma ma, In KOLTAY-TÖRÖK (27. lj.) 126.

29 PAPP János Tamás: Az én házam az én váram, In KOLTAY-TÖRÖK (21. lj.) 413.

*ködésének módjával hatalmas befolyással rendelkezik a közösségi és a privat életet élő felhasználó számára egyaránt.*³⁰

Leginkább fogyasztóvédelmi alapon fogható meg a kérdéskör. (Tegyük hozzá viszonyítási alapként, hogy hazánkban az Egyenlő Bánásmód Hatóság ügyfélforgalom számára nyitva álló boltok vonatkozásában is kontrollt gyakorol – és megtilthatja a diszkriminációt.) A jövőben a technikai fejlődést nyomon követő jogalkotásnak fokozottan kell kitérnie e témára, tekintetbe véve azt is, hogy a Facebook határokon átívelő jellege miatt nemzetközi és európai uniós összefogásra is szükség lesz.³¹

Álláspontom szerint, szigorúbb és pontosabb jogszabályi rendelkezésekkel kellene alátámasztani, hogy – amennyiben az érintett személy kifejezetten nem állította át publikussá rendszerét – az egyes megosztott fényképeket csak az ismerősök láthassák. Hasonlóan indokolt lenne a műholdas helymeghatározás (GPS) láthatósága tekintetében. Kifejezett figyelmeztetést kellene alkalmazni, ha egy oldal látogatása a felhasználó által más személyek részéről is visszakereshető lesz.

Természetesen törvénytelen (személyiségi jogokat sértő) a más nevében létesített profilok létrehozása; eme vonatkozásban az internet maga nem oka, csupán „sokszorozója” az elkövetett jogsértéseknek.

A közzétett információk rendszerezhetőek és értelmezhetőek mind kereskedelmi, politikai és rendészeti téren is, az adott felhasználó kapcsolatrendszere széleskörűen feltérképezhető. Ez egyrészt segítséget jelenthet a nemzeti biztonsági szolgálatoknak a bűnfelderítés és megelőzés területén, ugyanakkor visszaélésekre, tiltott felhasználásokra is lehetőséget biztosít.³²

30 PAPP (31. lj.) 409.

31 A témáról ld. még KLEIN Tamás: Az online diskurzusok egyes szabályozási kérdései, In KLEIN Tamás (szerk.): Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről, Médiatudományi Intézet, Budapest, 2018. 159.

32 E körben elég csak a közelmúltban kirobbant Cambridge Analitica cég botrányára gondolnunk, amelynek lényege, hogy Donald Trump kampányába beszállt egy kis brit gyökerű cég, a Cambridge Analytica, akik azt állították, ők vitték sikerre a big data bővülésével Trumpot. A brit Channel 4 újságírói rejtett kamerás riportot készítettek a céggel, miután ügyfélnek adták ki magukat. A cég vezetője, Alexander Nix a felvételen kifejti, hogy koholt vádakkal és álhírekkel hogyan lehet hitelteleníteni bárkit a közösségi médiában. A riport második részében Nix és kollégái arról beszélnek, hogyan nyerték meg a választást Trumpnak – többek közt illegális módszerekkel. A Channel 4 riportjai nyomán óriási botrány tört ki, Nixet felfüggesztették pozíciójából, és az ügy nagyon kínos volt a Facebooknak is – a közösségi oldal ugyanis hanyagul kezelte felhasználói adatait. Sok felhasználó és híresség törölte magát Facebookról, és erre szólított fel másokat is. Zuckerberg posztban reagált, elismerte a hibákat és szigorúbb adatkezelést ígért. Ebből is látható, hogy a személyes információk gyűjtése és rendszerezése komoly lehetőségeket rejt az adott személy befolyásolására. Amennyiben ezen befolyásolás valóban hiteltelen és szándékoltan téves adatokon nyugszik „fake news”, úgy a személyes adatokhoz való jog sérelmén keresztül sérül a véleménynyilvánításhoz való joga is, hiszen nem jut hozzá azokhoz az információkhoz, amelyek elengedhetetlenül szükségesek lennének egy hiteles és releváns személyes állás-

Szintén a személyiségi jog és az emberi méltóság sérelmét jelentheti, hogy a közzétett tartalmakat újrastrukturált nyilvános felhasználása. E körben gondolhatunk a napjainkra sajnálatos módon elterjedt „cyberbullying” jelenségre is. Fontos leszögezni, hogy minden felhasználó saját maga döntheti el, hogy mikor és milyen tartalmat szándékozik megosztani magáról. Éppen ezért, a közzétett tartalmak más általi felhasználása, azok új vagy más kontextusba helyezése sérti a felhasználó személyiségi jogait és az emberi méltóságát. Ez természetesen nem vonatkozik a felhasználó által nyilvánossá tett azon tartalmak változtatás nélküli megosztására, amelyekre a felhasználó maga is engedélyt adott azzal, hogy a bejegyzést megoszthatóvá tette. Fontos azonban kiemelni, hogy itt nincs szó a tartalom újrastrukturálásáról.³³

Fontos lenne továbbá meghatározni azt a határvonalat, amely különbséget tesz a jogsértés és az alapjogsértés között. A határ álláspontom szerint, a személyes adatvédelem körében valahol ott húzható meg, hogy jogági jogsértést jelent az adatok tiltott gyűjtése és rendszerezése, de az így gyűjtött adatok tényleges és bármilyen felhasználása a jogági jogsértésen túl alkotmányossági szabályokat is sért, mivel a személyi integritásba történő tényleges beavatkozás az adatok felhasználásával valósul meg. Természetesen, lényegesen külön kezelendők azon helyzetek, amikor a felhasználók adatait szervezetten és nagy számban gyűjtik különféle algoritmusok segítségével a felhasználók hozzájárulásának hiányában, mivel ezekben az esetekben a rendszerszerűsége és a szervezettsége tekintettel már az adatgyűjtés önmagában is komoly alapjogi visszásságot eredményez.³⁴ Ebből adódóan valamennyi alkotmányjogi jogsértés jogági jogsértés is egyben, de nem minden jogági jogsértés lesz alkotmányjogi jogsértés.

Fentiekből láthatjuk, hogy a magánélet és a privát szféra tényleges tartalma lényegesen módosult az utóbbi évtizedben. A fogalmak tényleges tartalma eltérő is lehet az adott személyek esetében attól függően, hogy ő maga mennyire enged betekintést a saját életébe, közszereplőnek számít-e, illetve politikai közgondolkodásra hatást

pont kialakításához. Mindebből az következik, hogy a személy politikai jogai is sérül(het)nek, amely végső soron az államberendezkedésre is negatív hatást gyakorol.

33 A kiberbűnözésről ld. BELOVICS Ervin: A kiberbűnözés elleni harc szerepe és jelentősége napjainkban, In BARABÁS A. Tünde (szerk.): Globális biztonságpolitikai kérdések az interneten, különös tekintettel Kína és Magyarország kapcsolatára, Issues of Global Security Policy on the Internet, with Special Regard to the Relations between China and Hungary. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018. 28-38., valamint POLT Péter, Jurisdiction matters in cybercrime proceedings, kézirat, 2018., továbbá DOBROCSI Szilvia – DOMOKOS Andrea: Kiberbűnözés, In HOMICSKÓ (5. lj.) 49-74.

34 Az adatvédelmi vonatkozásokról ld. CSINK Lóránt – TÖRÖK Réka: The Collision of National Security Purpose Secret Information Gathering and the Right to Privacy, In Agnieszka BIEŃ-KACALA – Lóránt CSINK – Tomasz MILEJ – Maciej SEROWANIEC (szerk.): Liberal constitutionalism - between individual and collective interests, Nicolaus Copernicus University, Toruń, 2017.171-192.

kíván-e gyakorolni. Természetesen a helyzet egyedi értékelésénél figyelemmel kell lenni a véleménynyilvánítás szabadságára is, hiszen egy, az online térben rendszeresen megnyilvánuló személy, aki például különféle blogok és internetes fórumok tartalmának a kialakításában közvetlenül részt vesz jobban köteles tűrni az őt ért kritikát, mint „kvázi közszereplő” attól a személynél, aki az előbb említett tevékenységeket nem folytatja és szándékolatlan kevesebbet mutat meg magából az internet világában.

Az Alkotmánybíróság, a jogági rendes bíróság és az alkotmányjog-tudomány feladata lesz, hogy a közeljövőben kidolgozza azokat az alkotmányos mércéket, amelyek mentén elhatárolható lesz a jogági és az alapjogi jogsértés, valamint meghatározza azokat az értékelési szempontokat, amelyet alapján az emberi méltóság, a magánélethez és az önrendelkezéshez való jog értékelése differenciáltan, az adott személy körülményeihez mérten, egyedi módon, de a társadalmi igényekre és a demokratikus jogrendre tekintettel valósulhat meg.

4. Automatizált rendszerek

Ahogy Pokol Béla is jelzi, „*egy sor leírás a gépi értelem és a mesterséges intelligencia emberi és társadalmi ellenőrzés alóli kiszabadulását veti fel*”.³⁵ E tendencia több ponton is koncepcionális újragondolásra ítéli a jog számos megszokott megoldását.³⁶

A mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) fogalmához számos megközelítés született, amelyek Stuart Russel és Peter Norvig után négy kategória szerint rendezhetők: (1) emberi módon gondolkodó rendszerek, (2) emberi módon cselekvő rendszerek, (3) racionálisan gondolkodó rendszerek, (4) racionálisan cselekvő rendszerek.³⁷ Más megközelítésben az MI fogalma felosztható az ún. gyenge MI (weak AI) hipotézise, valamint az ún. erős MI (strong AI) hipotézise mentén. Előbbi hipotézis alapján az MI valószínűleg képes intelligensen³⁸, vagy legalábbis intelligensnek tűnően cselekedni (e hipotézist fogadja el a legtöbb kutató), míg utóbbi szerint az MI valóban intelligensen cselekszik.³⁹ További distinkció a robot fogalmának elhatárolása az MI-től: „*A robotok (robots) olyan fizikai ágensek, amelyek a fizikai világ megváltoztatásával oldanak meg feladatokat. E célból különböző beavatkozó szervekkel (effectors) szerelik fel őket,*

35 POKOL Béla: Emberi értelem, mesterséges intelligencia – a társadalom értelmi felépítettségének változásai, JESZ 2016/3. 107.

36 Alábbiakról ld. még CSERVÁK Csaba – LUKÁCSI Dániel Csaba: Az alkotmányjog kihívásai a XXI. században, kézirat

37 Ld. Stuart RUSSEL – Peter NORVIG: Mesterséges Intelligencia Modern Megközelítésben, Második, átdolgozott, bővített kiadás, Hungarian Translation Panem Könyvkiadó, Budapest, 2005, 1-4.

38 Az „intelligens” technológiáról ld. még SZUCHY Róbert: Az intelligens energetikai rendszerek szabályozási kérdései. In HOMICSKÓ (5. l.) 179-198.

39 RUSSEL-NORVIG (39. l.) 834.

*például lábakkal, kerekekkel, karokkal és megfogókkal. A beavatkozók kizárólagos célja, hogy fizikai hatást fejtsenek ki a környezetre”.*⁴⁰

Az MI társadalomra gyakorolt hatása már hosszú ideje foglalkoztatja a témát kutatókat,⁴¹ ami törvényszerűségnek mondható a gyorsuló ütemben fejlődő világunkban.⁴² E tendencia pedig igényli az MI és a jog kapcsolatának vizsgálatát is, hiszen a jognak kezelnie kell a technikai fejlődés következtében fellépő társadalmi kockázatokat abból az egyszerű célból kifolyólag, hogy a technikai fejlődés eredményei, az új megoldások társadalmi előnyei legalább meghaladják, optimális esetben pedig túlszárnyalják azok hátrányait.⁴³

Az Európai Parlament jogi bizottsága 2015-ben munkacsoportot is létrehozott annak érdekében, hogy a robotikához kapcsolódó jogi kérdéseket vizsgálja. Ennek keretében vizsgálták az autonóm robot fogalmának, a robot jogi státuszának, a robot felelősségének, valamint az emberi test és a robotika kapcsolatának kérdéseit.⁴⁴ Zara Orsolya – aki maga is részt vett a hivatkozott munkacsoport ülésein – kiemeli, hogy az MI-vel és a robotikával kapcsolatos jogi bizonytalanság visszafoghatja a technikai fejlődést, amely eredményeként az EU versenyhátrányba is kerülhet.⁴⁵

Az MI és jog kapcsolatára koncentrálnó jogirodalom alapvetően az MI által okozott esetleges károkért való felelősségre koncentrál, azaz, ahogy azt Miskolci Bodnár Péter is jelezte, e kérdéskör elsősorban a civilisztika jogi eszközeinek alkalmazási lehetőségeit érinti.⁴⁶ 2016 tavaszán⁴⁷ és nyarán több baleset is történt a Tesla által gyártott automatizált⁴⁸ gépjárművel. E körben felmerült, hogy milyen járművek jelenhetnek

40 RUSSEL-NORVIG (39. lj.) 795.

41 ld. ESZTERI Dániel: A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései, Infokommunikáció és Jog, 2015/2-3. 49.

42 A technológiai fejlődés exponenciális jellegéről ld. POKOL (37. lj.) 109.

43 Ld. MISKOLCI Bodnár Péter: Felelőség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért, In TÓTH András (szerk.): Technológia jog, Új globális technológiák jogi kihívásai, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2016. 200-201.

44 Ld. ZARA Orsolya: Robo sapiens, avagy személy lesz-e a robot? Aktuális jog és szabályozási kérdések az Európai Parlamentben, Európai Jog, 2016/2. 1-3.

45 ZARA Orsolya: Robo sapiens, második felvonás, Aktuális jogi és szabályozási kérdések az Európai Parlamentben, Európai Jog, 2018/2. 21.

46 MISKOLCI Bodnár (45. lj.) 203.

47 2016. május 7-én, Floridában halálos kimenetű balesetet okozott a Tesla Model S típusú gépjárműve.

48 Az automatizált gépjárművek az emberi közreműködés foka alapján a következőképpen csoportosíthatóak: (1) emberi beavatkozást kizáró gépjármű, (2) emberi beavatkozást nem igénylő, de azt lehetővé tevő gépjármű, (3) folyamatos emberi figyelmet igénylő, szükség esetén beavatkozást igénylő gépjármű, (4) folyamatos figyelmet igénylő, teljes irányítás átvételét lehetővé tevő gépjármű. Ld. UDVARY Sándor: Vehere necesse est – Az önvezető gépjárművekhez kapcsolódó jogi kérdések körvonalazódása, In GELLÉN Klára – GÖRÖG

meg az utakon, in concreto kik vehetik e járműveket az utakra, ki tekinthető üzemben tartónak, vezetőnek, kinek a felelőssége a vizsgálendő. Utóbbi körben felmerül, hogy mi van abban az esetben, ha az automatizált gépjármű racionális döntést hozott, azaz formálisan nem hibázott, mégis e döntés okozott kárt: ilyen esetben a gyártó, vagy esetleg a szoftverfejlesztő felelőssége⁴⁹ felmerülhet-e.

De mennyiben érinti az alkotmányjog területét a MI és a robotika egyre markánsabb társadalmi jelenléte? Hogyan értékelheti az alkotmányjog az MI esetleges jövőben felmerülő sui generis jogi státuszát (lehetnek-e a jogi személyekhez hasonlóan alapvető jogai egy autonóm rendszernek)? Hogyan érintheti az állam objektív kötelezettségét a tulajdonhoz való jog zavartalan gyakorlása jogi feltételeinek biztosítása tekintetében? Miként biztosítható az ember testi- és lelki egészséghez való alapvető jogának érvényesülése olyan autonóm rendszerek döntései tükrében, amelyeknél az in concreto döntések – és ezáltal azok következményei – nem határozhatók meg pontosan? Miként biztosítható a személyes adatok jogi védelme egy teljesen automatizált, több funkciót egyszerre biztosító, az egyes ágensek közötti adatátviteli kapcsolatot biztosító rendszerek esetén? A megválaszolendő kérdések sora nem zárt.

5. Az elektronikus szavazás lehetősége

Amikor egy modern technológia körébe tartozó megoldás lehetőségét tárgyaljuk, az alapvetően azt a célt szolgálja, hogy egy meglévő megoldást hatékonyabbá tegyünk, illetve egy hagyományos módszerekkel megfelelően nem kezelhető problémát sikerrel megoldjunk.⁵⁰ Egy olyan feladatnál, amelyben nagy mennyiségű információval kell dolgozni, kézenfekvő egy elektronikus rendszer kidolgozásának lehetősége.⁵¹ A választások lebonyolítása éppen ilyen jellegű feladat. Természetesen önmagában e tény még nem feltétlenül igényli a modern infokommunikációs technológiák alkalmazási lehetőségének behatóbb vizsgálatát, ám a választások tekintetében akadnak speciális katalizátorok.

A társadalom generációról-generációra egyre inkább összefonódik a modern technológiák adta eszközökkel és módszerekkel, a technológia és a társadalom egymást kölcsönösen formáló interakcióin keresztül⁵². Mára a társadalom újabb generációi

Márta (szerk.): *Lege et fide: ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*, Jurisperitus Kiadó, Szeged, 2016. 644-645.

49 Ez már csak abból az aspektusból is érdekes kérdés, hogy a szoftverfejlesztő csak a meghatározott keretek között történő racionális döntés-képességet képes garantálni, a döntést in concreto nem.

50 Alábbiakról ld. még CSERVÁK-LUKÁCSI (38. lj.)

51 VÁGUJHELYI Ferenc: Elektronikus választási rendszer – létezik a polgárok számára átlátható megoldás?, *Új magyar közigazgatás*, 2018/2., 41.

52 Ld. Wanda J. ORLIKOWSKI: The duality of technology: Rethinking the concept of techno-

az életük jelentős részét a modern technológia adta környezetben élik, társadalmi interakciók jelentős része az online térben, azaz az infokommunikációs technológia adta keretek között zajlik. Ez a tendencia természetesen kiterjed a politikai véleménynyilvánítás, valamint az állammal való kapcsolattartás (e-government)⁵³ kérdéskörére is.

A fentieknél kézzelfoghatóbb indok az elektronikus szavazási eljárások alkalmazásának vizsgálatára a külföldön tartózkodó, illetve a határon túl élő magyarság választási részvételének könnyítési igénye, a nemzeti egység erősítése érdekében,⁵⁴ amelyet az Európai Unió tagságból eredő jogharmonizációs kényszer is erősít.⁵⁵

Az elektronikus szavazás körébe alapvetően azok a szavazási módszerek tartoznak, amelyek során infokommunikációs eszközt alkalmaznak. E körben megkülönböztethető az elektronikus szavazógéppel támogatott szavazás, valamint az elektronikus távszavazás.⁵⁶ Előbbi esetben arról van szó, hogy a hagyományos szavazási módszert segítik valamilyen infokommunikációs eszközzel.⁵⁷ Lehet szó off-line megoldásról, amikor a választópolgár a szavazatát egy önmagában álló, hálózatba nem kötött eszközön adja le, valamint on-line megoldásról, amikor a szavazógép valamilyen hálózathoz kapcsolódik.⁵⁸ Ilyen megoldás például a Németországban tesztelt elektronikus toll alkalmazása, a szavazófülkében.⁵⁹ A hagyományos szavazásoknak az infokommunikációs eszközökkel való támogatása azonban a választópolgár számára jelentős változást, illetve könnyítést nem jelent. Az elektronikus szavazás másik köre – az elektronikus távszavazás – már a választópolgár oldalán is lényeges újításokat rejthet. Ebben az esetben ugyanis olyan infokommunikációs technológiát alkalmaznak, amely során a

logy in organizations, *Organization Science*, Vol. 3., No. 3., August 1992. 398-427.

53 Ld. CSERNY Ákos – NEMESLAKI András: Az e-szavazás lehetőségei és korlátai Magyarországon, In CSERNY Ákos (szerk.): *Választási dilemmák, Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmértetése tárgyában*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2015. 249-253.

54 CSERNYI-NEMESLAKI (55. l.) 241.

55 VASS Péter: És mi mégis láncot hordunk, *Az internetes szavazási lehetőség bevezetésének elhalasztása*, Új Magyar Közigazgatás, 2012/5. 41.

56 CSERNYI-NEMESLAKI (55. l.) 238.

57 G KARÁCSONY Gergely: Az elektronikus szavazási eljárás egyes kérdései, In *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013.174.

58 KARÁCSONY (59. l.) 174.

59 „A szavazóhelyiségben a szavazópolgár igazolja választójogosultságát, ezután megkapja a speciális szavazólapot és a tollat. Ezzel bemegy a fülkébe és teljesen szokásos módon speciális raszteres papíron leadja a szavazatát a digitális tollal. Ezt a kamera rögzíti, és digitális modulban (memóriában) elmenti. Kimegy a fülkéből, újra igazolja választójogosultságát, ezt követően a tollat behelyezik a leolvasó egységbe, amely az adatátvitelt biztosítja a számítógépbe. Ha minden problémamentesen zajlott, akkor a mentés megtörténik, egyidejűleg pedig a szavazólapot a szokásos módon bedobják az urnába.”, HALLÓK Tamás: Szavazás elektronikus szavazógépekkel, *Sectio Juridica et Politica*, 2011/1. 199.

választópolgár már nem kényszerül előre meghatározott helyszínen leadni a voksát. Ebben az esetben olyan általános technológiák szolgálnak alapul, mint az interaktív televízió, telefon, SMS-szolgáltatások, illetve az internet.⁶⁰

Az elektronikus szavazás esetén – az alkotmányjog szűrőjén szemlélve – az alábbi szempontokat szükséges figyelembe venni.

Ahhoz, hogy a választások lebonyolítása megfeleljen az alkotmányos sztenderdeknek, meg kell felelni bizonyos alapelveknek. Terjedelmi korlátok miatt csupán a legfontosabb követelményeket tekintjük át – elsősorban, de nem kizárólagosan az elektronikus távszavazás tükrében⁶¹ – röviden.

Alapvető követelmény, hogy – bármilyen szavazási módot is alkalmazunk – a társadalom lehető legtöbb tagja számára biztosítani kell választójogának gyakorlását. Az elektronikus távszavazás esetében ez annyit tesz, hogy a jogalkotónak figyelembe kell vennie, hogy a kialakított szavazási mód nem okoz-e aránytalan nehézséget a társadalom egyes tagjai számára (idősek, fogvatartottak, számítógépet nem használók, stb.).⁶² Az elektronikus szavazás párhuzamos (és nem kizárólagos) lehetővé tétele a választójog kiteljesedését szolgálná, de jelentős garanciális elemekkel kellene körülbástyázni a vonatkozó jogszabályt. Érdekes lehetőségként vetődik fel az írni/olvasni nem tudók (nem képesek) szóban leadott és gép által elektronikussá alakított szavazata.

Egy elektronikus távszavazási rendszer esetén biztosítani szükséges továbbá, hogy minden választópolgárnak ugyanannyi szavazata legyen, azaz ne lehessen kijátszani a rendszer alapját képező infokommunikációs rendszert. E körben egyúttal azt is vizsgálni kell, hogy milyen mértékben biztosítható az infokommunikációs rendszer biztonsága (szavazatok kódolásának kriptográfiai megoldásai, adatok továbbításának biztosítása, stb.⁶³): a szavazó hitelesítése (szerepel-e a névjegyzékben) és azonosítása (a szavazni kívánó valóban az-e, akinek állítja magát), a szavazat leadása, az adatok továbbítása, összesítése, végül az eredmények megállapítása hibáktól és külső befolyástól mentes legyen⁶⁴.

Egy ilyen rendszer esetén az is biztosítandó, hogy – az egyúttal azonosított és hitelesített – választópolgár szavazata ne lehessen visszakövethető, tehát biztosított legyen a szavazás titkossága.⁶⁵ Itt a rendszerhez közvetlenül nem kapcsolódó egyéb jelenségek is átgondolandók: például garantálható-e a szavazás titkossága (és szabadsága) családi körben.⁶⁶

Végül kiemelendő, hogy egy infokommunikációs rendszer átláthatósága nem

60 CSERNYI-NEMESLAKI (55. lj.) 238.

61 Ugyanis itt merülnek föl leginkább alkotmányos aggályok.

62 KARÁCSONY (59. lj.) i.m., 177.

63 CSERNYI-NEMESLAKI (55. lj.) 246.

64 Figyelembe véve, hogy tökéletes rendszer nem alakítható ki.

65 Ld. VÁGUJHELYI (53. lj.) 43-45.

66 Ld. KARÁCSONY (59. lj.) 179-180.

biztosítható megfelelő szakértelem hiányában, így nem garantálható, hogy a választópolgár át fogja látni a rendszer működésének az alapjait.⁶⁷ Ennek megfelelően egy esetleges elektronikus választási rendszer kialakítása igényli a választási szervek jelentős újragondolását is. Akár indokolt lehet később előírni, hogy a Nemzeti Választási Bizottság tagjai között legyen infokommunikációs szakértő.

6. Összegezés

Az alapjogi dogmatika tekintetében az alábbiak elemzendők a későbbiekben. (Természetesen épp maga a kutatás az, ami felszínre hozhat eddig nem is látható aspektusokat, érdekességeket.) Hazánk új Alaptörvénye az emberi méltóságot még a korábbinál is kiemeltebb pozícióba emelte. A legtöbbször kollízióba kerülő véleménynyilvánítási szabadság és az emberi méltóság relációjában új dimenziók merülnek fel. Hogy csak egy elemet emeljünk ki: a korábbi felfogás szerint a szélsőséges vélemények önmagukat diszkreditálják a demokratikus közbeszédben. A különböző keresőprogramok az egyes vélemények fajsúlyát (előfordulási valószínűségét) jelentősen tudják módosítani.⁶⁸ Újragondolandó az a már eleve eddig is vitatott alkotmányjogi kérdés, hogy ki/mi az alanya a szólásszabadságnak.

A modern technológia mindig rejthet problémát („ami elromolhat, az el is romlik”) magában, de helyes esetben az ember szolgálatába lehet állítani. Amennyiben az alapjogi dogmatikát megfeleltetjük a XXI. század ipari és technikai újításainak, úgy a gépiesedés hatékonyságával lehet megsokszorozni az alapjogvédelem hatékonyságát.

Nyilván, a fenti kérdések szakjogi leágazása is megkerülhetetlen, kutatásainkban csak azok alkotmányjogi lényegét érintjük.

Amennyiben a modern technikának vetünk alá bizonyos eljárásokat, úgy fokozottan figyelmeznünk kell az esetleges hibák kiküszöbölésére. Az állampolgárok jognyilatkozatainak hatályosulása elmaradhat bizonyos géphibák következtében. Mennyire róható fel ez a természetes személyeknek? (Az egyes kimentési tényezők és határidők átgondolását ez mindenképpen maga után vonja.) A technológiai feltételek nem kielégítő volta semmiképp sem vezethet egy alapjog lényeges tartalmának kiüresedéséhez. Gondokat okozhat az is, hogy az egyes (természetes) személyek esetlegesen jognyilatkozataikat teljesítettnek vélelmezik, míg technikai okokból erre nem

67 Ld. VÁGUJHELYI (53. lj.) 45.

68 Ezen keresőprogramok, például a Google egyáltalán nem működnek demokratikusan, a meglévő tartalmak egy kis részére hívják fel a figyelmet szubjektív módon. A leghatékonyabb véleményformálók még az interneten is az offline világában meghatározó erejűvé nőtt médiavállalkozások. Ld. KOLTAY András: Kötéltánc a szabadság és egyenlőség között, In Owen M. FISS: Megosztott liberalizmus – A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca, Complex Kiadó, Budapest, 2013. 232.

kerül sor. Ennek jegyében átgondolandók a jogorvoslathoz való jog és a tisztességes eljáráshoz való jog bizonyos vonatkozásai is.

A modern technológiák fejlődésével párhuzamosan az állampolgárok adatvédelmére fokozott figyelmet kell fordítani, hiszen az integrált rendszereknek köszönhetően (pl. az integrált egészségügyi rendszer, e-karton, stb.), az adatok gyorsan és könnyen hozzáférhetőek lesznek. A védelem és az esetleges visszaélések elkerülésének érdekében pontos protokollt kell felállítani arra vonatkozóan, hogy az adatokhoz ki és milyen esetekben férhetnek hozzá, beleértve ebbe a rendvédelmi szervek hozzáférését is.

Fenti kérdéskörön is túlmutat a mesterséges intelligenciának az államigazgatásban történő esetleges megjelenése. Ez egyrészt összefügg az emberi létből fakadó emberi méltóság alapvető jellemzőivel, másrészt pedig a gépek adatelemző képességének fejlődésével. Habár a közigazgatásban a mesterséges intelligenciának köszönhetően, robbanásszerű hatékonyságnövekedésnek lehetnénk tanúi, további kérdések merülnek fel az ilyen technikák és az emberi méltósághoz való jog összefüggésében. Problémákat okozhat az a kérdés is: dönthet-e bármilyen aspektusból egy gép, egy ember fölött.⁶⁹

69 A játékelmélet kutatói legalábbis felvetik ezt, amennyiben előre modellezhető elméleti síkon minden taktikai lépés és (több „játékos” esetén) minden válaszlépés; a játék végessége miatt véges számú stratégia van. Vö. FORGÓ Ferenc: Mivel foglalkozik a játékelmélet, *Magyar Tudomány*, 2009/5. 522.

A DIGITALIZÁCIÓVAL ÖSSZEFÜGGŐ BÜNTETŐELJÁRÁSI KIHÍVÁSOKRÓL

A kiberbűnözés és a digitalizáció jelenségei nem csak a büntető anyagi jog területén jelentenek sürgető újdonságot, hanem jelentős eljárási jogi kérdéseket is felvetnek. A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények felderítése újabb és újabb kihívások elé állítja a jogalkalmazókat, a büntetőeljárás lefolytatása során is. A kiberbűncselekmények sajátossága, a korábbi kutatásokban már kifejített elkövetői anonimitás, megnehezíti az elkövetők és a bűnözői csoportok felkutatását és felszámolását. A hagyományos felderítési eszközök és a hagyományos büntetőeljárási szabályozási keretek nem mindig alkalmasak az újszerű közegben elkövetett bűncselekmények kivizsgálására. Az újszerű elkövetési formák újszerű eljárási jogi megoldásokat kívánnak. A kutatás alapvetése a büntetőeljárás és modern technológiai kihívások összekapcsolódásának két nagy kérdése: hogyan tudja a bűnüldözés felhasználni a modern technológiákat a saját céljaira és hogyan tud küzdeni ugyan ezek ellen, a felderítés során.

1. Bevezetés

A kiberbűnözés és a digitalizáció jelenségei nem csak a büntető anyagi jog terén területén jelentenek sürgető újdonságot, hanem jelentős eljárási jogi kérdéseket is felvetnek.

Az anyagi jogi kérdések vizsgálatára a közelmúltban több szempontból, több kutatás során sor került. A felmerült problémák között szerepelt a digitális környezetben elkövetett bűnös cselekmények azonosítása, az esetlegesen szükséges új tényállások megalkotása, a számítógéppel összefüggő bűncselekmények és a szervezett bűnözés kapcsolatának meghatározása.

A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények felderítése újabb és újabb kihívások elé állítja a jogalkalmazókat, a büntetőeljárás lefolytatása során is. A kiberbűncselekmények sajátossága, a korábbi kutatásokban már kifejített elkövetői anonimitás, megnehezíti az elkövetők és a bűnözői csoportok felkutatását és felszámolását. A hagyományos felderítési eszközök és a hagyományos büntetőeljárási szabályozási keretek nem mindig alkalmasak az újszerű közegben elkövetett bűncselekmények kivizsgálására. Az újszerű elkövetési formák újszerű eljárási jogi megoldásokat kívánnak.

1 Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete

2. A kutatás irányai

A kutatás kétirányú. Egyrészt kifejezetten a kiberbűnözés büntetőeljárásban felmerülő sajátosságainak elemzésére koncentrálnak, vagyis azt igyekeznek felderíteni, hogy az ún. kiberbűncselekmények, vagyis a korábbi kutatásban részletesen elemzett, számítógépes környezetben megvalósított bűncselekmények üldözése milyen eljárási jogi nehézségeket jelent. Ennek keretei között a jelenleg működő és a közeljövőben létrehozni tervezett, a számítógépes bűnözés elleni harc céljaira rendelkezésre álló nemzetközi és regionális együttműködési megoldásokat is górcső alá vesszük és elemezzük hazánk ezekben betöltött szerepét. Áttekintjük továbbá az új büntetőeljárás törvény egyes rendelkezéseit is abból a szempontból, hogy a korábbiakhoz képest jelent-e előrelépést a szabályozás a kiberbűnözés kezelése terén és képes-e hatékony, modern szabályozási hátteret biztosítani a kiberbűncselekmények felderítéséhez.

A kutatás második része, a digitalizáció biztosította büntetőeljárás kihívások és lehetőségek feltárásával foglalkozik. A büntetőeljárás lefolytató hatóságok rendelkezésére állnak azok a technikai eszközök, amelyek megkönnyítik a – bármely bűncselekmény kapcsán folytatott – büntetőeljárás lefolytatását, biztosítják a modern digitalizációs lehetőségek alkalmazását és hatékonyabbá teszik a büntetőeljárásokat. A kutatás ezen része kitér a büntetőeljárás érintő technológiai kérdésekre, amelyek a digitalizációhoz kapcsolódnak (pl. online feljelentés és bizonyítékgyűjtés).

A kutatás alapvetése a büntetőeljárás és a modern technológiai kihívások összekapcsolódásának két nagy kérdése: hogyan tudja a bűnüldözés felhasználni a modern technológiákat a saját céljaira és hogyan tud küzdeni ugyan ezek ellen, a felderítés során.

A hatékony büntetőeljárásokkal összefüggésben egyéb, a jogon túlmutató kérdések is felmerülnek. A jogalkalmazók megfelelő informatikai és kriminalisztikai képzése elengedhetetlen, a sikeres eljárások lebonyolításához. Kiemelkedő fontosságú továbbá az általános ismeretterjesztés szerepe, a (büntetőjogi) jogtudat növelése, a megelőzés és a kiberbűncselekmények időben történő felismerése érdekében.

3. Általános alapvetés

A büntetőeljárásokkal kapcsolatban a digitalizáció, a modern technológiák megjelenése és fejlődése sokrétű kihívásként értelmezendő. A digitalizáció térnyerését elemezve, hajlamosak vagyunk az online térben elkövetett bűncselekményekre koncentrálni. Ezek egyrészt azok, amelyek a hagyományos bűncselekmények újfajta elkövetési alakzataiként jelennek meg, másrészt pedig azok, amelyek a virtuális világban való elkövetéssel új bűncselekményként azonosíthatók. Többnyire ezek felderítésének nehézségeiről, a nyomozó hatóságok előtt tornyosuló kihívásokról esik szó a vonatkozó tanulmányokban.

Nem szabad megfeledkezni azonban arról, hogy a számítógépes elkövetés térnyerése a modern technológia büntetőeljárásra gyakorolt hatásainak csak egy része. A technológia fejlődése mind az elkövetők, mind a bűnüldöző hatóságok oldalán olyan jelenségeként jelenik meg, amely alkalmazható a tevékenység hatékonyságának fokozására, viszont visszaélésekre is lehetőséget adhat.

Éppen ezért, a modern technológia hatásainak elemzésénél egyrészt a bűnelkövetési trendek változását, a felhasznált technológiai megoldások előnyeit és lehetőségeit kell vizsgálni, másrészt a hatóságok rendelkezésére álló technológiai megoldások előnyeit és lehetőségeit kell görcső alá venni.

Az új büntetőeljárás törvény megalkotása során, a jogalkotó igyekezett figyelembe venni a digitalizáció vívmányait, a modern technológia olyan eszközeit, amelyek megkönnyíthetik és hatékonyabbá tehetik a büntetőeljárásokat².

A téma komplexitását mutatja az, hogy alapvetően négy irányban vizsgálhatjuk a modern technológiák és a büntetőeljárás kapcsolatát: (1) hagyományos bűncselekmények elkövetése és (2) ezek nyomozása, felderítése a modern technológiák felhasználásával; valamint (3) a számítógép felhasználásával elkövetett bűncselekmények (ún. kiberbűncselekmények) kérdésköre és (4) ezek nyomozása, felderítése.

A digitalizáció, a modern technológiák megjelenésének, fejlődésének jelensége nem csak a kiberbűncselekmények megjelenését és elterjedését eredményezte, hanem a hagyományos bűnözés átalakulását is.

A büntetőeljárás és a modern technológiák kapcsolata meglehetősen bonyolult. A büntetőeljárással összefüggésben, mind a bűncselekmények elkövetése, mind azok felderítése során nagyon régóta nagyon sokféle, egyszerű és bonyolult technológiát alkalmaznak az elkövetők és a hatóságok. A technológia fejlődésével mind a bűnelkövetés, mind a bűnelkövetés, mind a felderítés gyorsabbá, egyszerűbbé válik, mindazonáltal sokkal komplexebb is.

A büntetőeljárás és a modern technológiák, amelyeket a bűncselekmények elkövetésével vagy pedig azok felderítésével összefüggésben lehet alkalmazni, igen szoros kapcsolatban állnak. Ezt az összefüggést több szempontból vizsgálhatjuk, pontosabban inkább arról van szó, hogy a bűnelkövetés és a felderítés többféleképpen kapcsolódhat a technológiai újdonságokhoz. Egyrészt a hagyományos, már régóta ismert bűncselekmények felderítését jelentős mértékben megkönnyíthetik a folyamatosan megjelenő technológiai újdonságok, valamint a már régóta alkalmazott technológiai megoldások újabb és újabb változatai. Elegendő arra gondolni, hogy pl. egy emberölés esetén, a nyomozók korábban legfeljebb a helyszínen talált nyomokra hagyatkozhattak, míg az utóbbi évtizedekben, a fejlődő technológiának köszönhetően lehallgathatják a gyanúsítottak telefonját, követhetik a gyanúsítottak mozgását műhold segítségével, akár a telefonjuk megfigyelésével, a helyszínen talált nyomokat fejlett DNS technológiával

2 Lásd a 2017. évi XC. törvényhez fűzött miniszteri indokolást.

elemeztethetik és számos olyan, egyéb módszer is rendelkezésükre áll, amely mindenképpen megkönnyíti az elkövetett cselekmény rekonstruálását és a nyomok minél pontosabb, precízebb rögzítését és elemzését, a hatékony felderítés érdekében. Ez tehát azt jelenti, hogy a modern technológia illetve a technika fejlődése jelentős előnyt biztosíthat a hatóságok számára a bűncselekmények többségének felderítésénél.

Szólnunk kell azonban a bűncselekmények egy új típusáról, a kiberbűncselekményekről. Nehéz meghatározni azt, hogy mi tartozik a kiberbűncselekmények körébe³. Annyi bizonyos azonban, hogy ez egy viszonylag új bűncselekmény kategória, egy gyűjtőfogalom, amely számos esetben, egymástól jelentősen eltérő bűncselekmény típust foglal magában. Idetartoznak például azok a klasszikus kiberbűncselekmények, amelyeket a számítógép, mint eszköz felhasználásával, a kibertérben követnek el, a virtuális világban és amelyeknek fizikai vetülete a hagyományos bűncselekményekkel ellentétben, nemigen jelentkezik. Pontosabban, a következményük természetesen fizikai következmény lesz, de a cselekmény elkövetésére nem a hagyományos világban kerül sor. Ide tartozik, többek között, a zaklatás internetes változata is.

A zaklatás önmagában is egy nagyon érdekes bűncselekmény ebből a szempontból, hiszen egyrészt elkövethető hagyományos módon és ilyen esetben a bűnüldöző szervek lépéselőnyben lehetnek a rendelkezésre álló technológiai lehetőségek alkalmazása révén. Elkövethető azonban a virtuális világban is, számítógép felhasználásával, arctalanul, amely esetben az elkövető felderítése, illetve kézre kerítése jelentős nehézségekbe ütközhet. Ilyen esetekben a technológiai fejlődés inkább az elkövetőnek kedvez és lépéshátrányba kényszeríti a bűnüldöző hatóságokat. A technológia igénybe vétele ugyanakkor, nem feltétlenül jelent szakképzett, intelligens elkövetést: az online bűncselekmények egy részéhez nincs szükség informatikai előképzettségre, önmagában az általánosan alkalmazott és rendelkezésre álló technológia fejlettségi foka jelenti a bűnüldözés akadályát.

A kiberbűncselekmények egy másik típusa – ettől válik ez a fogalom gyűjtőfogalomná vagy összefoglaló jellegű fogalomná – a számítógép felhasználásával elkövetett, hagyományos jellegű bűncselekmények köre. Ezek jellemzően gazdasági-pénzügyi érdekeket sértő cselekmények, csalások, bankkártyával, készpénz-helyettesítő fizetőeszközzel való visszaélések, amelyek esetében az elkövetés szorosan kapcsolódik a számítógéphez, mint az elkövetés eszközéhez. Természetesen, ezeket a bűncselekményeket korábban is számítógép segítségével követték el, a különbség annyi, hogy a számítógépes technológia is fejlődik és természetesen ezeket felhasználják a bűnelkövetők a cselekményeik során. Ezeknél a bűncselekményeknél az elkövető szaktudása, informatikai szakértelme – az előzőekben említettekkel ellentétben – jelentős szerephez jut. Az elkövető tudatosan használja és kihasználja a technológiai vívmányokat.

3 DORNFELD László: A kiberbűnözés elleni küzdelem kihívásai. blszk.sze.hu/images/Dokumentumok/diskurzus/2015/kulonszam/dornfeld.pdf (letöltés: 2018.10.25.) 28.

A kiberbűncselekmények felderítése során, a hatóságok előtt álló legnagyobb kihívás az, hogy felismerjék és ismerjék azokat a technológiai megoldásokat, amelyeket a bűnelkövetők alkalmaznak és ők maguk is képesek legyenek ezek alkalmazására, illetve arra, hogy az ezek segítségével elkövetett bűncselekményt nyomon kövessék és felderítsék. Ehhez mindenképpen szükség van a hatóság tagjainak megfelelő képzésére, illetve folyamatos továbbképzésre annak érdekében, hogy a hatóság rendelkezzen azokkal a szakmai ismeretekkel, amelyekre a felderítéshez szükség van és amelyekkel egyébként a bűnelkövetők rendelkeznek.

4. A digitalizáció veszélyei és új technológiák megítélése nemzetközi és európai szintén

4.1. *Az internethasználat elterjedésének hatása a bűnözés alakulására*

A virtuális eszközök elterjedése az utóbbi évtizedben tömeges méreteket öltött és a technológiai újdonságok felhasználásának előnyeit az egyes államok is felismerték. Sőt, felismerte az Európai Unió is, amely célul tűzte ki a lakosság minél szélesebb körének kiszolgálását e téren. A 2010-ben megfogalmazott digitális menetrend⁴ egyik vállalása az volt, hogy 10 éven belül a lakosság nagy része rendelkezzen szélessávú internet kapcsolattal. Ez a célkitűzés napjainkra valóságosnak tűnik, hiszen 2007-ben az európai háztartások 55%-ának volt internet elérése, 2013-ra 79% rendelkezett internet kapcsolattal⁵, 2017-re pedig ez az arány 85.7%-ra nőtt⁶. Az internet-hozzáférés aránya a világon átlagosan 51%, így az Európai Unió kiválóan teljesít ezen a területen. Ez azt jelenti, hogy a lakosság hozzáfér a digitális technológia újdonságaihoz és igyekszik élni a technológiai eszközök nyújtotta előnyökkel, de azt sem szabad elfelejteni, hogy az új technológia veszélyt is jelent, hiszen a benne rejlő lehetőségeket a szervezett bűnözés és az egyéb bűnözői körök is felismerték.

Az Eurostat⁷ internethasználatot érintő statisztikai adatgyűjtései szerint, Magyarországon az internethozzáféréssel rendelkező háztartások aránya⁸ a 2005. évi 11%-ról a 2016. évre 78%-ra növekedett. Az Európai Unióban ezen háztartások száma 2007 és 2016 között megduplázódott. A statisztikai kimutatás szerint, a rendszeres

4 Európai digitális menetrend. Online: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.9.3.html (letöltés: 2018.10.25.)

5 http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Information_society_statistics_-_households_and_individuals/hu (letöltés: 2018.05.25.)

6 <https://www.internetworldstats.com/stats9.htm> (letöltés: 2018.10.25.)

7 Az Európai Bizottság statisztikai feladatokat ellátó főigazgatósága

8 https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tin00073.html

internethasználók⁹ aránya¹⁰ Magyarországon 2005-ben csupán 34% volt, amely 2016-ra 78%-ra nőtt, míg a gyakori internethasználók¹¹ aránya¹² ugyanezen időszakban 20%-ról 71%-ra. 2017-ben, a statisztikai adatok szerint, a magyar lakosság 80%-a használta az internetet, ami több, mint 7.5 millió embert jelent országszerte. Hazánk azonban ezzel az aránnyal is az EU-s átlag (85%) alatt marad.¹³

Az Európai Bizottság 2012-es adatai szerint, naponta 1 millióan váltak kibercbűncselekmények áldozatává; napjainkra ez a szám már sokkal feljebb kúszott; igaz, a felhasználók tudatossága, tájékozottsága is jelentősen javult¹⁴.

Az informatika folyamatos fejlődése és az ezzel együtt járó újabb és újabb elkövetési módok, technikák megjelenése, kialakulása mellett a téma azért is aktuális és fontos, mert az internet használata a mindennapjainak természetes részévé vált, alapjaiban változtatta meg az életmódunkat és ezzel együtt jelentős hatást gyakorol az emberi gondolkodásmódra is.

A felhasználói kör globális bővülése és a felhasználási területek szélesedése következtében, a világháló felhasználásával elkövetett online bűncselekmények köre – a korábbiakban írtaknak megfelelően –, ma már nem azonosítható a klasszikusabb értelemben vett számítástechnikai bűncselekményekkel. Az internet felhasználásával történő bűnelkövetés a legalapvetőbb informatikai ismeretek birtokában is lehetséges, ami az elkövetői kör rohamos bővülését eredményezi.¹⁵

Az Európa Tanács Budapesten 2001. november 23. napján kelt Számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményének¹⁶ kihirdetéséről szóló törvény¹⁷ miniszteri indokolása szerint: „*a világháló kialakulásával és fejlődésével egyidejűleg – sajnálatosan – nemzetközi szinten és hazánkban is egyre nagyobb teret nyer a számítástechnikai bűnözés*”. A számítástechnikai bűnözés terjedése és az informatikai ismereteket igénylő bűncselekmények elkövetésének általánossá válása nem újszerű probléma, az már a kétezres évek elején is kiemelt témája volt mind a hazai, mind a nemzetközi bűnüldözésnek, jogalkotásnak. A téma aktualitását nem csak az informatika folyamatos fejlődése és az ezzel együtt járó

9 A felmérést megelőző három hónapban átlagosan hetente legalább egyszer használt internetet

10 https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab1/tin00091.html

11 A felmérést megelőző három hónapban átlagosan mindennap vagy majdnem mindennap használt internetet

12 https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab1/tin00092.html

13 <https://www.internetworldstats.com/stats9.htm> (letöltés: 2018.10.25.)

14 Special Eurobarometer 423, Cyber Security Report. ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_423_en.pdf (letöltés: 2018.10.25.)

15 Bővebben lásd: IBOLYA Tibor: A számítástechnikai jellegű bűncselekmények nyomozása. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2012. (Tansegédlet)

16 Convention on Cybercrime (a továbbiakban: Cybercrime Egyezmény)

17 2004. évi LXXIX. törvény az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének kihirdetéséről

újabb és újabb elkövetési módok, technikák megjelenése adja, hanem az internet használatának a mindennapjaink természetes részévé válása. A számítógép és a világháló olyan vívmányai az emberiségnek, amelyek alapjaiban változtatták meg az életkörülményeinket és ezzel együtt, fokozatosan a gondolkodásmódunkat is, azonban napjainkra az internet elterjedése és elérhetősége szervesen beépült az életünkbe¹⁸: az internet a bűnözés nehezen kontrollálható melegágyává vált¹⁹. Az internet biztosította adattárolási és továbbítási módok megjelenése, az internethasználatot biztosító elektronikus eszközök terjedése, továbbá az új elkövetési környezet – a virtuális tér – azonban nem csupán új lehetőségeket adott, hanem új problémákat is teremtett: az elkövetői kör szélesedése²⁰, valamint a technika folyamatos fejlődése komoly technikai kihívás elé állítja az igazságszolgáltatást, hiszen az informatikai ismeretek és eszközök használata a sikeres bűnüldözéshez elengedhetetlen.

Egyes nemzetközi és regionális szervezetek, mint a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), az ENSZ (UNODC²¹), az Európa Tanács és az Európai Unió régóta foglalkoznak a kiberbűnözés jelenségével és hátterével.²² Igyekeznek a számítógépek felhasználásával elkövethető bűncselekmények széles körének kriminalizálására javaslatot tenni és megoldást találni.

4.2. Az Európai Unió szabályozási megoldásai

Az Európai Unió nemcsak a technológia vívmányainak terjesztésében vállalt vezető szerepet az utóbbi évtizedekben, hanem a kiberbűnözés elleni küzdelemben is.

Az Európai Unió a saját pénzügyi érdekeinek védelme kapcsán foglalkozott először érdemben a kiberbűnözéssel, ám az első kerethatározatok elfogadása óta eltelt időben világossá vált, hogy nem csak a gazdasági bűnözés területén terjed ezen elkövetési forma.

18 A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság megrendelésére készült „Lakossági internethasználat” online piackutatás adatai szerint az internetképes eszközök közül 2015-ben már nem az asztali számítógép, hanem az okostelefon birtoklása volt a leggyakoribb. Az okostelefonok és más okoseszközök rohamos terjedését mutatja az Eurobarometer felmérése is. nmmh.hu/dokumentum/170534/lakossagi_internethasznalat_2015_teljes.pdf (letöltés: 2018.04.25.); lásd 23. lj.

19 DORNFELD László: A bűncselekmények nyomozásának XXI. századi kihívásai. Miskolci Egyetem, 2015. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/19750> (letöltés: 2018.10.25.)

20 Az internet használatával történő bűnelkövetés a legalapvetőbb informatikai ismeretek birtokában is lehetséges, ami az elkövetői kör rohamos bővülését eredményezte.

21 Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala

22 Lásd pl. az OECD vonatkozó iránymutatását az információs rendszerek biztonságáról, 1992. november 26., az Európa Tanács 1989. évi 9. számú ajánlását (minimum és fakultatív lista a büntetendő számítógépes bűncselekményekről), az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezménye (ETS 85), <https://www.unodc.org/southeastasiaandpacific/en/what-we-do/toc/cyber-crime.html>

Az Europol keretei között 2013-ban létrehozott Számítástechnikai Bűnözés Elleni Európai Központ²³ tevékenysége és az Európai Unió új Kiberbiztonsági stratégiája²⁴ alapvetően meghatározzák a kiberbűnözés elleni közös európai fellépés irányait. Az EU legújabb irányelvei pontos kötelezettségeket rónak a nemzeti jogalkotókra, a kiberbűnözés elleni fellépés körében.

Az Európai Unió a lisszaboni szerződés elfogadását követően, új alapokra helyezte az Európai Unió büntetőjogát. A kiberbűnözés elleni fellépést már 2009-ben is prioritásként kezelte az Európai Unió. A 2009 decemberében elfogadott Stockholmi Program²⁵ már alkalmazott erre vonatkozó utalásokat, a valós fellépés megvalósítása pedig a 2010-ben elfogadott digitális menetrenddel kezdődött el. A legutóbbi vívmányokat említve fontos, hogy 2013-ban elfogadták az információs rendszerek elleni támadásokról szóló 2013/40/EU irányelvet, amely több szempontból kiterjedtebb és modernebb szabályozást tartalmazott, mint az a 2005. évi kerethatározat,²⁶ aminek a felváltására kidolgozták. Az irányelv fokozott együttműködésre biztatja a tagállami bűnüldöző szerveket, előírja operatív nemzeti kapcsolattartó pontok létrehozását és felszólítja a tagállamokat arra, hogy a folyamatosan rendelkezésre álló kapcsolattartó pontok hálózatát használják. A tagállamok a sürgős segítségkérésekre 8 órán belül kötelesek válaszolni, ami az együttműködés és a büntetőeljárások gyorsítását és hatékonyabbá tételét célozza.

A digitális stratégia egyik fontos megállapítása az alapelvek tekintetében az, hogy az Európai Unió alapértékei ugyanúgy vonatkoznak a virtuális világra, mint a hagyományos világra, ráadásul ugyanazok a normák érvényesülnek a digitális világban is, mint az élet hagyományos területein.

2015. április 28-án elfogadták az Európai biztonsági stratégiát²⁷, aminek célja, hogy „elősegítse az unió azon törekvését, hogy a polgárok a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló, belső határok nélküli térségben élhessenek”²⁸. A biztonsági stratégiában három prioritást fogalmaztak meg: az egyik a terrorizmus, a másik a szervezett bűnözés elleni harc, a harmadik pedig a számítástechnikai bűnözéssel szembeni fellépés. Ez utóbbi egyik nem titkolt oka az, hogy a biztonsági kockázatokon túl rendkívül jelentős anyagi hátrányt is okoz a számítástechnikai bűnözés, éppen ezért minden lehetséges eszközzel fel kell lépni a visszaszorítása érdekében.

23 <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3> (letöltés: 2018.04.15.)

24 <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/cyber-security> (letöltés: 2018.05.15.)

25 [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:52010XG0504\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:52010XG0504(01)); A Stockholmi Programról bővebben lásd: DOBROCSI Szilvia – KISS Anna: A Stockholmi Programról I. rész. *Ügyészek Lapja*, 2010/5. 55-66.

26 A 2005. február 24-én kelt 2005/222/IB tanácsi kerethatározat.

27 The European Agenda on Security. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/basic-documents/docs/eu_agenda_on_security_en.pdf (letöltés: 2018.10.25.)

28 Uo.

Az is fontos azonban, bár a bűnüldözési hatékonyságának igénye jelentős érdek, az Európai Unió általánosan elfogadott elveit a kiberbűnözés elleni harc során sem szabad figyelmen kívül hagyni, biztosítani kell az alapvető jogok maradéktalan betartását, az átláthatóságot, elszámoltathatóságot és demokratikus ellenőrzést.

A stratégia fontosnak tartja a Cybercrime egyezményt, amelyet az uniós jogalkotás modelljének tart, valamint az együttműködés nemzetközi zsinórmértékeként kezel.²⁹

A bűnüldöző hatóságok eljárásával kapcsolatban is számos elvárást, követelményt megfogalmaz a stratégia. Az alkalmazandó jogszabályoknak biztosítaniuk kell a bizonyítékokhoz és az információkhoz való gyorsabb hozzáférést még akkor is, ha határokon átnyúló bűncselekményekről van szó. A jogalkotás során tekintettel kell lenni az új fejlesztésekre, például a felhő alapú számítástechnikára vagy a dolgok internetére (Internet of Things, IoT). Fontos a valós idejű elektronikus bizonyítékok más országokból való beszerzése és az ezek bírósági felhasználhatóságára vonatkozó hazai jogszabályi háttér megalkotása. Fontos továbbá, hogy a hatóságok újragondolják az együttműködés módjait annak érdekében, hogy lássák a rendelkezésre álló technológia jövőbeli fejlődési irányait és az elkövetőkhöz hasonló hatékonysággal és találékonyssággal tudják alkalmazni a rendelkezésre álló technikai vívmányok. A hatékonyság és sikeresség kulcskérdései minden bizonnyal a tagállamok, valamint a tagállamok bűnüldözési hatóságainak együttműködése, a bűnüldöző hatóságok és a magánszektor együttműködése, valamint a harmadik országokkal való együttműködés, a jó gyakorlatok megismerése és átvétele.³⁰ A stratégia mindezek mellett kiemelkedő szerepet szán a már működő, a kiberbűnözés elleni harcban aktívan részt vevő intézményeknek, az Europol Európai Kiberbűnözési Központjának és az Eurojustnak – az előbbinek elsősorban az információmegosztás, az utóbbinak pedig a nemzeti nyomozások segítése, az elektronikus bizonyítékok felhasználásának megkönnyítése és a bizonyítás hatékonyságának javítása terén.³¹

Fontos rendelkezéscsoport a 2016. július 6-án elfogadott, a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről szóló 2016/1148/EU irányelv³², amelynek implementációját 2018. május 9-ig kellett elvégezni.³³

29 Uo. 20.

30 DORNFELD László: A kiberbűncselekmények nyomozásával kapcsolatban folytatott uniós bűnügyi együttműködés fejlődése. Külügyi szemle, 2016 tél. 99-100.

31 Lásd 29. lj.

32 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A32016L1148> (letöltés: 2018.10.25.)

33 Az Európai Unió tagállamainak jelentős része – köztük hazánk is – eleget tett implementációs kötelezettségeinek. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/NIM/?uri=CELEX:32016L1148> (letöltés: 2018.10.25.)

4.3. *Az ENSZ kiberbiztonsági programja*

Az ENSZ és szakosított szervezete, az UNODC felfogásában a kiberbűnözés bonyolult jelenség, amely határokon átívelő sajátosságokat mutat és szervezett bűnözői csoportok érdeklődésének a középpontjában áll. Az elkövetők és áldozataik gyakran egymástól távol eső helyeken tartózkodnak, ami azt jelenti, hogy e bűnözési forma egymástól földrajzilag távoli területeket érint és kapcsol össze. Ez hatékony, dinamikus és szoros együttműködést igénylő fellépést tesz szükségessé a hatóságok részéről. Ezen elvárás egyébként valamennyi vizsgált szervezet alapvetésében megjelenik, jelezve, hogy olyan globális problémáról van szó, amelynek kezelésére az egyes államok és azok hatóságai önállóan hiába tesznek kísérletet.

Az ENSZ jogalkotási programjának keretein belül, a Globális Kiberbűnözési Program³⁴ segíti a fejlődő országokat a kiberbűnözéssel kapcsolatos jelenségek elleni fellépésben, kapacitásépítés és szakértői segítségnyújtás keretei között. A programot, amely 2017-ben elsősorban Latin-Amerikára és Kelet-Afrikára koncentrált, teljes egészében Ausztrália, Kanada, Japán, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Norvégia finanszírozta.

A kiberbűnözés vagy kibertámadások definícióját ez a program nem adja meg, de megállapítja, hogy a kiberbűncselekménynek jellemzően az alábbi csoportokra oszthatók: (i) számítástechnikai adatok és rendszerek megbízhatósága, integritása és elérhetősége elleni támadások; (ii) számítógéppel összefüggő cselekmények; (iii) káros tartalommal kapcsolatos cselekmények; (iv) szerzői és hasonló jogok megsértésével kapcsolatos cselekmények.

E megközelítésben számítógépet célzó vagy a számítógépet felhasználó cselekmények lehetnek, külön kiemelve a gyermekeket sértő online bűncselekményeket, mint a kiberbűncselekmények sajátos formáját.

4.4. *Az Európa Tanács vonatkozó dokumentumai*

Az Európa Tanács régóta elkötelezett a kiberbűnözéssel szemben való hatékony fellépés mellett. A Büntetőjogi Problémákkal foglalkozó Európai Bizottság javaslata alapján az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1989. szeptember 13-án elfogadta a számítógéppel kapcsolatos bűncselekményekről szóló R (89) 9. sz. Ajánlást³⁵, amely a számítógépes bűnözés üldözésével kapcsolatos első, alapvetően tájékoztató célú lépések megtételére ösztönözte a tagállamokat.

34 <https://www.unodc.org/unodc/en/cybercrime/global-programme-cybercrime.html> (letöltés: 2018.04.15.)

35 <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=610660&SecMode=1&DocId=702280&Usage=2> (letöltés: 2018.04.15.)

A 2001-ben elfogadott budapesti Cybercrime Egyezmény, az aláírását követően további intézményeket hívott életre az Egyezmény rendelkezéseinek betartása, támogatása és hatékonysága érdekében.³⁶

A Cybercrime Egyezmény Bizottsága (Cybercrime Convention Committee) az Egyezmény nyomán jött létre, tagjai az Egyezményben részes országok képviselői. A Bizottság az Egyezményben foglaltak betartását segíti elő és részt vesz az esetleges módosítások előkészítésében. Az Egyezmény a xenofóbia és rasszizmus elleni protokollal gazdagodott 2003-ban, az utóbbi egy évben pedig a felhőben elérhető elektronikus bizonyíték büntetőeljárásbeli felhasználásáról szóló protokoll előkészítése zajlik³⁷, ami a kiberbűncselekményekkel kapcsolatos bizonyítási nehézségeket küszöbölheti ki.³⁸ A szabályozás jelentőségét jelzi, hogy az Egyezményt a mai napig 56 ország ratifikálta: az Európa Tanács 27 tagja közül mindössze 4 nem tette meg a megfelelő lépéseket ez ügyben, míg 13 egyéb, az európai régió kívüli ország, köztük Ausztrália és az Amerikai Egyesült Államok, legutóbb pedig Costa Rica ismerte el magára nézve kötelezőnek, az Egyezmény rendelkezéseit.

Az Egyezmény globális elismertsége azt is jelzi, hogy világszerte növekvő igény mutatkozik a kiberbűnözés jelenségének kezelésére, de más regionális szervezetek egyelőre nem jártak sikerrel a kérdés szabályozása terén.

Hazánk 2004-ben ratifikálta³⁹ az Egyezményt, amely 2004. július 1-től hatályos Magyarországon és a magyar jogalkotóra és a jogalkalmazókra is kötelezettségeket ró mind büntető anyagi jogi, mind eljárási jogi területen. Az anyagi jogot érintő kötelezettségeket hazánk maradéktalanul teljesítette az elmúlt években, elsősorban az új Btk. megszövegezésével és hatályba léptetésével.

A büntetőeljárás szabályozással összefüggő jogalkotói kötelezettségek, elsősorban a számítástechnikai adatok összegyűjtése, megőrzése, közlése, átvizsgálása és lefoglalása terén jelentkeznek. Az Egyezmény a felderítéssel kapcsolatos nemzetközi együttműködés nemzeti kereteinek megalkotását is az egyes nemzeti jogalkotók feladatává teszi, elsősorban a kiadatás és a jogsegély szabályozása terén.

5. A modern technológiák alkalmazásának hazai megítélése

A technológiai eszközök alkalmazását kivédeni, betiltani nem lehet és nem is kell, sokkal inkább elvárás az, hogy a nyomozóhatóságok tagjai tisztában legyenek a legújabb

36 <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/home>, Our approach (letöltés: 2018.04.15.)

37 <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/-/1st-meeting-of-the-protocol-drafting-group-on-the-second-additional-protocol-to-the-convention-on-cybercrime> (letöltés: 2018.04.15.)

38 A kiegészítő jegyzőkönyv elfogadása 2019-re várható. <http://rm.coe.int/t-cy-pd-pubsummary-v6/1680795713> (letöltés: 2018.10.25.)

39 Lásd 17. lj.

technikai vívmányokkal és azok fejlődéssel két aspektusból is. Egyrészt ismerjük azokat az eszközöket, lehetőségeket, amelyeket a bűnelkövetők tipikusan használnak a kiberbűncselekmények elkövetése során, továbbá ismerjük azokat a lehetőségeket, amelyek a hatóság rendelkezésére állnak, a cselekmények felderítése érdekében.

A kiberbűncselekmények felderítése szempontjából, az egyik legjelentősebb nehézséget hazánkban is az jelenti, hogy az elkövetők a névtelenség és az arctalanság védelme mögé bújva követhetik el a büntetőtvénnykönyvbe ütköző cselekményüket és az azonosításuk a hatóság számára, rendkívül nehézkes. A kibertérben az elkövető nem hagy maga után ujjlenyomatot, nem hagy maga után egyéb olyan nyomot, amelynek segítségével beazonosítható lenne, éppen ezért, a hagyományos bűnüldözési eszközök alkalmazásával, az ilyen bűncselekmények felderítése rendkívül nehéz. Ezekben az esetekben a hatóság kénytelen más módszerekhez folyamodni és kénytelen igénybe venni számítástechnikai újdonságokat. A 6. pontban tárgyalt, újszerű technikai eszközök igénybevétele mellett számos, az alábbiakban elemzett eljárási jogi megoldás segítheti a jogalkalmazókat a bűnüldözés során.

A számítógépes elkövetés esetén nagy segítséget jelenthet – mind hazánkban, mind külföldön – a számítógép IP címének ismerete, amelynek segítségével megállapítható, hogy melyik IP címhez tartozó számítógép vett részt a bűncselekmény elkövetésében. Ennek segítségével, a hatóság elvileg eljuthat az elkövetőhöz. A probléma ezzel az, hogy előfordulhat, hogy egy háztartásban vagy egy családban, egy számítógépet többen is használnak, így az IP cím is tartozhat több személyhez. Az is előfordulhat, hogy a számítógép nyilvános vagy jelszóval nem védett wifi kapcsolatával követik el a bűncselekményt.⁴⁰ Fontos továbbá, hogy az Európai Unió több országában az IP cím személyes adat, így a hozzátartozó felhasználó beazonosítása nehézségbe ütközhet. Éppen ezért, az IP cím bár hasznos lehet, önálló bizonyítékként nem használható fel, inkább orientálja a nyomozást, viszont mindenképpen szükség van további bizonyítékok beszerzésére és azok egységben való értelmezésére, a felhasználó kilétének megállapításához. Egyébként több külföldi esetben előfordult, hogy a szolgáltató nem vagy nem szívesen adta ki az elkövető IP címét, a közte és a felhasználók között létrejött polgári jogi jogviszonyra hivatkozva.⁴¹

A rendelkezésre álló büntetőeljárási eszközök alkalmazása körében fontos megemlíteni az online házkutatást, amely a kétezres évek elején kezdett el terjedni, elsősorban az amerikai, majd az európai büntetőeljárásokban. A módszer lényege, hogy az elkövetéssel közvetlen kapcsolatba hozható személyek számítógépére a rendőrség kémprogramot telepít, amelyet többnyire egy e-mailben küldött program segítségével, a felhasználó megnyit. A megnyitást követően ez a program települ a számítógépre és onnantól kezdve ellenőrizhető az, ami a számítógépen történik.

40 Lásd pl. KÖKÉNYESI Attila: Az internet útján elkövetett bűncselekmények vonatkozásában végzett házkutatás. *Ügyészek Lapja*, 2008 különszám [15]. 7-16.

41 Lásd pl. K.U. v. Finnország, 2872/02 ítélet, EJEB, 2009. március 2.

Fontos, hogy ez csak akkor alkalmazható, ha a beazonosítás foka olyan mértékű, hogy a bűncselekmény elkövetésével összefüggésbe hozható személyek köre szinte teljes bizonyossággal megállapítható, illetve a cselekmény elkövetésével kapcsolatos érintettségük is egyértelmű.

Ezzel együtt, a módszer számos kétséget ébreszt, amellyel elsősorban a német bíróságok foglalkoztak. A Legfelsőbb Bíróság, illetve az Alkotmánybíróság egyes eljárásai során, a legjelentősebb problémát az jelentette, hogy általános személyiségi jogokat sértett az ilyen jellegű titkos, az érintett tudta nélkül történő megfigyelés, éppen ezért, a vonatkozó német szabályozás módosításra szorult. Fontos azonban, hogy az új törvény elfogadását követően, a bíróság engedélyezési eljárásának beiktatásával, a módszer ma is alkalmazható.⁴²

A gondolat a hazai szabályozásban is előkerült. Bár a büntetőeljárás törvényben külön nem jelenik meg a számítógépek online átvizsgálásának lehetősége, a bírói engedélyhez kötött, leplezett eszközök keretei között mégis lehetőség van a számítógép adat forgalmának és aktivitásának megfigyelésre. A régi Be. szabályozásával kapcsolatos kritikai észrevételeket az Alkotmánybíróság tárgyalta és az aggályokat a 2/2007. (I.24.) AB határozatában részben megalapozottnak találta⁴³. Ennek köszönhetően dolgozta át a jogalkotó az új büntetőeljárás törvény megalkotása kapcsán, a titkos eszközök alkalmazásának lehetőségeit. A leplezett eszközök rendszerének meghatározása során, a jogalkotó az Alkotmánybíróság megállapításait is figyelembe vette (pl. a célhoz kötöttség, az alapvető jogok védelme, a törvényi szabályozás egyértelműségének követelménye kapcsán), továbbá igyekezett a magánszférát indokolatlanul nem sértő megoldásokat kidolgozni.

5.1. *A technológia fejlődését figyelembe vevő rendelkezések az új Be-ben*

Az új Be. rendelkezéseit vizsgálva felmerül a kérdés, hogy vajon a törvény biztosítja-e a digitalizáció vívmányainak rendelkezésre állását, a hatékony bűnüldözés érdekében.

A jogalkotó, az új szabályozás megalkotása kapcsán, külön figyelmet szentelt annak, hogy a modern technológiák eljárásbeli alkalmazását a jogszabályi rendelkezések lehetővé tegyék és elősegítsék.

42 Bővebben lásd MOHÁCSI Barbara: Az online-házkutatás szabályozásának és alkotmányosságának kérdése Németországban – a titkos adatszerzés legújabb formája? Jogi tanulmányok, Eötvös Loránd Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2008, 179-203. és ROMHÁNYI Gergely: Az online házkutatás helye és szükségessége a magyar büntetőeljárásban. [http://www.jogiforum.hu/letoltes/!/files/publikaciok/romhanyi_gergely_az_online_hazkutas_helye_es_szksgegessege_a_magyar_buntetoeljarasban\[jogi_forum\].pdf!1541419672!/publikaciok/433](http://www.jogiforum.hu/letoltes/!/files/publikaciok/romhanyi_gergely_az_online_hazkutas_helye_es_szksgegessege_a_magyar_buntetoeljarasban[jogi_forum].pdf!1541419672!/publikaciok/433) (letöltés: 2018.10.25.)

43 <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/6BF683C5CD89975CC1257ADA-00529A78?OpenDocument> (letöltés: 2018.10.25.)

A hatóságok és az eljárás egyes résztvevői közötti kapcsolattartás egyszerűbbé vált azzal, hogy az eljárási cselekményeken való részvétel telekommunikációs eszközök útján is biztosítható.⁴⁴ Ezzel a jogalkalmazók és az eljárásban résztvevők számára egyszerűbbé, költséghatékonyabbá válik az eljárási cselekmény lefolytatása, vagyis az eljárás a maga hasznára fordítja a technológiai fejlődés vívmányait.

A Be-hez fűzött jogalkotói indokolás szerint „a törvény az eljárási jelenlét telekommunikációs eszközökkel történő biztosítása mellett, a kapcsolattartás terén is nagy hangsúlyt fektet az informatikai lehetőségek kihasználására”⁴⁵. Az eljárás során, egyes eljárási cselekmények elvégzése kapcsán, egyes eljárási résztvevők számára kötelezővé vált az elektronikus kapcsolattartás, míg mások önként választhatják ezt a kapcsolattartási módot. Az elektronikus kapcsolattartás meggyorsítja a résztvevők közötti kommunikációt, költséghatékony és az eljárás időszerűségét is javítja. A jogalkotó azonban azt sem felejt el, hogy a büntetőeljárásban a bizonyítás egy része jellemzően papíralapú nyilvántartást és kommunikációt igényel. Ilyen esetben, valamint az elektronikus kapcsolattartásra nem kötelezett résztvevők által benyújtott iratok esetén, a papíralapú anyagok digitalizálásának kötelezettségét írja elő a törvény, ezzel ötvözve az új technológiák felhasználását az eljárás szükségszerű hagyományaival és egyéb gyakorlati megfontolásokkal.

A telekommunikációs eszközök útján való jelenlét és az elektronikus kapcsolattartás a büntetőeljárás egésze során, valamennyi hatóság és a bíróság által is alkalmazható.

A fentiekén túl, a rendelkezésre álló technológiai eszközök, valamint a technológiai fejlődés legújabb vívmányainak igénybevétele, elsősorban a büntetőeljárás nyomozási szakaszában jutnak szerephez, hiszen ezek jelentős része a felderítés, az információgyűjtés céljait szolgálja.

2018. január 1-jétől az állampolgárok online, az interneten is tehetnek feljelentést⁴⁶, ami elősegítheti a hatóságok tájékoztatását és az eljárások megindítását, továbbá új utat nyit a technológiai újdonságok büntetőeljárásbeli alkalmazása előtt. A rendszer sajátossága, hogy csak Ügyfélkapu regisztrációval rendelkező, ennek megfelelően azonosított ügyfelek adhatnak be online feljelentést és a rendőrség ezekkel csak munkaidőben foglalkozik (vagyis sürgős esetekben a hagyományos bejelentési megoldásokat érdemes alkalmazni).

Az online feljelentési lehetőség egyébként nem magyar sajátosság, számos országban van rá lehetőség, sőt, az Europol is ösztönzi a tagállamokat online feljelentési lehetőségek kialakítására, főleg kiberbűncselekmények vonatkozásában⁴⁷.

44 Lásd pl. a különleges bánásmódot igénylő személyek vagy a különösen védett tanú kezelésére vonatkozó szabályokat: Be. 85. § (1) bekezdés k) pont vagy 92. § (3) bekezdés.

45 Lásd a 148. §-hoz fűzött indokolást

46 <http://www.police.hu/ugyintezes/beadvanytetel> (letöltés: 2018.10.25.)

47 <https://www.europol.europa.eu/report-a-crime/report-cybercrime-online> (letöltés: 2018.10.25.)

6. Új technológiák a büntetőeljárás szolgálatában

A büntetőeljárásnak a kibercbűncselekmények felderítése során természetesen sajátos technológiai kihívásokkal kell szembenézniük, azonban ezek abból a szempontból nem nevezhető különleges kihívásoknak, hogy ezeket a bűncselekmények elkövetői is jellemzően alkalmazzák.

A legsürgetőbb kérdés, hogy hogyan tehető hatékonyabbá a felderítés, a számítógépes bűnözés fogalmkörébe tartozó bűncselekmények kapcsán.

A büntetőeljárásban résztvevő, a hatóságok rendelkezésére álló technológiai eszközök, megfigyelő eszközök, illetve elemzési eljárások rendkívül hatékonyak lehetnek a bűnüldözés során, amennyiben megfelelő szakértelemmel alkalmazzák őket és amennyiben az alkalmazásukat jogszabály határozza meg és a jogszabály rendelkezéseit is megfelelően betartják.

A bűnüldözés manapság robotok, GPS rendszerek, rendkívül fejlett kamera rendszerek és nagy teljesítményű számítógépes rendszerek felhasználását jelenti. Ezek kapcsán nagyon fontos a már említett szakértelem kérdése, hiszen bármilyen technológia áll is rendelkezésünkre, csak akkor tudjuk azt hasznunkra fordítani, ha ismerjük az alkalmazásának a lehetőségeit és ha ismerjük a visszaélészerű alkalmazásának lehetőségeit is.

Napjainkban, a bűnüldözés terén az egyik legfontosabb rendelkezésre álló technológiai eszköz a számítógép, illetve a számítógépes adatbázisok tömege. Jellemzően az egyes országokban, illetve az Európai Unió egészében is rendelkezésre állnak olyan adatbázisok⁴⁸, amelyek DNS tesztelésre és profil alkotásra, ujjlenyomatok ellenőrzésére, illetve a helyszín azonnali rögzítésére szolgálnak és adnak lehetőséget. A hagyományos bűnüldözési megoldások évtizedekig azt jelentették, hogy az aktákban foglalt információt le kellett írni és ennek megfelelően, körülményes és nehézkes volt azokat megosztani a különböző társhatóságokkal és a környező államokkal. Szerencsére, ez ma már nem így van, az egymással összekötöttségben lévő, folyamatosan karbantartott és frissített számítógépes adatbázisoknak köszönhetően. Egyes vélekedések szerint, a számítógépes adatbázisok általános elterjedése és elérhetősége jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a bűnözés aránya napjainkban alacsonyabb, mint bármikor.

Nem szabad elfelejteni azonban azt, hogy az egyes elérhető adatbázisok létrehozásának, felépítésének és használatának feltétele az, hogy az alapul szolgáló technológia is folyamatosan fejlődjön. Az ujjlenyomatokat példaként említve, természetesen az ujjlenyomatok felvételének módja, illetve azok tárolása és felhasználása is elképesztően fejlődött az elmúlt évtizedekben⁴⁹, ami részben azt jelenti, hogy az ujjlenyomatok

48 Lásd pl. az Interpol DNS adatbázisát, amely az egyik legnagyobb a rendelkezésre álló nyilvántartások közül. <https://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Databases> (letöltés: 2018.10.25.)

49 https://nszkk.gov.hu/content/intezetek/a_daktiloszkopiai_szakterulet_tortenete.pdf (letöltés: 2018.10.25.)

pontosabbak és precízebbek, az ezek elemzésére szolgáló biometrikus eszközök hatékonyabbak és ami nagyon fontos, az ujjlenyomatok felvételével kapcsolatos időbeliség is javult, hiszen manapság már elérhetőek olyan hordozható eszközök, amelyeket a hatóság tagjai akár a helyszínen is használhatnak. Természetesen, az egyéb digitális eszközök adta előnyöket is kihasználják a hatóságok, így a bűnüldözés az utóbbi egy két évtizedben jelentős hatékonyságnövelésen és változáson ment keresztül.

Természetesen sokféle technológiai újdonságot említhetnénk, amelyek megkönnyítik a büntető eljárásban résztvevő hatóságok dolgát, a felderítés során. Most példalózó jelleggel nézzünk néhány olyat, amelyek újszerűek, de mindenképpen a közeljövő technológiai előrelépését rejtik magunkban.

Az első ilyen csoport a robotok, robotkamerák és a drónok köre⁵⁰, amelyek rendkívül széleskörűen és változatosan alkalmazhatók. Egyrészt lehetővé teszik, hogy veszélyes helyzetekben ne élő nyomozó kapcsolódjon be a bűnüldözésbe, hanem robot segítségével térképezzék fel a helyzetet, mielőtt élő embert küldenének a helyszínre. A drónok segítségével arra is lehetőség van, hogy a cselekmény helyszínét a hatóság tagjai a magasból, madártávlatból megfigyeljék anélkül, hogy egy valós személyt kellene felküldeni a levegőbe. Továbbá, ezáltal több és pontosabb információt kapnak a helyszín egészéről, illetve a bűncselekmény összefüggő körülményekről, mintha mindezeket a földön próbálnák összegyűjteni.

Jelentős újdonság a lövés irányának meghatározására és a lövések felderítésére szolgáló elektronikus eszköz (gunshot detection system): az elektronikus érzékelő, amelyet a hatóságok jellemzően súlyos bűncselekmények elkövetésének a helyszínén alkalmaznak. Ez segít megmutatni, hogy honnan érkeztek a lövések. Az alkalmazásával a hatóságok reakcióideje csökken, a hatékonyság nő és ezáltal a felderítés hatékonysága is javul, s ilyen módon a bűncselekmények megelőzésére is lehetőség nyílik. Tesztelésére, alkalmazására számos országban sor került már.⁵¹

Egy újabb fontos és jelentős újdonság, ami egyébként nem csak a büntetőeljárásban jelenik meg, hanem a mindennapi életünkben is, a GPS⁵² illetve GIS-rendszerek⁵³ alkalmazása, amelyek rendkívül változatos módon nyújthatnak segítséget a hatóságok számára, a felderítésben. Elképzelhető, hogy a GPS-t a hatóság csak arra használja, hogy a bűncselekmény helyszínére a lehető leggyorsabban jusson el, de az is elképzelhető, hogy a gyanúsított tartózkodási helyét határozzák meg vele. A GPS alkalmazásának egy nagyszerű módja az, ha a menekülő bűnözőt méri be vele anélkül, hogy veszélyes autósüldözésbe kellene bonyolódniuk.

50 <https://mno.hu/belfold/dronokkal-uldozheti-a-bunt-a-magyar-rendorseg-1363601> (letöltés: 2018.10.25.)

51 Lásd pl. <https://assets.documentcloud.org/documents/3971851/GPA-30-17-Gunshot-Detection-System.pdf> (letöltés: 2018.10.25.)

52 Global Positioning System, globális helymeghatározó rendszer

53 Geographic Positioning System, földrajzi helymeghatározó rendszer

Még egy fontos technológiai újdonság az automata rendszámfelismerő rendszer, amelynek segítségével tulajdonképpen valamennyi járőrköcsből vagy telepített eszközök segítségével, valamennyi jármű rendszámtáblája leolvasható és azonosítható. Ha ennek köszönhetően a hatóság lopott autót talál, vagy ha az autó tulajdonosa, vezetője ellen körözés vagy letartóztatási parancs van érvényben, akkor azonnal intézkedni tud. A magyar rendőrség néhány éve tesztelte először a rendszámfelismerő programját, amelyet azóta rutinszerűen alkalmaznak a közúti közlekedésben és a bűnüldözésben. Fontos azonban, hogy a rendszámfelismerő szoftverek általánosan, akár ingyenesen elérhetők az interneten, így nem csak a bűnüldözés céljait szolgálhatják.

Mindezek mellett, természetesen számos olyan szoftvert is említhetünk, amelyek a bűnüldöző hatóságok dolgát alapvetően megkönnyítik; például a profilalkotás vagy a bűncselekmények elkövetési jellemzőinek az elemzése során, régen hagyományos módon, papíron dolgoztak a hatóság tagjai. Ma a különböző, erre vonatkozó szoftverek segítségével, a számítógép egyes adatbázisok alapján elvégzi az elemzés egy részét, amivel időt, energiát és munkaerőt lehet megtakarítani.⁵⁴

A különböző adatbázisokkal kapcsolatban egyébként, az is fontos, hogy ezek az adatbázisok bizonyos esetekben összekapcsolhatók és ennek köszönhetően, a hatóságok a különböző bűnözői kapcsolatokra is rá láthatnak.

Meg kell említenünk továbbá a videofelvételeket, illetve azokat az eszközöket, amelyek a legmodernebb technológiával készítene felvételeket a mindennapjainkról és a minket körülvevő világról. Az utcai kamerák felvételei, illetve az egyes cégeknél, boltoknál, magánháznál elhelyezett eszközök felvételei a büntetőeljárásban bizonyítékként felhasználhatók.

Más szoftverek segítségével a bűncselekmény helyszínéről háromdimenziós felvétel készíthető⁵⁵, amely kiváltja a korábban használt rajzokat és fényképeket, valamint egyéb manuálisan elkészített vizuális leírásokat továbbá részletesen bemutatja a bűncselekmény elkövetési helyszínét. Sokkal precízebb, aprólékosabb felvétel készíthető a 3-D szkennerek segítségével, mint bármely fénykép vagy video rögzítő eszközzel.

Modern technikai eszközök alkalmazásával egyébként nem csak időt és energiát, hanem erőforrást is spórolhat a hatóság, hiszen nem szükséges valamennyi érintett tagjának részvétele pl. a baleseti helyszínelésnél, hanem egy tablet vagy nagyobb telefon és internetes kapcsolat segítségével élőben tekinthetők meg a helyszín részletei a rendőrség épületéből is.

Hazánkban a Nemzeti Szakértői és Kutatóközpont számos olyan modern technológiát alkalmaz, amelyek segítségével a szakértők hatékonyan közreműködhetnek

54 Lásd: NYITRAI Endre: Bűnelemzés a nyomozásban. www.pecshor.hu/periodika/XVI/nyitrai.pdf (letöltés: 2018.10.25.)

55 Lásd: <https://www.policeone.com/police-products/3D-Laser-Scanners/articles/290043006-Why-police-should-use-new-crime-scene-mapping-technology/> (letöltés: 2018.10.25.)

a büntetőeljárások sikeres lefolytatásában. A szakértők sajátos szervezeti egységekbe tömörülve végzik tevékenységüket.

Az egyik ezek közül az arcképfelismerő elemző osztály, amely a bűnügyi szolgáltatási főosztály alatt működik és alapvetően a hatósági megkeresések alapján végzett arcképelemzési tevékenységet látja el.

A daktiloszkópiai szakértői intézet az ujjlenyomatok vizsgálatával foglalkozik. A Daktiloszkópia története a 19. század végére nyúlik vissza. Ez egy olyan személyazonosító eljárás és bűnügyi nyilvántartási rendszer, ami a kriminalisztikában alapvető fontosságú gyakorlati területté vált. Megbízhatósága máig sem kérdőjeleződött meg, ugyanis az ujj- és tenyérynymat rajzolata egyedi és változatlan, éppen ezért nagy bizonyossággal megállapítható az ujjlenyomatot hagyó személy kiléte. A többi tudományterülethez hasonlóan a daktiloszkópia is folyamatosan fejlődik: ma már automatikus számítógépes ujj- és tenyérynymat azonosító rendszereket használnak, amelyek segítségével az ahhoz tartozó személy kiválasztása rövid időn belül lehetséges.

A szakértői intézetek sorában megtalálható még a fizikai és kémiai szakértői intézet, a genetikai szakértői intézet, az orvos szakértői intézet és tulajdonképpen a szakértői munka valamennyi olyan területére koncentráló szervezeti egység, amelyek a büntető eljárás sikeres és hatékony lefolytatásában nagy segítséget jelenthetnek a bűnüldöző hatóságok számára.⁵⁶

Az egyes területek fejlődése folyamatos, az adatbázisok bővülnek, az adatbázisok összekapcsolhatósága egyre hatékonyabbá válik és ennek köszönhetően, a magas színvonalú szakértői munka és az adatbázisok hatékony felhasználása jelentősen hozzájárul a büntetőeljárások sikerességéhez.

A fentiek ismeretében, meg kell említenünk azt a kétségtelen igazságot, hogy a modern technológiai eszközök és lehetőségek csak akkor alkalmazhatók megfelelően és csak akkor szolgálják a bűnüldözés érdekeit, ha megfelelő szakértelemmel rendelkező személyzet kezeli őket. Ezt mind a nemzetközi, mind a regionális szervezetek, valamint az európai országok felismerték, és programjaikban, stratégiáikban jelentős vállalásokat tesznek, a hatóság tagjainak képzésével kapcsolatban.⁵⁷

7. Összegzés

A kutatás első részében röviden áttekintettük a kiberbűncselekmények sajátosságait és az ehhez kapcsolódó felderítési nehézségeit. Ehhez kapcsolódóan, vizsgáltuk a Be. vonatkozó rendelkezéseit, a felderítés hatékonysága szempontjából.

Ezt követően áttértünk a modern technológiák és a digitalizáció jelentette veszélyek

56 <https://nszkk.gov.hu/kozponti-intezetek> (letöltés: 2018.10.25.)

57 Lásd pl. Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiája, 1139/2013. (III.21.) Korm. határozat; vagy Europol, <https://www.europol.europa.eu/activities-services/services-support/training-and-capacity-building> (letöltés: 2018.10.25.)

európai és nemzetközi megítélésének bemutatására, majd a modern technológiák adta lehetőségek büntetőeljárásbeli alkalmazásának kérdésére.

Áttekintettük azokat a büntetőeljárásbeli szabályozott eszközöket, amelyek felhasználják a modern technológiák adta lehetőségeket.

Végül kitértünk azokra a büntetőeljárásban alkalmazható, a bűnüldözést elősegítő technológiai megoldásokra, amelyek mind világviszonylatban, mind a hazai viszonyok között újszerű megoldásokat jelentenek a nyomozásokban az emberi erőforrás kiváltására, a hatóság reakcióidejének csökkentésére és az eljárások hatékonyságának fokozására.

A vonatkozó nemzetközi szabályozásokat és elvárásokat áttekintve megállapítható, hogy hazánk jól teljesít a modern technológiák büntetőeljárásbeli felhasználása és az ezek elleni bűnüldözési harc terén. A technológia fejlődésével azonban további előrelépésre lesz szükség, amely csak a nemzetközi közösség töretlen összefogása esetén lehet sikeres.

MODERN TECHNOLÓGIAI KIHÍVÁSOK A BÜNTETŐ ANYAGI JOGBAN

A tanulmány áttekinti azokat a büntetőjog által védett területeket, ahol a legnagyobb veszélyt jelentik, illetve a legnagyobb sérelmet okozzák a modern technológiák diszfunkcionális hatásai. Az élet, testi épség és az egészség elleni bűncselekmények, az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények, az egészséget veszélyeztető deliktumok egyaránt e körbe tartoznak. A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni, valamint az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények sorában szintén találhatóak a modern technológiák valamelyikével megvalósított cselekmények. Az önzetű autók, a drónok megjelenésével a közlekedési bűncselekmények is új megvilágításba kerülhetnek. Egyes vagyon elleni bűncselekményeket el lehet követni az információs rendszer felhasználásával, a szellemi alkotásokat is érintik az új technológiák. A tanulmány arra keresi a választ, hogy a fent megjelölt területeken miként alakul a büntetőjogi felelősség megállapítása és szükségese-e a büntetőjogi felelősségre vonás rendszerén – a bűncselekmények technológiai vonatkozása miatt – változtatni, speciális szankciókat bevezetni.

1. Bevezetés

A büntetőjog a magyar jogrendszerben ultima ratio, akkor lép be sajátos eszközrendszerével, amikor más jogágak szankciói már nem elégségesek. A többi jogág rendezni, szabályozni igyekszik a társadalmi viszonyokat, a büntetőjog pedig védelmezi azokat. Hatályos Büntető törvénykönyvünk, a 2012. évi. C. törvény tartalmazza a büntetőjogi felelősségre vonás pozitív és negatív feltételeit, a bűncselekményeket és a kiszabható szankciókat. A büntetőjogi felelősségre vonás a bűncselekményt elkövető természetes személyt fenyegeti. A felelősség alapja az elkövető tettéhez való pszichés viszonyulása. Kivételesen a jogi személlyel szemben is intézkedés alkalmazásának lehet helye, ha megállapítják a vezető tisztviselője, alkalmazottja, tagja által elkövetett bűncselekményt.

A magyar büntetőjogban a bűnfelelősség elve érvényesül, azt az elkövetőt lehet felelősségre vonni, aki elérte a 14. (bizonyos esetekben a 12.) életévet és legalább korlátozott beszámítási képességgel rendelkezik. Kivételes esetekben tér el a törvény a bűnfelelősség elvétől: az előbbieken már említett jogi személyek esetében, illetve

1 Intézetvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete

akkor, amikor az elkövető önhibájából került ittas vagy bódult állapotba és ebben az állapotban valósította meg a bűncselekményt.

Egyes új technológiák segítségével megvalósított bűncselekmények sajátossága folytán előállhat az az igény, hogy a más tettéért fennálló büntetőjogi felelősség bővüljön.

2. A bűnügyi tudományok és a technológia kapcsolódása

Akár a többi jogág, a büntetőjog sem marad érintetlen sem a társadalmi, sem a technikai, technológiai modernizációs folyamatok változásai során.

Vannak olyan társadalomtudósok, akik már veszélyesnek tartják a technológiai fejlődést, állítván, hogy egyoldalúvá teszi a társadalmi rendszereket és a tudományos eredményekkel nem képes lépést tartani a társadalom erkölcsi fejlődése. Fukuyama szerint, „ha egy társadalom szerint »nincs határ« a technológiai fejlődésben, akkor ott valószínűleg semmi másban sincsenek határok, így az egyén viselkedésében sem, s nő a bűnözés, felbomlanak a családok, a szülők nem teljesítik kötelességeiket gyermekeikkel szemben, a szomszédok nem figyelnek egymásra, s a polgárok nem vesznek részt a közéletben.”²

Hasonlóan borúlátó Konrad Lorenz, aki azt vallja, hogy „egyetlen ésszerűen gondolkodó ember sem vonhatja kétségbe, hogy a mi nyugati civilizációnk olyan rendszer, amely kibillent egyensúlyából” – mondja Konrad Lorenz.³ Az általános értékválság okaként a technokrácia uralmát, illetve az úgynevezett „technomorf” ember torz világszemléletét és ebből adódó torz értékrendjét jelöli meg.

A technológiai fejlődés új kérdéseket hoz el a büntetőjog területén is, mind a bűncselekmények, mind az alanyok köre tovább gondolást igényel. A törvényalkotónak el kell döntenie, hogy az új technológiák esetében mely káros hatást kíván pónalizálni.

3. Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények

3.1. Emberölés

Az emberölés különös részi törvényi tényállása nyitott és az elkövetés módja, illetve eszköze nincs meghatározva. A technika, technológia fejlődésével eljutottunk oda, hogy a bűncselekményhez eszközül használt dolog megítélése egyre fontosabb. Új elkövetési eszközökkel és módszerekkel kell felvennie a harcot a bűnüldöző szerveknek. Testbe épített orvosi műszerek⁴ gondoskodnak a beteg emberek létfenntartásáról, melyek működése

2 FUKUYAMA, Francis: A nagy szétbomlás. Európa, Budapest, 2000. 31.o.

3 LORENZ, Konrad: Ember voltunk hanyatlása. Cartafilus, Budapest, 1996, 114.o.

4 A V-Go nevet viselő automata inzulin adagoló, melynél a fejlesztők dolgoznak a bluetooth kapcsolódás kialakításán. <https://www.go-vgo.com>

és biztonsága elengedhetetlen. A betegnek nincs ráhatása arra, milyen protokollokat és biztonsági előírásokat használnak a műszerek, ezek kiválasztása és működtetése az informatikusok és az orvosok feladata. A hatékony orvosláshoz szükséges, hogy az eszközök képesek legyenek kommunikálni a külvilággal. Az adatkommunikáció szinte sosem egyirányú, az abban résztvevő eszközöknek legalább azonosítás szintjén szükséges egymással interakcióba lépni, itt jelenik meg biztonsági rés, támadási felület. Az adott műszer befolyásolásával, lehetséges emberölés megvalósítása.

A technológia lehetővé teszi, hogy vezető nélküli járművek közlekedjenek az úton. Az autók már régóta tartalmaznak carputer⁵, vagyis olyan speciális számítógépeket, amelyek kifejezetten autók vezérlésére lettek kifejlesztve. Ezek a fedélzeti számítógépek megmutatják a pillanatnyi fogyasztást, vezérlik a klímát, szabályozzák a motorteljesítményt, vagy kezelik az autóban lévő szórakoztató elektronikai berendezéseket.

Itt is létezik támadási felület, mégpedig a résztvevő eszközök azonosítás szintjén történő interakcióba lépése, melyekből egy autóban több is lehetséges. Az okos, önvezetésre képes járművek folyamatos internetes kapcsolatban állnak a központtal⁶. A bluetooth kihangosító az orvosi eszközökhöz hasonló biztonsági kockázatot rejt magában. A járműhöz való illetéktelen csatlakozás során, emberölést is meg lehet valósítani.

A DarkNet nevű hálózaton megvalósítható felbujtás emberölésre. Előkészületi magatartásként ajánlkozás, vállalkozás történhet emberölés megvalósítására. Bérgyilkos alkalmazása a megfelelő oldalak és közösségek ismeretében megoldható. „Professzionális szakemberek” szerepelnek a DarkNeten, akik szolgáltatásként hirdetik magukat.

A „Kék bálna” mozgalomban fiatalokat vesznek rá, hogy egy 30 napos kihívássorozat részének eredményeként öngyilkosságot kövessenek el. A feladatok egészen ártalmatlan módon indulnak és az utolsó napon az öngyilkossággal zárulnak. Amennyiben e kihívás áldozata tizennegyedik életévét be nem töltött személy, úgy az elkövető emberölésért felel.⁷ A törvény vélelmezi, hogy a tizenégy év alatti sértett nem képes arra, hogy a cselekménye következményeit felismerje és e felismerésnek megfelelő magatartást tanúsítson, ezért az ilyen korú sértettet öngyilkosságra rábíró személy nem öngyilkosságban közreműködésért, hanem az emberölés miatt felel. Hasonlóképpen, így felel az is, aki akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá az öngyilkosságra. A passzív alany ezekben az esetekben ugyan maga hajtja végre a

A szívritmus-szabályozó pacemaker is képes arra, hogy mobiltelefonnal kiolvassunk belőle adatokat <http://www.mobihealthnews.com/48596/medtronic-launches-connected-app-for-pacemaker-patients-but-patients-cant-see-the-data>

5 Carputer = car + computer

6 <https://www.tesla.com/about/legal>

7 *Emberölés 160.* § (5) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki tizennegyedik életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt öngyilkosságra rábír, ha az öngyilkosságot elkövetik.

konkrét ölési magatartást, de ezt az elkövető pszichikai ráhatásának eredményeként teszi, az öngyilkosság tulajdonképpen nem a passzív alany saját, hanem a rábíró szándékának és akaratának megfelelően következik be.⁸

3.2. Öngyilkosságban közreműködés

Az öngyilkosságra való felbujtás vagy a bűnsegédi közreműködést a hatályos Büntető törvénykönyv, a 2012. évi. C. törvény sui generis bűncselekményként szabályozza. Ahogy az az emberölésnél írtaknál is kiderült, az öngyilkosságra rábírás szempontjából jelentősége van a sértett életkorának, beszámítási, illetve akaratnyilvánítási képességének. A törvény kiemelt védelemben részesíti a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyeket. Súlyosabban büntetendők azok a tizennyolcadik életévüket betöltött elkövetők, akik tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bírnak rá öngyilkosság elkövetésére vagy ilyen korú személynek nyújtanak segítséget öngyilkosság elkövetéséhez. A tizennyolc év alatti fiatalok éretlen, kialakulatlan személyiségűek, könnyen befolyásolhatók, manipulálhatók, ez magyarázza hogy esetükben nagyobb védelmet biztosít a törvényalkotó.⁹

A digitális térben könnyen lehet segítséget nyújtani, illetve az elkövetést könnyítő, segítő eszközök is beszerezhetők. Ehhez nem szükséges a DarkNetre való csatlakozás, akár Facebook zárt csoport is lehet a „segítség” forrása. A KSH öngyilkosságot elemző vizsgálata szerint¹⁰ 2000-2010 között az 5-14 éves korosztályban évente átlagosan 5 befejezett öngyilkosság történt. A trend korábban csökkenő volt, ugyanakkor fordulóban van. A 15-19 éves korosztályban magasabb és hasonló irányú az arány. A fiatalok nagy száma kerül orvoshoz öngyilkossági kísérlet miatt.

4. Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények

A törvény az orvostudományi kutatások szabadságához fűződő alkotmányos és tudományos érdekekre figyelemmel, összhangban a büntetőjog ultima ratio szerepével, csak olyan cselekményeket nyilvánít bűncselekménnyé, amelyeket az Egészségügyi törvény is tilt.¹¹

Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények körében vizsgálatot igényelnek az új technológiával elkövetett, társadalomra veszélyes

8 Miniszteri Indokolás 2012. évi C. törvény

9 *Öngyilkosságban közreműködés* 162. § (2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bír rá öngyilkosságra, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

10 <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/muhelytanulmanyok2.pdf>

11 Miniszteri Indokolás 2012. évi C. törvény

cselekmények. Az internet, különösen a DarkNet megkönnyíti a szervezetekkel való kereskedelmet. Szükséges lehet minősített esetté tenni azt, amikor a kereskedelem interneten történik. A Büntető törvénykönyv indoklásában kitérnek arra, hogy a modern orvostudomány fejlődése olyan távlatokat nyit meg az orvosbiológiai kutatások, illetőleg a genetika előtt, amelyek a hagyományos orvoslásban ismeretlenek voltak. Ugyanakkor nem csak a gyógyítás és a kutatás lehetőségei tágultak ki, de ezzel együtt annak veszélye is fennáll, hogy ezeket a modern orvosbiológiai eszközöket visszaélészerűen alkalmazzák, illetőleg a nem kívánt célok érdekében használják fel.¹²

A büntetőjogi szabályozás az Egészségügyi törvényen alapul.¹³ Amikor a Büntető törvénykönyv különös részi törvényi tényállásait létrehozta a törvényalkotó, figyelemmel volt az Egészségügyi törvény emberen végzett orvostudományi kutatásaira, az emberi reprodukció különleges eljárásaira, az embriókkal és az ivarsejtekkel végzett kutatásokra és a szerv- és szövetátültetésre vonatkozó szabályaira.

4.1. Beavatkozás az emberi génállományba

Az emberi génállományba kizárólag abban az esetben lehetséges beavatkozni, ha megelőzési, kórismézési vagy gyógykezelési indoka van. Jogellenes a beavatkozás, ha a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása, illetve új egyed létrehozása a célja. A Büntető törvénykönyv ez utóbbi eseteket pönalizálja.¹⁴

4.2. Emberi ivarsejt tiltott felhasználása

Az Egészségügyi törvény meghatározza, hogy emberi ivarsejtet milyen reprodukciós eljárásokban lehet felhasználni. Amennyiben ezt megszegik, büntetendő cselekmény. Halottból vagy halott magzatból származó ivarsejtet tilos használni emberi reprodukcióra irányuló eljáráshoz.¹⁵

12 Miniszteri Indokolás 2012. évi C. törvény

13 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről

14 *Beavatkozás az emberi génállományba*

168. § (1) Aki az emberi vagy magzati génállományon, illetve emberi embrió génállományán annak megváltoztatására irányuló beavatkozást végez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdés szerinti beavatkozás a génállomány megváltozását idézi elő.

15 *Emberi ivarsejt tiltott felhasználása*

169. § (1) Aki halottból vagy halott magzatból származó ivarsejtet emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásra használ fel, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki emberi ivarsejt tiltott felhasználására irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

4.3. Születendő gyermek nemének megválasztása

Az Egészségügyi törvény szerint kizárólag abban az esetben lehet az utód nemét megválasztani, ha a nemhez kötötten öröklődő megbetegedésekről van szó. Minden más esetben büntetendő cselekmény.¹⁶

4.4. Emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése, embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése

A büntetőjogi fenyegetettség az Egészségügyi törvény előírásainak megszegéséhez fűződik, mindkét különös részi törvényi tényállás esetében.¹⁷

4.5. Klónozás – Genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása

Míg a technológia segítségével megoldható lenne egymással genetikailag azonos emberi egyedek létrehozása, addig azt a jog tiltja, nem létezik olyan megengedhető indok, ami ezt lehetővé tenné. A klónozást, mint a genetikai manipuláció legveszélyesebb, szinte beláthatatlan következményekkel járó esetét mind a hazai, mind a nemzetközi orvostudományi gondolkodás egyértelműen elveti.¹⁸ A Büntető törvény-

16 *Születendő gyermek nemének megválasztása*

170. § Aki a születendő gyermek nemének megválasztására irányuló beavatkozást végez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

17 *Emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése*

171. § Aki emberen orvostudományi kutatást engedély nélkül vagy az engedélytől eltérően végez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése

172. § (1) Aki emberi ivarsejten, illetve emberi embrión engedély nélkül vagy az engedélytől eltérően orvostudományi kutatást végez, vagy emberi embriót kutatási célból hoz létre, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki

a) emberi embriót állat szervezetébe átültet,

b) emberi és állati ivarsejtet egymással megtermékenyít,

c) olyan emberi embriót, amellyel kutatást végeztek, emberi szervezetbe beültet,

d) kutatáshoz felhasznált emberi ivarsejtet emberi reprodukcióra felhasznál,

e) emberi megtermékenyítéshez vagy embrió-beültetéshez nem emberi ivarsejtet vagy embriót használ fel,

f) emberi embriót több emberi embrió vagy állati embrió létrehozatalára használ fel, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) E § alkalmazásában emberi ivarsejt alatt a magzati ivarsejtet is érteni kell.

18 Miniszteri Indokolás 2012. évi C. törvény

könyv bármilyen célú klónozást tilalmaz, nincs olyan jogilag megengedhető érdek, amely egymással genetikailag azonos emberi egyedek létrehozását lehetővé tenné. Olyan nagyfokú veszélyességgel bír e cselekmény a társadalomra, hogy a törvény az előkészületet is büntetni rendeli.¹⁹

5. Az egészséget veszélyeztető bűncselekmények

5.1. Kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények

A kábítószer-kereskedők által kitalált új értékesítési megoldásokra és technikákra minél hamarabb reagálni kell. A kábítószer elleni küzdelem egyik fontos állomása lenne minősített esetként szabályozni a digitális térben való megvalósítást.

5.2. Új pszichoaktív anyaggal való visszaélés

A miniszteri indoklás hangsúlyozza, hogy az utóbbi években ugrásszerűen megnőtt az interneten forgalmazott új típusú, úgynevezett „dizájner drogok” (új pszichoaktív anyagok) fogyasztása. Ezeket valamely kábítószernek minősülő anyag kémiai szerkezetének módosításával hozzák létre abból a célból, hogy az új szer hatásában az eredetihez hasonló maradjon, de legálisan forgalmazható, használható legyen.²⁰ A kémiai módosítások folyamatosan eredményezik az új pszichoaktív szerek megjelenését.

Az új pszichoaktív anyag olyan, a forgalomban újonnan megjelent, gyógyászati felhasználással nem rendelkező anyag vagy vegyületcsoport, amely a központi idegrendszer működésének befolyásolása révén alkalmas a tudatállapot, a viselkedés vagy az érzékelés módosítására,²¹

Amennyiben a kábítószernél minősített esetté válik az interneten, kibertéren keresztül történő kereskedelem, úgy e tényállásnál is javasolt az interneten való hirdetés minősített esetté tétele. Nem engedhető meg, hogy a honlap kábítószerrei akár csak rövid ideig is, de könnyebb feltételekkel, vagyis enyhébb büntetési tételekkel cserélhessenek gazdát.

19 *Genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása*

174. § (1) Aki orvostudományi kutatás vagy beavatkozás során egymással genetikailag megegyező emberi egyedeket hoz létre, büntett miatt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

20 Miniszteri Indokolás 2012. évi C. törvény

21 2005. évi XCV. törvény az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról 1. § 37.pont

6. A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények

A *gyermekpornográfia*²² a digitalizációhoz nagyon szorosan kapcsolódó tényállás, mert a pornográf felvételek mai technológiával digitális formátumban készülnek, vagy az analóg felvételek digitális módon tárolódnak. Ugyanakkor nem szabad azt gondolni, hogy a gyermekpornográfia az internet előtti világban nem is létezett. Az internet elterjedés azonban megsokszorozta az áldozatok számát, veszélyeztetettebbé tette a gyermekáldozatot²³.

22 *Gyermekpornográfia*

204. § (1) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt

a) megszerez vagy tart, büntett miatt három évig,

b) készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, egy évtől öt évig,

c) forgalomba hoz, azzal kereskedik, illetve ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz, két évtől nyolc évig

terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1) bekezdés b) pontjában meghatározott bűncselekményt az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve követi el.

(3) Egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1) bekezdés c) pontjában meghatározott bűncselekményhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(4) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf műsorban

a) szereplésre felhív, három évig,

b) szerepeltet, egy évtől öt évig

terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) Három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf felvételen való szereplésre felhív,

b) olyan pornográf műsoron vesz részt, amelyben tizennyolcadik életévét be nem töltött személy szerepel vagy ilyen személyek szerepelnek,

c) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy vagy személyek pornográf műsorban való szerepeltetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(6) Aki tizennegyedik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvétel készítéséhez, forgalomba hozatalához vagy az azzal való kereskedelemhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

23 PARTI Katalin Grabosky 2001-es munkáját idézi az internet előtti és utáni bűncselekmények felosztásával kapcsolatosan. Az „old wine, new bottles” típusú bűncselekmények esetében arról van szó, hogy a régen is meglevő bűncselekmények számára egy újabb elkövetési hely lett az internet. A „new wine, new bottles” esetében azonban nemcsak a helyszín változik, hanem maguk a bűncselekmények is újraformálódnak. A gyermekpornográfia ez utóbbi típusba tartozik.

Az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményének²⁴ 9. cikke részletekbe menően szabályozza a gyermek-pornográfiával kapcsolatos bűncselekményeket. A magyar szabályozás szerint, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt megszerez vagy tart, készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, forgalomba hoz, azzal kereskedik, illetve ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz, megvalósítja a tényállás egyik fordulatát. Szintén elköveti, aki az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve követi el a készítést, kínálást, átadást, hozzáférhetővé tételét, illetve anyagi eszközöket szolgáltat a forgalomba hozatalhoz, azzal való kereskedéshez, illetve ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételéhez. A törvény pönalizálja, ha az elkövető tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf műsorban szereplésre felhív, szerepeltet, tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf felvételen való szereplésre felhív, olyan pornográf műsoron vesz részt, amelyben tizennyolcadik életévét be nem töltött személy szerepel vagy ilyen személyek szerepelnek, tizennyolcadik életévét be nem töltött személy vagy személyek pornográf műsorban való szerepeltetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat, tizennegyedik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvétel készítéséhez, forgalomba hozatalához vagy az azzal való kereskedelemhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja. A jogszabály autentikus interpretáció keretében meghatározza a fogalmakat, így a pornográf felvétel olyan videó-, film- vagy fényképfelvétel, illetve más módon előállított képfelvétel, amely a nemiséget súlyosan szeméremszérvő nyíltsággal, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló módon ábrázolja, pornográf műsor: a nemiséget súlyosan szeméremszérvő nyíltsággal megjelenítő, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló cselekvés vagy előadás.

A 2011/93/EU irányelv és a Lanzarote Egyezmény „Solicitation of children for sexual purposes” címmel büntetni rendeli, ha egy tizennyolc éven felüli személy tizennégy éven aluli személynek pornográf felvétel készítése céljából találkozást javasol információs és kommunikációs technológia útján, amennyiben az ajánlatot a találkozás létrejöttét tényleges cselekmény követi.²⁵ A magyar törvényalkotónak is magáévá kellene tennie e szabályozást és büntetni kellene a találkozás kikényszerítését.

24 Convention on Cybercrime, ETS No. 185 – 23.XI.2001. Budapesti Egyezmény, kihirdetve a 2004. évi LXXIX törvény által.

25 Az Európai Parlament és a Tanács 2011/93/EU irányelve (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról
Az Európa Tanács Egyezménye A gyermekek védelméről a szexuális kizsákmányolás és a szexuális bántalmazás ellen - Lanzarote-i Egyezmény 2007.10.25.

7. Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények

7.1. Személyes adattal visszaélés

Személyes adat kezeléséhez, fő szabályként, az érintett beleegyezésére van szükség. A modern világban a legtöbb adatot digitálisan, technikai eszközökkel rögzítjük és kezeljük – a bűncselekményhez nagyon szorosan kapcsolódik a digitalizáció.²⁶

7.2. Zaklatás

Napjainkban a fiatalokat érintő egyik legnagyobb, világméretben megjelenő probléma²⁷ a cyberbullying, vagyis az internetes zaklatás. A normaszöveg szerint, megvalósítja a bűncselekményt, aki abból a célból, hogy mást megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, őt rendszeresen vagy tartósan háborgatja. Szubszidiárius jellegű, vagyis akkor állapítható meg, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg. Háborgatás minden olyan tevékenység, amely alkalmas a mindennapi élet megnehezítésére. Ide tartozik az SMS és e-mail üzenetek, telefonhívások, levelek, kaputelefonos zaklatás. Interneten ezen cselekmények még megrázóbbak tudnak lenni. Egy iskolai osztályban az offline zaklatásnak azok a résztvevői, akik éppen akkor az osztályteremben, iskolában tartózkodnak. Az online módnál viszont nem csak az éppen jelenlévők látják a zaklató tartalmat, hanem azok is, akik később, akár napokkal, hetekkel később tekintik meg

26 *Személyes adattal visszaélés*

219. § (1) Aki a személyes adatok védelméről vagy kezeléséről szóló törvényi vagy az Európai Unió kötelező jogi aktusában meghatározott rendelkezések megszegésével haszon-szerzési célból vagy jelentős érdeksérelmet okozva

a) jogosulatlanul vagy a céltól eltérően személyes adatot kezel, vagy

b) az adatok biztonságát szolgáló intézkedést elmulasztja, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki a személyes adatok védelméről vagy kezeléséről szóló törvényi vagy az Európai Unió kötelező jogi aktusában meghatározott rendelkezések megszegésével az érintett hozzáféréshez való jogának gyakorlása érdekében szükséges tájékoztatására vonatkozó kötelezettségének nem tesz eleget, és ezzel más vagy mások érdekeit jelentősen sérti.

(3) A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha a személyes adattal visszaélést különleges adatra vagy bűnügyi személyes adatra követik el.

(4) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha személyes adattal visszaélést hivatalos személyként vagy köz megbízatás felhasználásával követik el.

27 UNICEF Innocenti Kutatóközpont tanulmánya: http://www.unicef.ca/sites/default/files/imce_uploads/TAKE%20ACTION/ADVOCATE/DOCS/Child_Safety_online_Globa_challenges_and_strategies.pdf

az adott közlést. Ez teljesen új kontextusba helyezi a zaklatást, hiszen az áldozat sem tud szabadulni, hiába ér véget az iskola, otthon ugyanúgy elérik, elérhetik a zaklató üzenetek. Éppúgy, ahogyan a zaklatók sem maradnak le semmiről, mivel az iskolától való távolmaradás esetén elérhetővé válik számukra minden tartalom. Az interneten a zaklató teljesen névtelen is tud maradni, így még nehezebb védekezni ellene.

Az EU Kids magyarországi kutatása szerint, a magyar gyerekek 10%-a számolt be olyan rossz tapasztalatokról, amik internetezés közben érték őket²⁸. A zaklatás esetében a legnagyobb az arány (72%), a szexuális tartalmú képekkel, videókkal való találkozás (30%) és a szexuális jellegű üzenetekkel, cselekvésekkel kapcsolatos tapasztalat (29%). A gyerekek 5%-a számolt be olyan eseményről, ami meglehetősen, vagy nagyon felzaklatta. A számadatok még sokkolóbbak, ha nem csak arányaiban, hanem konkrét értékekkel is vizsgáljuk. A KSH 2011-es kutatásának eredményeit tartalmazó táblákból²⁹ kiderül, hogy Magyarországon körülbelül 2 millió fiatal korú van. Ez azt jelenti, hogy 200.000 gyerek élt át valamilyen rossz tapasztalatot.

Az elszaporodottságra és az áldozatok életkorára tekintettel, érdemes lenne minősített esetként kezelni az internetet, vagyis a nagy nyilvánosságot.³⁰

A becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése és annak nyilvánosságra hozatala is szorosan kapcsolódik a digitalizációhoz, mivel manapság szinte minden tartalom digitális rögzítés útján jön létre.³¹

8. A közlekedési bűncselekmények

A közlekedési bűncselekmények tekintetében fontos átgondolni, hogy a drón tekinthető-e járműnek, elkövethető-e vele bármilyen közlekedési bűncselekmény, pl. ittas vagy bódult járművezetés, járművezetés tiltott átengedése.

A közlekedés biztonsága elleni bűncselekményeket lehetséges elektronikus

28 SÁGVÁRI Bence: Az EU Kids Online magyarországi kutatásáról <http://docplayer.hu/737889-Az-eu-kids-online-magyarorszag-i-kutatasarol.html> (2017. december 1.)

29 http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia

30 Zaklatás **222. §** (1) Aki abból a célból, hogy mást megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, őt rendszeresen vagy tartósan háborgatja, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

31 *Becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése*

226/A. § (1) Aki abból a célból, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvételt készít, ha más bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala

226/B. § (1) Aki abból a célból, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvételt hozzáférhetővé tesz, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

eszközökkel is megvalósítani, a járművek és berendezések zavarhatók, működésük megváltoztatható, javasolt minősített esetként kezelni.

A közúti közlekedés szabályaiba bele kell érteni a gépjárművek alkalmasságát is, amely esetben különösen releváns lehet a gépjárművek fedélzeti számítógépének manipulálása, az autó chipelése, illetve a biztonsági figyelmeztető üzenetek „kiütése”. Tekintettel arra, hogy a fedélzeti számítógép manipulálása révén a gépjármű a forgalmi engedélyben lévő adatoktól eltérő tulajdonságokkal rendelkezhet (erősebb motor), megváltozhat a menetdinamikája, amelyről a közlekedés többi szereplője nem értesül. Baleset esetén releváns lehet, ha a gépjárművet szoftveresen vagy hardveresen tuningolták. Minősített esetként javasolt szabályozni a chipelést és a fedélzeti számítógép „hekkelését”, akkor, ha baleset történik.

Az Európai Parlament elfogadta a drónok szabályozásáról szóló tervezetet. A drónt üzemeltetőknek ismerniük kell a rájuk vonatkozó szabályzást és ügyelniük kell arra, hogy eszközük repülés közben ne sodorjon veszélybe más személyt, vagy a légteret használó egyéb járművet. A drónt vezetőket és gépeiket ezen kívül országokként regisztrálni kell majd azért, hogy baleset esetén azonosítható legyen az üzemeltető. Ez a szabály a kisebb drónokra nem vonatkozik. A jogszabály szerint az Európai Bizottság feladata lesz, hogy az alapelvek alapján kidolgozza a részletes uniós szabályozást, például a drónok maximális sebességére vagy egymástól kötelezően megtartandó távolságra vonatkozóan.³²

9. A közbiztonság elleni bűncselekmények

Barabási Albert-László a hálózatok világát igyekszik megfejteti munkáiban, illetve a hálózatokat működtető törvényszerűségekre hívja fel a figyelmet.³³ Tekintettel arra, hogy a bűnözés egyik legfélelmetesebb válfaja: a terrorizmus is rendelkezik a maga hálózati rendszerével, az ellene való fellépés során hasznos megismerkedni a szabályokkal, amelyek működtetik.³⁴

Orbán József az okos városok (smart city) vizsgálata kapcsán, szintén a terrorizmus veszélyeit taglalja.³⁵ Bayes-hálós megoldásokkal javasolja megelőzni az okos városok elleni terrorista támadásokat. Orbán Termanini³⁶ idézi, a kiber terrorizmus új

32 <http://www.europarl.europa.eu/news/hu/press-room/20180607IPR05239/>

33 BARABÁSI ALBERT-László: Behálózza. A hálózatok új tudománya. Magyar Könyvklub, Budapest, 2003.

34 BARABÁSI ALBERT-László: Villanások. A jövő kiszámítható. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010. 237-238.o.

35 ORBÁN József: Bayes-hálók a bűnügyi tudományokban Pécs 2017, PhD értekezés kézirat

36 ORBÁN József: Bayes-hálók a bűnügyi tudományokban Pécs 2017, PhD értekezés kézirat
TERMANINI, Rocky: The Nano Age of Digital Immunity Infrastructure Fundamentals and Applications. The Intelligent Cyber Shield for Smart Cities CRC Press, 2018

fogalmánál: „*Támadás, mint szolgáltatás*” (Attack-as-a-service). Orbán szerint a hagyományos bűnügyi szűrőrendszerek mellett egy forradalmian új, alapjaiban másképp működő szisztémának is meg kell jelenni.

10. A vagyoni elleni bűncselekmények

10.1. *Információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás*

Az információs rendszer felhasználásával elkövetett, kárt okozó magatartások vagyoni érdekeket sértő magatartások, hasonlítanak a csaláshoz, azonban hiányzik a klasszikus értelemben vett tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás. Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás elkövethető adatbevitellel, adat módosításával, törlésével, hozzáférhetetlenné tételével, de bármely olyan más művelettel végzésével, amely az információs rendszer működését befolyásolja.³⁷ A kárt az információs rendszer jogtalan befolyásolása okozza.

A törvény információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásként rendeli büntetni az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel elkövetett csalászerű visszaéléseket is. Ebben az esetben az elkövetési tárgy az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszköz. Ezek felhasználása elektronikus úton, információs rendszer útján történik.

11. A szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények

A szellemi alkotások büntetőjogi védelmét is érintik az új technológiák, a bűnüldöző hatóságok és a jogalkalmazás új és új technikai megoldásokkal találják szembe magukat, miközben a jogalkotás nehezen követi a valóságban megjelenő káros magatartásokat. Nem bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg (Szabs. tv. 192/A. §), ha a Btk. 385. § (1) bekezdés esetében az okozott vagyoni hátrány, a (2) bekezdés esetén pedig a meg nem fizetett díj mértéke a százezer forintot nem haladja meg. Ez lényeges dekriminalizációs rendelkezés, amelyet a jogalkotó, a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) által megalkotott Egyezmény alapulvételével ültetett át a magyar jogba, amely magába foglalja a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló TRIPS-egyezményt³⁸ is. A TRIPS-egyezményben foglaltaknak megfelelően,

37 *Információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás* 375. § (1) Aki jogtalan hasznoszerzés végett információs rendszerbe adatot bevisz, az abban kezelt adatot megváltoztatja, törli, vagy hozzáférhetetlenné teszi, illetve egyéb művelet végzésével az információs rendszer működését befolyásolja, és ezzel kárt okoz, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

38 Az egyezmény célja, hogy minden tagállamában biztosítsa a szellemi tulajdon védelmére vonatkozó megfelelő szabályok alkalmazását azon alapvető kötelezettségek alapján, ame-

csak a kereskedelmi méreteket öltő „kalózkodást” szükséges büntetőjogi fenyegettség hatálya alá bevonni, megfelelően ezzel a büntetőjog ultima ratio jellegének is.³⁹

11.1. *Esetek az Eurojust⁴⁰ gyakorlatából*

2002 óta létezik az Eurojust, amely a legsúlyosabb bűncselekmények elleni küzdelemre kíván koordinált választ adni Európában. A bűnözés súlyos formái közé tartoznak immár az információs rendszerben megvalósított deliktumok is. Az Eurojust legfőbb feladatai közé tartozik a különböző joghatóságok alá tartozó bűnüldöző és igazságügyi hatóságok együttműködésének koordinálása.

11.2. *Phishing – adathalászat*

A phishing, azaz az adathalászat a felhasználó adatainak csaló módon való felderítését jelenti. Az Eurojust egyik kiemelkedő ügye volt egy főleg nigériai és kameruni származású tagokból álló szervezett bűnözői csoport felderítése és letartóztatása.

Ez a bűnszervezet körülbelül hatmillió eurós kárt okozott az adathalászattal. A „közbeékelődéses támadás” módszerével dolgoztak: legitim forrásból illegitim helyekre irányították át összegeket.

Jelszavakhoz, személyes adatokhoz fértek hozzá, így bejutva a felhasználók e-mail-fiókjába, ezeken keresztül tulajdonítottak el pénzt. Az igazságügyi szervek 16 helyszínt azonosítottak,

az olaszok, spanyolok és lengyelek az Eurojusthoz fordultak segítséget kérve. Olaszországban és Spanyolországban párhuzamosan folyt a nyomozás, mely során kiderült, hogy a bűnszervezet hierarchikusan felépített, benne egymással folyamatosan kommunikáló, együttműködő kisebb csoportok működnek. Az Eurojust

lyeket a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) fektetett le a szellemi tulajdonjogokról szóló különböző egyezményekben (az ipari tulajdon oltalmáról szóló Párizsi Egyezményben, az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezményben, az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló Római Egyezményben, valamint az integrált áramkörök szellemi tulajdonjogáról elfogadott Washingtoni Egyezményben). Számos új vagy szigorúbb szabályt vezet be azokon a területeken, amelyeket a már létező egyezmények nem fednek le, vagy ahol a létező egyezmények nem megfelelőek.

39 *Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése*

385. § (1) Aki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait vagyoni hátrányt okozva megsérti, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

40 Az Európa Tanács 2002. február 28-án határozott az Eurojust létrehozásáról a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából. Az Eurojust megerősítéséről szóló határozat 2008. december 16-án született meg.

közreműködésére azért is volt szükség, mert az elkövetők ellen 6 országban is folyt párhuzamosan eljárás, ugyanazokban az ügyekben.

Az Eurojust koordinációs központja közös akciót szervezett az országok közreműködésével. Az akciónapot 2015 júniusában hajtották végre olasz, spanyol és lengyel bűnüldöző szervek együttes fellépésével. 49 gyanúsítottat tartóztattak le, 58 házkutatást végeztek. A konkrét eset legfőbb tanulsága az volt, hogy a bevont államok közötti szoros igazságügyi együttműködés és koordináció segítségével a számítástechnikai bűnözők bármely jogrendszerben felelősségre vonhatók.⁴¹

11.3. Ransomware – zsarolóvírus

2017. június 27-én súlyos kibertámadás érte a számítástechnikai rendszereket, világszerte. Egy zsarolóvírust, rosszindulatú szoftvert használtak fel a támadáshoz. A ransomware, azaz zsarolóvírus lényege az, hogy a jogosultat nem engedi hozzáférni saját adataihoz, titkosítja azokat és csak pénz ellenében hajlandóak az elkövetők a titkosítást feloldani.

Ebben az ügyben a zsarolóvírust NotPetyának nevezték el és egy ukrán kereskedő számviteli szoftverét futtató hálózatára telepítették. A világ számos országában okozott helyrehozhatatlan károsodást, az informatikai rendszerekben.

A zsarolóvírus tovább terjedésének megakadályozása érdekében, a hálózathoz történő hozzáférés részleges vagy teljes blokkolása merült fel megoldásként. A francia bűnüldöző szervek nyomozni kezdtek, egyúttal segítségért fordultak az Eurojusthoz. A francia nyomozással egyidőben, más országokban is nyomozások indultak. Tíz európai uniós tagállam és Ukrajna is részt vett mind az Europol, mind az Eurojust közös munkájában. Az Europol műveleti, az Eurojust koordinációs értekezletet tartott. Annak érdekében, hogy az érintett országok jogi szabályozásában levő különbségek áthidalhatók legyenek – közös nyomozócsoportot hoztak létre. Ez biztosította az elektronikus bizonyítékok időben történő összegyűjtését és az országok nyomozásainak koordinálását. Ennek az ügynek a tanulsága az volt, hogy azonnali, koordinált válaszlépés az egyetlen lehetséges válasz, a nagy volumenű kibertámadások esetén.⁴²

11.4. Usenet bűnözői hálózat – szerzői jogsértés

2017 októberében Németország fordult segítségért az Eurojusthoz, német szellemi alkotások jogát sértő ügyben. Filmek, szoftverek, TV show-kat kínáltak egy internetes kalóz portálon. A szerzői jog által védett anyagokat a useneten tárolták. A usenet a User's Network rövidítése, tartalmilag pedig az internet információit gyűjti össze hírcsoportokba.

41 Éves jelentés Eurojust 2015. [http://eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust Annual Reports/Annual Report 2015/AR2015_HU pdf](http://eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202015/AR2015_HU.pdf)

42 Éves jelentés Eurojust 2017. [http://eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust Annual Reports/Annual Report 2017/AR2017_HU pdf](http://eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202017/AR2017_HU.pdf)

A konkrét ügyben a bűnszervezet több, mint 1 millió EUR-t keresett az usenet-hez való tagsági hozzájárulás értékesítésével. A szerzői jogok megsértésével okozott kár mértéke pedig 7,5 millió EUR volt. A bűnszervezet a szervereket többek között Franciaországban, Hollandiában, San Marinóban és Kanadában működtette. Az Eurojust koordinációs központot hozott létre, európai nyomozási határozatok és jogsegélykérelmek útján valósult meg az érintett országok közti igazságügyi együttműködés. Az eljárás sikerességéhez szükséges volt az internet alapú kalózpórtálok feletti irányítás átvétele, ennek érdekében az Eurojust gyors reagálással lépett közbe.

Website-okat, szervereket, számítógépeket, elektronikus bizonyítékokat foglaltak le. Nagy kiterjedésű adatállomány került a hatóságok birtokába Németországban, Franciaországban, Kanadában, Spanyolországban és Hollandiában egyaránt.

Az ügy egyik fő tanulsága prevenció jellegű volt, ugyanis a végrehajtott intézkedések hatására más usenet kalóz weblapok is leálltak. A hasonló nemzetközi igazságügyi akciók visszatartanak más bűnszervezeteket is, akik inkább a szerverek bezárása mellett döntöttek, hogy ellenük ne induljon büntetőeljárás. A másik tanulsága jelen ügynek az, hogy az információs bűncselekmények esetében különleges fontossággal bír az időzítés. Egyetlen gombnyomással törölhető vagy éppen továbbíthatók adatok a világ bármely részébe.⁴³

12. Összegzés

A különös részi törvényi tényállások megalkotásakor, az állam által adott büntetőjogi válasz egyik alapvető kritériuma az etikai tartalom kell, hogy legyen. Maga a jog is folyamatosan változik, a maradandó elem az erkölcs – fogalmazza meg Wlassics: „ki tagadná a jog evolúcióját, de... a maradandó elem ebben az evolúcióban is mindig az igazságosságra való törekvés.”⁴⁴ A büntetőjog szempontjából rendkívül szerteágazók a modern technológia következtében védendő területek. Az emberiség fejlődése során a technikai, technológiai fejlődés mindig kétélű fegyver volt, hiszen a nyilvánvaló előnyök (maga a büntető igazságszolgáltatás is hasznosítja az új tudományos-technológiai eredményeket a nyomozás, felderítés, bizonyítás során. A büntető igazságszolgáltatást is segítik az új eszközök⁴⁵) mellett a találmányokkal való visszaélés is mindig megjelent. A törvényalkotónak kell eldöntenie, hogy milyen szintű visszaélést pónalizál.

43 Éves jelentés Eurojust 2017. [http://eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust Annual Reports/Annual Report 2017/AR2017_HU pdf](http://eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202017/AR2017_HU.pdf)

44 Wlassicsot Irk Albert idézi. A jog és a törvény. 1943. in: Irk Albert emlékkötet. (szerk. Irk F.) MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1981. 79-114.o. 108.o.

45 A „Digitális bíróság” projekt során megvalósuló fejlesztések a büntetőügyekben is nagyban könnyítik mind a bíróságok, mind az ügyfelek dolgát. A bírósági igazgatás további elektronizálása (Digitális bíróság) projekt. KÖFOP-1.0.0-VEKOP-15-2017-00052 2018.

MODERN TECHNOLÓGIAI KIHÍVÁSOK A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI JOGBAN

Jelen tanulmány azokat a kihívásokat próbálja bemutatni, amelyek a jelenlegi magyar társadalombiztosítási rendszerben, a modern technológia fejlődése következtében várhatók. A társadalombiztosítási rendszernek, amely a megélhetési zavarhelyzetek egyes eseteiben szükséges újraelosztást szabályozza, a jövőben növekvő társadalmi elvárásoknak való megfelelés kihívásait kell kezelnie. Ez egyrészt általános társadalombiztosítási elvek érvényesíthetőségének és alkalmazhatóságának a kérdését, másrészt a konkrét társadalombiztosítási ellátások, mint az egészségbiztosítási és a nyugdíjbiztosítási ellátások szempontjából felmerülő problémák kezelését jelenti. A társadalombiztosítás előtt álló feladatokat, a már napjainkban is felmerülő nehézségek alapján lehet felvázolni. Tanulmányomban a társadalombiztosítási rendszer előtt álló, jövőbeni kihívásokat igyekszem feltérképezni.

1. Bevezetés

Tanulmányomban a technológiai fejlődésnek, a modern technológiáknak a társadalombiztosításra gyakorolt hatását kívánom vizsgálni és elemezni. E munkám célja egyrészt, hogy feltérképezze, milyen új technológiai kihívásokkal kell szembenéznie a társadalombiztosítási jogi szabályozásnak, másrészt kiterjed olyan kérdések vizsgálatára, amely az egészségbiztosítást, valamint a nyugdíjbiztosítást érinti, a modern technológiák fejlődésének hatására.

A társadalombiztosítás kiindulópontja a biztosítási elv. Az államilag szervezett biztosítási típusú rendszerek először Poroszországban alakultak ki, Otto von Bismarck kancellár törekvéseinek köszönhetően.² Ezt a rendszert először a betegségbiztosítás esetében vezették be 1883-ban, majd 1884-ben a balesetbiztosítás vonatkozásában, 1889-ben már a nyugdíjbiztosítás is megszervezésre került, végül 1927-ben a munkanélküliség tekintetében került a biztosítási elv alkalmazásra. A technológiai fejlődés az elmúlt több, mint száz évben komoly kihívások elé állította a társadalombiztosítási rendszert és ezek a kihívások a jövőben még inkább szükségessé teszik azt, hogy folyamatosan próbáljunk válaszokat keresni a társadalombiztosítási rendszer működ-

1 Tanszékvezető-helyettes, habilitált egyetemi docens, dékánhelyettes, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék

2 Hoffman István: Bevezetés a szociális jogba. ELTE Eötvös Kiadó. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest. 2015. 29.

tetésének fenntartására, a szociális ellátórendszerben. A jövő technológiai fejlődése által támasztott egyik fő kihívás a modern technológiák alkalmazhatóságának a kérdése, a klasszikus társadalombiztosítási keretek közötti működés megtartása mellett.

Kiindulási pontként lényeges, hogy a társadalombiztosítási rendszer működésének alapvető sajátosságai ismertek legyenek. A rendszer működésének bemutatását követően válnak láthatóvá azok a keretek, amelyek között a megváltozott technológiai környezetben az egyes ellátások biztosításáról gondoskodnia kell egy-egy országnak.³ A társadalombiztosítási rendszer az állam által működtetett, kötelező részvételen alapuló kockázatközösség, amely az életút során bekövetkező társadalmi kockázatok esetében nyújt szociális biztonságot.⁴ Általános alapelv a társadalombiztosítási rendszerek esetében, hogy az ellátásra jogosult személy hozzájárulás fizetése alapján kap ellátást, a megélhetési zavarhelyzet bekövetkezésekor. Az ellátásra való jogosultság ennek megfelelően jövedelemszerző tevékenység folytatásához kötött. Védelemben, ellátásban az részesülhet, aki az ezzel járó terheket is viseli (járulékfizetési kötelezettség). Az állam által meghatározott védett személyi kör kötelezően (társadalom) biztosítási jogviszonyt kell, hogy létesítsen, bizonyos esetekben ugyanakkor lehetséges az önkéntes (magánbiztosítás) kötése is. A megélhetési zavarhelyzetek előre rögzítésre kerülnek a jogszabályokban és csak a pontosan meghatározott esetekben nyújt előre meghatározott ellátásokat a rendszer. Az ellátásra való jogosultsági feltételek tételesen meghatározásra kerülnek. A szociális ellátás mértéke általában a kieső jövedelemhez igazodik, azzal azonos, vagy közel azonos ellátást nyújt. A szabályozás fejlődése révén napjainkban lehetőség van arra is, hogy a jogalkotó előre rögzítse azt a maximális ellátási szintet, amelynek esetében már nem érvényesül a jövedelemarányos pénzbeli ellátás kifizetése. Ezzel azonban már sérülhet a klasszikus biztosítási logika, hiszen a hozzájárulás-fizetés továbbra is jövedelemarányos marad, ugyanakkor viszont az ellátásra való jogosultság tekintetében már nem érvényesül a jövedelemarányosság, ami már relatív magas jövedelem esetén is életszínvonal-csökkenést eredményezhet az egyén esetében, pedig eredetileg a rendszert a korábbi életszínvonal fenntartására való törekvés jellemezte.

További sajátossága a rendszernek, hogy a jogosultak részéről az ellátások jogi úton is kikényszeríthetőek (a kedvezményezett biztosítottaknak alanyi jogokat biztosítanak a járadék igénylésére). Az ellátások finanszírozására többnyire elkülönült alapokat hoznak létre és működtetnek. A befizetendő hozzájárulások nagysága (járulék) pedig minden esetben az egyén jövedelméhez igazodik. A biztosítási típusú rendszerek általában önkormányzati típusú irányítással működnek (és a működtetésben a biztosítottak is részt vesznek). A társadalombiztosítás célja lényegében az, hogy garantálja a lakosság azon részére a gazdasági és társadalmi helyzetnek megfelelő életszínvonalat, amely a

3 Lásd erről bővebben: Homicskó Árpád - Hajdú József: Bevezetés a társadalombiztosítási jogba. 6. átdolgozott kiadás, Patrocinium Kiadó. Budapest. 2018. 17. -19.

4 Juhász Gábor - Tausz Katalin: Szociális jog. ELTE TáTK. Budapest. 2012. 38.

munkáért kapott díjazás útján nem tudja a létfenntartási eszközöket megteremteni, akár azért, mert a munkából rá eső részt a társadalom számára már ledolgozta, akár azért, mert hirtelen, vagy fokozatosan fellépő okok miatt idő előtt arra kényszerült, hogy a munkát ideiglenesen vagy véglegesen abbahagyja.⁵ A társadalombiztosítási rendszer kétoldalú kötelezettségeket keletkeztet (szolgáltatás – ellenszolgáltatás). A biztosítási típusú rendszerek gazdasági hatékonyságra ösztönöznek, hiszen az egyének érdeke is az, hogy minél nagyobb számban folytassanak jövedelemszerző tevékenységet, hiszen így a biztosítási státuszuk is rendben lesz, ezáltal egy esetleges megélhetési zavarhelyzet esetén, a megélhetésük biztosan nem fog veszélybe kerülni. A biztosítási típusú rendszerben előre meghatározottak az ellátások és az azokra való jogosultsági feltételek, ezáltal kiszámíthatóságot jelentenek az egyén számára. Hátrányos vonása ugyanakkor, hogy a társadalom nem minden tagja számára nyújt védelmet, sőt még a védett személyek is kikerülhetnek a hatálya alól (pl.: tartós munkanélküliség esetén nem tud védelmet nyújtani). A rendszernek jelentősek az össztársadalmi költségei – ha nincs gazdasági növekedés, a megtermelt össztársadalmi állami bevételek jelentős részét a társadalombiztosítási rendszer működtetésére kell fordítani. Igazságtalanságok hordozójává is válhat, hiszen a piacon jelenlévő munkáltatók és munkavállalók alkupozíciója alapján alakulnak a munkabérek és az utánuk járó pénzbeli ellátások. A biztosítási típusú rendszerek korlátozzák az egyén döntési szabadságát is, a kötelező jellegük miatt (önkéntes alapú rendszerekben az állami jelenlét nem lehet domináns), az egyén nem maradhat ki a rendszerből, ha jövedelemszerző tevékenységet folytat.

A klasszikus társadalombiztosítási rendszerben megállapítható, hogy szükséges tartalmi elem az, hogy a biztosított személy folyamatos befizetést tudjon teljesíteni, hiszen csak ebben az esetben válik részéről lehetővé az ellátásra való jogosultság megszerzése. Az egyes ellátások biztosítása tehát más-más feltételek teljesítéséhez köthető, így a természetbeni egészségügyi szolgáltatások esetében nem csak az szerez jogosultságot az ellátásra, aki biztosított, hanem az is például, aki egészségügyi szolgáltatási járulékfizetési kötelezettségét teljesíti. Ezzel azonban csak és kizárólag egészségügyi ellátásra szerez jogosultságot. A modern egészségbiztosítási rendszerben a klasszikus biztosítási elveken túl ugyanakkor az is ellátásban részesülhet, aki jövedelemszerző tevékenységet nem folytat, amely alapján megállapítható, hogy a biztosítási elv a mai magyar társadalombiztosítási rendszerben nem érvényesül kizárólagosan, hiszen az egészségügyi szolgáltatásokra való jogosultság azokat is megilleti, akik járulékfizetést nem teljesítenek.

A modern technológia révén megjelenő kihívások a fentiek alapján is láthatóan, megoldandó feladatok elé állítják a társadalombiztosítási rendszert és újabb és újabb elvek kialakítását teszik szükségessé.

5 dr. Csizmadia Andor: Általános szociálpolitikai tevékenység (szociális gondoskodás) néhány elvi kérdése és történeti vázlat, 1963, Budapest, Fővárosi Nyomdaipari Vállalat, 16.

2. Technológiai kihívások a társadalombiztosítási rendszerben

A társadalombiztosítási rendszer alapja, amint az a fentiekben bemutatásra került, hogy az ellátásokra való jogosultság alapvetően járulékfizetéshez kötött. Ebből kifolyólag, ebben a rendszerben főszabály szerint csak azok tudnak részt venni, akik valamilyen módon jövedelemszerző tevékenységet folytatnak. Fontos azonban annak rögzítése, hogy napjainkban sem működik kizárólagosan ez az elv valamennyi társadalombiztosítási ellátás tekintetében. A természetbeni egészségügyi szolgáltatások esetében működő, komoly kiegészítő elv szerint, azok is jogosultak az ellátásokra, akiket a jogalkotó külön kiemel és nevesít, amelynek indoka a társadalmi szolidaritás.

A magyar társadalombiztosítási rendszerbe ugyanakkor, több olyan elem is beépítésre került, amelyek nem illeszthetők be, a biztosítási elv elméleti alapjaiba. A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: Tbj.) kimondja, hogy a biztosítottak – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a társadalombiztosítás valamennyi ellátására jogosultságot szerezhetnek.⁶ Ennek megfelelően, a biztosított egészségbiztosítási és nyugdíjbiztosítási ellátásokra szerezhet jogosultságot.⁷ A klasszikus biztosítási elven működő biztosítási rendszerben, védelemben ugyanazok a személyek részesülnek, akik az ezzel járó terheket is viselik.⁸ Az egészségbiztosítási és nyugdíjbiztosítási rendszer finanszírozhatóságának biztosítása napjaink egyik meghatározó kérdése. Fontos látnunk, hogy annak idején, amikor a rendszer kialakításra került, alapvetően pénzbeli ellátásokat kellett nyújtani. A XX. század közepétől azonban ez a helyzet megváltozott és napjainkra az egészségbiztosítási kiadások jelentős részét az egészségügyi szolgáltatások teszik ki. A technológiai fejlődés hatására ezek a kiadások a jövőben tovább fognak emelkedni, az orvostudomány technológiai fejlődése továbbra is rohamos lesz. Ez azonban komoly költségráfordítást is igényelni fog az egészségügyi szolgáltatások finanszírozása tekintetében, amely fedezetének a biztosítása a klasszikus társadalombiztosítási logika révén nehezen lesz már megoldható, így kiegészítő elvek beépítése válik szükségessé, vagy a teljes egészségügyi szolgáltatások finanszírozásának az elvét új alapokra kell helyezni, amelyben az egyes országok költségvetése is meghatározó szerepet kell, hogy kapjon, nagyobb mértékben, mint az napjainkban történik. Az egészségügyi szolgáltatások finanszírozásának a sikere és az eredményessége azon is múlhat, hogy adott esetben, a kiegészítő egészségbiztosító (akár kötelező, akár önkéntes döntéssel választott) képes-e és amennyiben igen, milyen

6 A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény 6. § (1) bekezdés

7 A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény 14. § (1) bekezdés

8 Czúcz Ottó: *Szociális jog I.* Unió Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft. Budapest, 2003, 33. o.

mértékben képes befolyásolni az egészségügyi rendszer szereplőinek magatartását. A modern orvostudomány fejlődése eredményeként elvégezhető, egy-egy kiemelkedő költségvetésű egészségügyi beavatkozás az egyén szempontjából olyan anyagi megterhelést jelentene, amelynek kifizetése az egyén részéről lehetetlen lenne, ezért elengedhetetlen az állami szerepvállalás ezen a területen.

Rögzítenünk kell ugyanakkor, hogy a finanszírozási szempontok világszerte elsősorban az ellátások megtérítésére koncentrálnak. A szolgáltatások tekintetében ugyanakkor nem szükségszerűen fogalmazznak meg elérendő minőségi célokat az egészségügyi szolgáltatások vonatkozásában. Az egészségügyi ellátórendszer működtetése szempontjából pedig annak is jelentősége kell, hogy legyen, hogy milyen színvonalú egészségügyi ellátásban részesül a beteg, megkapja-e a legmodernebb, a legújabb kutatási eredmények alapján elérhető legmagasabb szintű ellátást.

Az egészségügyi szolgáltatásra való jogosultság esetében van Magyarországon a legszélesebb lehetőség arra, hogy olyanok is ellátásban részesüljenek, akik egyébként a rendszer fenntartásához nem járulnak hozzá. Ez a társadalmi szolidaritás miatt lényeges, ugyanakkor a rendszer működése szempontjából számos kérdést vet fel, leginkább a finanszírozás oldaláról. Így míg a biztosított személynek járulékot kell fizetnie jövedelme után, hogy egészségügyi szolgáltatást kapjon, addig a csak egészségügyi szolgáltatásra jogosultak, a Tbj. 16. § alapján jogosultak az ellátásra. A Tbj. 16. §-ban felsoroltak számára szükséges, hogy az egészségügyi szolgáltatásokhoz hozzájussanak, ugyanakkor az ellátás jelenleg sok esetben alacsony színvonala miatt, a biztosított személyek esetében okkal merülhet fel, hogy nekik miért kell ezért a szolgáltatásért járulékot fizetniük, ha más egyének hozzájárulás-fizetés teljesítése nélkül is jogosultak az ellátásokra. Az egészségügyi ellátások igénybevétele tekintetében pedig, az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) úgy rendelkezik, hogy az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele során érvényesülnie kell az esélyegyenlőségnek.⁹ Beteg és beteg között tehát az egészségügyi szolgáltatás nyújtása során nem lehet különbséget tenni. Ezt nyomatékosítja az Eütv. betegjogi része is. A jelenlegi magyar szabályozás alapján, az egészségbiztosítás keretében a természetbeni egészségügyi szolgáltatások az egészségi állapot által indokolt mértékben vehetők igénybe. Nálunk tehát az egészségi állapot szolgálja a kiinduló alapot abban a tekintetben, hogy milyen mértékű egészségügyi ellátás igénybevételére jogosult valaki és ha a Tbj. alapján megilleti az ellátás, úgy nincs jelentősége annak, hogy fizetett-e egészségbiztosítási járulékot vagy sem. Az indokolt mérték fokmérője kizárólag a beteg egészség állapota lesz ilyenkor. Kisebb megbetegedés esetén, az alapszintű egészségügyi szolgáltatások igénybevétele lehet indokolt, míg komplikáltabb, összetettebb betegség esetén, valamennyi szakellátás igénybevétele indokolt lehet, a beteg részéről. Az egészségügyi szolgáltatások azonos szakmai tartalommal illetik meg az

⁹ az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 2. § (1) bekezdés

egészségbiztosítás egészségügyi szolgáltatásaira jogosult személyeket.¹⁰ Ez az alapelv, az azonos szintű egészségügyi szolgáltatás nyújtását teszi kötelezővé valamennyi egészségügyi szolgáltató számára, függetlenül a beteg vagyoni, anyagi, vagy bármilyen más helyzetétől.

Megállapítható, hogy jelenleg a biztosítási elv szerinti járulékfizetés az egészségügyi szolgáltatásnál nem kizárólagos előfeltétel a hozzájutás, valamint az ellátás minősége tekintetében. Ez azonban kérdéseket is felvet a legmodernebb és legdrágább egészségügyi szolgáltatások igénybevétele vonatkozásában. Így jelentheti azt, hogy ezekhez az ellátásokhoz is mindenki előzetes előfeltétel teljesítése nélkül, azonos módon juthat hozzá, az egyenlő bánásmód követelményére is tekintettel. Sajnos, ennek a következménye az is, hogy bizonyos egészségügyi szolgáltatások esetében, a hozzájutás tekintetében hosszú várólisták alakulnak ki, annak ellenére, hogy a biztosított személy a jövedelme után járulékfizetést teljesít, hogy a szükséges egészségügyi beavatkozásokat akkor kapja meg, amikor neki arra szüksége lenne.

3. Technológiai kihívások az egészségbiztosítás területén

Az orvosi technológia a XXI. században is rohamtempóban fejlődik és ez előreláthatólag a jövőben sem fog változni. A technológiai fejlődés révén lehetővé válik, hogy korábban nem gyógyítható betegségek esetében is javuljon a túlélés esélye, a születéskori halandóság tovább csökkenjen és a várható élettartam is jelentősen kitolódjon, részben az orvostudomány fejlődésének köszönhetően. Ez a fejlődés a működő egészségbiztosítási rendszereket is komoly kihívások elé állítja.

A modern orvos-technológiai fejlődés nyújtotta magas szintű egészségügyi ellátás során, minden Magyarország területén tartózkodó természetes személy, a jogszabály alapján ugyanolyan minőségű ellátásra jogosult, azonban ennek biztosítása a mindenkori magyar költségvetés számára már ma is komoly megterhelést jelent vagy jelenthet. Az orvostudomány rohamosan fejlődik és emiatt is szükségessé válhat olyan új elveknek a bevezetése, vagy meglévő elveknek a kiszélesítése, amelyek révén az egészségügyi szolgáltatások hosszú távon is és magas színvonalon biztosíthatóak lennének az egyének számára. Lényeges jövőbeni szempont lehetne, hogy a természetbeni egészségügyi szolgáltatások és valamennyi pénzbeli ellátás, a finanszírozás tekintetében, egymástól elválasztásra kerüljön. A biztosítási elv alkalmazása az egészségügyi szolgáltatások nyújtása vonatkozásában jelent komoly nehézséget, az egyes modern egészségügyi beavatkozások költségigénye egyre magasabb és ennek fedezetét a biztosított személyek járulékbefizetése egy komplikáltabb műtéti beavatkozás esetén nem tudja önmagában fedezni. Az államnak egyre nagyobb mértékben szükséges költségvetési

10 Dr. Hajdú József – Dr. Homicskó Árpád Olivér: Szociális jog II. Bethlen sorozat, Patrocinium Kiadó, Budapest. 2010. 21. oldal

forrásokat is bevonni a finanszírozásba, azért is, hiszen mint látható, olyan emberek is jogosultak egészségügyi szolgáltatásra, akiket járulékfizetési kötelezettség nem terhel. Amint azt már korábban is felvázoltam, abban az esetben, ha az állam nem tud vagy nem akar nagyobb költségvetési ráfordítást biztosítani az egészségügyi szolgáltatási rendszer tekintetében, úgy pótlólagos források bevonására lehetőséget jelenthetne a magán-egészségbiztosítási rendszer kialakítása is. Nagyon lényeges ugyanakkor, hogy ennek működtetését társadalmi konszenzus kísérje, olyan rendszer kerüljön kialakításra, amelynek révén nem szorulnak ki a hátrányosabb helyzetben lévő társadalmi rétegek az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférésből.

Az egészségügyi rendszerben minden szereplőnek sajátos funkcióból, és nézőpontból fakadó érdekei vannak, amelyeket több-kevesebb sikerrel megpróbálnak érvényesíteni a rendszeren belül. A különböző érdekek harmonizálására többféle eszköz áll rendelkezésre. Ezek a politikai, a jogi, a közgazdasági, a szociális eszközök. Valamennyi szempont figyelembevételére szükség van az egészségügyi szolgáltatás megfelelő minőségének elérése érdekében. Fontos kiindulópont, hogy az egészségügyi szolgáltatásnak az igényekhez igazodó, hierarchikus felépítésű rendszeren kell alapulnia. Az ehhez szükséges alapelveket úgy kell kidolgozni, hogy a betegellátás tekintetében méltányos ellátási struktúra kerüljön kialakításra, amely a megfelelő minőség biztosításán és a hatékony működésen alapul. Az alapellátásnak kiemelkedő szerepet kell betöltenie, hiszen a rendszer hatékony működésének alapeleme. Az alapellátás és a szakellátások határát azonban szakmailag nem lehet mereven, bürokratikusán megvonni. Az alapellátás az a szint, ahol a lakosság elsődlegesen találkozik az egészségügyi ellátórendszerrel. Átfogó, holisztikus megközelítéssel foglalkozik a hozzá tartozó lakosság egészségével és biztos, tartós kapcsolatban van a lakossággal. A szakellátások (járó- és fekvőbeteg) segítik, kiegészítik az alapellátás munkáját. A természetbeni egészségügyi szolgáltatások esete mutatja azt meg a legjobban, hogy a munkaerőpiacon történő aktív részvétel nem eredményezi azt, hogy az egyén jobb minőségű egészségügyi szolgáltatáshoz jutna hozzá. Hiába fizet a biztosított személy természetbeni egészségügyi járulékot, betegsége esetén a mindenki számára hozzáférhető minőségű egészségügyi szolgáltatást fogja megkapni. Emiatt – az orvos-technológia rohamos fejlődésére tekintettel – két megoldás adódik.

Az egyik megoldás, hogy mindenki számára biztosítják a magas szintű és minőségű egészségügyi szolgáltatáshoz való hozzájutást. Ebben az esetben alanyi, normatív alapon kellene lehetővé tenni az alapszintű egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzájutást, mindenki számára. Ebben az esetben azonban, az államnak az egészségügyi szolgáltatások tekintetében át kellene térnie a biztosítási elvről (és így le kellene mondani az ez alapján befolyó járulékfizetésről) a normatív, alanyi jogon járó ellátások elvére. Ebben a megoldásban minden, Magyarország területén jogszerűen tartózkodó természetes személynek járna az egészségügyi szolgáltatás, így az ellátásból elvileg senki sem maradna ki és mindenki egyenlő, azonos feltételekkel lenne jogosult az ellátásra, arra is

tekintettel, hogy a finanszírozás alapja az adóbevételek lennének. Ez utóbbi esetben pedig ki lehetne terjeszteni azoknak az adóknak a körét, amelyek azokat terhelik, akik olyan egészségügyi szokásokkal bírnak (pl. alkohol, chips, üdítók, édességek stb.), amelyek növelik az egészségügyi ellátások igénybevételének kockázatát.

A másik megoldás, hogy különbséget tesznek azok között, akik járulékfizetés alapján jogosultak egészségügyi szolgáltatás igénybevételére és azok között, akik a jogszabály alapján kapnak ellátást. Ebben az utóbbi esetben ki kellene alakítani egy alapsomagot, amit mindenki számára biztosítanak az egészségügyi rendszerben és ehhez képest lehetne differenciált, magasabb szintű ellátást is biztosítani azok számára, akik járulékfizetés vagy más módon járulnak hozzá a rendszer fenntartásához. Komoly nehézséget okoz azonban annak meghatározása, hogy mit tartalmazzon a mindenki számára elérhető alapsomag, valamint annak megítélése, hogy ezzel sérülne-e az egyenlő bánásmód követelménye a hozzáférhetőség szempontjából. Az is egy jövőbeni megoldás lehetne Magyarországon, hogy a jogalkotó lehetővé tenné a kiszereződést az egészségügyi szolgáltatások tekintetében az azt magának megengedhető polgárai számára, akik ezt követően maguk dönthetnének arról, hogy magánbiztosítás keretében, annak feltételrendszerében vennék-e igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat. A két megoldás kombinációja is elképzelhető lenne, azaz lenne egy egészségügyi ellátási alapsomag és ezt nem a járulékfizetésen alapuló kiegészítő biztosítás egészítené ki, hanem magánbiztosítási alapon álló egészségügyi biztosítás. Ebben az esetben a járulékfizetésen alapuló biztosítási jogviszony, vagy a magánbiztosítás részére fizetett biztosítási díj garantálná azt, hogy az egyén az általa folyamatosan fizetett hozzájárulás, vagy biztosítási díjfizetés után ténylegesen megkapná és a felmerülés időpontjában kapná meg a megfelelő minőségű és elvárható egészségügyi szolgáltatást.

A technológiai kihívások tekintetében külön is foglalkozni kell az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér kérdéskörével.¹¹ Magyarországon 2017. novemberétől indult el az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér.¹² Ennek az új technológiai fejlesztésnek köszönhetően, szorosabb kapcsolatba tudnak lépni egymással az egészségügyi ellátók és a betegek. A rendszer lényeges eleme a betegdokumentáció naprakész és hiteles megismerése az orvos számára, amely révén a rendelkezésre álló adatok alapján hatékonyabb kezelést tud biztosítani a beteg számára. A diagnózis szükség esetén alaposabb háttér-információk alapján állítható fel, így a kiválasztott gyógymód is hatékonyabban alkalmazható. Ez időmegtakarítással és hatékonyabb betegellátással

11 ezzel a kérdéskörrel már korábban is foglalkoztam, lásd: Az új technológiák megjelenése az egészségügyben, különösen a géntechnológia és az elektronikus egészségügy. In: Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai. szerk. Homicskó Árpád Olivér Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. pp. 75-92.

12 lásd erről bővebben: Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér. <https://e-egeszsegugy.gov.hu/eeszt>. (2017.12.23-i állapot).

jár. A hagyományos személyes találkozón alapuló tevékenységek – így az orvos és a beteg, illetve az orvos és orvos közötti konzultáció – mellett, az adott szakterület szakorvosa egészségügyi adatok elektronikus rendszerben történő továbbítása révén – az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló törvény előírásainak megfelelően –, személyes jelenlét nélkül is felállíthat diagnózist, valamint terápiás javaslatot adhat telemedicina keretében, az adott tevékenység végzéséhez megállapított feltételek teljesítése esetén.¹³ Az elektronikus egészségügy révén hatékonyabbá válhat a telemedicina, amelynek lényege, hogy az orvosi információk továbbítása elektronikus hírközlési eszközökkel történik az egyik helyről a másikra, a beteg egészsége érdekében vagy az egészségügyi szolgáltató képzése és a beteggondozás fejlesztése céljából. Az elektronikus egészségügyben rendelkezésre álló információk lehetővé teszik, hogy az orvosok térben egymástól távol is orvosi konzíliumot tartsanak és ennek során válasszák meg a beteg számára legmegfelelőbb gyógymódot. Az elektronikus egészségügyi tér, és a telemedicina együttes alkalmazása révén a gyógyítás hatékonyabb és eredményesebb lehet.

A technológiai kihívások vonatkozásában, a társadalombiztosítás tekintetében is fontos szegmens a modern technológiák megjelenése, így az internet térnyerése, ami alapvető gazdasági és szociális fejlődéssel is együtt jár. Az információtechnológia kihívásaira a társadalombiztosítás intézményrendszerének is reagálnia kell, ami számos igazgatási, adminisztratív, számítástechnikai, adatvédelmi, adatkezelési kérdést is érint. Napjainkban Magyarországon is lehetőség van az orvosi tevékenység gyakorlása és az orvos szakszerű munkavégzéséhez, az elektronikus egészségügyi szolgáltatási tér igénybe vételére. Az orvos valamennyi, a beteg megfelelő gyógymódjának kiválasztásához szükséges információval rendelkezhet, amely hatására a legmodernebb kezelést is alkalmazhatja a beteg vonatkozásában. Ezzel egyidejűleg ugyanakkor, a beteg tájékoztatáshoz való jogát is újra kell gondolni, az a jövőben még inkább felértékelődik és ennek következtében egyértelműen követhetővé kell, hogy váljon az egészségügyi dokumentációja is. Az egészségügyi dokumentációban szereplő adatok megismerésének joga meg kell, hogy illesse a beteget, ami az elektronikus egészségügyi szolgáltatási térrel összefüggésben felmerül, hogy a beteg kezelésében résztvevő orvosok valamennyi, a betegre vonatkozó adatot jogosultak-e megismerni, vagy csak azokat, amelyek a kezeléssel közvetlenül összefüggésben vannak. Szintén kérdésként merül fel, hogy abban az esetben, ha alkalmazni kell az egészségügyi törvény azon rendelkezését, amely szerint, amennyiben a betegről készült egészségügyi dokumentáció más személy magántitokhoz való jogát érintő adatokat is tartalmaz, annak csak a betegre vonatkozó része tekintetében gyakorolható a betekintési, illetve az egyéb jogosultság.¹⁴ Az egészségügyi dolgozónak komoly felelőssége lesz abban a tekintet-

13 az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló 60/2003. (X. 20.) ESzCsM rendelet 9. § (7) bekezdés

14 Eütv. 24. § (5) bekezdés

ben, hogy az elektronikus egészségügyi dokumentáció vonatkozásában felismerje, ha ilyen esetkörrel állna szemben és tudnia kell azt, hogy az adott információ más személy magántitka körébe tartozik-e vagy sem. Ha ezt a kötelezettségét elmulasztja, így nem ismeri fel más személy magántitok körébe tartozó adatát és azt közli az annak megismerésére nem jogosult személlyel, úgy kártérítési felelőssége keletkezhet.

A betegadatok kezelése az előző esetkörön túl további adatvédelmi kérdéseket is felvet. A modern információtechnológia fejlődése révén a személyes adatok még jobban felértékelődnek. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (a továbbiakban: általános adatvédelmi rendelet) alapján, az egészségügyi személyes adatok közé tartoznak az érintett egészségi állapotára vonatkozó olyan adatok, amelyek információt hordoznak az érintett múltbeli, jelenlegi vagy jövőbeni testi vagy pszichikai egészségi állapotáról. Ennek megfelelően, ide tartoznak a természetes személyekre vonatkozó olyan személyes adatok, amelyeket az egyének egészségügyi szolgáltatások céljából történő nyilvántartásba vétele, vagy ilyen szolgáltatások nyújtása során gyűjtöttek. Ide tartozik a természetes személy egészségügyi célokból történő egyéni azonosítása érdekében hozzá rendelt szám, jel vagy adat, valamely testrész vagy a testet alkotó anyag – beleértve a genetikai adatokat és a biológiai mintákat is – teszteléséből vagy vizsgálatából származó információk és bármilyen, például az érintett betegségével, fogyatékoságával, betegségkockázatával, kórtörténetével, klinikai kezelésével, fiziológiai vagy orvosbiológiai állapotával kapcsolatos információ, függetlenül annak forrásától, amely lehet például orvos vagy egyéb egészségügyi dolgozó, kórház, orvostechikai eszköz, vagy in vitro diagnosztikai teszt.¹⁵ Látható, hogy az adatvédelmi kötelezettség milyen széleskörűen átfogja az egészségügyi adatait az egyének. Rendkívül széles védelmet biztosít az egyén számára a rendelet, ugyanakkor más oldalról megközelítve komoly adatkezelési, adatbiztonsági kötelezettséget vár el az egészségügyi szolgáltatást nyújtó részéről. Az egészségügyi adatok komoly felértékelődésével szembesülhetünk a jövőben és a modern technológiák világában, a személyes egészségügyi adatok védelmére fokozottan oda kell majd figyelni. A betegjogok szabályozása tekintetében, a jogalkotónak figyelemmel kell lennie ezekre és álláspontom szerint, a vonatkozó egészségügyi törvény esetében, „az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga” részbe, szükséges lenne beépíteni ezeket az új követelményeket is.

Az általános adatvédelmi rendelet kimondja továbbá azt is, hogy az érintett jogosult arra, hogy ne terjedjen ki rá olyan, kizárólag automatizált adatkezelésen alapuló – akár intézkedést is magában foglaló – döntés hatálya, amely a rá vonatkozó egyes személyes jellemzők kiértékelésén alapul és amely rá nézve joghatással jár vagy őt hasonlóan

15 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelet (2016. április 27.) természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről 35. bekezdés. In: Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 119/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=HU> (2018. augusztus 20-i állapot)

jelentős mértékben érinti. Ilyen adatkezelésnek minősül a „profilalkotás” is, vagyis a természetes személyekre vonatkozó személyes jellemzők bármilyen automatizált személyes adatok kezelése keretében történő kiértékelése, különösen – többek között – az egészségi állapotára vonatkozó jellemzők elemzésére és előrejelzésére, ha az az érintettre nézve joghatással jár vagy őt hasonlóan jelentős mértékben érinti.¹⁶ Ezt az előírást is szükséges lenne beemlíteni az egészségügyi törvény betegjogi részébe.

Szintén fontos rendelkezése az általános adatvédelmi rendeletnek, hogy kimondja, az érintett szempontjából tekintve tisztességes és átlátható adatkezelés biztosítása érdekében – az adatkezelés konkrét körülményeinek figyelembevételével –, az adatkezelő a profilalkotáshoz megfelelő matematikai és statisztikai eljárásokat alkalmazhat. Az adatkezelő olyan technikai és szervezési intézkedéseket vezethet be, amelyek biztosítják – különösen – az adatok pontatlanságát előidéző tényezők korrekcióját és a hibalehetőségek minimálisra csökkentését. Az adatkezelő a személyes adatok biztonságáról oly módon kell, hogy gondoskodjon, amely az érintett érdekeit és jogait potenciálisan veszélyeztető tényezőket figyelembe veszi és amely megakadályozza egyebek között az olyan hatások érvényesülését, amelyek a természetes személyek közötti hátrányos megkülönböztetést eredményezné, többek között a genetikai vagy az egészségi állapot alapján, illetve amelyek ilyen hatást kiváltó intézkedésekhez vezetnek. Kimondja, hogy a személyes adatok különleges kategóriáit célzó automatizált döntéshozatal és profilalkotás csak bizonyos meghatározott feltételek mellett engedélyezhető. Az egészségügyi adatok, mint az előzőkből látható, a jövőben még inkább felértékelődnek és komoly védelmet kell ebben a körben is biztosítani az egyén számára, a modern technológiák fejlődésére is tekintettel. Az egészségügyi adatok nem rendeltetésszerű felhasználása esetén, adott esetben az egyén komoly joghátrányt is szenvedhetne, ezért fontos, hogy az egészségügyi adatokra vonatkozóan, az általánosnál szigorúbb előírások legyenek irányadóak.

Az egészségbiztosítási ellátások körébe tartozik az egészségügyi szolgáltatásokon túl, a pénzügyi ellátások, a baleseti ellátások és a megváltozott munkaképességű személyek ellátásai. A pénzügyi ellátások egyrészt az anyasággal összefüggő ellátásokat foglalják magukba, másrészt pedig a keresőképtelenség különböző formáihoz kapcsolódó ellátásokat. A baleseti ellátások közé a baleseti egészségügyi szolgáltatás, a baleseti táppénz és a baleseti járadék tartozik. A megváltozott munkaképességű személyek ellátásai pedig a rehabilitációs ellátás és a rokkantsági ellátás.

Az átalakuló, különféle új típusú munkavégzési formák a táppénz-ellátások esetében is előhozhatnak olyan kérdéseket, amelyekkel a jelenlegi szabályozásnak még nem kellett foglalkoznia. A táppénz ellátás esetében a keresőképtelenség vizsgálatának

16 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelet (2016. április 27.) természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről 71. bekezdés. In: Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 119/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=HU> (2018. augusztus 20-i állapot)

a jövőben nagyobb szerepe lehet. Az átalakuló munkavégzési formák, például az online munkavégzés esete felvetheti azt a kérdést, hogy önmagában az, hogy valaki a munkahelyére betegsége miatt nem tud bemenni, akadály lehet-e annak, hogy a munka-feladatait megfelelő módon, informatikai eszközök igénybe vételével ne végezze el. Ezzel kapcsolatosan azonban, meg is jelenhetnek olyan új betegségek, amelyek az ilyen típusú munkavégzési formákkal összefüggésben alakulnak ki (például a folyamatos, online elérhetőség, rendelkezésre állás adott esetben komoly testi és pszichés zavarokat okozhat az egyénnek).

Az anyasági ellátások tekintetében, az előregedő társadalom vonatkozásában, annak lehet a jövőben jelentősége, hogy a születendő gyermekek számának a növekedését kell elérnie a jogalkotónak, erre azonban álláspontom szerint önmagában az anyasággal összefüggő ellátások nem elegendők. Szélesebb összefüggésben, a családi támogatások rendszerével összhangban szükséges ezt a kérdéskört rendezni. Azt azonban fontos jelezni, hogy a jelenlegi társadalombiztosítási nyugdíjrendszer fenntarthatóságának egyik alapvető eleme az aktív járulékfizetőknek a magas száma, hiszen csak ebben az esetben van lehetőség a megfelelő megélhetést biztosító nyugdíjak folyósítására. A modern technológiák fejlődésének hatására ma már egyre inkább lehetőség van arra, hogy valaki ne a klasszikus munkavégzési helyen végezzen kereső tevékenységet, hanem akár az otthonában. A gyermekgondozási díj melletti munkavégzés lehetősége pedig lehetővé teszi azt, hogy a jövőben az egyén úgy végezzen keresőtevékenységet és teljesítsen járulékfizetést, hogy emellett a gyermekének gondozása, nevelése se szoruljon háttérbe.

A baleseti ellátások esetében, a jövőben a munkáltatók nagyobb mértékű hozzájárulása az ellátások finanszírozásához szükséges lenne, főként a munkahelyi baleset és az úti baleset tekintetében. A jövő kihívása ezen a területen az lenne, hogy a jogalkotó egy önálló területként, baleseti ellátások alatt szabályozná a területet. Az önálló szabályozás indoka lenne egyrészt az, hogy a munkáltatók még fokozottabb felelősséggel tartoznának a munkavállalóikat ért munkahelyi balesetekért, másrészt a nyújtott ellátások finanszírozását is önálló, külön erre a célra létrehozott alapról lenne célszerű fedezni. Ez a munkavédelmi előírások fokozottabb megtartására is jobban ösztönözni tudná a munkáltatókat.

A megváltozott munkaképességű személyek ellátása tekintetében, a modern technológiák megjelenése révén megfontolandó lehetne a rendszer újragondolása és a jelenlegi rehabilitációs ellátások esetében is önálló szabályozás kialakítása, amely elválna a rokkantsági ellátások rendszerétől, önálló szabályozási keretet kapna, arra is tekintettel, hogy ennek komoly reintegrációs szerepe van, fontos célja a munkaerőpiacra visszavezetése az ellátásban részsülőknek. Úgy gondolom a technológiai fejlődéssel összefüggésben a rehabilitációs ellátások szabályozására a jogalkotónak nagyobb figyelmet kellene fordítania, hiszen az ebben részesülő, megváltozott munkaképességű személyek egészségi állapotuk miatt segítségre szorulnak, ugyanakkor megfelelő eszközökkel a munkaerőpiacra visszaintegrálhatók. Ennek megerősítése és

önálló, a rokkantsági ellátásoktól elkülönülő kezelése, szabályozási környezete is hozzájárulhatna a társadalombiztosítási rendszer finanszírozásának fenntarthatóságához.

4. Technológiai kihívások a nyugdíjbiztosítás vonatkozásában

Az orvostudomány fejlődése révén az emberek hosszabb ideig élhetnek, mint a korábbi évszázadokban. A technológiai fejlődés révén, a születéskor várható élettartam tovább nőhet és általánossá is válhat az átlagos 100 éves életkor elérése is. Ami az egyén szempontjából egy komoly előrelépés, az a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer szempontjából lényeges kihívást jelent. A klasszikus felosztó-kirovó rendszer, amely a mindenkori járulék befizetésből fedezi a nyugdíjasok ellátását jelenlegi állapotában és szabályozási keretei között nem marad hosszabb távon fenntartható. Az egyes országoknak többlet ráfordításokat kell biztosítaniuk annak érdekében, hogy a nyugdíjakat megfelelő módon ki tudják a jövőben is fizetni. Ez jelentheti a költségvetési források többlet ráfordítását, de azt is, hogy valamilyen kiegészítő megoldást tesznek kötelezővé az egyének számára. A kötelező kiegészítő magánnyugdíj esetében, az egyén maga is rá lenne szorítva arra, hogy már aktív korában kezdjen el takarékoskodni, nyugdíjas korára. A drasztikus megoldás a jövőre nézve az lehet, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer változatlan formában megmarad, a jogalkotó pedig jelentősen megemeli a járulékszintet, vagy pedig a nyugdíjkorhatárt emeli fel. Szintén megoldás lehet, ha minél szélesebb kör kerül bevonásra a járulék-fizetők körébe, vagy a járulék befizetés mellett, a nem járulék alapú (adók) befizetését kell nagyobb mértékben a nyugdíjbiztosítási ellátásokra fordítani, anélkül, hogy ez az alapnyugdíj biztosítását jelentené. Ugyanakkor abban az esetben, ha elfogadottá válna az, hogy a költségvetés jelentős többletet biztosít a nyugdíjrendszer kiadása tekintetében, úgy megfontolandó lehetne az alapnyugdíj bevezetése. Az alapnyugdíjat az egységes nyugdíjkorhatár elérésével – ami lehet 65 vagy 67 év – minden, ezen életkort betöltött, Magyarországon életvitelszerűen és lakóhellyel rendelkező polgár megkaphatná. Ezt az alapnyugdíjat aztán kiegészítené a korábbi keresettel arányos nyugdíj lehetősége, valamint az ezeken felül igényelhető, többféle önkéntes nyugdíj-megtakarítási forma. Ezt az elképzelést a rendszerváltáskor már megfogalmazta a jogalkotó a társadalombiztosítási rendszer megújításának koncepciójáról és a rövid távú feladatokról szóló, 60/1991. számú határozatának elfogadásakor. Ennek keretében, egy háromelemes nyugdíjrendszer megvalósítását tűzték ki célul.¹⁷ Az elképzelés szerint, az első pillért egy egységes összegű, nemzeti alapnyugdíj jelentette volna. Ennek keretében mindenki jogosult lett volna egy alapszintű nyugellátásra, az öregkori biztonság érdekében. A második pillért az aktív életszakasz keresetéhez és a befizetett járulékokhoz igazodó, kötelező,

17 60/1991. (X.29) OGY határozat a társadalombiztosítási rendszer megújításának koncepciójáról és a rövid távú feladatokról. A határozatot a 72/2011. (X.5.) OGY határozat 3. pontja hatályon kívül helyezte 2011. október 6. napjával.

felosztó-kirovó rendszerű munkanyugdíj jelentette volna. A harmadik pillért pedig a kiegészítő, önkéntes nyugdíjbiztosítás jelentette volna.¹⁸ Ez a modell a későbbiekben nem valósult meg, ugyanakkor tovább gondolása szükségszerű lenne a jövőben.

A nyugdíjak kifizetése mellett, szintén kihívást jelent a jövő társadalmi elé, az időskorúakról való hosszú távú gondoskodás. Ez a kérdéskör ugyanakkor túlmutat a hagyományos nyugdíjbiztosítás keretein. Ez a kérdéskör egyrészt jelentheti a lakókörnyezetükben történő segítségnyújtást, másrészt pedig, a bentlakásos idős gondozást is. A jövőben, a technológiai fejlődés következtében, az idős gondozás szerepe is fel fog értékelődni. Az idősekről való gondoskodás nem csak Magyarországon, hanem az egész Európai Unióban is komoly kihívások elé fogja állítani a szociális ellátórendszert. Az idős gondozás tekintetében fontos szerepet tölthet majd be a robot-technológia. A szükséges munkaerő kapacitás biztosítása már ma is jelentős probléma, így annak a biztosítása is, hogy a nap 24 órájában a szükséges segítségnyújtás rendelkezésre álljon. A mesterséges intelligencia által elért eredmények lehetővé tehetik a jövőben, hogy ne csak az ellátás technikai feltételei tekintetében, hanem a személyes interakciók vonatkozásában is megoldást jelentsen a robotika fejlődése, az idős gondozás területén is.

5. Összegzés

Megállapítható, hogy a modern technológiák kihívásai, a társadalombiztosítás területén is éreztetik hatásukat. Fontos ugyanakkor annak rögzítése, hogy komplex, összetett társadalmi folyamatok vannak hatással a társadalombiztosítási, illetőleg a szociális ellátórendszer működésére. Így a modern technológiák hatása az egyén életminőségének rendszerszintű javulásán túl, a társadalombiztosítási rendszert is befolyásolja. A hosszabb élettartam összefügg az egészségügyi rendszer fejlettségével is, az orvostudomány fejlődése révén a betegségek is nagyobb hatékonysággal gyógyíthatók. A hosszabb élettartam az egészségügyi ellátórendszer nagyobb mértékű igénybevételén túl, a nyugdíjak kifizetésének időtartamát is megnöveli. Az idősebb kor fokozottabb gondoskodást vár el, amit a család már nem minden esetben tud megoldani, így a szociális intézményhálózat fejlesztése válik szükségessé. A modern technológiák hatásaként azt állapíthatjuk meg összefoglalóan, hogy ezek a társadalombiztosítási rendszer, illetőleg szociális ellátórendszer működésére és működtetésére vonatkozóan fogalmaznak meg a jövőben komoly kihívásokat.

18 A témával kapcsolatosan lásd bővebben: Dr. Farkas Zsuzsanna: Magánnyugdíj intézményének vizsgálata a közép-kelet európai országok tükrében. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola. Szeged, 2017. Kézirat lezárva: 2017. március 12.

A MODERN TECHNOLÓGIÁK HATÁSA A MUNKAJOGRA, MUNKAEGÉSZSÉGÜGYI ASPEKTUSBAN

A modern technológiák, az automatizáció és a digitalizáció számos tekintetben radikálisan alakítják át a munka világát. A közbeszédben is jelen levő egyik fő „slágertéma” e körben talán az, hogy a robotizáció és az automatizáció milyen mértékben szüntet meg – illetve alakít át – munkahelyeket. Az ezzel kapcsolatos találgatások ugyanakkor, leginkább a „sötétben tapogatóznak”, nehezé e vonatkozásban bizonyosat állítani (és természetesen mindez nem is igazán [munka]jogi kérdés). Ezért e dolgozat nem is a modern technológiák munkaerőpiacokra gyakorolt mennyiségi (kvantitatív) hatásával foglalkozik, hanem a kérdés minőségi (kvalitatív) oldalával, azaz azszal, hogy a munka „új világában” – nevezhető ez legtágabb értelemben és összefoglaló jelleggel „munka 4.0”-ának² – munkát végző személy mifele (munka)jogi védelemre számíthat. A dolgozat e körben is egy további szűkítést tesz³, hiszen a témának ehelyütt csak a munkaegészségügyi, munkavédelmi aspektusait elemzi. A téma kontextusba helyezése után a tanulmány válaszolja a „munka 4.0” főbb, újszerű munkaegészségügyi rizikóit, illetve – másfelől – pozitív következményeit. Ezt követően bemutatásra kerülnek a munkajog – és specifikusabban a munkaegészségügy – e dimenzióban felsejlő, meghatározónak tűnő fejlődési perspektívái.

1. Bevezetés: a modern technológiák hatása a munkajogra

Napjaink egyik legjelentősebb és legtöbbet tárgyalt munkaerő-piaci kérdéskörének tekinthető – nem csupán munkajogi nézőpontból – az ún. közösségi gazdaság („sharing economy”, „gig economy”, „platform economy” stb.) térnyerése. Jelen dolgozat ugyan

1 Tanszékvezető, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék. A szerző köszönetet mond a tanulmány során nyújtott kutatási asszisztenciáért Ráczi Ildikó doktoranduszának (KRE ÁJK), akinek kutatási területe a digitalizáció hatása a munkajogra.

2 Arbeiten 4.0, Federal Ministry of Labour and Social Affairs, Berlin, 2017; Marc DE VOS: Work 4.0 and the Future of Labour Law (July 22, 2018). Working Paper, <https://ssrn.com/abstract=3217834> (letöltés: 2018.08.15.)

3 Bővebben a témáról általában: BANKÓ Zoltán – SZÓKE Gergely László: *Az információtechnológia hatása a munkavégzésre*, Pécsi Munkajogi Közlemények, Monográfiák 5., Utilitates Bt., Pécs, 2015; KUN Attila: A digitalizáció kihívásai a munkajogban, In: HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum; 22.), 2018. 119-138.

tágabb értelemben foglalkozik a munka 4.0 új világával, mégis egyfajta esettanulmányként – „állatorvosi lóként” – tekint erre az új jelenségre. Az EU definíciója szerint⁴ a közösségi gazdaság kifejezés „*olyan üzleti modellre utal, amelynek keretében a tevékenységeket olyan együttműködési (közösségi) platformok könnyítik meg, amelyek nyitott hozzáféréssel piacra terítik a gyakran magánszemélyek által kínált árúk és szolgáltatások időleges használatához.*” A ki nem használt javaink – és például munkaerőnk – megosztása (közösségi fuvarozás, takarítási szolgáltatások, lakások/szobák bérbeadása) révén olyan új típusú munkavégzési formák alakultak ki, amelyek a klasszikus foglalkoztatási formák mellett alternatív megoldásként „szolgálják ki” a felmerült igényeket a munkavégzés rugalmassága, „just-in-time” elvégzése tekintetében. Az ilyen formán elterjedt internetalapú, digitalizált, alkalmazásokon („app”-okon) keresztül zajló munkák egyik nehézségét az adja, hogy nem nyújtanak elegendő stabilitást és biztonságot a munkát végző személyek részére. Mivel e szféra „munkásai” jellemzően nem munkaviszony keretében végzik a tevékenységüket, ezért a munkajogi (és az ahhoz szorosan kapcsolódó szociális jogi) garanciák nem terjednek ki rájuk, annak ellenére, hogy a függőségi, alárendeltségi pozíciójuk sok esetben hasonlóságokat mutat egy munkavállaló helyzetével. A klaszifikációs – a munkajog hatályát determináló – kérdéskör⁵ a munkavédelem szempontjából is döntő, hiszen amennyiben a platform-munkások nem munkavállalóként minősülnek, a munkajog munkavédelmi meghatározottságú munkaidő szabályai⁶ sem lennének relevánsak, illetve az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit sem a munkaadónak, hanem magának a munkát végzőnek kellene biztosítania. Emellett természetesen számos egyéb dilemma is kirajzolódik a platform-gazdaság körében: kollektív munkajogi aspektusok (pl. a hagyományos érdekképviseleti struktúrák e körben jelentkező tehetetlenségi nyomatéka, a „kollektív munkajogok” hatályának bizonytalansága), foglalkoztatáspolitikai kihívások (felértékelődő „digitális” és egyéb „modern, 21. századi” készségek, az élethosszig tartó tanulásba való befektetés fokozódó igénye) stb. Ugyanakkor jelen dolgozat e vonatkozásban talán a leginkább „húsba vágó” aspektusra koncentrálna: a munka 4.0 világának a munkavédelemhez és munkaegészségügyhöz kapcsolódó, formálódó folyamataira.

2. Átalakuló és bővülő munkaegészségügyi rizikók

Az új technológiák nem pusztán új előnyöket és lehetőségeket jelentenek, hanem új kihívások és újszerű fenyegetések megjelenésével is járnak. A változások tempója foko-

4 Európai Bizottság (2016): A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend, COM(2016)356 final, 3.

5 A klaszifikációs problémához lásd: RÁCZ Ildikó: Munkavállaló vagy nem munkavállaló? A gig-economy főbb munkajogi dilemmái. *Pécsi munkajogi közlemények*, 2017. (10. évf.) 1. sz.

6 *Vö.*: Az Európai Parlament és a Tanács 2003/88/EK Irányelve (2003. november 4.) a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól, 1. cikk (az irányelv célja)

zódik, a jövő egyre gyorsabb ütemben válik kiismerhetetlenné, különösen a robotika és a mesterséges intelligencia területén. A digitalizáció, illetve a munka 4.0 világa számos olyan újszerű munkaegészségügyi rizikót generálhat, amelyek alapvetően az egyéniségtől, személyiségtől (is) nagyban függenek. E körben említhetőek például a következők: „techno-stressz”⁷; technológiai függőség; információs túlterhelés; kiégés; online zaklatás (cyber-bullying); a platform-szolgáltatást igénybevevő esetleg agresszív ügyfelek kezelésének pszichikai terhe (nem tárgyalva ehelyütt a digitalizáció hagyományosabb egészségügyi rizikóit: a képernyő előtti munka fizikai és ergonómiai kockázatai, rendszeres elektromágneses expozíció stb.).⁸ A modern infokommunikációs technológiák kiválthatják a munka intenzívebbé és stresszesebbé válását (kiváltva például az „állandó elérhetőség” illuzórikus elvárásait), fokozhatják a munka ütemét, ami egyes esetekben nagyobb munkavállalói stresszt, netán kiégést eredményezhet.⁹

A digitális eszközök révén mind könnyebbé, általánosabbá váló *kötetlen* – földrajzi és időbeli értelemben is rugalmas, változatos – munkavégzési formák intenzív terjedése a magánélet és a munkavégzés határainak extrém összemosását vonhatja maga után. A kötetlenség csábító illúziója mögött sokszor a túlterheltség és a magánélet autonómiájának csorbulása jelentkezhethet, mint realitás. A fokozott önállóság sokszor fokozott pszichikai terhet is jelenthet. A „bármikor, bárhol” végezhető munkának meg van az a hátránya, hogy a rendszeresség hiánya miatt a nap minden órája munkavégzésnek tűnhet („mindig, mindenhol”), túlzott terhelést okozva ezzel. A munkavégzés nagyobb rugalmassága lazíthatja a „pszichológiai kapcsolatot” is a munkavállaló és a munkáltató között, ami alááshatja a munka produktivitását, elkötelezettségét. A munkavégzés fokozott önállóságát erősítik a mind inkább feladat-és eredményközpontú (és kevésbé munkakör-alapú) munkaszervezési megoldások is.

A munkavállaló *irányításának* és *ellenőrzésének* lehetőségei radikálisan kiszélesedtek: a digitális, elektronikus eszközök, illetve a mesterséges intelligencia számos innovatív lehetőséget kínál a megfigyelésre (a személyes, emberi megfigyelésen alapuló értékelés pedig akár háttérbe is szorul).¹⁰ Az alábbiakban csupán néhány extrém

7 Jan POPMA: The Janus face of the ‘New Ways of Work’, Rise, risks and regulation of nomadic work, ETUI Working Paper 2013.07, Brussels.

8 Gérard VALENDUC – Patricia VENDRAMIN: Work in the digital economy: sorting the old from the new, ETUI Working Paper 2016.03, 36-37.

9 Bővebben: Jon MESSENGER – Oscar Vargas LLAVE – Lutz GSCHWIND – Simon BOEHMER – Greet VERMEYLEN – Mathijn WILKENS: Working anytime, anywhere: The effects on the world of work, Joint study between Eurofound and the ILO on Telework, ICT/Mobile work and its effects on the world of work, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017; Sacha GARBEN: Protecting Workers in the Online Platform Economy: An overview of regulatory and policy developments in the EU European Risk Observatory Discussion paper, European Agency for Safety and Health at Work, 2017.

10 A szakirodalom gyűjtőnéven EPM-nek (Electronic Performance Monitoring) nevezi az elektronikus teljesítmény-megfigyelés változatos eszközeit és módszereit. *Vö.*: Pav AKHTAR

példát említve lehet többek között utalni a különböző, az emberi testhez kapcsolódó „aktivitást nyomon követő” hordozható eszközökre (ún. „wearables”). Ezek olyan mikro-vezérlőkkel ellátott elektronikai eszközök, amelyek ruházatra, testre, vagy akár – a legextrémebb módszerként – IKT-implantátumként¹¹ az emberi testbe illeszthetők. 2017 nyarán az USA-ban a Three Square Market nevezetű cégnél alkalmazásra került – természetesen nem kötelező érvénnyel – a munkavállalók mutató- és hüvelykujja közé, a bőr alá beültetett rizsszem méretű mikrochip, amely alkalmas például az épületekbe való beléptetésre, valamint az ételekért való fizetésre is (café-tériaként).¹² Egy másik sajátos példaként említhető az Amazon gyakorlata, miszerint a munkavállalók olyan karszalagokat kaptak, amelyek képesek arra, hogy pontosan nyomon kövessék a raktári dolgozók kezének a mozgását, valamint vibrálással jelzik, amennyiben egy adott terméket más irányban kell keresni a polcokon.¹³ Az ebből származó adatokat – egyebek mellett – arra kívánja felhasználni a cég a későbbiekben, hogy a robotok, gépek beprogramozásánál segítséget nyújtsanak, és azok teljes mértékben átvegyék az emberek ilyen típusú munkáját. A „wearables”-megoldások egyfelől ugyan segíthetnek a balesetek megelőzésében, a munka optimalizálásában, másfelől viszont a magánszférába való túlzott beavatkozást jelentenek, stresszorként hathatnak (egyfajta „mentális korbácsként”), sőt végső soron akár egészségügyi alapon történő diszkriminációhoz is vezethetnek. A munkavállalók digitális ellenőrzését támogathatják különböző szoftverek is (pl. „Worksmart”¹⁴, „Interguard” stb.), amelyek a dolgozók munkateljesítményének mérésére szolgálnak. A rendszer a teljesített munkaórákat követi a billentyűzet aktivitásától kezdve az alkalmazások megnyitásának megfigyelésén keresztül, egészen az ütemezett képernyőfelvételek és web-kamerás képek készítéséig.

A munkavállalók ellenőrzésének további példájaként említhetőek például az ún. „People Analytics” adat-alapú menedzsment technikái.¹⁵ Ezek olyan megfigyelési és

– Phoebe MOORE: The psychosocial impacts of technological change in contemporary workplaces, and trade union responses, *International Journal of Labour Research* 2016 Vol 8, Issue 1-2, 101-131, 105.

11 IKT-implantátum alatt olyan információs és kommunikációs eszközöket értünk, amelyek az emberi testbe ültetve működnek.

12 Maggie ASTOR: Microchip Implants for Employees? One Company Says Yes <https://www.nytimes.com/2017/07/25/technology/microchips-wisconsin-company-employees.html> (letöltés: 2018. 08. 15.)

13 Olivia SOLON: Amazon patents wristband that tracks warehouse workers’ movements <https://www.theguardian.com/technology/2018/jan/31/amazon-warehouse-wristband-tracking> (letöltés: 2018. 08. 15.)

14 <https://www.crossover.com/worksmart/#worksmart-productivity-tool>

15 Miriam A. CHERRY: People Analytics and Invisible Work. *Saint Louis University Law Journal*, 61, 1, 2016-2017. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3004797> (letöltés: 2018. 08. 15.)

mérési folyamatokat takarnak, amelyek új lehetőségeket nyújtanak a munkáltatók számára a munkavállalók teljesítményének fokozásához, vagy éppen a munkaviszonyok megszüntetésének objektív – vagy annak látszó – megalapozásához. Emellett a fogyasztók általi értékelések¹⁶ algoritmizáltan feldolgozott adathalmazai¹⁷, a „profilalkotás” technikái,¹⁸ biometrikus szenzorok, stb. említhetők az ellenőrzés új eszközeiként. Ezekkel a technológiákkal a munkáltatók egyre célzottabb és komplex módon alkotnak egyéni „képet” a munkavállalókról, emellett a munkáltatói hatalom kiterjedését eredményezhetik. A fentebb – illusztratív jelleggel – bemutatott megoldások végső soron alkalmasak lehetnek a munkavállalók attitűdjeinek, érzelmeinek, egészségi állapotának soha nem látott precizitású feltérképezésére, illetve mikro-menedzsmentjére. Éppen ezért, mind határozottabban merül fel az egyén (és a személyiség) fokozottabb védelmének igénye, mint jogpolitikai – értsd: munkajog-politikai – cél.

Az ember (*munkavállaló*) és a robotok szoros együttműködésén, interakcióin alapuló munkavégzések – az ún. cobotizáció¹⁹ – is újszerű munkaegészségügyi kockázatokat generálnak.²⁰ Az EU-OSHA (az Európai Unió munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi információs ügynöksége) megállapítása szerint még nem ismeretes, hogy a robotika milyen hatást gyakorol a munkavállalók és vezetők motivációjára és jólétére. A biztonság és egészségvédelem terén nagyobb figyelmet kell fordítani a robotikával kapcsolatos pszichoszociális tényezőkre (pl. a kimerültség és a kiegész veszélyét hordozza az, ha olyan robotokkal kell együtt dolgozni, amelyeknek nincs szükségük semmiféle szünet tartására, szocializációra, „csevegésre”).

Az EU-OSHA vitairata szerint, a közösségi gazdaság, platformgazdaság (lásd bevezető fejezet) főbb – közvetlen, illetve közvetett – pszichoszociális kockázatai a következők lehetnek.²¹

16 Pl. az Uber alkalmazásába épített értékelési rendszer összegyűjti és feldolgozza a sofőrök utasok (fogyasztók) általi minősítését és lényegében lehetőséget ad a cégnek arra, hogy ezek tükrében szűrje és bírálja a dolgozókat. E megoldással voltaképpen a munkaerő kiválasztása, szelektálása történik. Hasonlóan van/lehet ez ma már számos hagyományos szakmában is (pl. pincérek).

17 RÁCZ Ildikó: Algoritmizált teljesítményértékelés. Infokommunikáció és Jog, XV./70, 2018. június, 32–36.

18 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i 2016/679 rendelet (általános adatvédelmi rendelet) 4. cikk (4) bekezdés.

19 McKinsey&Company: Átalakuló munkahelyek: az automatizálás hatása Magyarországon. 2018, 51.

20 A Német Szövetségi Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Intézet (BAuA) például évente rendez workshopot az „emberek és robotok közötti együttműködés” témájában.

21 EU-OSHA: Online munkaerő-közvetítés avagy „községi kiszervezés”: munkahelyi

- „A munka nagyfokú bizonytalansága: a közösségi munkavállalók nagy része nem tudja előre, hogy másnap vagy éppen a következő órában lesz-e munkája, és ha igen, miből fog állni, mikor kap fizetést, vagy kap-e egyáltalán (előfordulhat, hogy semmilyen fizetést nem kap, mert az ügyfél elfogadhatatlannak találja a munkát).
- A közösségi kiszervezésű foglalkoztatás sok formájában nagy szerepe van a munkáltatóktól vagy az ügyfelektől kapott értékeléseknek, mivel ez nemcsak azt döntheti el, hogy a munkavállaló a továbbiakban kap-e még munkát, vagy kérhet-e érte ésszerű árat, de azt is, hogy egyáltalán benne marad-e az adatbázisban.
- A közösségi munkavállalóknak gyakran nagyon rövid határidőre kell teljesíteniük a munkájukat. Akik az interneten dolgoznak, már akkor is lemaradhatnak egy munkáról, ha tétováznak, mielőtt rákattintanak a feladat elfogadására. Az offline munkavállalókat mobil alkalmazások segítségével, pontosan a szükséges időben hívhatják be dolgozni, esetenként abban a tudatban, hogy ha későn érkeznek, a munkát másnak adhatják vagy lemondhatják.
- A munka és nem munka jellegű tevékenységek összefonódása azt is jelenti, hogy a közösségi munkavállalók különféle zavaró és figyelmet elvonó tényezőknek vannak kitéve (például gyermekek, háziállatok vagy a nyilvánosság tagjai részéről), ami megnehezíti a koncentrációt.
- A munka intenzitása szintén hozzájárul a pszichoszociális és a fizikai rendellenességek kialakulásához. Az online közösségi munkavállalóknak esetenként szoros határidőre kell dolgozniuk (szakképzettebb szabadúszó munkavállalók) vagy alacsony darabáron kell mikrofeladatokat végezniük (kevésbé képzett irodai dolgozók), az offline munkavállalókra viszont az a nyomás nehezedik, hogy fejezzék be a fix díjazású munkát, és rögtön lépjenek tovább a következőre, mindezek pedig gyors, szünet nélküli munkavégzésre ösztönzik őket.
- A közösségi munkaerőnek gyakran az a feladata, hogy címkézzék az interneten talált sértő tartalmat. Valószínűsíthető, hogy a pornográf, szadista vagy erőszakos képek ismétlődő megtekintésének követelménye pszichésen megterhelő.
- Más, személyi szolgáltatásokat nyújtó munkavállalóhoz hasonlóan az offline, mások otthonában dolgozó közösségi munkavállalókra is nyomás nehezedik az érzelmileg megterhelő munka miatt.
- A biztosítás költségét és a biztonság és egészségvédelem biztosítását gyakran áthárítják a közösségi munkavállalóra. Európán belül országonként változó, hogy a biztos, állandó alkalmazotti jogállás hiánya milyen mértékben érinti az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést és ezek költségeit. Még ingyenesen igénybe vehető egészségügyi ellátás esetén is előfordulhat, hogy sok munkavállalónak aggodnia kell a jövedelemkiesés miatt, ha betegség vagy sérülés folytán munkaképtelenné válik. Ohykor más juttatásokból, például anyasági vagy apasági szabadságból sem részesülnek. Az ilyen ellátások hiánya nemcsak a bizonytalanságot növeli, de pszichés terhet is okoz, ami a családi életre éppúgy kihat, mint a munkára.
- A közösségi munkavállalóknak esetenként nincs közvetlen kommunikációs csatornájuk a végső ügyféllel, így sem egyénileg, sem kollektíven nem tudják hallatni a hangjukat. A munkáltatótól

biztonsági és egészségvédelmi következmények, Vitairat, <https://osha.europa.eu/hu/tools-and-publications/publications/future-work-crowdsourcing> (letöltés: 2018. 08. 15.)

való földrajzi távolság miatt e hatások közül sok valószínűleg még olyankor is jelentkezik, ha az online munkát „virtuális csapatban” dolgozó alkalmazottak végzik. Az elszigeteltség, az önmenedzselés szükségessége, a szociális támogatás hiánya és az önállóság követelménye mind növeli a pszichoszociális kockázatokat.

- *Az ellenőrzés és felügyelet nélkül dolgozó munkavállalóra más szempontból sem jut kellő figyelem. Előfordulhat például, hogy a munkavállalónál a stressz kezelésére antiszociális és/vagy az egészséget fenyegető szokások alakulnak ki (például alkohol- vagy kábítószer-függőség), amit a munkáltató rendszeres munkahelyi körülmények között észrevenne, ugyanakkor a helyzet gyorsan romolhat, ha senki nem szerez róla tudomást.”*

A platformgazdaság számos kérdést vet fel a felelősség kapcsán is, így például a következőket: „*Ki a felelős, ha offline munkavégzés esetén baleset történik az ügyfél otthonában? A munkával összefüggő betegségeket hogyan lehet visszavezetni a munkával összefüggő expozíciókra, és ki a felelős foglalkozási megbetegedés esetén? A háztartás biztosításának kellene fedeznie, vagy a platforménak, vagy az egyes munkavállalókra marad a felelősség? Mi történik, ha a munkavállaló a munkába menet vagy a hazauton szenved balesetet? Online munka esetén ki a felelős, ha a szerzőtől egy online platformon keresztül megrendelt cikk rágalalmazásnak bizonyul? Bár az online platformok némelyikén világos nyilatkozat olvasható a biztosításról és a felelősségről (általában a felelősséget kizáró nyilatkozat formájában), ez semmi esetre sem mondható általánosnak. Néhány platform ellenben biztosítja a felhasználókat a biztosítás érvényességéről.”²²*

3. A modern technológiák lehetséges pozitív munkaegészségügyi hatásai

Az újszerű munkavédelmi rizikók mellett, kiemelést érdemelnek a modern technológiák lehetséges pozitív munkabiztonsági hatásai is. A termelési folyamatok automatizációjával a monoton, ismétlődő, az egészségre ártalmas vagy veszélyes környezetben végzendő emberi munkák ugyanis jórészt kiválthatók; feltehetően több lehetőséget adva ezzel a kreatívabb, problémaorientáltabb, illetve döntéshozatali, rugalmasságot és alkalmazkodóképességet igénylő, produktívabb emberi munkavégzésre. E momentum a személyesség/személyiség felértékelődését húzza alá. Az pedig régóta kimutatott tény, hogy az egyéni autonómia foka, a jóllét (wellbeing) és az egészség kéz a kézben járó kategóriák.²³

A modern technológiák nem csupán kockázatokat jelentenek a munka és a magánélet összemosására nézve (lásd fentebb), de egyben új lehetőségeket teremthetnek a kettő rugalmas összeegyeztetésére is (pl. egyre inkább terjednek a bizalmi alapú munkaidő-nyilvántartási megoldások is, csökkenthető az ingázás költsége és kockázata). A modern technológiák továbbá olyan embereket juttathatnak munkához, akik máskülönben ki lennének rekesztve a munkaerőpiacról (pl. fogyatékosokkal élők).

22 Uo.

23 DE VOS (2. lj.) 12.

A modern technológiák a munkavédelmi eszközök „okosodását” is támogathatják. A Shimabun japán vállalat például az egyik legjellegzetesebb munkavédelmi eszközt, a munkavédelmi sisakot „reformálta” meg, mégpedig hozzá kapcsolt intelligens szenzorokkal (amelyek képesek viselőjét – és annak egészségi állapotát – valós időben „monitorozni”, annak mozgását követni, a szokatlan mozdulatokat riasztani stb.).²⁴

A robotok és intelligens gépek legfőbb előnye abban ragadható meg (szemben az emberrel), hogy korlátlan ideig, kifáradás nélkül képesek mozgásmintákat végrehajtani, vagy „gondolkodni”. A robotok olyan termelő tevékenységek és feladatok elvégzésére is alkalmasak, amelyekre emberek nem képesek, mint például nagy mennyiségű adat elemzése, ellenőrzése, szerkesztése, illetve nehéz vagy veszélyes környezetben történő munkavégzés.

4. Lehetséges intézményes válaszok: a munkajog és a munkaegészségügy fejlődési perspektívái

Az alábbiakban néhány olyan prognosztizálható intézményes, jogi szabályozási logikát villant fel a dolgozat, amelyek a tágabb értelemben vett munkajog és munkavédelem irányából befolyásolhatják a modern technológiák munkaegészségügyi hatásainak kezelését.

4.1. A biztosítási logika előtérbe kerülése

A fentebb nagyvonalakban vázolt trendek a munkavégzéssel összefüggő egészségkárosodásokért való felelősség rendszereinek alapvető átgondolását is szükségessé teszik. Az egyre egyénibb jellegű, változatos, sokszor nehezen feltárható, nehezen bizonyítható, esetleg hosszan lappangó, döntően pszichoszociális természetű sérelmekért való felelősség rendezésére a hagyományos kártérítési – magánjogi karakterű – út aligha megfelelő. Indokoltnak tűnik az e kockázatokért való felelősség „társadalmasítása”. A kártérítési felelősség dogmatikája egyébként is nagyban épít a károkozó körülmények, magatartások tárgyyszerű értékelhetőségére (pl. okozati összefüggés), a belátási képességre, az előreláthatóságra, ám a modern technológiák e kategóriákat alapjaiban torpedózzák meg. Mindez a kártérítési logika marginalizálódását indukálhatja, előtérbe vonva a biztosítás technikáját (legyen az önálló, prevencióra hangolt társadalombiztosítási alrendszer, avagy kötelező/önkéntes munkáltatói magánbiztosítás).²⁵

Hazánkban alapvetően a magánjogi jellegű munkáltatói kártérítési modell működik, melynek értelmében a munkáltató objektív felelősséggel tartozik a munkavállalóknak okozott károk tekintetében. Ez általában azon a tényen alapul, hogy a munkavállalók

24 Okosodó munkavédelem, HVG, 2018. november 1., 37.

25 Bővebben a biztosítási logikáról: KUN Attila: A munkahelyi egészségkárosodások megtérítése a magyar munkajogban – felelősségi szabályok és kompenzáció. *Magyar Munkajog*, 2014/1, 91-119.

kötelesek engedelmessé válni a munkáltatónak és a munkaadók szinte teljes mértékben ellenőrzésük alatt kell, hogy tartsák a munkabiztonsági kérdéseket. Ezzel szemben, az ún. kompenzációs, tulajdonképpeni biztosítási modellek általában helytállási, kockázattelepítési jellegűek, kvázi automatikus megtérítést garantálnak (tehát nincs szükség bírósági úton történő igényérvényesítésre), azaz nem vizsgálják a munkáltató felelősségét. E rendszerekben a finanszírozás forrásait rendszerint a munkaadók befizetési adják; a munkáltatói hozzájárulások (járulékok) mértékét pedig az adott munkáltatónál bekövetkező balesetek előfordulási gyakoriságához, vagy az adott ágazat, adott tevékenység, vagy az adott munkáltató kockázati besorolásához is lehet kötni.

4.2. A kockázatértékelés új dimenziói

A legfőbb gond talán az, hogy a fentebb is említett modern pszichoszociális rizikók azonosítása, bizonyítása rendkívül nehéz. Említést érdemel, hogy a Munkavédelem Nemzeti Politikája (2016-2022) már hazánkban is észleli e körülményeket és utal arra, hogy a korszerű technológiák (pl. a képernyős munkahelyek tömeges megjelenése) alkalmazásából eredő, vagy az újonnan mindinkább a figyelem középpontjába kerülő pszicho-szociális kóroki tényezők okozta foglalkozási megbetegedéseket gyakran nem ismerik fel az érintettek. Az újonnan megjelenő kockázatokból származó betegségek diagnosztikájának fejlesztése ezért kiemelt fontosságú. A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (továbbiakban: Mvt.) rendelkezései szerint is a munkáltatóknak természetesen kockázatértékelést kell végezniük, és meg kell tenniük a megfelelő intézkedéseket, hogy biztonságos munkafeltételeket és munkakörnyezetet biztosítsanak.²⁶

A pszichoszociális kockázatok sokrétűségére, komplexitására, illetve az új munkavégzési formákra nézve ugyanakkor nem feltétlenül érvényes a hagyományos munkaköri/környezeti modell, és a szokásos preventív intézkedések és kockázatértékelési módszerek sem feltétlenül alkalmazhatóak. A munkavédelem logikájának két fő, hagyományos pillére is alapvetően inog meg a munka 4.0 korában: egyrészt a munkahely-központúság (a munkáltató nyilvánvalóan a fizikai értelemben hozzá tartozó körben, saját szervezetében tudja leginkább a munkabiztonságot garantálni), másrészt a különböző határértékekre, expozíciókra kihegyezett technikai-szemlélet. A munka 4.0 világában a biztonság és a kockázatkezelés tekintetében egyre kevésbé lehet egységes, stabil iránymutatást adni. Ezért a kockázatértékelés logikájával

26 Mvt. 54. § (2) bekezdés. A munkáltatónak rendelkeznie kell kockázatértékeléssel, amelyben köteles minőségileg, illetve szükség esetén mennyiségileg értékelni a munkavállalók egészségét és biztonságát veszélyeztető kockázatokat, különös tekintettel az alkalmazott munkaeszközökre, veszélyes anyagokra és keverékekre, a munkavállalókat érő terhelésekre, valamint a munkahelyek kialakítására. A kockázatértékelés során a munkáltató azonosítja a várható veszélyeket (veszélyforrásokat, veszélyhelyzeteket), valamint a veszélyeztetettek körét, felbecsüli a veszély jellege (baleset, egészségkárosodás) szerint a veszélyeztetettség mértékét.

szemben újszerű elvárások fogalmazhatóak meg: annak gyakoribbá, hatékonyabbá, a digitális környezethez szabottá, folyamat-orientálttá, dinamikussá és participatívabbá (az érintettek részvételét mind jobban garantálóvá) kell válnia.²⁷

A kockázatértékelés egy sajátos, új dimenziójának tekinthető az autonóm robotika kockázatos és veszélyes tevékenységeinek azonosítása. Az EU-OSHA megállapításai szerint például több elemzésre van szükség e körben (különösen az agrár- és az élelmiszeripar, a gondozási szolgáltatások, a háztartási szolgáltatások, a gyártási üzletágak, a szakmai szolgáltatások és a szállítás terén). A robotika kapcsán a következő területeken van szükség fokozott európai együttműködésre az EU-OSHA szerint: (1) A robotikára vonatkozó biztonsági előírások (előírás-csomagok, a biztonságos működést szabályzó normák és bevált gyakorlatok), (2) a robotikai ergonómiaira vonatkozó tervezési iránymutatás, (3) a robotika biztonsági és egészségügyi alkalmazásainak javítására irányuló módszerek, (4) jóváhagyási és ellenőrzési technikák (olyan módszerek, amelyekkel ellenőrizhető, hogy az előírásokat és az iránymutatásokat megfelelően alkalmazták), (5) felhasználók által gyűjtött tapasztalatok és a robotikával kapcsolatos viselkedés, (6) képzési modellek robotokkal dolgozó munkavállalók számára, (7) az ipari (különösen az autonóm) és a szolgáltató (különösen a gondozó és jóléti) robotika területére vonatkozó szabályozás bevált gyakorlatai, és (8) olyan technológiai lehetőségek, amelyekkel biztonságos rendszereket lehet létrehozni a robotika lehetséges kockázatainak megszüntetése vagy csökkentése által.²⁸

4.3. Az egén autonómiájának fokozott védelme

Az utóbbi időkben – ahogyan erre De Vos nyomán már utaltunk – mind több empirikus munkavédelmi kutatás is kimutatja, hogy a munkavállalók döntési autonómiájának foka, illetve a szubjektív munkavállalói jól-lét („wellbeing”, illetve a munka minősége) között szoros az összefüggés.²⁹ Azaz, általánosságban elmondható, hogy a fokozott autonómia (pl. a feladatok szervezésére, a munka ütemére való mind nagyobb egyéni ráhatás) növeli az egyéni megelégedettséget, végső soron a munkavállalói „élményt”. A munka felett gyakorolt irányításnak az érzése számos kutatás szerint kulcsfontosságú összetevője a mentális jól-létnek.³⁰ A munkavállalói élmény

27 Vö.: Elke AHLERS: Flexible and Remote Work in the Context of Digitization and Occupational Health, *International Journal of Labour Research* 2016 Vol 8, Issue 1-2, 85-99.

28 EU-OSHA: áttekintés a munka jövőjéről: robotika, Vitairat, <https://osha.europa.eu/hu/tools-and-publications/publications/future-work-robotics> (letöltés: 2018. 08. 15.)

29 Bővebben: Daniel WHEATLEY: Autonomy in Paid Work and Employee Subjective Well-Being, *Work and Occupations*, 2017, Vol. 44(3) 296–328.

30 Lawrence WATERMAN: The impact of the technical revolution on our well-being, March 23, 2018, blogs.lse.ac.uk/businessreview/2018/03/23/the-impact-of-the-technical-revolution-on-our-well-being/ (letöltés: 2018. 08. 15.)

tudatos menedzselése a gyakorlatban a munkavállalók valós preferenciáit tükröző, tény- és adatalapú stratégiákon és döntéseken alapul.³¹ Ha a munkavállalók jól érzik magukat a vállalatnál, elégedettségük is javul, és végső soron mindez valószínűleg egészségi állapotukra is pozitív hatással van.

A munkavállalói élmény fokozása, a dolgozói „jóllét” kialakítása nyilvánvaló, hogy elsősorban menedzsment-kérdés, ugyanakkor érdemes felismerni, hogy a tágabb értelemben vett munkajog rendszere – és annak megújítása – is hozzájárulhat e célok realizálásához. A munkajog rendszere mindebben leginkább az egyéni munkavállalói autonómia (döntési szabadság) intézményes támogatásával tud közreműködni. Az egyéni motívumok és autonómia jelentőségénövekedésére utal a munkajogi irodalom által (is) mind többit idézett³² Amartya Sen, Nobel-díjas indiai közgazdász. Alaptétele, hogy a szabadság kibővítése a fejlődés elsődleges célja és egyben legfőbb eszköze. Nézete szerint a humán tőke – az emberek cselekvőereje – biztosítja a termelés növelésének lehetőségét, ám a humán tőke növeléséhez elengedhetetlen, hogy „*az ember olyan életet élhessen, amelyet jó okkal tart értékesnek, és hogy kibővíthesse a valóban rendelkezésre álló választási lehetőségeket*” (ez az ún. capability approach alapja).³³ Frank Hendrickx szerint például a munkavállalói szabadság és az autonómia munkahelyi előmozdítása kell, hogy a modern munkajog fő új céljává váljon (az egyre bizonytalanabb lábakon álló – a szubordináció ingatag fogalmára alapozott – „kiegyenlítő” funkció helyett).³⁴

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül, illusztratív jelleggel – kerül bemutatásra néhány olyan, egyre inkább előtérbe kerülő aspektusa a tágabb értelemben vett, modern munkajogi szabályozásnak, amelyek filozófiája éppen ez: a munkavállaló autonómiájának a munkajogi keretek közötti ésszerű támogatása (és ezzel végső soron a munkavállalói „jól-lét” fokozása).

4.3.1. Egyéni képzési jogok, karrier jogok

Elsőként érdemes szót ejteni a munka változó világának egyik legjelentősebb kérdésköréről, az élethosszig tartó tanulás ideáját támogató egyéni képzési jogokról, illetve

31 *Munkavállalói élmény és munkavállalói preferenciák*, A két terület tudatos menedzselése megoldást jelenthet a munkaerőhiányra, PWC, 2018. https://www.pwc.com/hu/hu/szolgaltatasok/people_and_organisation/evp/evp_kiadvany_final.pdf (letöltés: 2018. 08. 15.)

32 Például: Judy FUDGE: Labour as a 'Fictive Commodity': Radically Reconceptualizing Labour Law, In Guy DAVIDOV– Brian LANGILLE (eds.): *The Idea of Labour Law*, Oxford University Press, 2011. 120-137.

33 Amartya SEN: *A fejlődés mint szabadság*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003. 447.; Amartya SEN: Work and rights, ILO, *International Labour Review*, Vol. 139 (2000), No. 2. 119-129.

34 Frank HENDRICKX: New machinery for labour law?, Labour law and digits in the second machine age, Konferencia-előadás, XXII ISLSSL (International Society for Labour and Social Security Law) World Congress on “Transformations of Work: challenges for the National Systems of Labour Law and Social Security” Turin, 4-7 September 2018.

ún. „karrier jogokról”. A 2017. november 17-én Göteborgban kihirdetett Szociális Jogok Európai Pillérének 4. alapelve („a foglalkoztatás aktív támogatása”) szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy időben „személyre szabott” segítséget kapjon munkavállalási vagy önfoglalkoztatási kilátásainak javításához. A Charta azzal a felütéssel indul, hogy „Mindenkinek joga van minőségi és befogadó oktatáshoz, képzéshez és egész életen át tartó tanulásához annak érdekében, hogy megszerezze, szinten tartsa és fejlessze azokat a készségeket, amelyek lehetővé teszik számára, hogy teljes mértékben részt vegyen a társadalom életében, és sikeresen alkalmazkodjon a munkaerőpiaci változásokhoz.” (1. alapelv).

A digitalizáció, az automatizáció, az oktatásba és az élethosszig való tanulásba³⁵ való befektetések szükségességét kényszeríti ki, és elvárja, hogy egyre inkább azoknak a készségeknek a kifejlesztése kerüljön előtérbe, amelyekre a holnap munkavállalóinak szükségük lesz. Ilyen újszerű készségnek tekinthető például a „kommunikáció”, az „együttműködés” és a „csapatmunka”, a „kreativitás”, az „innováció”, a „kritikus gondolkodás”, a problémamegoldás készségei.

Ehelyütt érdemes utalást tenni az egyéni képzési, „karrier számlák” koncepciójára. Számos állam alkalmaz már ma is például ún. egyéni képzési számlákat az élethosszig tartó tanulás finanszírozásának eszközeként³⁶, ezzel növelve az egyén karrier-autonómiájának fokát, amely ebben az esetben már intézményes jogi keretekkel is rendelkezik, tehát nem pusztán egy elvi elgondolásként „lebeg”. A Marc De Vos által leírt „karrier-számla”-idea³⁷ – egy kicsit eltérően az egyéni képzési számláktól – egy olyan komplexebb, az egyéni karrier-menedzsmentet pénzügyileg támogató, személyre szabott eszköz („számla”) lenne, amely az egyén egyes munkavégzési célú jogviszonyait („karrierjét”) átívelően – mintegy azoktól függetlenül – lenne szabadon felhasználható például képzésre, tanulásra, szabadságra, csökkentett munkaidő igénylésére, például állásváltásra, vagy akár nyugdíjazás esetén. A konstrikció szerint a munkáltatók, munkavállalók és az állam is hozzájárulhatna ehhez a számlához. A gyakorlati előnyökön túl (pénzügyi feltételek garانتálása) a személyek szabadságfokát – és egyben felelősségét is – növelné e mechanizmus, leginkább a karriertervezés és az élethosszig tartó tanulás terén.

4.3.2. A munkaidő szervezése

Másodikként hívható fel a figyelem azon újszerű, az egyéni autonómiát szintén bővíteni hivatott munkajogi megoldások körére, amelyek a munkaidő megszervezése tekintetében kívánnak a munkavállaló számára mind nagyobb egyéni rendelkezési jogot, mozgásteret biztosítani. Elvi síkon már az EU munkaidő-irányelve is kiemeli,

35 Bővebben I. KUN Attila (szerk.): Az egész életen át tartó tanulás (Lifelong Learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra. Patrocinium, Budapest, 2017.

36 Bővebben I. Uo.

37 DE VOS (2. lj.) 10–11.

hogy a tagállamoknak meg kell hozniuk a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, „*hogy a munkát egy bizonyos munkaritmussal szemben megőrzendő munkáltató vegye figyelembe azt az általános elvet, hogy a munkát az azt végző emberhez kell igazítani, különösen a monoton munka és az előre megállapított munkaritmussal való munkavégzés elkerülése érdekében, a tevékenység milyensége, valamint a biztonsági és egészségvédelmi követelmények, különösen a munkaközi szünetek fényében.*”³⁸ Az elv, hogy a munkát az azt végző emberhez (munkavállalóhoz) kell igazítani, kezd teret nyerni – és konkrét jogi formákat öltetni – a digitalizáció korának munkajogában.³⁹ Friss, karakterisztikus konkrét példaként hozható a közelmúltbeli, a médiában is sokat emlegetett német (Baden Württemberg) IG Metall – Südwestmetall fém és elektromos ipari ágazati kollektív megállapodás (2018. február), amely például a csökkentett munkaidőre vonatkozó innovatív egyéni jogot biztosít a munkavállalók számára, határozottan előtérbe helyezve a munka-magánélet egyensúlyát, illetve e tekintetben az egyén döntési kompetenciáját. Konkrétabban: a megállapodás 2019-től jogot biztosít minden olyan teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló számára, aki legalább két éves jogviszonnal rendelkezik arra, hogy heti munkaidejüket akár 28 óra csökkentsék (6 és 24 hónap közötti, meghatározott időszakokra). E lehetőség újszerű lehetőséget – autonómiát – ad a munkavállalóknak arra, hogy munkaidejüket egyéni életútjuk igényeihez igazítsák.⁴⁰ Bizonyos, hogy a munka változó világában olyan rugalmasabb munkaszervezési megoldásokra van szükség, amelyek egyfelől törekednek mind jobban kielégíteni a munkavállalók kívánságait (pl. részmunkaidőre, kötetlenségre, home-office-ra stb. irányuló igényeit), másfelől igyekeznek tolerálni a verseny követelményeit is.

4.3.3. „Right to disconnect”

Harmadikként utalunk arra, hogy szintén a munka és magánélet közötti egészséges határok visszaállítását – illetve e tekintetben is az egyéni autonómia érvényesítését – segíthetik a „right to disconnect” néven terjedő munkajogi megoldások. A „right to disconnect” vagyis a „szétkapcsoláshoz”, „kikapcsol(ód)áshoz” való jog lényegében

38 AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2003/88/EK IRÁNYELVE (2003. november 4.) a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól, 13. Cikk.

39 Az elv – kissé máshogyan – egy másik Európai Unió munkajogi Irányelvben is megjelenik. A Tanács 97/81/EK irányelve (1997. december 15.) az UNICE, a CEEP és az ESZSZ által a részmunkaidős foglalkoztatásról kötött keret-megállapodásról utal arra (ld. a keret-megállapodás 5. szakasz 3. pontját), hogy lehetőség szerint a munkaadóknak figyelembe kell venniük a munkavállaló bizonyos kéréseit (pl. hogy teljes munkaidős foglalkoztatásról részmunkaidős foglalkoztatásra helyezték át, vagy fordítva).

40 New Collective Agreement for the workers of the German Metal and Electrical Industries http://www.powerinaunion.co.uk/wp-content/uploads/2018_02_06_New_agreement_ME.pdf (letöltés: 2018. 08. 05.)

azt kívánja biztosítani a munkavállalók számára, hogy a munkaidőn kívüli idő valóban munka nélkül teljen, kifejezetten az egyes elektronikai, tele-kommunikációs eszközök munkavégzési célú ellenőrzésének (mint e-mailek, üzenetek) felfüggesztésével. Ezen kifejezés, illetve jogosultság megfogalmazása a 2000-es évek elejére vezethető vissza, amikor is Franciaországban a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a munkavállalónak nincsen alapvető kötelezettsége arra, hogy munkaidő után otthon munkát végezzen, valamint a munkaeszközeit, aktáit hazavigye ilyen célból. Az ügy lezárásaként a Bíróság elvi érveléssel kijelentette, hogy nem tekinthető kötelezettségszegésnek a munkavállaló azon magatartása, hogy munkaidőn kívül mobiltelefonon nem volt elérhető. A 2017. január elsején hatályba lépő törvényi szintű szabályozás⁴¹ értelmében („le droit de la déconnexion”) a több mint ötven főt foglalkoztató munkáltatóknak kötelezettségük megállapodni a munkavállalói képviselőkkel a munkaidőn kívüli digitális elérhetőség szabályairól. Megállapodás hiányában a munkáltatót szabályzatalkotási kötelezettség terheli e körben (szintén az érdekképviselőkkel egyeztetve).⁴² A szabályozás tehát határozott üzenetet fogalmaz meg, ám a megvalósítás tekintetében nagyfokú rugalmasságot, illetve ön-, és társ-szabályozási mozgásteret enged. Amennyiben a munkáltatók nem tesznek eleget e kötelezettségüknek, konkrét „munkajogi” szankcióval ugyan nem kell számolniuk, de büntetőjogilag akár felelősségre vonhatóak lehetnek a szakszervezeti jogok gyakorlásának megakadályozása következtében.

Egyértelműnek látszik e szabályozási tendencia tovagyűrűzése, hiszen a francia példa mellett több országban is megmutatkoztak már hasonló törekvések (pl. Olaszország, Luxemburg, USA). Németországban ugyan nem létezik ezirányú törvényi szintű szabályozás, ám egyes nagyvállalatok belső szabályozás útján kezelik a kérdést (pl. Allianz, Telekom, Bayer, Henkel). Egy autóiipari vállalat (Daimler) „Mail on Holiday” nevezetű szoftver alkalmazásával lehetővé tette a munkavállalói számára, hogy a szabadságuk alatt a beérkező elektronikus leveleik automatikusan törölve legyenek a postafiókból (természetesen a későbbi visszakereshetőség mellett). Egy másik cégnél (Volkswagen) a munka és magánélet kiegyensúlyozása végett alkalmazásra került egy olyan program, ami lehetővé teszi, hogy a dolgozók ne kapjanak elektronikus üzeneteket délután hat és reggel hét óra között a céges eszközeiken.⁴³ A munkáltató és az üzemi tanács közötti megállapodást a munkavállalók elégedetlensége váltotta ki, miszerint nagyon magas a munkahelyi stressz szintje, a munkaidőn kívüli üzenetekre való azonnali válasz elvárása miatt.

41 Az „El Khomri-törvény” néven elhíresült jogszabály-módosítással, amely egyéb pontok miatt 2016-ban széleskörű szakszervezeti elégedetlenséget és sztrájkot váltott ki Franciaországban.

42 Francia munka törvénykönyve (Code du travail), § L. 2242-8. (7) bekezdés.

43 Cornelius RAHN: VW Workers Wary of Burnout Win Break From BlackBerry Messages <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-12-23/volkswagen-employees-wary-of-burnout-win-reprieve-from-blackberry-messages> (letöltés: 2018. 09. 01.)

A „right to disconnect” egyértelmű előnyének tekinthető a sokat emlegetett „work-life balance” jogi támogatása, illetve a munkavállalók pihenéshez való jogának megalapozása. Azonban kérdéses, hogy vajon szükséges-e ilyen mereven korlátozni a munkáltató azon jogát, hogy például különös méltánylást érdemlő esetben elérje és rendelkezésre állásra kötelezze a munkavállalóját.

4.3.4. Személyiségi jogi aspektusok

Negyedikként lehet szólni arról, hogy a munkavállaló védelmét célzó jogintézmények körében felértékelődnek a munkavállaló személyiségi jogainak biztosítására irányuló szabályok. A munka és magánélet fentebb vázolt összefonódásának fokozottan kitett helyzetekben, illetve a munkavállalók szinte bármiféle megfigyelését (pl. profil-alkotás) lehetővé tevő technológiák korában a magánülethez való jog – vesd össze: „right to be let alone”⁴⁴ – integritásának a biztosítása különösen kulcsfontosságúvá válik. Egyértelműen illeszkedik e trendekbe az EU új általános adatvédelmi rendelete, a GDPR⁴⁵ Továbbá a szociális párbeszéd és a kollektív megállapodások egyik fő témájává kellene, hogy váljon a helyi szintű, specifikus jó gyakorlatok kidolgozása a munkavállaló magánéletét, autonómiáját veszélyeztető megoldások menedzselésére nézve.

4.3.5. A munka minimális kiszámíthatósága

A kibővített egyéni munkajogi autonómiára utaló „halovány” jelnek tekinthető annak az új irányelv-javaslatnak néhány óvatos rendelkezése is, amely az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről szól (2017).⁴⁶ A javasolt irányelv általános célkitűzése a „*biztonságosabb és kiszámíthatóbb foglalkoztatás elősegítése, miközben biztosítja a munkaerőpiac alkalmazkodóképességét és javítja az élet- és munkakörülményeket.*”⁴⁷

A Javaslat 9. cikke – a munka minimális kiszámíthatósága jegyében – arra az esetre szolgáltat garanciákat, amennyiben egy munkavállaló munkaidő-beosztása teljes mértékben vagy az esetek többségében változó, illetve a munkaidő-beosztást teljes mértékben vagy az esetek többségében a munkáltató határozza meg.

44 Samuel D. WARREN – LOUIS D. BRANDEIS: The Right to Privacy, Harvard Law Review, Vol. 4, No. 5. (Dec. 15, 1890),193-220.

45 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i 2016/679 rendelet (általános adatvédelmi rendelet)

46 Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács Irányelve az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről, COM(2017) 797 final, Brüsszel, 2017.12.21.

47 Uo. 1. cikk (1) bekezdés.

A Javaslat 10. cikke a másik foglalkoztatási formára való önkéntes áttérés tekintetében törekszik növelni a munkavállalók autonómiáját, ugyanis előírja, hogy az ugyanannál a munkáltatónál legalább hat havi szolgálati időt letöltő munkavállalóknak lehetőségük legyen kiszámíthatóbb és biztonságosabb munkafeltételekkel járó foglalkoztatási formát kérvényezni a munkáltatójuktól, amennyiben az rendelkezésre áll. A munkáltatónak – főszabály szerint – a kérelem időpontjától számított egy hónapon belül írásos választ kell adnia erre.

A 11. cikk a képzések témakörében fogalmaz meg egy elvi tételt, miszerint a tagállamoknak biztosítania szükséges, hogy amikor az uniós vagy nemzeti jogszabályok vagy a vonatkozó kollektív szerződések előírják a munkáltató számára, hogy a feladatuk elvégzéséhez szükséges képzést biztosítsanak a munkavállalóknak, akkor ez a képzés nem jár kiadásokkal a munkavállalók számára.

5. Összegzés

Záró gondolatként megállapítható, hogy a munka világában zajló digitális, technológiai változások a munkavállalókat is paradigmaticus változási és alkalmazkodási kényszerek elé állítják (a mind nagyobb önállóság, egyéni felelősség jegyében). Egyrészt a tárgyi körülmények változása miatt (új eszközök, új technológiák megjelenése) a dolgozóknak sok esetben új típusú munkamódszereket kell elsajátítaniuk, illetve új típusú rizikókkal kell számolniuk. Másrészt pedig a munka változó világának szellemi / lelki nyomásával való megbirkózás képessége is kulcsfontosságú tulajdonsággá válik (pl. a munka és magánélet elhatárolására irányuló képesség, stressz-kezelés). A 21. század által biztosított rugalmas munkahelyváltási lehetőségek pozitívuma mellett – bizonyos értelemben – megjelenik a prekaritás modern kockázata is. A folyamatos változás nem csak az ajtók kitarulását hozza magával, hanem az attól való félelmet is, hogy ezek az ajtók bezáród(hat)nak. A munkavállalóknak folyamatosan alkalmazkodniuk kell az újfajta, egyre gyorsabban változó munkavégzési trendekhez. Mindez sok esetben újszerű munkaegészségügyi kockázatokkal jár együtt, mind fizikai, mind pszichológiai vonatkozásban.

A munkavállalók alkalmazkodásának segítésére a leghatékonyabban úgy van lehetőség, ha a transzverzális és „21. századi” készségek fejlesztésére helyezük a hangsúlyt és egyre nagyobb szerepet szentelünk a lifelong learning koncepcióján nyugvó gyakorlatokra. Ehhez elsőként szükség van egy paradigmaváltásra a (munka) jogi szabályozásban is, valamint az állam támogató jelenlétére, hogy a foglalkoztathatósági feltételek megalapozásában (például egyéni képzési számlák, karrier jogok) az érintettek kivegyék a részüket.

Az egyre sokfélebb és töredezetebb munka modern világában feltehető, hogy az egyéni körülmények, a személyesség és a személyiség még jobban fel fog értékelődni (még a modern technológiák ridegnek tűnő „máza” mögött is). A dolgozói

élethelyzetek, igények kontextus-függősége, személyesebbé válása miatt az ezekre adható munkajogi válaszok is minden kétséget kizáróan egyre differenciálódnak. A védelemnek – összességében – leginkább a személyiség védelmére, annak integritására, illetve az egyéni választási lehetőségek bővítésére lenne szükséges irányulnia. Hiszen – ahogyan arra e dolgozat több ponton is utalt – az egyéni autonómia foka, a jóllét (wellbeing) és az egészség egymást feltételező kategóriák.

A 3D NYOMTATÁS ÉS MÁS ÚJ TECHNOLÓGIÁK HATÁSA A KERESKEDELMI JOGI JOGALKOTÁSRA

A tanulmány első nagy gondolati egysége a technológiai fejlődés és a jogalkotás kapcsolatát igyekszik megvilágítani, rámutatva a két terület kölcsönhatására, egymást motiváló szerepére. A második gondolati egység áttekintést ad azokról a jogalkotási igényekről, amelyeket az új technológiák váltanak ki a kereskedelmi jog egyes területein. A tanulmány különösen a társasági jog és a fogyasztóvédelem területéről vett példákkal érzékelteti azt, hogy milyen kihívás előtt áll a gazdasági jogalkotás. A harmadik rész a 3D nyomtatás által fölvetett megoldandó problémákat veszi számba és keresi azokat a jogi lehetőségeket (kellékszavatosság, termékiszavatosság, objektívizált felelősség, kártelepítés), amelyek olyan egyensúlyt képesek biztosítani, ami úgy teremt a károsultak számára elfogadható szintű védelmet, hogy közben nem akadályozza az új terület kibontakozását. Néhány olyan kérdésre hívjuk fel a figyelmet, amely a közeljövőben válhat jogi szempontból fontossá.

1. A jogalkotás feladatai általában, a technológiai fejlődéssel kapcsolatban

A jogalkotásnak sokrétű feladatai vannak a technológiai fejlődéssel kapcsolatban. Tanulmányunk elején célszerűnek látjuk áttekinteni azt, hogy általában melyek a jogfejlesztés fő irányai. Ezt követi majd a kereskedelmi jog terén jelentkező jogalkotási feladatok bemutatása, majd a 3. pontban egy konkrét, új technológiákhoz kapcsolódóan emeljük ki a legfontosabb, legsürgősebb teendőket.

A jogfejlesztés fő irányaiként a jogalkotás eltérő szerepeit kívánjuk hangsúlyozni, amelyek – különböző súllyal – egyszerre vannak jelen a technológiai fejlődés különböző szegmenseiben.

A jogalkotás egyszerre játszik követő és kezdeményező szerepet. A technikai fejlődést követi, amikor az új technológiák nyomán a gyakorlatban újfajta veszélyek jelentkeznek, vagy elszaporodnak bizonyos káresemények, amelyeket a jognak vissza kell szorítani. A jogalkotás kezdeményező szerepe abban nyilvánul meg, hogy több lehetséges jogi megoldás közül a technológiai fejlődést segítő, vagy csak a szükséges mértékben korlátozót választja. „A gazdasági valamint a technikai fejlődés és újdonságok nagymértékben hatnak a jogra. Ugyanígy a jog is hatást gyakorol mind a gazdasági, mind a technikai fejlődésre: a fejlődést lehetővé tevő jogi környezet,

1 Tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

a technikai vívmányok szülte szabályozási igényeknek megfelelő jogi szabályozás elősegíti a fejlődést, az abból származó előnyök kihasználását.”²

1.1. *A technológiai fejlődés jogi eszközökkel történő előmozdítása – „jogi mecenatúra”*

Bár a jog nem játszik főszerepet a technológiai fejlődésben, de léteznek jogi eszközök, amelyek a technológiai fejlődést segítik. A technológiai fejlődés jogi eszközökkel történő előmozdítása – megítélésem szerint – kötelessége a jogalkotásnak. Szerencsére a megfelelő jogi eszközök rendelkezésre állnak ahhoz, hogy az új dolgokat kitaláló, új módszereket, eljárásokat kifejlesztő személyeket jogi monopolhelyzetbe hozva, a jog lehetőséget biztosítson arra, hogy a szabadalmas gazdaságilag is kiaknázhassa találmányát, és a szabadalom hasznosítására másoknak adott engedély (licencia) ellenértéke fedezze a megoldás kidolgozására fordított költségeit és nyereséget is biztosítson számára. A megoldás feltárásának jogi kötelezettsége megkönnyíti a találmány megismerését és gyorsítja annak elterjedését. Léteznek olyan megoldások, ahol a közkinccsé válásra még olyan időben kerül sor, amely elősegíti a technológiai fejlődést.

A feltaláló jogi védelme adott, ezen a téren a közeljövőben csak finomhangolásra van szükség. Célszerű lenne gyorsítani az eljárásokat, olcsóbbá tenni a szabadalom megszerzését és fenntartását. Tekintettel arra, hogy a szabadalmaztatás érdekében benyújtott találmány világméretű újdonságának ellenőrzése jelentős költségekkel jár, ezért az eljárási díjak csökkentésének vannak objektív korlátjai. Ezért a költségeket átmenetileg átvállaló szervezetek jogi támogatása jelenti – álláspontom szerint – a jogalkotás aktuális feladatát a technológiai fejlődés előmozdításában.

Bár a szellemi tulajdon hagyományosan kereskedelmi jogba tartozó kérdés, de – történeti okokból – a polgári jog keretében, annak relatíve önálló részeként művelik, ezért jelen tanulmányban csak jelzésszerűen kívántuk érinteni ezt a területet.³

1.2. *Az alkotók ösztönzését biztosító jogi monopolhelyzet megvédése – jogi testőr szerep*

A jogosultak (szabadalmasok, szerzők, ipari mintaoltalom jogosultjai, stb.) helyzetét veszélyeztetik mindazok, akik a vele kötendő szerződés és díjfizetés nélkül kívánják jogtalanul hasznosítani az általa elért technológiai eredményeket. Reális a veszélye annak, hogy az alkotók ösztönzését biztosító jogi monopolhelyzet csupán egy fikcióvá

2 Trócsányi László: Jogi versenyképesség a gazdasági, technikai fejlődés tükrében 23. in Gelén Klára (szerk.) *Jog, innováció, versenyképesség* Wolters Kluwer Budapest 2017.

3 A technológiai kihívások szerzői jogi problémáiról lásd pl. Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez* Wolters Kluwer, Budapest 2014., Kur, Anette – Dreier, Thomas: *European Intellectual Property Law* Edward Elgar Cheltenham 2013., Tattay Levente. *Az Európai Bíróság gyakorlata a szerzői alkotások digitális feldolgozása terén* 518-541. o. in Keszérű Barna Arnold-Kőhidi Ákos (szerk.) *Tanulmányok a 65 éves Lenkovic Barnabás tiszteletére*

váljon a valóságban. A jogbitorlásnak közvetlen és közvetett káros következményei vannak. Rövidtávon, a sikereket elérő alkotók helyzetét lehetetleníti el az illegális hasznosítás. Hosszabb távon számottevően csökkenti a fejlesztési kedvet és visszatart attól, hogy nagy költségigényű kutatásokba fogjanak, ha a gyakorlatban nem működik a jogi garancia, a befektetések megtérülésére. A technológiai fejlődés ezen a téren az illegális másolatok készítésének újabb és újabb lehetőségeit teremti meg. Ahogy a szöveges ismeretek illegális felhasználására széles körű lehetőséget biztosított a fénymásolás és az új nyomdatechnika, a zeneművek rögzítésének és tárolásának pedig egyre korszerűbb, jobb minőségű és olcsóbb lehetőségei váltak tömegek számára elérhetővé, úgy a háromdimenziós tárgyak (szobrok, alkatrészek, ipari mintaoltalom alatt álló dizájnok, stb.) másolásának útjában álló technikai akadályokat a közeljövőben félre söpri a 3D nyomtatás. Ezen a téren a tiltás önmagában nem jelent elegendő védelmet. A 3D nyomtatás eszközeire telepített díjfizetésből származó bevételek – a zeneművekhez hasonló módon – megoldhatják a szobrászok csökkenő jövedelmeinek részbeni pótlását. A 3D nyomtatás azonban várhatóan nem egy jól körülhatárolható jogosulti kör érdekeit sérti csak, így a 3D nyomtatók tevékenysége nyomán befolyó jövedelmek felosztása sokkal nehezebb lesz. Az illegális 3D nyomtatás az alkatrészek tömeggyártását veszélyezteti. Ha a jogalkotás nem tud hatékony jogi eszközöket csatornába állítani az illegális 3D nyomtatás megakadályozására, akkor félő, hogy a 3D nyomtatás mint iparág ki sem fejlődik. A problémakör részletes bemutatását lásd a 3. pontban.

1.3. Fejlesztések összehangolása – „koordinatív szerep”

A technológiai fejlődés számos szálon, különböző kutatók, egymástól eltérő elképzelései alapján végzett kutatómunkája nyomán alakul. Vannak olyan területek, ahol ennek a sokféle tevékenységnek a sokféle eredménye megfér egymással, legfeljebb ugyanazt a célt többféle termékkel lehet majd elérni. Vannak azonban olyan területek is, ahol a különböző eredményeknek képeseknek kell lenni arra, hogy fennakadás nélkül együttműködjenek. Ilyen terület pl. a közlekedés. A különböző autógyárak önvezető járművek előállítására irányuló tevékenysége nyomán a sokféle szoftverrel vezérelt járműveknek ugyanabban a forgalomban kell biztonságosan közlekedni, felismerve azt is, hogy éppen melyik ország közlekedési szabályait kell betartaniuk. Félő, hogy bizonyos veszélyes közlekedési szituációkra a fejlesztők más és más megoldásokat találnak célszerűnek, így a különböző gyártók gyártmányai nem tudhatják azt, hogyan fog viselkedni a másik, nem kalkulálhatnak előre azzal, hogy a másik jármű szoftvere milyen lépés tart indokoltnak az adott helyzetben.

1.3.1. Szabványok

A jogalkotásnak – véleményem szerint – szorgalmaznia kellene bizonyos szabványok megalkotását és elterjesztését. Célszerűnek látszik, ha az a fejlesztő, aki felismer egy veszélyforrást és elsőként megoldást fejleszt ki a veszély kiküszöbölésére, szabványosítja az eljárást, amelyhez – reményeink szerint – mások is csatlakoznak. Nem kizárt, hogy többféle szabvány is kialakul. A jogalkotásnak – álláspontom szerint – köteleznie lehetne és kellene a gyártókat arra, hogy csatlakozzanak valamelyik szabványhoz, vagy dolgozzanak ki egy újat. Nehezebben megoldható állami feladatként az is szükségesé válhat, hogy az arra illetékes hatóság kezdeményezze egy olyan szabvány megsemmisítését, amely nem tölti be célját, vagy nem megfelelő szintű biztonságot garantál vagy a szabványnak megfelelő termékek nem képesek megfelelően együttműködni a másfajta szabványt követő termékekkel.⁴

1.3.2. Típusengedélyezés

Felértékelődik a típusengedélyezés jelentősége. Egy-egy új önvezető jármű-típus forgalomba helyezésének engedélyezését megelőző vizsgálatoknak nem pusztán a jármű hagyományos műszaki paramétereit kell ellenőrizni, hanem azt is, hogyan képes a forgalomban más hagyományos és önvezérelt járművekkel, kerékpárosokkal, gyalogosokkal közösen közlekedni.

1.3.3. Folyamatos ellenőrzés

Fontossá válik a naprakészség folyamatos biztosítása. A közlekedési szabályok rendszeresen változnak. A jogalkotó azzal a hipotézissel él, hogy mindenki ismeri a jogot és a gépjárművezetők – saját jól felfogott érdekükben – követik a változásokat, megtanulják az új szabályokat. Ennek a túlzóan optimista hozzáállásnak az indokoltságán is talán el lehetne gondolkodni, az azonban bizonyos, hogy az önvezérlő autók szoftverei maguktól nem frissülnek majd. Elő kell tehát írni azt, hogy a szoftvergyártók álljanak készen a változások átvezetésére és alakítsanak ki olyan rendszert, amelyben az új közlekedési szabályok hatályba lépésének időpontjában a jármű vezetése automatikusan az új normákat veszi figyelembe.

4 Somkutas Péter – Kőhidi Ákos: Az önvezető autó szoftvere magas szintű szellemi alkotás vagy kifinomult károkozó In *Medias Res* 2017/2. 232-269., Udvary Sándor: Az önvezető gépjárművek egyes technikafüggő szabályozási kérdései 75-88. in Gellén Klára (szerk.) *Jog, innováció, versenyképesség* Wolters Kluwer Budapest 2017.

1.3.4. Európai szinten egységes követelmények?

Vannak olyan termékek, amelyek a rájuk vonatkozó nemzeti szabályok eltérései miatt különbözőképpen kell, hogy működjenek egyes országokban. Egy baloldali közlekedésre kialakított, Írországban gyártott önzvezető autó komoly veszélyforrást jelentene az európai kontinens országában. Legalább kétféle megoldás képzelhető el, a veszély kiküszöbölésére.

- Az Európai Uniónak kell olyan jogi követelményeket támasztani rendeleti úton, amelyek betartásával valamennyi tagállam országútján egyformán biztonságosan közlekedő önzvezető járműveket gyártanak és hoznak forgalomba. Ez kellő biztonságot nyújt, de megdrágítja a járművek előállítását. Ráadásul folyamatosan frissíteni kell a jármű szoftverét, valahányszor egy tagállam módosítja a közlekedési szabályait.
- A másik megoldást az jelentené, ha az Európai Unió bizonyos területeken feladná a *cassis d'ion* elvet. A technológiai fejlődés hatására kialakulhatnak olyan területek, ahol a legfejlettebb tagállam belső szabályainak való megfelelés sem elegendő ahhoz, hogy egy másik tagállamban is értékesíteni lehessen a terméket. A példánkban szereplő, baloldali közlekedésre kifejlesztett önzvezető járművet nem kell feltétlenül úgy előállítani, hogy azt – minden további nélkül – a kontinensen is működőképesé, így ott is forgalmazhatóvá tegyék. Lehetséges, hogy a jármű ír vásárlója sohasem utazik majd a kontinensre, vagy utazását nem saját autójával, hanem a helyszínen bérelt gépkocsival tervezi. Az ilyen vásárló számára fölösleges árnövelő tényező lenne a kizárólag baloldali közlekedésben használni kívánt autó felkészítése a kontinentális forgalomra és a szoftverek folyamatos frissítése. Komoly nehézséget okoz azonban, ha mégis külföldön kívánná használni az autót. Kötelezővé kell tenni és ténylegesen garantálni kell, hogy a más országokban irányadó közlekedési szabályokat tartalmazó extra szoftvereket telepítsék a kocsira, ha arra ténylegesen szükség van. Ez egy költségtakarékosabb megoldás lenne, amely akkor működhet megfelelően, ha garantálható a szükséges szoftverek telepítése közvetlenül azt megelőzően, hogy azokra ténylegesen szükség van.

1.4. *A jogalkotás fogyasztóvédelmi szerepe*

1.4.1. Termékhibák elleni küzdelem

A technológiai fejlődés jellemzően azzal jár, hogy a forgalomba kerülő eszközök, eljárások egyre bonyolultabbakká válnak, és előállításukban egyre több vállalkozás vesz részt. Az összetett szerkezet növeli annak a lehetőségét, hogy valamelyik alkatrész hibásnak bizonyuljon, vagy azok összeillesztése hagyjon maga után kívánalmakat. A fogyasztó helyzetét nehezíti, hogy növekszik annak az esélye, hogy hibás terméket vásárol. A jelenség mellett nem lehet egyszerűen elmenni arra hivatkozva,

hogy majd a verseny megoldja ezt a problémát, hosszú távon a jó termékek gyártói maradnak csak a piacon. A termékellenőrzés – jelenleg sokszor kampányszerűen a Húsvét és Karácsony előtti időszakban intenzívvé váló – rendszerét folyamatossá és hatékonyabbá kellene tenni. Jogalkotásunk a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság megszűntetésével, mintha éppen ellenkező irányt vett volna.

1.4.2. A kötelezett személye

A technológiai fejlődés hatása többek között az, hogy egy cél eléréséhez többek összefogása, közös munkája szükséges, amelynek következtében nem mindig egyszerű annak megállapítása, hogy a fogyasztó a vele jogi kapcsolatba kerülő személyek közül kivel szemben lépjen fel. Kár esetén a fogyasztó sokszor nem tudja megállapítani azt, hogy kinek a magatartása (mulasztása) okozta a hibát, ki felel a kárért. A technológiai fejlődés hatására bizonyos helyzetekben mind a hibás teljesítés szabályrendszerének, mind a felelősségi normarendszernek az alkalmazása kérdéseket vet föl, amelyek nyomán a normák felülvizsgálata és módosítása is indokoltta válhat. Lásd mindezt a 3D nyomtatásról szóló 3. pontban.

1.4.3. A terméket használó, de annak előállításában is részt vevő személy fogyasztói minősége

Új jelenség, hogy a bizonyos helyzetekben nem alkalmazható változatlanul a gyártó-fogyasztó felosztás, mert elmosódik a két kategória határvonala. A fogyasztók részt vesznek az előállítási folyamatban. Ennek kettős eredménye is van, amely a fogyasztóvédelem újra gondolását indokolja bizonyos területeken.

- Az előállítási folyamatba bekapcsolódó fogyasztó olyan ismereteket szerez a termékről, a gyártástechnológiáról, amellyel az átlagos fogyasztó nem rendelkezik. Ez alapjaiban kérdőjelezi meg a fogyasztóvédelem kiinduló tételét, mely szerint a fogyasztó alapvetően a kellő ismeretek hiánya miatt szorul támogatásra, védelemre.
- Az előállítási folyamatba bekapcsolódó fogyasztó céljai már nem teljes mértékben függetleníthetők gazdaságának is minősíthető új tevékenységétől. A saját napelemével áramot előállító személy akkor sem csupán végfelhasználó, ha saját háztartásában használja fel az áramot főzésre, világításra. Az ilyen „házilag” előállított villamos energiának a hálózatba való betáplálása esetén pedig egyáltalán nem tekinthető végfelhasználónak. E körülmények alapján újra kell értékelni azt, hogy vajon mennyiben tekinthető fogyasztónak, így milyen szintű védelem biztosítására van szükség azokban az esetekben, ahol a fogyasztói minőség említett kritériumai részben vagy egészben hiányoznak.

Ezeket a kérdéseket a 3D nyomtatás kapcsán is feltesszük és igyekszünk ezekre választ keresni a 3. pontban.

1.5. *Jogalkotási feladatok a felelősség rendszerének újra gondolásában*

1.5.1. A felelősségi lánc kezdő láncszeme

A gyártásban, szolgáltatásban együttműködők számának növekedésével és a felhasznált alkatrészek, anyagok körének bővülésével, egyre nehezebb megállapítani azt, hogy kinek a magatartása vezetett a nem kívánt eredmény bekövetkezésére. Egyre kevésbé várható el a károsulttól (nem csupán a laikus fogyasztótól) az, hogy átlássa az okozati összefüggések sűrű hálóját és a megfelelő személlyel szemben lépjen fel kárának megtérítése iránt. Ebben a helyzetben a jogalkotónak alighanem erőteljesebben kell ahhoz a megoldáshoz nyúlnia, hogy a károsult irányába egy olyan személyt tesz felelőssé, akit a károsult könnyen elérhet. Ez a személyt azt követően, hogy megtérítette a károsult kárát, felléphet a tényleges károkozóval szemben, akinek a személyét ő könnyebben megállapíthatja, mint a károsult. Egy jól működő felelősségbiztosítással kiegészítve ez a – károsultra kedvező – megoldás a kártérítésre kötelezett személyt nem terheli túlzottan a tényleges felelős marasztalhatóságának vagy fizetőképességének hiányában sem. A drónok által okozott károkért való felelősség kapcsán járhatónak láttuk egy hasonló elveken nyugvó rendszer működését.⁵ Alapesetben a károsult számára való könnyű elérhetőség olyan személyek közötti választás döntő szempontja, akik részesei az oksági láncnak, akiket felelősség terhel. Ennél erőteljesebb beavatkozást jelent a felelősség hagyományos struktúrájába az a megoldás, hogy a jog olyan személyt kötelez a kár megtérítésére, aki – klasszikus értelemben – nem is felelős a kár bekövetkeztéért (lásd 1.5.2. pont).

1.5.2. Felróhatóság nélküli „felelősség”

A jog egyre többször találkozik olyan esettel, ahol a kár valójában nem felróható magatartás következménye. Ilyenkor elválik egymástól a felelősség reparatív és preventív funkciója. A prevenció elhalványul minden olyan esetben, amikor a jogszabály szerint olyan személyt kell elmarasztalni, akit nem tanúsított felróható magatartást. Ilyen esetekben a prevenció csak annak a reményét jelenti, hogy a felelőssé tett személy a jövőben a rendelkezésére álló jogszerű magatartások közül olyat választ, amely a károk bekövetkezésének kisebb valószínűségét hordozza. A technológiai fejlődés egyre több olyan helyzetet eredményez, amelyben a felróhatóság csak nyomokban

5 Miskolczi Bodnár Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért 197-213. in Tóth András (szerk.) *Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai* Károli Gáspár Református Egyetem Budapest 2016.

fedezhető fel. Úgy vélem, hogy a joggyakorlatnak nem kell feltétlenül csak azért megemelni az elvárhatósági mércét, hogy megnyugtathassa magát azzal, hogy olyan személyt kötelez kártérítésre, akit felróhatóság terhel. Tudatosan el kell szakadni bizonyos esetekben a felelősség klasszikus előfeltételeitől. Különböző személyek tevékenységének lehet olyan együtt-hatása, amelyről nem nyilvánvaló az, hogy ezek együttesen egy kárfolyamat kiváltói. Ilyen esetekben elegendő lehet a reparációs célkitűzés a kártérítésre kötelezéshez. A prevenció teljesen háttérbe is szorulhat, de ekkor már nem felelősségről, hanem kártelepítésről, kárelosztásról beszélhetünk.

1.6. *A kártelepítés – kárelosztás – biztosítás szerepének a növekedése*

Azzal párhuzamosan, ahogy szaporodnak az olyan helyzetek, amelyekben több személy magatartása vezetett a kárhoz, növekszik a biztosítás szerepe. Egyrészt a felelősségbiztosítások terjedésére lehet számítani, mivel a bizonytalan számú és nagyságú káresemény kockázatának viselése helyett a potenciális károkozók önként is keresik majd a kockázat biztosításba vonásának lehetőségét. Másrészt a vagyon és személybiztosítások alapján kifizetett összegek kapcsán a biztosító inkább lép fel megtérítési keresettel a tényleges károkozóval szemben, mint a károsult. A biztosító aktivitása arra ösztönzi a – követelmények mesterséges felfokozása által – felelőssé tett személyt, hogy hamarabb tegyen lépéseket a kárveszély kiküszöbölése érdekében. A jogalkotásnak célszerű támogatni a biztosítási konstrukciók bővülését, pl. azáltal, hogy a biztosítók számára – bizonyos területeken – egyszerűsített termékengedélyezési eljárásokat tesz lehetővé. Szorgalmazni célszerű a biztosítási kötelezettség⁶ jogszabályi előírását mindazon személyekre, akiket a jog az 1.5. pontban kifejtettek alapján azért tesz felelőssé, hogy a károsult kárát gyorsan megtérítse, majd ezt követően fellépjen a tényleges károkozóval szemben.

2. Az új technológiák kihívásai a kereskedelmi jog egyes területein

Tanulmányunkban feltárjuk a technológiai fejlődésnek azokat a területeit, amelyek a nem túl távoli jövőben jogszabályváltozást igényelnek, vagy teljesen új jogi normák megalkotását teszik szükségessé a kereskedelmi jog egyes részterületein, nevezetesen a társasági jogban, a csődjogban, az üzleti élet szerződéseinek szabályait illetően, és a fogyasztóvédelem területén.⁷ A technológiai fejlődés a közeljövőben – a kereskedelmi jog területei közül – legkevésbé az értékpapírt jogot érinti, ezért erre nem is térünk ki. Viszonylag részletesebben foglalkozunk a társasági jogban és a fogyasztóvédelmi jogban esedékessé váló jogalkotási feladatokkal.

6 Lásd Miskolczi Bodnár Péter: A drónokkal kapcsolatos felelősség biztosíthatósága Kockázat és biztosítás V. évfolyam 1. szám, 22-29. o.

7 Kötetünkben külön tanulmány foglalkozik a versenyjog és a technológiai fejlődés kapcsolatával.

2.1. *A technológiai fejlődés keltette kihívások a társasági jogban*

A társasági jogban a technológiai fejlődés részben az új ötletek megvalósítására létrejövő társaságokhoz, részben a jelentősebb tőkét igénylő kutatások közös megvalósítása érdekében kezdeményezett egyesületekhez, vállalatfelvásárlásokhoz, és ezek eredményeként létrejövő vállalatcsoportokhoz kapcsolódik. Ezen a jogterületen jól megfigyelhető a technológiai fejlődés és a jogalkotás kölcsönhatása. Az új technológiák használatának elterjedése egyfelől jogalkotási lépéseket igényel a társasági jogi területén. Másfelől viszont a társasági jog sajátos eszközök révén gyorsítani, könnyíteni tudja a technológiai fejlődést. Az ún. start up cégek tevékenységének optimalizálását biztosító jogi környezet kialakítását és a vállalatfelvásárlások új technológiák elterjesztésében betöltött hatását elemezzük.

2.1.1. Start up cégek

Az ún. start up cégek az innováció jelentős mozgatóerői, ezért célszerű ezeket a jogalkotás révén is támogatni.

Indokoltnak látszik jogalkotási úton könnyíteni az egy-egy ötletre épülő start up cégek megalakulását, annak érdekében, hogy a még fennálló jogi akadályok lebontásával a jogalkotás eszközeivel is ösztönzést adjunk innovatív cégek létrehozatalához.

A start up cégek működésének egy későbbi fázisában kettős feladatot kell megvalósítani a jogalkotásnak. Egyrészt könnyíteni kell azt, hogy a start up cégek hozzájussanak az ötlet megvalósítását lehetővé tevő pénzügyi forrásokhoz, pl a kockázati tőkebefektetések ösztönzése révén. Másrészt biztosítani kell azt is, hogy a start up vállalkozásokban tulajdont szerző befektetők ne tudják teljesen kiszorítani az alapító eredeti tulajdonosokat, mert ezzel hosszú távon visszafognák az innovációt. Ez utóbbi célkitűzést könnyű lenne megvalósítani akként, hogy költségvetésből létrehozott állami alapok vagy vállalatok tevékenykednének kockázati tőkebefektetőként. Az ilyen non-profit szervezetek által befektetésként nyújtott támogatás sokszor életmentő a start up cég működésének kezdetén. A kezdetben támogatásként megvalósított befektetés a start up cég egy későbbi életszakaszában már nyereséget biztosít, amelyből kapott osztalék teszi lehetővé azt, hogy a kockázati tőkebefektető újabb start up cégekben is tagsági jogokat szerezzen. Amikor a start up cég már megerősödött, eredeti tulajdonosai képesek visszavásárolni a kockázati tőkebefektető tulajdonába került üzletrészeket, így biztosítható, hogy az innovációs ötletük hozadékát jórészt ők maguk használhassák fel.

2.1.2. Egyesülés

Elemzést igényel a társaságok egyesülésének folyamata és a hatályos vállalatfelvásárlási szabályok áttekintése. Két szempontból is célszerű a vizsgálatot elvégezni. Egyrészt

szükséges annak tanulmányozása, hogy a jogi normák kellően rugalmas keretet biztosítsanak-e az innováció zökkenőmentes megvalósításához. A befektetők és a hitelezők védelmével nem indokolható hátráltató tényezőket ki kell küszöbölni. A jogalkotásnak egyszerűsíteni kellene a vállalkozások egyesülésére vezető eljárásokat. Anélkül, hogy lemondanánk a kisebbséget és az újonnan létesülő társaságban részt venni nem kívánók érdekeit védő garanciális szabályokról a folyamatokat gyorsítani lenne célszerű. Ezzel a jogalkotás megkönnyítené azt, hogy jelentősebb tőkét igénylő kutatások közös megvalósítására nagyobb tőkeerejű vállalkozások jöjjenek létre. Másfelől viszont az is elkerülendő, hogy az anyagi és szellemi kapacitások összegyűjtésének „örve” alatt versenytársak „álljanak össze” olyan közös kutatási, fejlesztési feladatok megvalósítására, amely területeken önállóan is képesek lennének eredményeket elérni.

2.2. A technológiai fejlődés keltette kihívások a csődjogban

A csődjogi szabályozásban fokozott figyelmet kellene fordítani a fizetési nehézségekkel küzdő cégekben meglévő szellemi tulajdon megóvására. A csődegyezségeket megkötésére irányuló tárgyalások során lehetőséget kellene biztosítani arra, hogy az adós vagyontát képező szellemi alkotások továbbfejlesztésére és hasznosítására új társaságok jöjjenek létre. Ezt a folyamatot a társaság tulajdonosainak, hitelezőinek, és külső kockázati tőkebefektetők érdekeinek megfelelő biztosításával, továbbá speciális állami alapok részéről történő intervencióval kellene elősegíteni.

2.3. A technológiai fejlődés keltette kihívások az üzleti szerződések jogában

Az üzleti élet szerződéseinek szabályait illetően elsősorban a hitelezési gyakorlat szorul fejlesztésre.

2.3.1. Kamattámogatású konzorciális hitelek

- Állami tulajdonú és kereskedelmi bankok közös hitelnyújtása csökkenthetné a hitelezők kockázatát. Ez azért lenne fontos, mert a kereskedelmi bankok – korántsem alaptalanul – óvatosak, amikor kezdő, tapasztalatlan, nem régen működő vállalkozásoknak kellene kölcsönt nyújtani.
- Állami alapokból célszerű lenne az innovációt ösztönző hitelek kamatterheinek a csökkentése. Ez az innovatív vállalkozások oldaláról segítené a kutatások és a kutatási eredmények gyakorlati megvalósítását célzó tevékenységek finanszírozását. A kamattámogatású kölcsönök kapcsán biztosítani kell azt, hogy az innovatív vállalkozások valóban alacsonyabb kamattal és egyéb terhekkel jussanak hozzá a forráshoz (azaz az állami támogatás ne a kereskedelmi bankok hasznát növelje).

2.3.2. Biztosítási szerzõdések

A megnõvekedõ kockázatok miatt várható a biztosítási szerzõdések gyakoribb alkalmazása, új biztosítási konstrukciók kidolgozása. A jogalkotásnak a kötelezõ biztosítások körének szélesítésével kellene arra a helyzetre reagálni, hogy a bekövetkezõ károk viselését illetõen a felelõsség funkcióit sok esetben a kártelepítés veszi át.

2.4. *A technológiai fejlõdés keltette kihívások a fogyasztóvédelmi jogban*

A technológiai fejlõdés sokrétû hatást gyakorol a fogyasztóvédelemre, pozitív és negatív változásokat egyidejûleg létrehozva. A fogyasztóvédelem területén a technológiai fejlõdés pozitív hatása mutatkozik meg abban, hogy a termékek és szolgáltatások biztonságosabbá válnak. A termékek és szolgáltatások kínálatának bõvülése is elõnyös a fogyasztók számára. A technológiai fejlõdés másfelõl növeli a fogyasztók információhiányát. Míg a választék bõvülése, új szükségletek kielégítése elõnyt jelent a fogyasztók számára, addig a választáshoz szükséges ismeretek hiánya nehezíti a döntéshozatali folyamatot és ezáltal fokozottan kiszolgáltatottá teszi õket.

2.4.1. Tájékoztatás

A jogalkotás eddig is sokat tett a fogyasztók informálása érdekében. Jogszabály írja elõ az élelmiszerek összetevõinek a feltüntetését, az elektromos háztartási berendezések zajszintjének és energia hatékonyságának a közlését, hogy csak két közismert területet említsünk. Ezen a megkezdett úton kellene – álláspontom szerint – tovább lépni, annál is inkább, mert a tájékoztatás relatíve kis költséggel (és így az árakat jelentõsen nem emelve) érdemben javít az ismerethiányban szenvedõ fogyasztó helyzetén.

- Újabb területekre kellene kiterjeszteni a kötelezõ tájékoztatást.
- Bõvíteni kellene a vállalkozás által kötelezõen szolgáltatandó információk körét.
- Pontosítani és részletezni kell a vállalkozásokat a fogyasztók irányában a szerzõdés kötést megelőzően teljesítendõ tájékoztatás szabályait.
- Közérthetõbbé kellene tenni a tájékoztatásokat. A háztartási berendezések által fogyasztott villamos energia mennyiségét az abc betûivel jelzõ skála jó példája annak, hogyan lehet fontos dolgokról közérthetõ tájékoztatást adni. Más kérdés, hogy miközben a korábbi legjobb („A”) hatékonyságnál már kedvezõbb energiafelhasználású termékek („A+”, „A++”, „A+++”) is léteznek, a fogyasztók jelentõs része már nem érzékeli azt, hogy az „A+++” jelölésû termék az „A” kategóriánál három szinttel kedvezõbb, akkora különbség van köztük, mint korábban a „D” és az „A” kategória között. A jelenlegi rendszer tehát éppen a közérthetõség elõnyét veszítette el, ideje lenne megreformálni. A hosszú leírásokat a fogyasztók nem olvassák el, mert a tájékoztatás nagy terjedelme elriasztja õket. Kötelezni kellene

a használati utasítások, általános szerződési feltételek készítőit, hogy a gyakorlatban legtöbb problémát okozó részeket a tájékoztatás elején és/vagy a szövegben nyomdatechnikailag kiemelve (vastagítva, nagyobb betűmérettel) közölgék.

2.4.2. Reklámok

Erősítendőnek látszik a reklámokkal és a tisztességtelen összehasonlító reklámokkal szembeni védelem.

2.4.3. Új, szabályozandó területek

Új területekre szükséges kiterjeszteni a fogyasztóvédelmet. Ilyen új terület például a 3. pontban bemutatásra kerülő 3D nyomtatás, amely több síkon is új veszélyeket generál. Problémák merülhetnek fel a 3D nyomtatás során, vagy az így előállított termék használata során, ide értve azt az esetet is, amikor a 3D nyomtatás útján előállított alkatrészt beépítik egy termékbe és az alkatrész miatt ez a termék válik hibássá, vagy okoz kárt.

2.4.5. A fogyasztó fogalma

A technológiai fejlődés hatására szaporodnak azok az esetek, amikor egy végfelhasználó maga is bekapcsolódik a termék előállításának a folyamatába. A jogalkotásnak előbb vagy utóbb speciális normákkal kell rendezni ezt a helyzetet, mert a jelenlegi szűk fogyasztó-fogalom alkalmazása esetén a gyártásban is szerepet vállaló személy semmilyen speciális védelemben nem részesül. Ezt a magunk részéről indokolatlannak tartanánk, mivel a fogyasztó jelenlegi definíciója olyan időszakban alakult ki, amikor még nem merült fel az a lehetőség, hogy az áramszolgáltatást igénybe vevő személy maga is napelemtet működtessen, vagy egy termék megvásárlása helyett azt a saját tulajdonában, vagy használatában álló 3D nyomtatóval állítsa elő.

2.5. *A technológiai fejlődés keltette kihívások az értékpapírjogban*

Az értékpapírjogban és a tőzsde területén már lezajlott egy jelentős átalakulás a technológiai fejlődés hatására. A nyomdai úton előállított értékpapírok mellett megjelentek a dematerializált értékpapírok, a tőzsdén a korábbi kikiáltásos kereskedést felváltotta az elektronikus ügyletkötési rendszer, az ügyletek elszámolása is elektronikus alapon történik és a befektetési szolgáltatók tevékenységében is egyre inkább az elektronikus ügyletkötés dominál. A közeljövőben ezeknek a – már működő – rendszereknek a gyorsabbá és biztonságosabbá tétele jelent feladatot. A biztonság megteremtése elsősorban műszaki lépéseket igényel. A jogalkotást elsősorban az adatvédelemnek a dematerializált értékpapírok és a tőzsde világához való igazítása látja el aktuális feladatokkal.

3. A 3D nyomtatás

3.1. Általános áttekintés

A 3D nyomtatást számos tanulmány⁸ mutatja be, ezért a terjedelmi korlátok miatt csak címszavakban rögzítjük a 3D nyomtatás fő előnyeit:

- nagyfokú reprodukálhatóság,
- hatékonyság (pl. fuvarozási, raktározási költségek csökkentése),
- környezetvédelem (pl. fuvarozási káros anyag kibocsátás csökkenése),
- anyagtakarékosság,
- helyszíni előállítás,
- pótalkatrész felhasználási hely közelében történő előállítása,
- pótalkatrész hiánya miatti leselejtezés elkerülése.

-
- 8 Amon, C. H., J. L. Beuth, L. E. Weiss, R. Merz and F. B. Prinz (1998). Shape Deposition Manufacturing with Microcasting: Processing, Thermal and Mechanical Issues. *Journal of Manufacturing Science and Engineering* 120: 656-665.
- Bechthold, L., V. Fischer, A. Hainzmaier, D. Hugenroth, L. Ivanova, K. Kroth, B. Römer, E. Sidorska and V. Sitzmann (2015). 3D Printing: A Qualitative Assessment of Applications, Recent Trends and the Technology's Future Potential. Available at http://www.efi.de/fileadmin/Innovationsstudien_2015/StuDIS_17_2015.pdf.
- Campbell, I., D. Bourell and I. Gibson (2012). Additive Manufacturing: Rapid Prototyping Comes of Age. *Rapid Prototyping Journal* 18: 255-258.
- Desai, D. R. (2014). The New Steam: On Digitization, Decentralization, and Disruption. *Hastings Law Journal* 65: 1469-1482.
- Gridlogics Technologies PVT Ltd. (2014). 3D Printing: Technology Insight Report. Available at <http://www.patentinsightpro.com/techreports/0214/Tech%20Insight%20Report%20-%203D%20Printing.pdf>.
- Hornick, J., D. Roland (2013). Many 3D Printing Patents Are Expiring Soon: Here's a Round Up & Overview of Them. Available at <http://3dprintingindustry.com/2013/12/29/many-3d-printing-patents-expiring-soon-heres-round-overview>.
- Kreiger, M. and J. M. Pearce (2013). Environmental Life Cycle Analysis of Distributed Three-Dimensional Printing and Conventional Manufacturing of Polymer Products. *ACS Sustainable Chemistry & Engineering* 1: 1511-1519.
- McKinsey Global Institute (2013). Disruptive Technologies: Advances that will Transform Life, Business, and the Global Economy. Available at http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/disruptive_technologies.
- Wittbrodt, B. T., A. G. Glover, J. Laureto, G. C. Anzalone, D. Oppliger, J. L. Irwin and J. M. Pearce (2013). Life-cycle Economic Analysis of Distributed Manufacturing with Open-source 3-D Printers. *Mechatronics* 23: 713-726.
- Wohlers Associates (2014). Wohlers Report 2014: 3D Printing and Additive Manufacturing State of the Industry. Fort Collins, CO. Available at <http://www.wohlersassociates.com/2014report.htm>.

A jogalkotásnak főként a 3D nyomtatás veszélyei adnak „munkát”, mivel jogi úton is célszerű közreműködni a kockázatok csökkentésében, és a mégis bekövetkező hátrányok orvoslása érdekében is jogi lépéseket kell tenni.

A 3D nyomtatás fő veszélyei:

- károkozás, baleset (egyrészt a nyomtatási folyamat során, másrészt az előállított termék hibája folytán),
- fegyverek illegális előállítása és
- a szellemi tulajdon megsértése⁹.

Megítélésem szerint, a jogalkotásnak a 3D nyomtatással kapcsolatban az alábbi célokat kell maga elé tűzni:

- a károkozás, baleset esetén felmerülő felelősség megfelelő szabályozása,
- a szellemi tulajdon megsértésével kapcsolatos problémák eredményes kezelése és
- a terrorizmus, a fegyverek illegális terjedésének akadályozása.

A jognak lépést kell tartania az innovációval, de oly módon, hogy ne fékezze, ne akadályozza azt.

9 Ballardini, R., M. Norrgård and T. Minssen (2015). Enforcing Patents in the Era of 3D Printing. *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 10: 850-866.
Bechtold, S. (2004). Digital Rights Management in the United States and Europe. *American Journal of Comparative Law* 52: 323-382.
Brean, D. H. (2013). Asserting Patents to Combat Infringement via 3D Printing: It's No "Use." *Fordham Intellectual Property Media & Entertainment Law Journal* 23:771-814.
Dasari, H. (2013). Assessing Copyright Protection and Infringement Issues Involved with 3D Printing and Scanning. *AIPLA Quarterly Journal* 41: 279-318.
Depoorter, B. (2014). Intellectual Property Infringements & 3D Printing: Decentralized Piracy. *Hastings Law Journal* 65: 1483-1503.
Desai, D. R. and G. N. Magliocca (2014). Patents, Meet Napster: 3D Printing and the Digitization of Things. *Georgetown Law Journal* 102: 1691-1720.
Doherty, D. (2012). Downloading Infringement: Patent Law as a Roadblock to the 3D Printing Regulation. *Harvard Journal of Law & Technology* 26: 353-373.
Li, P., S. Mellor, J. Griffin, C. Waelde, L. Hao and R. Everson (2014). Intellectual Property and 3D Printing: A Case Study on 3D Chocolate Printing. *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 9: 322-332.
U.K. Intellectual Property Office (2013). 3D Printing: A Patent Overview. Available at <https://www.gov.uk/government/publications/3d-printing-a-patent-overview>.
Wilbanks, K. B. (2013). The Challenges of 3D Printing to the Repair-Reconstruction Doctrine in Patent Law. *George Mason Law Review* 20: 1147-1181.
WIPO Standing Committee on the Law of Patents (2013). Exceptions and Limitations to Patent Rights: Private and/or Non-commercial Use. Document SCP/20/3, available at http://www.wipo.int/edocs/mdocs/patent_policy/en/scp_20/scp_20_3.pdf.

A jogalkotás fő eszközei a célok elérésére:

- szükség esetén új jogi normák alkotása és
- a meglévő normák hozzáigazítása a 3D nyomtatás sajátosságaihoz.

Ahol lehetséges, el kell kerülni a szabályok megkettőződését a helyes jogi szabályozás kialakítása során.

3.2. *Jogkövetkezmények a 3D nyomtatás szándékától eltérő megvalósulásához kapcsolódóan*

3.2.1. Sokféle probléma – differenciált jogi megoldások igénye

A 3D nyomtatás eredménye nem feltétlenül azonos az eredeti elképzeléssel. A 3D nyomtatás során többféle probléma merülhet fel, melyekre a jogalkotásnak differenciált eszközök bevetésével célszerű reagálni.

A 3D nyomtatást végző személy szándéka arra irányul, hogy a 3D nyomtatás sikeres legyen. Sikerről akkor beszélhetünk, ha

- a nyomtatás során minden rendben zajlik,
- az előállított termék rendeltetésszerű használatra alkalmas és minden szempontból megfelel a terveknek, ami egyben azt is jelenti, hogy
- a termék a használata során nem okoz kárt, ez alatt értve azt is, hogy az a termék sem okoz kárt, amelybe beépítik alkatrészként, olyan okból, ami az alkatrésszel összefüggésbe hozható.

Ennek megfelelően a 3D nyomtatás során felmerülő problémák fő csoportjai az alábbiak:

- a 3D nyomtatás során kár keletkezik,
- a 3D nyomtatással előállított termék hibás (értécsökkent, a tervezett funkció megvalósítására alkalmatlan, stb.),
- a 3D nyomtatással előállított termék kárt okoz (a termék használója és más személy is károsodhat, a kár lehet vagyoni és személyi).

A lehetséges jogi megoldásokat az egyes problémákhoz kapcsolódóan vesszük számba. Mindhárom esetben közös az, hogy a 3D nyomtatás megvalósításához sokak közreműködése szükséges, akik sokféle tevékenységet végeznek. A résztvevők sokfélesége és a termék elkészítéséhez szükséges folyamat összetettsége gyakran megnehezíti az oksági folyamat feltárását. Emiatt még a szakértőket igénybe vevő bíróság számára is nehézséget jelent megállapítani azt, hogy kinek a magatartása, mulasztása eredményezte a kárt, vagy a termék hibássá válását. A károsult, vagy a hibás termék birtokosa különösen nehéz helyzetben van.

3.2.2. A 3D nyomtatás során keletkező kár

A 3D nyomtatás során keletkező kár többnyire a nyomtatást végző személyét és/vagy vagyonát éri, kivételesen a más személy tulajdonát képező vagyontárgyak is sérülhetnek. (A gyártási folyamat során keletkező termék hibája, értékcsökkenése folytán jelentkező veszteség kompenzálásával, a 3.2.3. pontban foglalkozunk majd. A hibás termék által okozott kár megtérítéséről a 3.2.4. pontban szólunk.)

a) A kár potenciális okozói

Első lépésként meg kell határozni azokat a személyeket, akik a 3D tárgy elkészítésében részt vesznek.

- Alapesetben ebbe a körbe tartozik a 3D nyomtató gyártója és a 3D nyomtatót működtető szoftver elkészítője (aki jellemzően a nyomtató gyártójának a közreműködője), az alapanyaggyártó, és az a szoftverszolgáltató, aki elkészíti a 3D nyomtatással előállítani tervezett tárgy digitális mintáját.
- Abban az esetben, ha a kár nem a nyomtatást végző személy vagyonában keletkezik, akkor a tárgy kinyomtatóját is a 3D tárgy elkészítésében részt vevő személynek, így potenciális károkozónak kell tekinteni.

A teljesség kedvéért meg kell említeni azt, hogy a 3D nyomtatással előállítandó tárgy megvalósításában olyan további személyek is részt vesznek, akik adattovábbítási gyorsítótár- vagy tárhelyszolgáltatást nyújtanak. E tevékenységek ellátóit azonban – közreműködésük ellenére – csak igen kivételesen lehet károkozónak, így potenciális felelős személynek tekinteni.

b) Második lépésként meg kell határozni a felelőst. A felelősség – attól függően, hogy mi okozta a tárgy hibáját – jellemzően a tárgyra vonatkozó 3D fájl létrehozóját, a 3D nyomtató gyártóját, a felhasznált anyag szállítóját terhelheti és – harmadik személy károsodása esetén – a tárgyat 3D nyomtatással létrehozó személy is felelős lehet.

- A hagyományos jogalkalmazás szerint a károsult választja ki azt, hogy a potenciális károkozók közül szerinte ténylegesen ki volt kárának okozója. Meglehetősen nagy annak az esélye, hogy nem tudja bizonyítani azt, hogy az alperes magatartása vagy mulasztása okozati összefüggésben állna a bekövetkezett kárral. Ha a felperes nem a megfelelő alperessel szemben indítja meg a kártérítési pert, akkor emiatt nem kap kártérítést.
- A károsult kedvezőbb megoldásként a jogalkotó által kiválasztott személyt terhelheti a felelősség. A jogalkotó azért vállalhatja magára a felelős kiválasztását, mert a károsult könnyen megtalálhatja ezt a személyt, vele szemben a siker komoly esélyével léphet fel, az elmarasztalt személy pedig, vagy ténylegesen felelős,

vagy a károsultnál könnyebben meg tudja állapítani a károkozó személyét, akivel szemben felléphet, és akire tovább háríthatja mindazt, aminek megfizetésére a károsult irányába kötelezték. Ilyen jogszabály által kiválasztott felelősként javasolható egyfelől a 3D nyomtató használatát ért károk esetén a 3D nyomtató gyártója, más személyek kára esetén pedig a 3D nyomtató használója. A javasolt módszer hatályos jogunk az épületből kidobott, kiöntött tárgyakkal okozott károkért való felelősség körében már alkalmazza.

3.2.3. A jogi következmények áttekintése 3D nyomtatással előállított termék minőséghibája esetén

A 3D nyomtatással előállított termék minőséghibája kapcsán is a hibás teljesítés esetén hagyományosan rendelkezésre álló jogvédelmi megoldások elemzése jelenti a kiindulási pontot. Így elsőként azt kell megvizsgálni, hogy a kellékszavatosság és – a magyar jogban létező – termékszavatosság normái vajon alkalmazhatók-e a 3D nyomtatással előállított termék minőséghibája esetén.

a) Kellékszavatosság

A 3D nyomtatáshoz kapcsolódó bizonyítási problémák megnehezítik annak az oki folyamatnak a feltárását, amely elvezet ahhoz, akinek a magatartása, mulasztása eredményezte a termék hibássá válását. Ebben a helyzetben alkalmazhatónak látszik a kellékszavatosság jogintézménye, amely a hibás termék megvásárlójával, használójával szemben a vele közvetlen szerződéses kapcsolatban álló személyt – tipikusan az eladót – kötelezi kijavításra, kicserélésre, az ellenérték csökkentésére vagy éppen a vevőt jogosítja fel a szerződéstől való elállásra. A kellékszavatosság szabályai objektív normák, nem igénylik a minőséghiba okozásában való közreműködés vizsgálatát. Számolni kell azonban a helyzet néhány sajátosságával.

- Egy adásvételi szerződés kapcsán könnyű megállapítani azt, hogy a vevő szerződéses partnere, azaz az eladó tekintendő a kellékszavatosság kötelezettjének. Egy vállalkozási szerződés esetén az a személy minősül kötelezettnek, aki a munkával elérhető eredmény elérésére vállalkozott. Nehezebb kérdés annak meghatározása, hogy kit tekintsen a kellékszavatosság kötelezettjének a jog 3D nyomtatás esetén. A 3D nyomtatás során ugyanis egyszerre következik be tulajdon átruházás és eredmény elérését célzó tevékenység. A 3D nyomtatás kapcsán tulajdonváltásra kerül sor a nyomtatáshoz használt anyag tekintetében, mely tulajdonváltásra jellemzően a nyomtatás megkezdését megelőzően sor kerül. A nyomtatáshoz használt anyag hibás volta sokszor csak a 3D nyomtatás során derül ki, sőt az is előfordulhat, hogy csak a nyomtatással előállított termék használata során kerül napfényre az anyag – addig rejtett – hibája. A nyomtatási tevékenység megkez-

désekor az anyag már jellemzően a nyomtatást végző személy tulajdonában van. Eredmény elérését célzó tevékenységből több is azonosítható, ilyen a 3D nyomtató működtetése, a nyomtatandó termék elektronikus mintájának a nyomtatóba való betöltése. Mindezekre tekintettel – álláspontom szerint – az a következtetés tekinthető helyesnek, hogy a 3D nyomtatással előállított termék tekintetében a nyomtató működtetője nem tekinthető kellékszavatossági jogosultnak és nincs olyan eladó sem, akivel szemben ő kellékszavatossági igényt érvényesíthetne. A 3D nyomtatással előállított terméknek ugyanis maga a nyomtatást végző személy az előállítója, a termék az ő tevékenysége nyomán jön létre. Ennek következtében önmagával szemben kellene igényt érvényesítenie, ha ő maga használja a 3D nyomtatással előállított terméket. Másfelől viszont a 3D nyomtatással előállított termék értékesítése esetén a termék minőséghibája miatt a vevő a 3D nyomtatót használó személlyel szemben érvényesíthet kellékszavatossági igényt. Ebben a relációban jelentkeznek a kellékszavatosság objektív jellegéből fakadó előnyök, nevezetesen az, hogy az igény teljesítése alól nem lehet arra hivatkozva mentesülni, hogy az előállított termék minőséghibája a felhasznált anyag, a háromdimenziós minta, vagy a 3D nyomtató minőséghibájára vezethető vissza. Más kérdés, hogy a 3D nyomtató használója maga is kellékszavatossági igényt támaszthat az alábbi személyek valamelyikével szemben: ha a felhasznált anyag volt hibás, akkor az anyag eladójával szemben, ha a háromdimenziós minta volt a hibás, akkor ennek előállítójával szemben, ha a 3D nyomtató minőséghibájára vezethető vissza a probléma, akkor a nyomtató gyártójával, bérbeadójával szemben.

- Eldöntendő kérdésként merül fel az, hogy tekinthető-e fogyasztónak az a személy, aki maga is bekapcsolódik az előállítás folyamatába azáltal, hogy ő végzi a 3D nyomtatást? Abban az esetben, ha a 3D nyomtatás útján létrehozott terméknek a nyomtatót működtető személy a véghasználója, akkor érdemes megfontolni azt, hogy az ilyen személyt – az előállítás folyamatában való részvétele ellenére – fogyasztónak tekintsük az anyag eladójával szemben (ha a felhasznált anyag volt hibás), vagy a háromdimenziós minta előállítójával szemben (ha a háromdimenziós minta volt hibás), vagy a 3D nyomtató gyártójával, bérbeadójával szemben (ha a nyomtató minőséghibájára vezethető vissza a probléma).

b) Termékszavatosság

A termékszavatosság közvetlen kapcsolatot teremt a termékhiba által sújtott személy és a gyártó között. A termékszavatosság révén elkerülhető a láncolatos igényérvényesítés, rövidere zárható a jogi kapcsolat.

- Kérdésként merül fel, hogy a 3D nyomtatás útján létrehozott termék vásárlója közvetlenül – azaz a nyomtatót működtető személy kihagyásával – termékszavatossági igényt támaszthat-e az alábbi személyek valamelyikével szemben: ha a

felhasznált anyag volt hibás, akkor az anyag eladóójával szemben, ha a háromdimenziós minta volt hibás, akkor ennek előállítóójával szemben, ha a 3D nyomtató minőséghibájára vezethető vissza a probléma, akkor a nyomtató gyártóójával, bérbeadóójával szemben. Álláspontunk szerint erre nincs lehetőség, mert hiányzik a termékszavatossági igény érvényesítésének az a feltétele, hogy ugyanarról a termékről legyen szó. A vevő birtokába került termék más mint annak az alapanyag, más mint az előállításához használt 3D nyomtató. Legszorosabb kapcsolat a termék és annak háromdimenziós elektronikus formája között mutatható ki, de még ebben a relációban is lényeges különbség figyelhető meg a valós termék és annak virtuális mása (előképe) között. A termékszavatosság alkalmazhatóságát tehát kizárhatjuk a 3D nyomtatás körében az így előállított termék tekintetében.

- Lehetőség mutatkozik viszont a termékszavatosság alkalmazhatóságára a 3D nyomtató tekintetében. Abban az esetben, ha a nyomtató használója nem közvetlenül a gyártótól, hanem kereskedőtől vásárolta meg a nyomtatót, akkor annak hibája esetén termékszavatossági igénnyel léphet fel a gyártóval szemben.

3.2.4. Felelősség a 3D nyomtatással előállított termék által okozott károkért

Sajátos felelősségi megoldás kialakítását látom szükségesnek, arra tekintettel, hogy a kárt elszenvedő személy számára nehéz, sőt sokszor lehetetlen a kár és a károkozó magatartás közötti oksági kapcsolat felismerése és ennek következtében a felelős személy azonosítása.

- A jogalkotásnak abból kell kiindulnia, hogy a károsultat ne állítsa megoldhatatlan feladat elé. Annak érdekében, hogy a károsultnak ne kelljen a tényleges felelős személyét nyomoznia célszerű lenne a károsulttal szemben egy olyan személyt felelőssé tenni, aki részt vett a 3D nyomtatási folyamatban, és akit a károsult ismer, mert vele kapcsolatba került. Az így felelőssé tett személy számára biztosítani kell azt, hogy lehetősége legyen a tényleges felelőssel szemben fellépni, az általa megtérített kárt – részben vagy egészben – tovább hárítani arra a személyre, vagy azokra a személyekre, akinek (akiknek) a magatartása vagy mulasztása a kárra vezető oksági folyamat elindítója.
- A felróhatóság bizonyítási nehézségeire tekintettel objektivizált felelősség kialakítása látszik indokoltnak (szűkített kimentési lehetőségekkel) a termékfelelősséghez hasonlóan.

3.3. A szellemi tulajdon védelme

3.3.1. Jogsérelemi területek

A 3D nyomtatás a szellemi tulajdon több területén is jogsérelemre vezethet, ha engedély, ill. ellenérték fizetése nélkül készítenek olyan mintákról másolatot, amelyet

- a szerzői jog,
- a formatervezési mintaoltalom,
- a védjegy, vagy
- szabadalom véd.

3.3.2. A jogosultak védelme a 3D nyomtatás útján megvalósuló jogbitorlással szemben

A szellemi tulajdon védelme érdekében az alábbi jogi megoldások bevezetését látjuk lehetségesnek:

- jogi természetű megoldásokkal kell biztosítani, hogy a jogosultak ellenőrizhessék a védett háromdimenziós tárgyak reprodukálását kizárólagos jogok alkalmazása esetén,
- egyértelműen és világosan azonosítani kell azt, hogy a háromdimenziós nyomtatási piac szereplőinek milyen magatartása minősül a szerzői jogsértésének¹⁰ (nem csak a tárgy illegális előállítás – nyomtatása – hanem már az illegális 3D szkennelés is jogsértésre vezethet),
- a 2D nyomtatásra vonatkozóan jelenleg alkalmazandó szerzői jogi jogszabályok alkalmazhatóságának az átgondolása,
- járulék kivetése a 3D nyomtatókra, vagy a 3D nyomtatási tevékenységre azzal a céllal, hogy az abból befolyó összegekből pótolják a szellemi tulajdonjogok jogosultjainak a 3D nyomtatási technológiával készített másolatok miatt elmaradt jövedelmeit.

3.3.3. Alkotás és másolás elhatárolása

E pontban egy olyan új problémára hívjuk fel a figyelmet, amelyet a technológiai fejlődés vet föl.

A 3D nyomtatás első lépéseként elkészül a létrehozni kívánt tárgy virtuális képe. Ezt elektronikus formában állítják elő. Míg egy bronz szobor öntőformája megsemmisül az öntés során, a 3D nyomtató olyan adathalmazzal dolgozik, amely megmarad a tárgy elkészítését követően és korlátlan számban újra felhasználható. Ez nem csupán azt teszi lehetővé, hogy jogosulatlanul olyan illegális másolatokat készítsenek, amelyek teljesen azonosak az eredetivel, de azt is, hogy kisebb nagyobb változtatásokat hajtsanak végre a virtuális képen és ennek nyomán az első nyomtatott három

10 Lemley, M. A. and R. A. Reese (2004). Reducing Digital Copyright Infringement Without Restricting Innovation. *Stanford Law Review* 56: 1345-1434.

Mendis, D. (2013). “The Clone Wars”: Episode 1. *European Intellectual Property Review*: 155-168.

Mendis, D. (2014). Clone Wars’ Episode II – The Next Generation: The Copyright Implications Relating to 3D Printing and Computer - Aided Design (CAD) Files. *Law, Innovation and Technology* 6: 265-281.

dimenziós tárgy (pl. egy szobor) módosított változatát készítsék el. A jognak választ kell találnia arra, hogy milyen fokú változtatást követően lehet szó új alkotásról, és mi az az eltérés, ami ellenére még másolatnak minősül a 3D nyomtatással előállított tárgy. Ha valaki a szobrot, muzeális tárgyat ismerő személyek számára kíván újabb és újabb példányokat értékesíteni, de az illegális reprodukálás hátrányos jogkövetkezményei alól olyan változtatások útján kíván mentesülni, amelyek a tárgy felismerését még nem akadályozzák, akkor – véleményem szerint – jogsértés történik. Az újonnan előállított tárgy másolatnak tekintendő a kisebb-nagyobb változtatások ellenére is. Nem lenne jogilag helyénvaló az sem, ha egy 3D nyomtatás útján előállított, ipari mintaoltalomban részesülő termékre hajazó, azzal összetéveszthető termék előállítását lehetővé tenné a joggyakorlat. A szerzői művek és mintaoltalomban részesülő termékek megváltoztatásának megítélése egyszerű feladatnak látszik az alkatrészek másolatának megítéléséhez képest. Az alkatrészek méretét, formáját, bizonyos részeinek kialakítását jórészt meghatározza a többi alkatrésszel való kapcsolata. Nem kizárt, hogy a használhatóság csökkenése nélkül nem is lehet az összetéveszthetőséget kizáróan más formát kialakítani. Kérdéses lehet a termékek megkülönböztethetőségét elvárni olyan területeken, ahol ez csak funkcionális hátrányokkal lenne megvalósítható. Nem lenne szerencsés olyan jogi követelmények alkalmazása, amelyeknek való megfelelés indokolatlan költségnövekedéshez, vagy funkcionális hátrányokhoz vezet. Az elhárítás nehézséget felismerve javasolható az, hogy minősüljön eleve tilosnak a 3D nyomtatás alapjául szolgáló virtuális kép és az annak alapjául szolgáló adatösszesség engedély nélküli felhasználása. A termék előállítási folyamatának ugyanis idő- és költségigényes része a virtuális kép megalkotása. Ha ezt fel lehetne használni az első előállító hozzájárulása nélkül (amit feltehetően csak ellenérték fejében ad meg), akkor a felhasználó más tevékenységét sajátítaná el, amit a jog – álláspontom szerint – nem nézhet tétlenül. A virtuális képet és az annak alapjául szolgáló adatösszességet eleve szellemi alkotásnak kellene tekinteni és mindenféle felhasználását – legyen az változatlan formában történő 3D nyomtatásra felhasználás, vagy egy módosított virtuális kép alapjául szolgáló adatösszesség előállítása – az eredeti szellemi alkotás létrehozójának engedélyétől kellene függővé tenni. További megválaszolandó kérdés az, hogy kit minősítsünk alkotónak. Az e az alkotó, aki pontosan meghatározza azt, hogyan nézzen ki a virtuális kép, vagy azt, aki számítástechnikai úton megalkotja a 3D nyomtatásra alkalmas adatösszességet, esetleg mindketten alkotónak tekintendők?

4. Összegzés

A tanulmány bevezetője a technológiai fejlődés és a jogalkotás kapcsolatáról szólva a lehetséges kölcsönhatásoknak a kiemelésével, egy proaktív jogalkotás aspektusait vette sorra. A szerző álláspontja szerint a jogalkotásnak nem elegendő csupán reagálni a gazdaság és a társadalom jelenségeire, hanem azok kedvező irányú befolyásolására

kell törekedni. A tanulmánynak ez a része a technológiai fejlődést motiváló többféle jogalkotói szerepre hívta fel a figyelmet, így a szellemi alkotások létrehozatalát szorgalmazó jogi mecenatúrára, az alkotóknak biztosított jogi monopóliumhelyzetet őrző jogi testőr szerepre, a fejlesztéseket összehangoló koordinatív szerepre, külön kiemelve a fogyasztók védelme és a felelősség rendszerének folyamatos korszerűsítésére irányuló jogalkotási feladatokat.

Ezt követően – a vizsgálgóadás körét a kereskedelmi jogra szűkítve – azokat a jogalkotási igényeket mutatta be a tanulmány, amelyeket az új technológiák váltanak ki a kereskedelmi jog egyes területein. A tanulmány részletesebben foglalkozott a társasági jog és a fogyasztóvédelem területével. A társasági jogi jogalkotásnak – a szerző álláspontja szerint – főként az ún. start up cégek tevékenységét kellene segíteni és a vállalkozások egyesülését könnyítő és a folyamatot gyorsító szabályok megalkotásával kellene előmozdítani azt, hogy a tőkeigényes kutatások megvalósítására szervezeti változás révén is felkészülhessenek.

A harmadik rész a 3D nyomtatás által fölvetett megoldandó problémákat veszi számba és keresi azokat a jogi lehetőségeket (kellékszavatosság, termékszavatosság, objektívizált felelősség, kártelepítés), amelyek úgy biztosítanak a károsultak számára elfogadható szintű védelmet, hogy közben nem akadályozza az új terület kibontakozását. A 3D nyomtatás szellemi alkotásokat potenciálisan veszélyeztető hatásának csökkentését szolgáló javaslatok mellett, az új alkotás és a másolás határvonalainak újragondolására hívtuk fel a figyelmet.

Irodalom

- Amon, C. H., J. L. Beuth, L. E. Weiss, R. Merz and F. B. Prinz (1998). Shape Deposition Manufacturing with Microcasting: Processing, Thermal and Mechanical Issues. *Journal of Manufacturing Science and Engineering* 120: 656-665.
- Ballardini, R., M. Norrgård and T. Minssen (2015). Enforcing Patents in the Era of 3D Printing. *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 10: 850-866.
- Bechthold, L., V. Fischer, A. Hainzmaier, D. Hugenschroth, L. Ivanova, K. Kroth, B. Römer, E. Sidorska and V. Sitzmann (2015). 3D Printing: A Qualitative Assessment of Applications, Recent Trends and the Technology's Future Potential. Available at http://www.efi.de/fileadmin/Innovationsstudien_2015/StuDIS_17_2015.pdf.
- Bechtold, S. (2004). Digital Rights Management in the United States and Europe. *American Journal of Comparative Law* 52: 323-382.
- Brean, D. H. (2013). Asserting Patents to Combat Infringement via 3D Printing: It's No "Use." *Fordham Intellectual Property Media & Entertainment Law Journal* 23:771-814.
- Campbell, I., D. Bourell and I. Gibson (2012). Additive Manufacturing: Rapid Prototyping Comes of Age. *Rapid Prototyping Journal* 18: 255-258.

- Dasari, H. (2013). Assessing Copyright Protection and Infringement Issues Involved with 3D Printing and Scanning. *AIPLA Quarterly Journal* 41: 279-318.
- Depoorter, B. (2014). Intellectual Property Infringements & 3D Printing: Decentralized Piracy. *Hastings Law Journal* 65: 1483-1503.
- Desai, D. R. (2014). The New Steam: On Digitization, Decentralization, and Disruption. *Hastings Law Journal* 65: 1469-1482.
- Desai, D. R. and G. N. Magliocca (2014). Patents, Meet Napster: 3D Printing and the Digitization of Things. *Georgetown Law Journal* 102: 1691-1720.
- Doherty, D. (2012). Downloading Infringement: Patent Law as a Roadblock to the 3D Printing Regulation. *Harvard Journal of Law & Technology* 26: 353-373.
- Gridlogics Technologies PVT Ltd. (2014). 3D Printing: Technology Insight Report. Available at <http://www.patentinsightpro.com/techreports/0214/Tech%20Insight%20Report%20-%203D%20Printing.pdf>.
- Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez* Wolters Kluwer, Budapest 2014.,
- Hornick, J., D. Roland (2013). Many 3D Printing Patents Are Expiring Soon: Here's a Round Up & Overview of Them. Available at <http://3dprintingindustry.com/2013/12/29/many-3d-printing-patents-expiring-soon-heres-round-overview>.
- Kreiger, M. and J. M. Pearce (2013). Environmental Life Cycle Analysis of Distributed Three-Dimensional Printing and Conventional Manufacturing of Polymer Products. *ACS Sustainable Chemistry & Engineering* 1: 1511-1519.
- Lemley, M. A. and R. A. Reese (2004). Reducing Digital Copyright Infringement Without Restricting Innovation. *Stanford Law Review* 56: 1345-1434.
- Li, P., S. Mellor, J. Griffin, C. Waelde, L. Hao and R. Everson (2014). Intellectual Property and 3D Printing: A Case Study on 3D Chocolate Printing. *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 9: 322-332.
- McKinsey Global Institute (2013). *Disruptive Technologies: Advances that will Transform Life, Business, and the Global Economy*. Available at http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/disruptive_technologies.
- Mendis, D. (2013). "The Clone Wars": Episode 1. *European Intellectual Property Review*: 155-168.
- Mendis, D. (2014). Clone Wars' Episode II – The Next Generation: The Copyright Implications Relating to 3D Printing and Computer - Aided Design (CAD) Files. *Law, Innovation and Technology* 6: 265-281.
- Miskolczi Bodnár Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért 197-213. in Tóth András (szerk.) *Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai* Károli Gáspár református Egyetem Budapest 2016.
- Miskolczi Bodnár Péter: A drónokkal kapcsolatos felelősség biztosíthatósága *Közgazdasági Szemle* V. évfolyam 1. szám, 22-29. o.

- Somkutas Péter – Kőhidi Ákos: Az önvezető autó szoftvere magas szintű szellemi alkotás vagy kifinomult károkozó In *Medias Res* 2017/2. 232-269.
- Tattay Levente. Az Európai Bíróság gyakorlata a szerzői alkotások digitális feldolgozása terén 518-541. in Keserű Barna Arnold-Kőhidi Ákos (szerk.) *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*
- Trócsányi László: Jogi versenyképesség a gazdasági, technikai fejlődés tükrében 23-28. in Gellén Klára (szerk.) *Jog, innováció, versenyképesség Wolters Kluwer Budapest 2017.*
- Udvarý Sándor: Az önvezető gépjárművek egyes technikafüggő szabályozási kérdései 75-88. in Gellén Klára (szerk.) *Jog, innováció, versenyképesség Wolters Kluwer Budapest 2017.*
- U.K. Intellectual Property Office (2013). *3D Printing: A Patent Overview*. Available at <https://www.gov.uk/government/publications/3d-printing-a-patent-overview>.
- Wilbanks, K. B. (2013). *The Challenges of 3D Printing to the Repair-Reconstruction Doctrine in Patent Law*. *George Mason Law Review* 20: 1147-1181.
- WIPO Standing Committee on the Law of Patents (2013). *Exceptions and Limitations to Patent Rights: Private and/or Non-commercial Use*. Document SCP/20/3, available at http://www.wipo.int/edocs/mdocs/patent_policy/en/scp_20/scp_20_3.pdf.
- Wittbrodt, B. T., A. G. Glover, J. Laureto, G. C. Anzalone, D. Oppliger, J. L. Irwin and J. M. Pearce (2013). *Life-cycle Economic Analysis of Distributed Manufacturing with Open-source 3-D Printers*. *Mechatronics* 23: 713-726.
- Wohlers Associates (2014). *Wohlers Report 2014: 3D Printing and Additive Manufacturing State of the Industry*. Fort Collins, CO. Available at <http://www.wohlersassociates.com/2014report.htm>.

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA A NEMZETKÖZI MAGÁNJOG FEJLŐDÉSÉRE

1. Bevezetés

A fenti címmel megkezdett kutatás rendkívül ambiciózus. Ennek oka elsősorban az, hogy egy szerteágazó tudomány terület vonatkozásában igyekszik feltárni mindazt, amit a digitalizáció már eddig is, illetve várhatóan eredményez. Ez a tanulmány már csak terjedelme miatt sem vállalkozhat mindenek átfogó leírására, ezért csak egy konkrét problémakört igyekszik részletesen bemutatni: az online térben, az interneten megvalósuló szerződésen kívüli károkozás esetén a rendelkezésre álló joghatósági szabályok egyértelmű iránymutatást adnak-e arra, hogy mely ország bíróságai jogosultak, kötelesek az ilyen kárigények elbírálásra.

Azért kezdünk ezzel a problémakörrel az átfogó téma feldolgozását, mert mint „csepp a tengerben” alkalmas annak szemléltetésére és vizsgálatára, hogy a hatályos EU-jogi és magyar szabályozás, amely időben még a digitalizáció széleskörű elterjedése előtt lépett hatályba, jelen állapotában, megfelel-e az új típusú magánjogi jogviszonyokból eredő jogviták joghatósági szabályainak rendezésére is.

Mind a megkezdett kutatásnak, mind ennek a tanulmánynak a legizgalmasabb kérdése, hogy kell-e, lehet-e szabályozni külön a digitalizáció jellegéből eredő különbségeket, vagy elegendő azokat megfeleltetni a nem online térben létrejövő egyes jogviszonyoknak.² Amint az ebből a tanulmányból is kiderül az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) saját joggyakorlatában – a digitalizációra vonatkozó speciális szabályozás hiányban – ez utóbbi módszert választja. Ez a megközelítés minden bizonnyal egy ideig még elegendő és megfelelő lesz, de a kiinduló hipotézisünk az, hogy meg kell találni és megnevezni azokat az új típusú „digitális kapcsolóelveket”, amelyek lefedik és megfelelően tükrözik a digitalizáció sajátosságait a nemzetközi magánjog számára.

1 Tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, EU Jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszék

2 A digitalizációs jelenségek szabályozhatóságának átfogó elemzését adja: Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog – új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Gondolat, 2018, Budapest; 179-182. o. A nemzetközi jogirodalomban már az ezredfordulón felmerült ez a kérdés, lásd pl.: David Goddard: Does the Internet Require New Norms? in: International Law Forum du droit international, 2000/2., 183-195. o.

2. Az uniós szabályozás

A polgári és kereskedelmi ügyekre vonatkozó ügyek joghatósági szabályaira vonatkozó uniós jogforrás az 1215/2012/EU rendelet (a továbbiakban: rendelet). Ez nem előzmények nélküli jogi norma, hanem évtizedes szerves szabályozási fejlődés eredménye. Annak ellenére, hogy ezt a rendelet a 2015. január 10-én vagy azt követően indított eljárásokban kell alkalmazni, kifejezetten az online térben megvalósuló magánjogi jogviszonyok vonatkozásában speciális rendelkezést nem tartalmaz.

A rendelet joghatósági szabályai zárt rendszert alkotnak, minden egyes tényállás variációra tartalmaz rendelkezést. Arra az esetre nézve, ha az alperes nem rendelkezik lakóhellyel valamely tagállamban, valamennyi tagállam bíróságainak joghatóságát – a 24. és 25. cikkeiben szabályozott kizárólagos joghatóság, illetve megállapodás joghatóságról kivételével – az adott tagállam joga határozza meg.³

Mindezt úgy foglalhatjuk össze, hogy a rendelet határozza meg a joghatóságot, ha az alperes az egyik EU tagállamban rendelkezik lakóhellyel, ugyanakkor a *lex fori*, azaz az adott tagállam nemzeti joga az irányadó arra az esetre, ha az alperes nem rendelkezik egyik EU tagállamban sem lakóhellyel. Ilyen alperessel szemben ugyanakkor, valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező bármely személy, állampolgárságára való tekintet nélkül, az adott tagállam állampolgáraihoz hasonló módon igénybe veheti az állam hatályos joghatósági szabályait, így a rendelet 76. cikk (1) bekezdés a) pontja szerinti utalás alapján az adott tagállam külön megjelölt jogforrásokat is.

Magyarország – élve a 76. cikk (1) bekezdés a) pontja szerinti felhatalmazással – a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. 57. §-t (valamint a 2018. január 1-jétől hatályos, a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény ezzel megegyező tartalmú 97. §-át – jelölte meg: olyan alperes ellen, aki belföldön lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel nem rendelkezik, vagyoni jogi perekben eljárhat magyar bíróság, ha az alperesnek belföldön végrehajtás alá vonható vagyona van. Az alperes belföldön lévő vagyonának tekintendő az alperest megillető követelés is, ha a követelés adósának lakóhelye belföldön található, vagy a követelést belföldön fekvő dolog biztosítja.

A vagyon fekvése szerinti joghatóság a felperes számára a megítélésre kerülő követelés belföldön történő végrehajtását kívánja lehetővé tenni. Igénybe vételének nem feltétele viszont az, hogy a belföldi ítélet külföldi végrehajtására pernyertesség esetén nem lenne kilátás. Például amiatt, mert az alperes olyan államban lakik, vagy ott van végrehajtás alá vonható vagyona, ahol a magyar bírósági ítélet nemzetközi egyezmény, vagy viszonyosság hiánya miatt nem lenne végrehajtható.

A rendelet az 62. és 63. cikkeiben meghatározza, hogy mi minősül lakóhelynek, illetve székhelynek. Annak megállapítása során, hogy a fél rendelkezik-e lakóhellyel,

3 lásd részletesen: Osztovits András: Joghatóság a Brüsszel-I-A rendelet alapján. in: Varga István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. Hvgorac, 2018, Budapest, 2428-2436. o.

vagy székhellyel abban a tagállamban, amelynek bíróságához fordultak, az eljáró bíróság saját nemzeti jogát köteles alkalmazni. Amennyiben a fél nem rendelkezik lakóhellyel, vagy székhellyel abban a tagállamban, amelynek bíróságához fordultak, annak megállapítása során, hogy a fél más tagállamban rendelkezik-e lakóhellyel, a bíróság az említett másik tagállam jogát alkalmazza. Gazdasági társaság vagy más jogi személy, illetve természetes vagy jogi személyek társulása azon a helyen rendelkezik székhellyel, ahol létesítő okirat szerinti székhelye, vagy központi ügyvezetése, vagy üzleti tevékenységének fő helye található. Annak megállapítása során, hogy a célvagyon („trust”) székhelye abban a tagállamban található-e, amelynek a bíróságához fordultak, a bíróság saját nemzetközi magánjogi szabályait köteles alkalmazni.

2.1. Különös joghatósági szabály a jogellenes károkozással kapcsolatos jogvitákra

Jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igényvel kapcsolatos ügyekben a rendelet 7. cikke alapján annak a helynek a bírósága előtt is megindítható a per, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet.

Ezt a látszólag egyértelmű szabályt az EUB-nak már többször kellett értelmeznie. A C-168/02. sz. Rudolf Kronhofer kontra Marianne Maier és társai ügyben az EuB a „káresemény bekövetkeztének helye” fogalmát értelmezte. Az EuB megítélése szerint a különös joghatósági szabályokat megszorítóan kell értelmezni, hiszen nem teszik lehetővé az egyezményben kifejezetten előírt eseteken túlterjeszkedő értelmezést. Abban az esetben, ha az a hely, ahol a jogellenes károkozásért vagy jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekményért való felelősség kiváltására alkalmas cselekmény bekövetkezik, valamint az a hely, ahol ez a cselekmény kárt okozott, nem azonos, az egyezmény 5. cikkének 3. pontjában szereplő „káresemény bekövetkezésének helye” kifejezést úgy kell értelmezni, mint amely magában foglalja egyrészt azt a helyet, ahol a kár, másrészt azt a helyet, ahol a kárt okozó esemény bekövetkezett, olyannyira hogy a felperes választásától függően az alperes perelhető mind az egyik, mind a másik hely szerinti bíróság előtt. Ezt a fogalmat ugyanakkor nem lehetséges olyan tágan értelmezni, hogy az magába foglaljon minden olyan helyet, ahol érzékelhetőek egy ténylegesen máshol bekövetkezett kárt okozó cselekmény hátrányos következményei. Mindezek alapján, a konkrét ügyben az EuB arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy Brüsszeli Egyezmény 5. cikkének 3. pontját úgy kell értelmezni, hogy – kizárólag azon az alapon, hogy a károsult pénzügyi kára vagyona egy részének valamely másik szerződő államban történő elvesztéséből ered – a „káresemény bekövetkezésének helye” nem a kérelmező lakóhelyét jelenti, ahol „vagyonának központja” található.

Ugyanezt a fogalmat pontosította az EuB a C-189/08. sz. ZuidChemie BV kontra Filippo's Mineralenfabriek NV/SA ügyben is. Ebben az ítéletében úgy foglalt állást, hogy amennyiben az a hely, ahol a jogellenes károkozásért vagy jogellenes

károkozással egy tekintet alá eső cselekményért való felelősség kiváltására alkalmas cselekmény bekövetkezik, valamint az a hely, ahol ez a cselekmény kárt okozott, nem azonos, a Brüsszeli Egyezmény 5. cikkének 3. pontjában szereplő „káresemény bekövetkezésének helye” kifejezést úgy kell értelmezni, hogy az magában foglalja egyrészt azt a helyet, ahol a kár, másrészt azt a helyet, ahol a kárt okozó esemény bekövetkezett, ezért a felperes választásától függően az alperes perelhető mind az egyik, mind a másik hely szerinti bíróság előtt. A kár bekövetkezésének helye nem tévesztendő össze azzal a hellyel, ahol a terméket megkárosító cselekmény megvalósult, ez utóbbi ugyanis az a hely, ahol a kárt okozó esemény bekövetkezett. Ezzel ellentétben „a kár megvalósulásának” helye az, ahol a károkozó cselekmény kiváltja a károsító hatását, azaz ahol ténylegesen megvalósul a hibás termékkel okozott kár.

2.1.1. Károkozó magatartás helye

Az online szolgáltatások teljesítésének kérdésével szorosan összefügg és kiemelten indokolt a károkozó magatartás és a kár bekövetkezése helyének elválasztása. Az EUB jogértelmezési gyakorlata részletesen foglalkozott a károkozó magatartás helyének meghatározhatósága körében a termékfelelőségre vonatkozó jogvitákkal, mely esetben a termék gyártási helyét jelölte meg a kárt okozó esemény bekövetkeztének helyéül. Állást foglalt abban is, hogy az ún. „print-média” útján megvalósított jogsértésekre alapított kártérítési igény esetén a kárt okozó esemény bekövetkezésének helye az újság kiadójának székhelye, itt kerül sor ugyanis a becsületsértő tartalom kiadására, forgalomba hozatalára. Az EUB ezt a megközelítést vonatkoztatta később az eData Advertising és társai-ügyben az online megjelenésű sajtóra is. Ilyen esetben – álláspontja szerint - a kárt okozó magatartás a tartalomnak az internetre történő feltöltése, amely az online sajtótermék kiadója székhelyén valósul meg.

Ettől eltérő megközelítést alkalmazott a Bíróság az online védjegybitorlással kapcsolatban. A kérdés úgy merült fel, hogy olyan esetben, ha a jogsértés, reklámozás során megvalósult védjegybitorlással következik be, a jogellenes magatartás a reklámozó vagy az online reklámszolgáltató személyéhez kötődik-e. A Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a károkozó esemény helye a hirdető székhelye, nem pedig a reklámszolgáltató székhelye. Itt ugyanis, a jogellenes magatartás nem a reklám megjelenítésével áll elő, hanem a hirdető védjegybitorló hirdetés-feladási tevékenységével, tekintve, hogy a védjegybitorlás műszaki folyamatát végző soron a hirdető indította be.

2.1.2. A kár bekövetkezésének helye

Az EUB a kár bekövetkezésének helyét konzekvensen annak a helynek tekinti, ahol a károkozó cselekmény kifejtette káros hatását a károsultra. A jogértelmezés iránya, úgy tűnik azt célozza, hogy kártérítési keresetek esetében a joghatóság szempontjára

ból a lehető legszélesebb körben érvényesüljön a károsult védelme, de ne alakuljon ki olyan parttalan joghatósági gyakorlat, amely minden esetben a károsult lakóhelye szerinti bíróság eljárási jogát alapozza meg.

A fenti jogértelmezési irány egyik szűkítő feltétele a kár közvetlenségének elve, azaz nem alapozza meg a joghatóságot annak a személynek a lakó-, illetve székhelye, ahol a közvetlen károsult kárával összefüggésben merült fel saját kárigénye.

További szűkítő jogértelmezést adott az Európai Bíróság a kár bekövetkeztének helye tekintetében, aszerint, hogy vagyoni kár, vagy személyi sérelem, vagy egyes speciális jogviszonyfajták kapcsán előállt kárigény esetén kell vizsgálni a kár bekövetkeztének helyét.

A vagyoni sérelmek vonatkozásában a kérdés az volt, hogy azonosítható-e a kár bekövetkeztének helye a károsult lakó-, vagy tartózkodási helyével, vagy esetleg a „vagyoni központjának helyével”, vagy a joghatóság megállapítása körében további oksági kapcsolatot is vizsgálnia kell a nemzeti bírónak. A Bíróság rögzítette, hogy akkor tekinthető a felperes lakóhelye a joghatóság alapjának, ha a kárt okozó cselekmény vagy a kár ténylegesen ott következik be. Ennek vizsgálata tehát eseti kérdés, és nem tekinthető automatikusnak. A Bíróság azt is egyértelművé tette, hogy a kár bekövetkezésének helye fogalmilag nem azonosítható a károsult vagyoni központjának a helyével. A kár bekövetkezése helyének annyira széles értelmezése ugyanis, amely a joghatósággal rendelkező bíróság meghatározását egy olyan bizonytalan körülménytől tenné függővé, mint a károsult „vagyona központjának” a helye, gátolná azt, hogy ésszerűen előrelátható legyen a joghatósággal rendelkező bíróság eljárási jogosultsága.

A Bíróság joggyakorlatából álláspontom szerint az látszik kirajzolódni, hogy vagyoni károk vonatkozásában a kár bekövetkeztének helye olyan kapcsolótényező, amely az adott jogvitában egyedileg vizsgálandó és nem cserélhető fel más, absztraktul megfogalmazott, a károsult valamilyen földrajzi kötődése szerinti fogalommal. A kár bekövetkezésének helye alapvetően okozatossági kérdés, annak a földrajzi helynek, tagállamnak a meghatározása, amellyel a kár közvetlen oksági kapcsolatban áll.

Az EUB néhány speciális jogviszonyban az előzőektől eltérő gondolatmenetet követett. A kartelltilalom megsértésével okozott kár bekövetkezésének helye a károsultak székhelye. A termékfelelősségen alapuló igényeknél a kár bekövetkezésének helye az a hely, ahol a hibás termék által okozott eredeti kár ténylegesen felmerül, amely a termék célja szerinti szokásos használata során keletkezett.

Az online károkozásokkal szoros összefüggésben álló, a szellemi tulajdonhoz kapcsolódó jogok érvényesítése terén a Bíróság arra jutott, hogy ahhoz, hogy egy tagállamban a kár bekövetkezhessen, feltétel, hogy az állítólagosan megsértett jog az adott államban védett legyen. Ennek megfelelően védjegy bitorlása esetén a kár bekövetkeztének helye a védjegy lajstromozásának a helye. A szerzői vagyoni jog megsértése esetén a bíróság joghatósága akkor is megállapítható, ha a bíróság tagállama a hivatkozott vagyoni jogokat védelemben részesíti, és fennáll annak a veszélye, hogy

a kár az adott tagállam területén bekövetkezik. Az online szerzői jogsértés esetén a kár bekövetkezésének helye az a hely, ahol hozzáférhető az a weboldal, ahol a művet közzétették, feltéve, hogy az adott tagállamban a mű szerzői vagy szomszédos jogi védelem alatt áll. A Bíróság a Pinckney-ügyben kimondta, hogy a joghatósági megállapítása nem követeli meg, hogy az internetes tevékenység, megjelenés az adott tagállamot célozza.

A személyiségi jogsértések vonatkozásában az EUB mind a nyomtatott sajtóban megvalósított, mind pedig az online személyiségi jogsértések vonatkozásában állást foglalt. A Shevill-ügyben kimondta, hogy a nyomtatott sajtóban a sértő közzététel által a természetes vagy jogi személy becsületében, jó hírnevében bekövetkezett sérelem, azokhoz az országokhoz kötődik, az tekinthető a kár bekövetkezése helyének, ahol a sajtóterméket forgalmazták.⁴ A joghatóság vizsgálata körében itt a jogsértés tartalmi elemeit is részben vizsgálnia kell a fórumnak.

A fenti szemlélettel ellentétben online személyiségi jogi jogsértések esetében a kár bekövetkezésének helye eltérő szempontok szerint kerül megállapításra. A közzétételre alapított joghatóság nem eredményezheti a helyes joghatóságot, tekintve, hogy formálisan az egész világon megjelenésre kerül a becsületsértő tartalom, vagy a valótlan tényállítás. Erre figyelemmel a Bíróság úgy foglalt állást, hogy az interneten keresztül megvalósuló személyiségi jogi jogsértések esetén a kár bekövetkezésének helye az a hely, ahol a sértett érdekeinek a központja (COMI) található, ez rendszerint a lakóhelye, szokásos tartózkodási helye, de a joghatóság megállapításához szükséges oksági körben valamely szakmai tevékenység gyakorlása is megalapozhat olyan szoros kapcsolatot, amely a joghatóság alapja lehet. Ennek alapján nem zárható ki, hogy egy Magyarországon élő, de munkáját teljes egészében Ausztriában végző orvos, Ausztriában indítson pert az őt ért online személyiségi jogsértésből fakadó igényének megtérítése iránt. A személyiségi jogsértések körében az élet, testi épség vonatkozásában a fizikai, testi károsodás esetén a kár bekövetkezésének helye az a hely, ahol a sérülés vagy egészségi állapotromlás bekövetkezett, nem az, ahol súlyosabbá vált vagy ahol felfedezték.⁵

3. Változás az EUB joggyakorlatában: a C-441/13. sz., Hejduk-ügyben 2015. január 22-én hozott ítélet

Az alapeljárás tényállása viszonylag egyszerű volt, ugyanakkor kiválóan alkalmas arra, hogy az EUB átgondolja és továbbfejlessze a kár bekövetkezésének helyével kapcsolatos joggyakorlatát. A károsult (P. Hejduk) hivatásos fényképészként dolgozott, az általa készített fotókat – hozzájárulásával – egy konferencián bemutatták. A

4 Simon Károly László: A jogellenes károkozásból származó kártérítési perek joghatósági szabályainak gyakorlata a Shevill-ítélet tükrében. in.: Európai Jog, 2010/4. sz. 15-24. o.

5 Andrew Dickinson – Eva Lein: The Brussels I Regulation Recast. Oxford University Press, 2015. 109. o.

konferenciát szervező cég (EnergieAgentur) a rendezvényen készített fényképeket saját honlapján hozzáférhetővé és letölthetővé tette a károsult hozzájárulása és a szerzői jogokra vonatkozó információk feltüntetése nélkül. A németországi székhelyű cég honlapja „.de” domain név alatt volt elérhető. A károsult egy osztrák bírósághoz nyújtotta be a keresetet, amelynek joghatóságát az alperes szervező cég vitatta. Az EUB-nak ezen tényállás alapján lényegében azt a kérdést kellett megválaszolnia: a rendelet alapján az osztrák nemzeti jog által biztosított, szerzői joggal szomszédos jogok védelme alatt álló fényképeknek egy, az illetékességi területén hozzáférhető weboldalon történő közzététele által megvalósuló jogsértés esetén az osztrák bíróság rendelkezik-e joghatósággal a felelősség iránti kereset elbírálására.

Az EUB indoklás során felidézte korábbi joggyakorlatát és megerősítette, hogy a 44/2001 rendelet 5. cikkének 3. pontját önálló módon és szigorúan kell értelmezni. A Bíróság utal arra, hogy a 44/2001 rendelet 5. cikkének 3. pontjában található „azon hely, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet” kifejezés magában foglalja egyrészt azt a helyet, ahol a kár bekövetkezett, másrészt azt a helyet, ahol a káresemény bekövetkezett, ezért a felperes választásától függően az alperes perelhető mind az egyik, mind a másik hely szerinti bíróság előtt. E tekintetben az EUB ítélezési gyakorlat szerint az említett rendelet 5. cikkének 3. pontjában meghatározott joghatósági szabály alapja a különösen szoros kapcsolat léte a jogvita és a káresemény bekövetkezésének vagy esetleges bekövetkezésének helye szerinti bíróság között, amely az igazságszolgáltatás megfelelő működésére és a hatékony eljárásszervezésre tekintettel igazolja a joghatóság e bíróság számára való biztosítását⁶

Az EUB felismerte, hogy addigi ítélezési gyakorlata szerinti kapcsolótényezők egyike meghatározásának lehetővé kell tennie azon bíróság joghatóságának megállapítását, amely objektív szempontból a legalkalmasabb helyzetben van annak megítélésére, hogy a perelt személy felelősségének megállapításához szükséges feltételek teljesülneke, csak azon bíróság előtt lehet érvényesen eljárást kezdeményezni, amelynek illetékességi területén a releváns kapcsolótényező található.⁷

Az EUB a konkrét ügyben elsőként azt állapította meg, hogy a káresemény mint az állítólagos kárt okozó tény nem releváns az alapügyhöz hasonló ügyben eljáró bíróság joghatóságának megállapítása szempontjából. Ugyanis, egy, az alapügy tárgyát képezőhöz hasonló helyzetben, amikor az állítólagos jogsértés a szerzői jogok és szomszédos jogok megsértésével valósul meg fényképeknek egy meghatározott weboldalon, szerzőjük hozzájárulása nélkül történő közzététele által, a fényképek említett weboldalon történő megjelenítése műszaki folyamatának megindítása tekintendő a káreseménynek. A szerzői jogok esetleges sérelmét tehát ezen oldal tulajdonosának magatartása idézi elő.⁸

6 Coty Germany ítélet, 47. pont

7 Coty Germany ítélet, 48. pont

8 Hasonló végkövetkeztetésre jutott az EUB a C-523/10. sz. Wintersteiger-ítélet 34. és 35. pontjaiban

Egy, az alapügyhöz hasonló ügyben azon cselekmények vagy mulasztások helyéül, amelyek ilyen sérelmet valósíthatnak meg, csak az EnergieAgentur székhelye határozható meg, mivel e társaság itt hozta és hajtotta végre fényképeknek egy weboldalon történő közzétételére vonatkozó határozatát. Márpedig vitathatatlan, hogy ez a székhely nem a kérdést előterjesztő bíróság tagállamában található. Következésképpen olyan körülmények között, mint amelyek az alapügyet jellemzik, a káresemény e társaság székhelyén következik be, ennél fogva annak alapján nem állapítható meg az eljáró bíróság joghatósága.

Az EUB másodikként azt vizsgálta, hogy az osztrák bíróság az állítólagos kár bekövetkezésének helye alapján rendelkezheti joghatósággal.

E tekintetben a Bíróság a korábbiakban már nemcsak azt pontosította, hogy a kár bekövetkezésének e rendelkezés értelmében vett helye az állítólagosan megsértett jog természetének függvényében változhat, de azt is, hogy annak, hogy egy adott tagállamban a kár bekövetkezhet, az a feltétele, hogy az állítólagosan megsértett jog az adott tagállamban védett legyen.⁹

E tekintetben a Bíróság ítélezési gyakorlatából kitűnik, hogy ellentétben a 44/2001 rendelet 15. cikke (1) bekezdésének c) pontjával, melyet a Bíróság a Pammer és Hotel Alpen ítéletben értelmezett, az említett rendelet 5. cikkének 3. pontja nem követeli meg, hogy a szóban forgó tevékenység az eljáró bíróság tagállamát „célozza meg”.

Ennél fogva a kár bekövetkezése helyének a joghatóság 44/2001 rendelet 5. cikkének 3. pontja alapján történő megállapítása céljából történő meghatározása szempontjából nem releváns az a tény, hogy az alapügy tárgyát képező weboldal nem irányul az eljáró bíróság tagállamára.

Olyan körülmények között, mint amelyek az alapügyet jellemzik, meg kell állapítani tehát, hogy a kár annak folytán következik és/vagy következhet be, hogy a kérdést előterjesztő bíróság tagállamában az EnergieAgentur weboldalán keresztül hozzáférhetőek azok a fényképek, amelyekre a P. Hejduk által hivatkozott jogok vonatkoznak.

Ugyanis főszabály szerint továbbra is a többi tagállam bíróságainak van joghatósága a 44/2001 rendelet 5. cikkének 3. pontja értelmében, illetve a területiség elve alapján a szerzői jogok és szomszédos jogok megsértése folytán az adott tagállam területén okozott károkkal kapcsolatos ügyek elbírálására, mivel ők vannak alkalmasabb helyzetben egyfelől annak megítélésére, hogy ténylegesen megsértették-e az érintett tagállam által biztosított szerzői vagyoni jogokat, másfelől az okozott kár természetének meghatározására.

Mindezek alapján az EUB végkövetkeztetése az volt: a 44/2001 rendelet 5. cikkének 3. pontját akként kell értelmezni, hogy az eljáró bíróság tagállama által biztosított szerzői jogok és szomszédos jogok védelem alatt álló fényképeknek egy, az illetékességi területén hozzáférhető weboldalon történő közzététele által állítólagosan megvalósuló megsértése esetén a kár bekövetkezésének helye alapján e bíróság joghatósággal

9 Pinckneyítélet, 32. és 33. pont

rendelkezik felelősség megállapítása iránti kereset elbírálására. E bíróság joghatósága kizárólag a tagállamának területén okozott károkra terjed ki.¹⁰

4. A Hejduk-ítélet megerősítése: a C-618/15.sz. Concurrence-ügyben 2016. december 21-én hozott ítélet

A felperes kiskereskedelemmel foglalkozó cég olyan tartalmú szerződést kötött a Samsunggal, hogy meghatározott terméket kizárólag saját üzletében árusíthatja, de azt online módon nem értékesítheti. Szerződést megkötését követően a Samsung észlelte, hogy a franciaországi székhelyű kiskereskedelmi cég saját internetes oldalán is forgalmazza a hivatkozott termékeket. A francia cég az egyeztetések során arra hivatkozott, hogy ezt a szerződéses kikötést a Samsung nem alkalmazza egységesen valamennyi forgalmazóra, amelyek közül páran az Amazon internetes oldalin keresztül is értékesítik ezeket a termékeket.

A francia cég az eredménytelen egyeztetések után pert indított a Samsunggal és az Amazonnal szemben is, az előbbivel annak megállapítását kérve, hogy az internetes értékesítést tilalmára vonatkozó szerződéses rendelkezés érvénytelen, az utóbbit pedig arra kérte kötelezni, hogy az érintett Samsung termékre vonatkozó ajánlatait az Amazon összes internetes oldaláról töröljék.

Az EUB az indokolása során felidézte állandó ítélkezési gyakorlatát: a rendelet 5. cikkének 3. pontjában előírt joghatósági szabály alapja a jogvita és a káresemény bekövetkezésének vagy esetleges bekövetkezésének helye szerinti bíróságok közötti különösen szoros kapcsolat fennállása, amely az igazságszolgáltatás megfelelő működésére és a hatékony eljárásszervezésre tekintettel igazolja a joghatóság e bíróság számára való biztosítását.¹¹ A jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben ugyanis a jogvita tárgyához való közelsége és a könnyebb bizonyítás-felvétel miatt, rendszerint a káresemény bekövetkezésének vagy esetleges bekövetkezésének helye szerinti bíróság a legalkalmasabb a határozathozatalra.

Az EUB utalt arra, hogy az ítélkezési gyakorlatában már elismert kapcsolótényezők egyike kiválasztásának tehát lehetővé kell tennie azon bíróság joghatóságának megállapítását, amely objektív szempontból a legalkalmasabb helyzetben van annak megítélésére, hogy a perelt személy felelősségének megállapításához szükséges feltételek teljesülneke, így csak azon bíróság előtt lehet érvényesen eljárást kezdeményezni, amelynek illetékességi területén a releváns kapcsolótényező található. Az EUB felismerte, hogy a perbeli szelektív forgalmazási hálózat feltételeinek egy internetes oldalon keresztül történő megsértésével az a kár, amelyre a forgalmazó hivatkozhat,

10 Heather Newton: Accessibility (not targeting) is the key to jurisdiction for online copyright infringement, *European Intellectual Property Review* 2015., 459-460. o.

11 C-47/14. sz. Holterman Ferho Exploitation és társai ítélet, 73. pont

értékesítési volumenének a hálózati feltételek megsértésének következményeként történő csökkenése és az ebből következő elmaradt nyereség.

E tekintetben az a körülmény, hogy azokat a külföldi internetes oldalakat, amelyeken a szelektív forgalmazási joggal érintett termékekre vonatkozó ajánlat megjelenik, az eljáró bíróság tagállamától eltérő tagállamokban üzemeltetik, nem bír jelentőséggel, ha valamely más tagállamban elkövetett cselekmény az eljáró bíróság illetékességi területén kárt okozott vagy kárt okozhat, aminek mérlegelése a kérdést előterjesztő bíróság feladata.¹²

Mindezen szempontokra is figyelemmel azt a választ adta: a 44/2001 rendelet 5. cikkének 3. pontját úgy kell értelmezni a tekintetben, hogy mely bíróság rendelkezik az e rendelkezés által biztosított joghatósággal a szelektív forgalmazási hálózaton kívüli értékesítésre vonatkozó tilalomnak az e hálózat tárgyát képező termékekre vonatkozó, különböző tagállamokban üzemeltetett internetes oldalakon megjelenő értékesítési ajánlatok útján való megsértésével kapcsolatos felelősség megállapítása iránti kereset elbírálására, hogy a kár bekövetkezése helyének azon tagállam területét kell tekinteni, amely az említett értékesítési tilalmat a szóban forgó kereset útján védi, és amely területen a felperes – állítása szerint – értékesítéseinek csökkenését elszenvedte.

5. Összegzés

A rendeletnek a jogellenes károkozással kapcsolatos különös joghatósági szabályozása – az eddig felmerült és ismertté vált jogvitákban- alkalmas volt arra, hogy egyértelműen meghatározza: melyik tagállami bíróság rendelkezik joghatósággal. Ehhez kellett az EUB jogfejlesztő tevékenysége is, amely a kezdeti szigort némileg feloldva az online térben megvalósuló jogellenes károkozó magatartások vonatkozásában is definiálni tudta a káresemény, illetve a kár bekövetkezésének helyei közötti különbséget. A joghatósági szabályok értelmezésekor fontos szempont az egyértelműség és a kiszámíthatóság, ne kerüljenek a jogalanyok olyan helyzetbe, hogy ne tudják előre kiszámítani melyik tagállamban érvényesíthetik magánjogi igényeiket. A jogellenes károkozással kapcsolatos uniós szabályozás és joggyakorlat ennek a szempontnak is megfelel.

Amint arra a bevezetésben utaltunk ez a tanulmány egy megkezdett kutatás első töredéke, amely arra alkalmasnak bizonyult, hogy bizonyos módszertani nehézségeket, kérdéseket egy konkrét joghatósági szabály vizsgálata során megvizsgáljon. A következő lépés az online szerződésekből eredő jogviták joghatósági szabályainak áttekintése, majd ezt követően az alkalmazandó jog problematikája lesz. A kiinduló hipotézis ezeknél is hasonló: kell-e, lehet-e az online térben létrejövő magánjogi jogviszonyok vonatkozásban speciális joghatósági, alkalmazandó szabályokat létrehozni, vagy a hagyományosnak mondható, hatályban lévő jogforrások is megfelelően alkalmazhatók ezekre a jogintézményekre.

12 C-360/12. sz. Coty Germany ítélet, 57. és 58. pontok

ÚJ TECHNOLÓGIAI KIHÍVÁSOK AZ EU JOGALKOTÁSÁBAN

A tudományos és technológiai fejlődés, illetve az új technológiák elterjedésének sebessége eddig ismeretlen kihívások elé állítja az európai társadalmat és az EU-s szakpolitikák kialakítói sok esetben komoly dilemma előtt állnak: az új területeket - adott esetben teljesen új technológiákat - kell-e szabályozni, és ha igen, milyen mértékben.

A digitális forradalom korában az információs társadalom legfőbb kihívásai a mesterséges intelligencia, a nagy adatsorok (big data) felhasználása, az algoritmikus döntéshozatal, a gépi tanulás, és általában a robotika. A mindennapi élet és munka sok területén hatékony, erőteljes és ultragyors programok veszik át az adatkezelést, az adatelemzést és a döntéshozatalt. E változás mértéke és gyorsasága elképesztő, hiszen a gépek már az embereknél gyorsabban és jobban képesek tanulni és építeni, illetve már nálunk is jobban ismerik saját egészségi és viselkedési profilunkat, amit fel is tudnak használni jó (pl. gyógyítás) vagy rossz irányban (kiberbűnözés).

A meglévő jogi normák és struktúrák sok esetben nem adnak kielégítő választ az új technológiák által felvetett új típusú kérdésekre. Kell-e és ha igen, hogyan lehet egy adott technológiát szabályozni? Képes-e a jogrendszer a bizonytalan és ismeretlen jövőt szabályozni a mai korlátozott tudás birtokában? Kutatásunk során a legfőbb vizsgálendő kérdés, milyen kihívások előtt állnak az EU-s jogalkotók és politikai döntéshozók az európai társadalmat érintő új technológiák hatásai és azok hatékony kezelése kapcsán.

1. Bevezetés: a vizsgált új technológiák

A mindennapjainkat meghatározó digitális eszközök, a közösségi média és az azokban felhasznált mesterséges intelligencia drasztikusan átalakítják a társadalom szigorúan vett emberi aspektusait (kommunikáció, személyes kapcsolatok), valamint a munkát, a politikát és a diplomáciát². Lesz-e mindenki számára munka, és ha nem, hogyan hat ez a társadalmainkra, a gazdasági növekedésre és a munkavállalók jogaira? Képesek vagyunk ezt a folyamatot a leginkább az ember számára hasznossá tenni? Kinek az irányításával?

1 Egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete

2 Hern A. (2016) Stephen Hawking: AI will be 'either best or worst thing' for humanity, The Guardian, 19 October 2016. <https://www.theguardian.com/science/2016/oct/19/stephen-hawking-ai-best-orworst-thing-for-humanity-cambridge> (letöltve: 2018.05.19.)

A tudományos előrejelzési és jövőkutatási³ (*scientific foresight*) illetve a megelőző szakpolitikai módszerek (*anticipatory policymaking*) hozzájárulnak az EU jogalkotók és a politikai döntéshozók felkészítéséhez illetve megfelelő *tényanyaggal történő ellátásukhoz*. Azonban az új technológiák lehetséges jövőbeli hatásairól szóló gondolkodás és szakmai vita során szükség van a különböző tudományterületek közti átjárhatóságra: a reáltudományok nyilván kiemelkedő szerepet töltenek be, de komoly társadalomtudományi és jogi ismeretek nélkül nehéz lenne megérteni, hogyan és milyen irányban fejlődik a technológia. És a meglévő jogi normák sokszor nem képesek kielégítő választ adni az új technológiák⁴ által felvetett kérdésekre, azaz szükséges-e egy adott technológiát szabályozni? Ha igen, hogyan és milyen jogi eszköztárral? Alapvető kérdésként felmerül, ki és hogyan képes a mai jogrendszert a bizonytalan és ismeretlen jövőt a mai korlátos tudás birtokában szabályozni.

Jelen írásban ezért csak néhány, tudományos-technológiai szempontból kiemelkedően fontos részterületnek a *létező vagy tervezett szabályozásának* kérdéskörére *fókuszálunk*: a mesterséges intelligenciára, a *kvantumtechnológia alkalmazásaira*, a „nagy adatok” és *egészségügy* összefüggéseire, és az *ún. „blokklánc”* technológiára (*blockchain*).

2. Mesterséges intelligencia (AI)

A mesterséges intelligencia és a robotika fejlődése egy sor, egyre sürgetőbb és összetett morális és jogi kérdést vet fel. Hogyan lehet az etikai, társadalmi és jogi kihívásokra adott válaszokat a közjó érdekében megfogalmazni? Lehet-e egy robotot bíróság elé állítani? Mi történik, ha egy önvezető autó vagy egy drón elüt egy embert? Ki és milyen mértékben felelős a következményekért (elkövetett hibákért, mulasztásokért, stb.): a robot, a tulajdonosa vagy a tervező, a gyártó? Ezekkel az összetett filozófiai, etikai és jogi kérdésekkel meglehetősen részletességgel foglalkozik Klein és Tóth a robotika szabályozásáról írt tanulmányukban⁵, ezért alábbiakban a legfőbb EU-s szempontokra és intézkedésekre ismertetésére szorítkozunk.

Az elmúlt években az Európai Bizottság és az Európai Parlament⁶ több fontos folyamatot kezdeményezett a mesterséges intelligenciának egy nemzetközileg elis-

3 Hines A. - Bishop P. (Eds). (2006). Thinking about the future: guidelines for strategic Foresight. Washington D.C.: Social Technologies, LLC.

4 Kurrer C. -Tarlton J. Ten more technologies which could change our lives, European Parliamentary Research Service, 2017 ISBN 978-92-846-0700-6

5 Klein T. - Tóth A. (2017). A robotika egyes szabályozási kérdései. *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kérdései*. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXII., Budapest, 2017.

6 Nevejans N. (2016) European civil law rules in robotics, Directorate General for Internal Policies. Policy Department C: Citizens' Rights and constitutional Affairs, Study PE 571.319, Brussels, European Parliament.

mert etikai és jogi keret létrehozása érdekében. A fentebb idézett műben Klein és Tóth is sokszor hivatkozik az Európai Parlament 2017. évi állásfoglalására⁷, melyben a Bizottságnak tesz ajánlásokat a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról. Ez valóban egy úttörő dokumentum, melyben az EP nemcsak konkrét ajánlásokat tesz az Európai Bizottságnak a jogalkotásra, hanem a téma általános alapelveit és *raison d'être*-jét fogalmazza meg. A következő prioritásos területekről van konkrétan szó:

A polgári jogi felelősség tisztázása a legelső prioritás az EU-ban, mivel az elmúlt évtized technológiai fejlődésének köszönhetően a mai robotok nemcsak egyszerű tevékenységek elvégzésére képesek, hanem egy sor önálló kognitív funkció (tanulás, autonóm döntések meghozatala) révén kölcsönhatásra is képesek környezetükkel. Az idézett EP állásfoglalás konkrét definíciót is ad: „A robotok önállósága a döntések meghozatalának és azoknak külső befolyástól függetlenül történő végrehajtásának képességeként határozható meg. Ez az önállóság tisztán technológiai jellegű, és a mértéke attól függ, hogy milyen kifinomult tervezették a robot és a környezete közötti kölcsönhatásokat.” Minél önállóbbak a robotok, annál kevésbé tekinthetők egyszerű eszközöknek más szereplők (gyártó, kezelő, tulajdonos, felhasználó stb.) kezében. Ez viszont joggal felveti azt a kérdést, hogy a felelősséggel kapcsolatos meglévő szabályok elegendőek-e, vagy olyan új elvekre és szabályokra van szükség, amelyek tisztázzák a különböző szereplők jogi felelősségét, a robotok olyan cselekedeteivel és mulasztásaival kapcsolatban, amelyek nem vezethetők vissza konkrét emberre, valamint azt tárgyalják, hogy el lehetett volna-e kerülni a robotok olyan cselekményeit vagy mulasztásait, amelyek révén kárt okoztak.

Ugyanitt az Európai Parlament szerint a *szerződéses felelősség* területén a jelenlegi jogi keret hiányos, „[...] amennyiben a partnerek kiválasztására, a szerződéses feltételekről folytatott tárgyalásra, a szerződések megkötésére és a szerződések teljesítésének és a teljesítés módjának eldöntésére tervezett gépek alkalmazhatatlanná teszik a hagyományos szabályokat.”⁸ Az EP szerint mindez rámutat arra, hogy a robotika és a mesterséges intelligencia területén új, sokkal hatékonyabb és korszerűbb szabályokra van szükség, amelyek megfelelnek a műszaki fejlődés jelenlegi állapotának és a piacon megtalálható legújabb innovációknak⁹.

A robotika és a mesterséges intelligencia régóta ismert alapelveit¹⁰ említve (lényegében: a robot nem árthat az emberiségnek és nem nézheti tétlenül, ha az emberiséget veszély fenyegeti), az Európai Parlament állásfoglalásában felszólítja az Európai Bizottságot, tegyen javaslatot a kiberfizikai és autonóm rendszerek, intelligens ro-

7 European Parliament (2017) European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)).

8 Lj 4.

9 Kritikos M. (2016) Legal and ethical reflections concerning robotics, STOA Policy Briefing, June 2016 – PE 563.501, Brussels, European Parliament Research Service. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/563501/EPRS_STU\(2016\)563501\(ANN\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/563501/EPRS_STU(2016)563501(ANN)_EN.pdf) (letöltve 2018.06.29.)

10 Asimov I. (1942) Runaround, in Asimov I., I, Robot, London, HarperVoyager, 2001.

botok és alkategóriáik közös EU-s fogalomrendszerének definíciójára, az intelligens robotok alábbi jellemzőinek figyelembevételével: „[...] *autonómia elérése érzékelők révén és/vagy a környezettel folytatott adatcsere (összekapcsolhatóság), illetve ezen adatok cseréje és elemzése révén; önálló tanulás, tapasztalás és interakció útján; legalább kisméretű fizikai megjelenés; magatartása és cselekedetei környezetbe történő igazítása; a biológiai értelemben vett élet hiánya*”¹¹. Ezenfelül arra is rámutat, hogy az EU belső piacán belül be kell vezetni a fejlett robotok átfogó uniós nyilvántartási rendszerét, melyet szándékai szerint optimális esetben egy erre kijelölt, robotikával és mesterséges intelligenciával foglalkozó európai ügynökség kezelne. Azt is kihangsúlyozza, hogy a robotika és a mesterséges intelligencia fejlesztése során elengedhetetlen, hogy az emberek mindenkor megtartsák az intelligens gépek feletti ellenőrzést. Külön figyelmet igényel az ember és a robot közötti érzelmi kapcsolat kialakulása – különösen a gyermekek, idősek, fogyatékossgal élők esetén – és rámutat ezen érzelmi kötődés veszélyeire és kockázataira.

Egy hasonlóan fontos, a kérdéskör joganyagát alátámasztó dokumentum 2018-ban született meg: az Európai Bizottság (EB) április 25-ei közleménye¹² „*Artificial Intelligence for Europe* (Mesterséges intelligencia Európának)” címmel. A közlemény tulajdonképpen egy mélységi felmérés (*mapping*) eredményeit elemzi és azokból kiindulva konkrét ajánlásokat és cselekvési tervet fogalmazva meg az Unió számára. E közlemény – s főként a cselekvési terv – fontos a mesterséges intelligencia európai fejlődési irányát tekintve, mivel annak hatékony megvalósítása esetén Európa a nemzetközi AI sztenderdeket is meghatározhatná. Több európai állam kidolgozta már saját AI stratégiáját (Észtország, Franciaország, Finnország, Írország és az Egyesült Királyság)¹³, annak versenyképesség javító hatásaira koncentrálna. Kína, Japán, az USA és Dél-Korea most dolgozza ki AI stratégiáját és az ehhez kapcsolódó állami és piaci kezdeményezéseket. Tehát a Bizottság közleménye tulajdonképpen egy még éppen időben érkezett válasz az Európai Tanács 2017. október 19-ei kérésére¹⁴ az AI európai megközelítését kidolgozandó. Az EB a mesterséges intelligenciát olyan technológiának tekintti, amely ösztönzi az európai digitális egységes piac létrejöttét és segít abban, hogy Európa vezető ipari hatalommá váljon.

A közlemény első pillére azokat a beruházási szükségleteket vázolja, melyek révén Európa felzárkózhatna a globális versenytársak mellé: a mezőnyt jelenleg az Egye-

11 European Parliament (2 lj.) 18.

12 European Commission (2018) Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Artificial Intelligence for Europe, COM(2018) 237 final, 25 April 2018.

13 European Commission. The European AI Landscape, Workshop report, January 2018.

14 European Council (2017) European Council meeting (19 October 2017) – Conclusions. <http://www.consilium.europa.eu/media/21620/19-euco-final-conclusions-en.pdf> (letöltve: 2018.05.19.)

sült Államok vezetési rengeteg AI-s *start-up* vállalkozásának köszönhetően, és Kína a második, de máris kijelentette, hogy 2030-ra világszerte lesz. Erre válaszul az EB rövidtávon (2018-2020) 1,5 milliárd eurót szán az AI szegmensben megvalósítandó K+F beruházásokra, ami 70%-os növekedés. Ha a tagállamok hasonló mértékű erőfeszítést tesznek, akkor az EU szintű beruházás mintegy 20 milliárd eurót tehet ki.

A közlemény második része a közelgő társadalmi-gazdasági változásokkal és a felkészülés szükségességével foglalkozik. Az EB szerint a kihívás az oktatással kapcsolatos kérdések kezelésében rejlik (képzés és készségfejlesztés), beleértve azon munkavállalók segítségét/átképzését, akiknek a munkahelye valószínűleg megszűnik vagy átalakul, illetve több AI szakember (át)képzését az új típusú munkakörökre.

Végül a harmadik részben az AI fejlesztése és használata során kialakítandó bizalmi és elszámoltatható piaci környezet szükségességét vázolja fel: az EB az önszabályozást támogatja, mivel úgy ítéli meg, hogy a jelenlegi szabályozási keret erős és kiegyensúlyozott - mondván, hogy az a termékek biztonságára és felelősségére, a személyes adatok védelmére (GDPR), a személyes adatok szabad áramlására, az e-magánéletre és a kiberbiztonságra épül.

A negyedik részt az EB az AI-val kapcsolatos etikai megfontolásoknak¹⁵ szentelte volna, de úgy döntött, hogy ezt egy későbbi időpontban dolgozza ki: az EB azt tervezi, hogy 2018 végéig sorozatot készít az etikai iránymutatásokról, az érdekeltek sokféleségét figyelembe véve. A Bizottság mellett működő Európai Etikai Csoport¹⁶ korábbi munkáira és közleményeire építve, ezek az etikai iránymutatások nem csak az AI-val történő visszaélésekre fognak fókuszálni, hanem az alapvető jogokra gyakorolt hatásaikra is, nevezetesen a személyes adatok védelmére, a személyes méltóságra, a fogyasztóvédelemre és a személyek hátrányos megkülönböztetésének elkerülésére. Más szegmensekre gyakorolt hatásait is ebben tervezi vázolni, mint pl. a jövő munkahelye, biztonság, a társadalmi befogadás és algoritmikus átláthatóság. A Bizottság a mesterséges intelligenciával kapcsolatosan elvégzett mélységi felmérése nyomán öt paradigma-váltó dimenziót vázol fel, melyek mindegyike komoly figyelmet érdemel a szakpolitikai előkészítő, ill. jogalkotói fázisban, mivel erőteljes társadalmi hatásuk miatt:

- Sok munkahelytípus gyökeresen megváltozik az AI rendszeres használata révén;
- A munkavállalóknak nem félniük kell az AI-tól¹⁷, hanem együtt kell élniük vele és meg kell tanulniuk felhasználni azt (*need to become AI literate*);

15 Palmerini E. et al. (2014) Guidelines on regulating robotics. RoboLaw Deliverable D6.2. http://www.robolaw.eu/RoboLaw_files/documents/robolaw_d6.2_guidelinesregulating-robotics_20140922.pdf (letöltve 2018.06.29.)

16 European Group on Ethics in Science and New Technologies. Artificial Intelligence, Robotics and 'Autonomous' Systems, European Commission, March 2018 http://ec.europa.eu/research/ege/pdf/ege_ai_statement_2018.pdf (letöltve: 2018.05.19.)

17 Floridi L. (2016) Should we be afraid of AI? AEON. <https://aeon.co/essays/true-ai-is-both-logically-possibleand-utterly-implausible> (letöltve: 2018.05.19.)

- Az AI kockázatait minimalizálni kell: számítási hibák, kiberbűnözés, szuperintelligens rendszerek, autonómia vs. felügyelet, stb.
- Algoritmikus döntéshozatali rendszerek fő kérdései: bizalom és átláthatóság;
- Etikai és jogi normák: a jogalkotók és szabályozók feladata a kockázatok kezelése és a felelősségi jogkörök hatékony felosztása¹⁸.

3. Kvantumtechnológia (QT)

A XX. század során a kvantumelmélet illetve annak tudományos és technikai alkalmazásai már forradalmasították a mindennapi műszaki eszközeinket (tranzisztor, lézer, szenzorok, időmérők, stb.). A kvantummechanika lényegi elveinek és furcsaságainak leírásától eltekintve, leegyszerűsítve álljon itt ennyi: a klasszikus fizikában egy rendszer mindig egy adott állapotban található (nyugalmi állapot, mozgás), míg a kvantumfizikában ugyanazt a rendszert egyidejűleg két vagy több állapot szuperpozíciója is leírhatja. A kvantumfizikában robbanásszerű fejlődés ment végbe az 1990-es évek óta, amelyet „második kvantumforradalomnak”¹⁹ is neveznek. A fejlődés lényege, hogy az ember már nem csupán megfigyelője a kvantumos rendszereknek, hanem képessé vált aktívan beavatkozni annak mikroszkopikus jelenségeibe. Domokos²⁰ szerint ez azt jelenti, hogy *„atomokra, molekulákra, fotonokra mi róbatunk ki a kvantummechanika törvényeinek engedelmeskedő mozgást. Az irányításhoz leginkább lézereket, illetve elektromos és mágneses mezőt használhatunk. A meglévő manipulációs technikák lehetővé teszik, hogy az egyedi kvantum objektumokat az elérhető legalacsonyabb bizonytalanság mellett, a fundamentális kvantumzaj szintjén kontrolláljuk, tehát a környezetből ne szivároгjon a kvantum finomságokat elmosó zaj az irányított rendszerbe. Ezek után az egyes elemekből, mint legó kockákból építhetünk összetett kvantumgépeket”*. Valóban, a QT egyik fontos alkalmazása a kvantumszenzor, mely alkalmas adott fizikai mennyiség (idő, gravitáció, mágneses mező) nagy pontosságú mérésére a kvantummechanikai effektusok segítségével. A kvantumszámítógép ionos állapotok szuperpozíciója segítségével végez el hihetetlenül gyors számításokat, melyek elérik a jelenlegi számítási kapacitás milliárdszorosát. Mivel a klasszikus számítógépek az információt bitekben tárolják (0 vagy 1), addig a kvantumszámítógépben kvantumbitekben (*qubit*), mely e két állapot szuperpozícióit is jelenti.

18 COMEST (2017). Report of COMEST on robotics ethics, Paris, World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology of UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002539/253952E.pdf> (letöltve: 2018.05.19.)

19 Pataki G. Zs. - Cunha L. (2015). A Discovery Tour in the World of Quantum Optics. STOA Annual Lecture 2015, for International Year of Light, European Parliament, Brussels, , ISBN: 978-92-823-84626

20 Domokos Péter (2018). A kvantummechanikától a kvantumtechnológiáig, Magyar Tudományos Akadémia, <https://wigner.mta.hu/quantumtechnology/hu/node/23> (letöltve: 2018.06.21.)

A kvantumtechnológia valóban lenyűgöző lehetőségeket kínál és az előrelépés felgyorsulhat az állami- és magánberuházások növelésével. A szakértők szerint a politikai döntéshozóknak minimálisra kell csökkenteniük az e technológiából eredő potenciális negatív következményeket: hiszen a kvantumtechnológia kifejlesztésében jelentős köz- és magánérdek van. Hollandia és az Egyesült Királyság több százmillió eurós állami és magánberuházást vonzott ebbe a szektorba, az Európai Bizottság pedig 2016-ban bejelentette, hogy egymilliárd eurót szán a kvantumtechnológiai zászlóshajó kezdeményezésre²¹ (*flagship initiative*). Ez egy strukturált együttműködést elősegítő kutatás-fejlesztési program, melynek célja QT alkalmazásokat tovább fejleszteni a kvantumszimuláció, kvantumkommunikáció, kvantumszenzorok és a kvantumszámítógép területén.

A *kvantumszimuláció* elméletfizikai kísérletekhez hasonlít, mely során kis kvantumrendszert, pl. egy 30 ionból álló láncot, egy sokkal nagyobb és bonyolultabb rendszer tanulmányozására lehet használni. Haszna: egy kvantumszimulátorban elvégzett modellezés, majd hiper-gyors számítások segítségével új vegyi anyagokat vagy gyógyhatású molekulákat lehet kifejleszteni²².

Jelenleg viszont a *kvantumkommunikáció* a QT legelőrehaladottabb területe, mely során egyedi fotonok fénysebességgel szállítják az információt. A fotonok a környezettel gyengén hatnak kölcsön és állapotukba könnyű kvantumbit információt kódolni (például a vízszintes vagy függőleges polarizációjukba, a logikai 0 és 1 értékekhez hasonlóan). Ezek a kvantumos protokollok akkor működnek megbízhatóan, ha a fényimpulzus pontosan egyetlen fotonot tartalmaz²³. Tovább menve, a kvantumkommunikációban tökéletes titkosítási mechanizmusa révén stratégiai fontosságú az ún. *kvantumkriptográfia*, amelyet klasszikus számítógéppel nem lehet feltörni, sőt, ha kísérlet történik a lehallgatásra, a kommunikációban részt vevő partnerek ezt egyszerűen detektálhatják. Ez forradalmasíthatja a banki átutalásokat és a *fintech* (pénzügy-technológiai) szegmenst is. Már ma létezik olyan kriptográfiai eszköz a kereskedelmi forgalomban, mely 100 km-es távolságon tud kvantumosan titkosított kulcsot megosztani.

Az 1990-es évek óta emlegetett *kvantumszámítógépek* eltérnek a mai személyi számítógéptől, amolyan kvantumos hardverek célzott matematikai műveleteket elvégzésére - az ionos állapotok szuperpozíciója segítségével hihetetlenül gyorsan - elérve a jelenlegi számítási kapacitás milliárdszorosát. A kvantumszámítógépek esetében felmerül, hogyan lehet szabályozni a kialakulóban lévő kvantumkriptográfia mód-

21 European Commission will launch €1 billion quantum technologies flagship <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/european-commission-will-launch-eu1-billion-quantum-technologies-flagship> (letöltve: 2018.06.21.)

22 Lj 18.

23 Egyfotonos pulzusokat nanokristályokban lévő színcentrumok lézeres gerjesztésével nyerhetünk. Földközvetlen szabad légkörben egyetlen foton tervezett továbbítására a rekord 140 km, a Kanári szigetcsoport két szigete között - ld. 14 Lj.

szereit és eszközeit (titkosítási protokollok, biztonsági alkalmazások), és hogyan lehet felkészülni kvantumtámadások ellen, ill. kell-e külön szabályozás az QT eszközkhöz való hozzáférés lehetőségére (a hadi- és nukleáris technológiai exporthoz hasonlóan).

Mint minden új technológia esetében, fontos gyors átmenetet képezni a tudományos kutatások és a kereskedelmi alkalmazások között. A tudósok szerint a kutatás jelenleg túlmutat a demonstrációs kísérletekhez szükséges eszközök megépítésén és az egyik olyan szegmens, ahol nagy állami beruházásokra van szükség, a kvantumtechnológiához szükséges infrastruktúrák, ugyanis itt speciális fényforrásokra és optikai szálakra van szükség (hogy az egyedi fotonok „utazása” közben a fotonok kvantumállapota fennmaradjon). Van már több kezdeményezés ilyen infrastruktúrára kifejlesztésére Kínában, Japánban és az Egyesült Államokban, valamint néhány EU tagállamban, és Magyarország is elindított egy Nemzeti Kvantumtechnológia Alprogramot a Nemzeti Kiválósági Program keretében²⁴.

4. Nagy adatok az egészségügyben

Köztudott, hogy a nagy adatsorok (*big data*) felhasználása óriási lehetőségeket nyújt az egészségügyben, mindazonáltal fontos feltenni a kérdést, hogyan lehet biztosítani, hogy az adatok felhasználása mindenki számára előnyös legyen? De mik is azok a „nagy adatok”? A nagy adatok terminológiájáról, és annak pozitív ill. negatív percepciójáról részletesen ír Z. Karvalics²⁵, aki szerint „A „Nagy Adat” (*Big Data*) fogalma nem egy új tudományos diskurzus részeként született meg[...]: az adattermelés és -feldolgozás új mennyiségi dimenzióit megnyitó alaprendszerek különösségét megragadó leíró fogalomként vezették be az adatipar értékláncában elfoglalt helyükön változtatni kívánó ambiciózus piaci szereplők elemzői. Olyan sikeresen talált aztán egymásra az üzleti és a technológiai jövőkép, hogy azóta is tematizálni tudja a médiaközbeszédet, s itt megerősödvé immár szilárd terminus technicusként vonult be az információtechnológiai iparág (az ICT-industry) szakmai szótáraiba is.”

Az elmúlt száz év során töretlenül nőtt az egészségügyi ellátások száma és minősége, összefüggésben az emberek várható élettartamával és életminőségével. Az orvosi technológiák robbanásszerű fejlődésékor jogosan vetődik fel a kérdés, hogy bizonyos új típusú orvosi eszközök (pl. testre szerelt érzékelők) hogyan teszik lehetővé komoly betegségek (pl. rák) felismerését korai szakaszban, ezáltal exponenciálisan növelve a beteg gyógyulási esélyét és csökkentve a kezelési költségeit.

Egy nemrég megjelent tanulmányában Homicskó²⁶ megállapítja, hogy a modern

24 Ld. Domokos (2018).

25 Z. Karvalics László (2013). A Nagy Adat-jelenség társadalomtudományi lehorgonyzásához. Replika 92–93 (2015/3–4. szám): 189–201 o.

26 Homicskó Á.O. (2017). Az új technológiák megjelenése az egészségügyben, különös tekintettel a géntechnológia és az elektronikus egészségügy. *Egyes modern technológiák etikai,*

orvosi technológiák fejlődése komoly kihívások elé állítja a jogalkotót. Ezzel egyetértve megjegyezzük, hogy még a legjobb törvények sem biztosítják a magánélet védelmét minden körülmények között: az Európai Etikai Csoport szerint²⁷ megfontolandó, hogy adott betegséggel kapcsolatos adatok (pl. rák) megoszthatók legyenek. Megfelelő jogszabályi keretek közt arra is nyílna lehetőség, hogy nagyszámú beteg adatait megosztva egyidejű orvosi kutatások és kísérletek valósuljanak meg. Az is feltehető, hogy a „nagy adatok” rendszeres orvosi alkalmazása révén nemcsak sok betegséget lehetne megelőzni, de a hatalmas kezelési költségeket is fel lehetne osztani több egészségbiztosító között. A nagy adatok egészségügyben történő alkalmazásának potenciális hatásait vizsgálva, legalább három területen érhetőek el előnyök:

- *Nagyszabású orvosi kísérletek és a gyógyszerkutatás* olcsóbbá és gyorsabbá tétele. Nagy klinikai vizsgálatok vagy felmérések (új gyógyszer tesztelése, új kezelés) - során bizonyos egészségi állapotok okának megértése érdekében jobb, ha nagy mennyiségű adat áll rendelkezésre. Alapesetben a kísérletek lezárásakor a nagyméretű adatbázisokat archiválják anélkül, hogy további kutatókra gondolnának, akik újabb kérdésekre tudnának választ keresni.
- Adatok begyűjtése *intelligens szenzorok* révén. Az embert egyre több hordozható eszköz és érzékelő veszi körül a mindennapi életében, ezek nyomon követik nemcsak a földrajzi helyzetét, hanem számolják a megtett lépéseket, figyelik a vezetési stílusát és éberségét. Az érzékelők által közvetlenül rögzített adatok gyakran sokkal objektívebbek az emberek által megválaszolt kérdőíveknél.
- *Egyénre szabott egészségügyi szolgáltatások (personalised medicine)*, melyeket éppen a szenzorok egyre növekvő száma tesz lehetővé és indukál. A ruhában viselt érzékelők képesek figyelmeztetni közelgő szívroham bekövetkezésének magas kockázatáról, vagy immunrendszerünk gyengeségéről (pl. influenza esetén).

Az új orvosi technológiák óriási egészségügyi előrelépést jelentenek, azonban számos kihívást is jelentenek a társadalom számára, főként az adatvédelem terén. A klinikai vizsgálatok és az orvosi ellátások során az adatvédelem mindvégig kulcskérdés: ha a kutatók még szélesebb körben osztják meg adataikat a jövőben, még fontosabbá vélik az adatvédelmi szabványok hatékony védelme. A tájékoztatáson alapuló beleegyezéses eljárások során is maximálisan védeni kell legfontosabb egészségügyi adatokat.

jogi és szabályozási kérdései. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXII., Budapest, 2017.

27 European Group on Ethics in Science And New Technologies to the European Commission. The ethical implications of new health technologies and citizen participation, https://ec.europa.eu/research/egc/pdf/opinion-29_egc.pdf#view=fit&pagemode=none (letöltve 2018.09.22.)

5. Blokklánc (blockchain) technológia (BC)

A blokklánc legkézenfekvőbb definíciója a következő: egy elosztott adatbázis, amely egy folyamatosan növekvő, adatblokkokból álló listát tart nyilván. A blokkláncok kezdetben csak egyszerű adatot tároltak, de a modern megvalósítások már futtatható kódok tárolására is alkalmasak. Egy blokk a tranzakciók listáját és benne tárolt programok által végzett műveletek eredményeit tartalmazza, valamint olyan meta-adatokat, melyek adott időponthoz, ill. az előző blokkhoz is kapcsolják. Pénztechnikai szempontból a blokklánc egy nyilvános főkönyvként működik, ezért a BC technológia egy rendkívül átlátható és decentralizált módja a tranzakciók rögzítésének. A BC struktúrájából és működéséből adódóan minden potenciális hamisítást kizár. Legnépszerűbb felhasználásuk a digitális pénzmenek, például a *Bitcoin*, amely 2013-ban egy hónap alatt 1000% -os értéknövekedést hozott, de hasonló elven működik az *Ethereum* is²⁸.

A blokklánc alapelveiről, információtechnológiai ill. fizikai alapjairól és hatásmechanizmusáról a francia országgyűlés és szenátus közös technológiai hivatala nemrég készített egy átfogó tanulmányt, mely a nyílt és zárt blokkláncokat is értelmezi. Röviden: a blokkláncban a tranzakciók ellenőrzése a „központi hatalomtól” közvetlenül a felhasználóhoz kerül át, azaz nincs olyan központi jóváhagyó és ellenőrző szerv, mint amit pl. egy banki tranzakció esetén a központi bankok töltenek be. A BC ezáltal sokkal átláthatóbb és demokratikusabb, így jövőbeli alkalmazási területként²⁹ merül fel az e-szavazás (*e-voting*), mely forradalmasíthatja a jelenlegi választások menetét. Például az USA-ban Nyugat-Virginia állam azt tervezi³⁰, hogy a 2018. novemberi választásokon a tengerentúli katonai szolgálatok tagjainak mobil blokkláncos választási lehetőséget kínál.

A blokklánc különösen alkalmas olyan helyzetekben, ahol valamilyen folyamat előtörténetét (pl. tulajdonjogokat) kell ismerni, így segítségével nagy ellátási láncok könnyen követhetők: ékszerek, gyémántok, márkás ruházat és élelem származási helyének megállapítása, vagy digitális média jogszerű megvásárlása, eladása, öröklése stb. Közszolgáltatásokban is lehet használni a BC-t, például egészségügyi és jóléti ellátásoknál. A blokklánc tulajdonképpen áthelyezi a napi interakciók ellenőrzését a

28 Assemblée Nationale et Sénat (2018). Comprendre les Blockchains: Fonctionnement et enjeux de ces nouvelles technologies. Les rapports de l'OPECST, Paris 2018, ISBN 978-2-11-149826-6

29 Boucher P. (2017). How blockchain technology could change our lives. Scientific Foresight Unit (STOA), DG EPRS, European Parliament, ISBN 978-92-846-0549-1.

30 West Virginia to offer mobile blockchain voting app for overseas voters in November election, Washington Post, Aug 2018. https://www.washingtonpost.com/technology/2018/08/10/west-virginia-pilots-mobile-blockchain-voting-app-overseas-voters-november-election/?utm_term=.489355b1c2a1 (letöltve: 2018.09.14.)

központi elitektől távol levő technológiával, és felosztja azt a konkrét felhasználók körében. Ennek során a tranzakciók, de maga a blokklánc struktúrája és a vele összefüggő rendszer is, átláthatóbbá és demokratikusabbá válik.

Mindazonáltal, mint minden új technológia esetében, figyelembe kell venni néhány potenciálisan negatív hatást is. Így például a blokklánc átláthatósága szükséges és fontos eleme egy nyilvános adatbázisnak (pl. földhivatali nyilvántartás), de ugyanez nem mondható el egy bankszámláról vagy más személyes adatokról. A blokkláncban lehetséges azonosítani a tranzakciókban résztvevő személyeket, ami veszélyeztetheti magánéletüket és névtelenségüket.

Bár a blokklánc nem minden problémára jelent megoldást, és még ha nem is forradalmasítja életünk minden aspektusát, számos területen jelentős hatást gyakorolhat, így fel kell készülni az általuk bemutatott kihívásokra és lehetőségekre.

6. A fenti technológiák közötti összefüggés

A mesterséges intelligencia, a kvantumtechnológia és a blokklánc közötti kölcsönhatás a számítástechnikában és adatfeldolgozási kapacitásban rejlik: az AI a neurális hálózatokban megvalósított gépi tanulási algoritmusokra támaszkodik, amelyek nagy adatokat „tanulnak meg”. A blokklánc pedig egy elosztott, kriptográfiai szempontból biztonságos „könyvespolcot” biztosít a tanulást végzőnek, amely ez által képessé válik mind az adatok, mind az algoritmusok tárolására (például intelligens szerződések az Ethereumban). A kvantumtechnológia közvetlen alkalmazásai pedig olyan rendkívüli számítástechnikai képességet és számítási kapacitást ígérnek, melyek messze meghaladják a mai számítógépeket és a hagyományos titkosítási algoritmusokat. Ugyanakkor a kvantumtechnológia teszi lehetővé a kvantumkriptográfiát is: bár a kvantumszámítógép elvileg képes feltörni a mai blokkláncot, de ki is alakíthatja a jövő „kvantumbiztos” blokkláncát is. A QT gyorsíthatja az AI gépi tanulási algoritmusait is, amelyek biztonságosan tárolhatják a blokkláncban az adatokat, valamint kezelhetik magát a blokkláncot. Ezen felül, az is elképzelhetővé válik, hogy a blokkláncban AI algoritmusokat lehessen tárolni, melyek bizonyos feltételek teljesülésekor végrehajthatókká válnak.

A mesterséges intelligencia és a blokklánc szerepet játszhat bizonyos demokratikus folyamatokban is: AI segítségével például személyre szabott információk terjeszthetők, melyekkel befolyásolni lehet az egyéneket s a közvéleményt³¹, sőt adott esetben a választásokat is. A blokklánc pedig arra is használható, hogy választások során a leadott szavazólapokat azonnal eltárolják. Az AI, QT és blokklánc közöt-

31 Brundage M. et al. (2018). The malicious use of artificial intelligence: forecasting, prevention, and mitigation, Oxford, University of Oxford. https://img1.wsimg.com/blobby/go/3d82daa4-97fe-4096-9c6b-376b92c619de/downloads/1c6q2kc4v_50335.pdf (letöltve: 2018.05.19.)

ti kölcsönhatások teljes spektruma akkor válik majd nyilvánvalóvá, amikor az első kvantumszámítógépek kereskedelmi forgalomba kerülnek.

7. Összegzés

A jogszabályok általában nem képesek a technológiákat teljes komplexitásukban, holisztikusan kódolni, viszont képesek lehetnek előre vetíteni a jövőbeni fejlődés fontos elemeit. Az uniós jogalkotók és döntéshozók figyelniük érdemes a technológiai trendek előrejelzésére és az ezekkel összefüggő tevékenységek kockázataira. Bár nem minden technológia indokol új szabályozást, csak proaktív megközelítéssel lehet elérni, hogy az új technológiák a létező elvekkel és értékekkel összhangban kerüljenek alkalmazásra.

Fent bemutatott példáink során láthattuk, az új technológiák fejlődésének üteme felülmúlja a jogalkotását: mire egy új szabályozás hatályba lép, az már gyakran csak a technológiai hatások kisebb részét képes kezelni³². Egyes országok, például az Egyesült Királyság, az USA, Svájc és Ausztrália azzal próbálták áthidalni ezt a szakadékot, hogy egy ún. *regulatory sandbox*-ot hoztak létre (szabályozó „homokozó”), ahol főként *fintech* vállalatok tesztelhetik innovációikat egy szabadabb szabályozási környezetben, korlátozott ideig.

Az uniós jog keretei között az elővigyázatosság elvének elfogadása és alkalmazása, valamint a nemzedékek közötti egyenlőség elve befolyásolhatja egy adott technológia kialakításának módját. Az elővigyázatosság elve értelmében, mivel minden technológia és technológiai előrelépés elméleti veszélyt vagy kockázatot is jelent, a közpolitikákat úgy kell kialakítani, hogy az új technológia alkalmazása során ne okozzon kárt. A nemzedékek közötti méltányosság elve értelmében a jogalkotónak fontoló kell vennie, milyen hatást gyakorol jelenlegi döntésük a jövő generáció érdekeire, a különböző alrendszerek tekintetében (fiskális politika, nyugdíjalapok, pénzügyi szabályozás, stb.).

Ami a bemutatott technológiákat illeti, gyors fejlődése ellenére a kvantumtechnológia még gyerekcipőben jár, így kilátásai továbbra is spekulatívak, miközben az AI és a blokklánc használata exponenciálisan növeli a nagy teljesítményű számítástechnikai igényeket. Szakértők szerint az informatika jövőjét e három technológia szimbiózisa határozza meg: a kvantumszámítás gyors fejlődése, a blokklánc használata adatok kezelésére és tárolására, és a számítástechnikai rendszerekbe és eszközökbe ágyazott AI gyors fejlődése.

Valóban, az információs technológia modern világunk minden aspektusában jelen van, ezért valószínűsítjük, hogy a mesterséges intelligencia, a kvantumtechnológia és a blokklánc igen fontos szerepet fog játszani társadalmainkban. Tekintettel

32 Kritikos. What if law shaped technologies? European Parliament, <https://epthinktank.eu/2018/06/29/what-if-law-shaped-technologies-science-and-technology-podcast/> (letöltve 2018.06.29.)

arra, hogy az AI, a QT és BC szimbiotikus használatának nagyon korai szakaszában vagyunk, a szakpolitikák kidolgozása és a jogalkotás során komoly figyelmet kell szentelni az új technológiák alkalmazási lehetőségeinek, és azok pozitív és negatív hatásait holisztikusan, több dimenzióban és hosszú távon érdemes átgondolni.

AZ ÚJ TECHNOLÓGIÁK HATÁSA AZ ENERGIAJOGRA

Az energetika területét a technológiai fejlődés napjainkban jelentősen befolyásolja. A korábbi – és jelenleg hatályos – energijogi szabályozás abból indult ki, hogy az energia termelést, a szállítást, az elosztást és a kereskedelmet szabályozta, valamint fogyasztóvédelmi szabályokat határozott meg elsődlegesen. Az új technológiák megjelenésével számos új piaci lehetőség nyílik meg az energetika területén. Ilyen új technológiák például az intelligens hálózatok („smart grids”), az okosmérés széleskörű elterjedése, a villamos-energia tárolás költségeinek radikális csökkenése és szélesebb körben történő elterjedése, vagy éppen decentralizált energiafelhasználás és a „blockchain” technológiák megjelenése.

Egyúttal – ahogy az informatikai megoldások egyre jobban áthatják az energetika területét – adatok és különösen személyes adatok egyre nagyobb számban keletkeznek, amelyek kezelését, hozzáférését és technikai védelmét megfelelő módon szabályozni kell. Továbbá az új technológiák új szerződéses konstrukciókat is megkívánnak, különösen, hogy korábban nem létező, új piaci szereplők is beléphetnek az energetikai piacra.

1. Bevezetés – Az energiaszabályozás fejlődése

Az energetikai és a hozzá kapcsolódó energijogi szabályozás az elmúlt években jelentősen megváltozott. Az energijog napjainkban egy új jogterületnek (vagy éppen jog-ágnak) tekinthető². Nincsen egy egységes akadémiai szakirodalma, amely e területet kezelné. Ez a helyzet is hozzájárul ahhoz, hogy sokan félreértik, hogy mi is az energijog valójában. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy számos országban évszázadok óta találkozhatunk olyan szabályozásokkal, amelyek az „energiát” szabályozzák, jogi formában. A természeti erők, folyók, gátak szabályozására már az ókorban is találhatunk utalásokat. Ugyanakkor a 19. században és különösen a 20. század elején is számos energetikai tárgyú szabályozás született, különösen a szén és majd az olaj szabályozására vonatkozóan. A későbbiek során terjedt ki a szabályozás – alapvetően a II. világháború után – a nem-fosszilis energiahordozók szabályozására, úgymint a nukleáris energia, a vízenergia, a szél és más egyéb megújuló energiaforrások szabályozására.

Az energijogi tárgyú publikációk száma Európában a '80-as évektől kezdve növekedésnek indult, Magyarországon rendkívül kevés tudományos igényű, tisztán energijogi

1 Tanszékvezető helyettes, habilitált egyetemi docens, dékánhelyettes, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

2 RJ HEFFRON: *Energy Law: An introduction*, Springer, 2015, p. 132.

publikáció jelent meg³. Ugyanakkor természetesen számos olyan egyéb kiemelkedő mű született hazánkban is, amelyeknek a tárgya energijogi kérdéseket érintett. Jellemzően e művek a környezetjog, agrárjog vagy éppen az adózás területéről kerültek ki⁴.

2. A 20. századi energijogi szabályozás

A technológia fejlődésével a 20. században az energetika teljes vertikumát a jog a szabályozási hatálya alá vonta. Meg kell jegyezni, hogy kevés olyan jogterület van az egyes iparágak közül, amely külön figyelmet érdemelt ki. Természetesen a fuvarozási jog, vagy éppen a tengerjog, a hajózási jog például ilyen területnek mondható, de kevésbé tekinteném jogágnak a papírgyártás jogát, vagy az autóiipari szabályozást, még akkor sem, ha e területekre vonatkozóan is rendkívül széles EU-s és nemzeti jogi szabályozás vonatkozik. Ugyanakkor az energijog és az energetika a 20. század egy olyan területe volt, amely jelentős mértékben meghatározta az évszázadot. Vizsgáljuk meg tehát, hogy melyek azok a főbb területek, amelyekre az energijog kiterjed.

Az első ilyen kör az ún. „upstream” piac, amelyet magyarra fordítva „kitermelésnek” is nevezhetünk. E körbe tartoznak bele nemcsak a kőolaj és földgáz kitermelésére vonatkozó szabályok, de ide sorolhatjuk továbbá a szén, az urán és a nem hagyományos szénhidrogének kitermelését is, úgy, mint a palaolaj- vagy a palagáz kitermelést és az erre vonatkozó jogi szabályozást is.

A második fő terület a villamos energia termelés, hagyományos (pl. szén, kőolaj, nukleáris forrás), megújuló (szél, nap, víz) és egyéb alternatív erőforrásokból (pl. geotermikus).

A harmadik nagy szabályozási kör az energiaforrások szállítása és eljuttatása a felhasználókhoz. Ide tartozik a földgáz és a villamos energia elosztására vonatkozó szabályozás is. E körbe tartozik bele a vezetékes kőolaj és földgáz szállítása és a villamos energia felhasználókhoz történő eljuttatása is. E körbe tartozik a határkeresztező kapacitásokra vonatkozó szabályozás is. Ugyancsak ide tartozik a szénhidrogének készletezése és a gáztárolás is. Ugyancsak ide sorolhatjuk a megújuló energiák szabályozására és támogatására vonatkozó kérdéseket is.

A negyedik nagy szabályozási körbe a fogyasztóvédelmi kérdéseket sorolhatjuk, amelyre számos példa van, a harmadik energiacsomagon belül⁵.

3 Tisztán energijog tárgyúnak tekintendő például az alábbi kötet: FAZEKAS Orsolya (szerk.): A magyar villamosenergia szektor működése és szabályozása I, Complex Kiadó, Budapest, 2010

4 Pld.: FODOR László: Klímavédelem az energijogban – szabályozási modellek Németországból, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2014

5 Az EU Harmadik Energetikai Csomagja (EU Third Energy Package, röviden: „TEP”), számos területet foglal magában, a villamos energetikától kezdve a földgáz szabályozáson át a hálózatokhoz való hozzáférésig. További információ az Európai Bizottság vonatkozó honlapján található: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/markets-and-consumers/market-legislation> [2018.10.30.]

Az ötödik körbe az energetikához kapcsolódó, energetikai érintettségű szabályok, mint például a termékek energiafogyasztását előíró, részben környezetvédelmi „cím-kézési” szabályok tartoznak.

A hatodik, mint a legfrissebb szabályozási terület, a modern, innovatív, jövőbe mutató energetikai kérdéseket szabályozza – amelyekről később még szólni fogunk és amely szabályozás körvonalai a 2016. decemberében megjelent „*Tiszta Energia*” energetikai szabályozásban is megjelent már⁶. E körbe olyan új szabályozások tartoznak bele, mint a decentralizált energiátárolás vagy éppen az okos mérés illetőleg az okos hálózatok.

3. Az energiajog és az energiapiac megváltozása

Az Európai Unió egyre fokozódó figyelmet szentel az energiafogyasztás hatékonyságának javítására. Az Unió vezetői célul tűzték ki az energiahatékonyság javítása kapcsán a közösség éves energiafogyasztásának 20%-os csökkenését az eredetileg 2020-ra prognosztizált szinthez képest.

Eközben a piac is felismerte az energiahatékonyság fokozásában rejlő lehetőségeket, így számos energiamegtakarítást szolgáló megoldás lát napvilágot folyamatosan, amelyek elsősorban vagy csak a fogyasztói oldalt, vagy csak a termelői oldalt érintik, de egyelőre nagyon kevés olyan kezdeményezés akad, amely párhuzamosan képes szabályozni mindkét oldalt.

A technológiai fejlesztéseknek köszönhetően, egyfelől a háztartások is rengeteg energiát megtakaríthatnak, másfelől a készülékek és rendszerek, úgymint az intelligens háztartási gépek, az elektromos járművek, a villanyfűtés, a szigetelt épületek légkondicionáló berendezései és hőszivattyúi, valamint a távfűtés és -hűtés automatikusan alkalmazkodni tudnak az áringadozásokhoz és rendszerszinten jelentős szerepet játszva, rugalmasan tudnak kapcsolódni a villamosenergia-hálózatba. Ahhoz, hogy a fogyasztók anyagilag is jól járjanak, fontos, hogy jól működő, intelligens rendszerekhez legyen hozzáférésük, valamint olyan villamosenergia-szolgáltatási szerződéseket kössenek velük, amelyek az azonnali piaccal összekapcsolt dinamikus árakat garantálnak. Amellett, hogy a fogyasztók az árjelzések függvényében befolyásolják energiafogyasztásukat, új keresletoldali szolgáltatások is kialakulóban vannak: bizonyos új piaci szereplők vállalják, hogy kezelik meghatározott számú fogyasztó villamosenergia-fogyasztását, akiket rugalmasságukért kompenzálnak.

A technológia folyamatosan változik. A korábbi – és jelenleg hatályos – energiajogi szabályozás abból indult ki, hogy az energia termelést, a szállítást, az elosztást és a kereskedelmet szabályozta, valamint fogyasztóvédelmi szabályokat határozott meg elsődlegesen. Ezt a logikát követi a villamos energia piacot szabályozó hazai törvény⁷ is.

6 Communication from the Commission: Clean Energy For All Europeans Brussels, 30.11.2016COM(2016) 860 final

7 A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény („Vet.”).

Ugyanakkor az energiapiac jelentős mértékben megváltozóban van. Ahogy más iparágakat is alapjaiban megváltoztattak az új technológiák, mint például az UBER, a taxi szolgáltatások piacát⁸, vagy éppen a szállodai piacot az Airbnb⁹, a fapados légitársaságok új üzleti modellje pedig a légiközlekedés piacát¹⁰. Ez a változás minden iparágban elkerülhetetlen. Korábban sokan feltételezték azt, hogy az olyan rendkívül szabályozott iparágakban, mint a légiközlekedés, az új technológiák nem fognak radikális változásokat hozni az üzleti és működési modell területén, mivel rendkívül szabályozott iparágról van szó. Ez természetesen igaz és a légiközlekedés komplexitásából és a feltétlen biztonság iránti igényből fakadóan számos korlátba ütközik minden változtatás (pl. jelenleg nem lehet állóhelyeket betenni a repülőre, holott mint ötlet folyamatosan felmerül és a technológiai megoldás is adott hozzá¹¹), de a foglalási rendszer, a csomagokhoz való viszonyulás, az elektronikus beszállókártya és még sorolhatnánk, rengeteg változást hozott. Természetesen ezek egy része – különösen a csomag szabályok – a fogyasztók egyes csoportjára nézve a komfort csökkenésével jártak, ugyanakkor a fogyasztók szélesebb köre számára az olcsóbb repülőjegyek révén, a légi utazás elérhetővé vált.

Az energetikában és elsősorban a villamos energia piacon is hasonló változásokra számíthatunk. Miért feltételezzük azt, hogy a technológia fejlődése nem fogja megváltoztatni a jelenlegi üzleti modelleket? Miért gondoljuk azt, hogy azért, mert egy iparág erősen szabályozott, nincs helye kreatív, innovatív üzleti megoldásoknak? A változás elkerülhetetlen és a technológia fejlődése szükségszerű változásokat fog hozni az energetikai piacon is, amely előbb-utóbb a szabályozás megváltozásával is együtt kell, hogy járjon.

A jelenlegi fogyasztói modell, azaz, hogy a villamos energia kereskedők folyamatos ellátásbiztonság mellett, ésszerű áron, a saját fogyasztási igényeink 100 %-os kiszolgálása és rendelkezésre állása mellett biztosítják az energiát, nyilván a fogyasztók számára a legkényelmesebb pozíció. Azonban e kényelmi pozíciónak ára van. A villamos energia rendszereket folyamatosan ki kell egyensúlyozni, amely egyre nagyobb nehézséget jelent a számos – egyébként hasznos és támogatandó -¹² megújuló energiák széleskörű

8 BERDE Éva: *Uber és taxi egymás mellett – új piaci modellek hagyományos árdiszkriminációval*, Közgazdasági Szemle, LXV. évf., 2018. június, 650–666. o.

9 Gazdasági versenyhivatal: *Jelentés az online szálláshelyfoglalás piacán lefolytatott ágazati vizsgálatról* 2016. május, http://gvh.hu/data/cms1034253/Agazati_vizsgalat_online_szallashelyfoglalas_piacan_vegleges_jelentes_2016_06_08.pdf (hozzáférve: 2018. október 30.)

10 Századvég Politikai Iskola Alapítvány - *Elemzés magyar légi közlekedési piacon működő diszkont légitársaságokról* 2008. február <http://gvh.hu/data/cms1000484/Tanulmany.pdf> (hozzáférve: 2018. október 30.)

11 <http://www.origo.hu/gazdasag/20180423-nyerget-adhatnak-utasok-ala-fapados-legitarsasagok.html> (hozzáférve: 2018. október 30.)

12 REN21 Renewable Energy Policy Network: *Global Status Report* - <http://www.ren21.net/gsr> (hozzáférve: 2018. október 30.)

megjelenése mellett, amelyek termelése – pusztán időjárás okokból is – nehezebben jelezhető előre, illetve időszakosan nem termelnek (pl. naperőmű éjjel). Így tehát önmagában ezért is, a kiegyenlítő energiák piacán is jelentős változások mennek végbe.

Egyúttal a technológia fejlődése is megállíthatatlan. Számos olyan új szereplő jelenik meg az energiapiacra, amely korábban nem létezett, pusztán abból az okból kifolyólag, hogy a megfelelő, üzletileg is hasznosítható technológia nem létezett. Ilyen például az energiatárolás, amelyet a Vet. 2016 óta szabályoz csak¹³. De ez csak egy technológia, a sok közül. Itt a technológia és a gazdasági szükségszerűség teremtett kvázi egy szabályozási kötelezettséget, a jogalkotó számára. Ez egyfajta pozitivista megközelítést takar – utalhatunk akár az ún. pozitivista áramlatra, Becker és Coase megközelítéseire –, amely szerint a gazdasági szempont (hatékonyság, profitabilitás) mellett a jogi gyakorlatilag másodlagos¹⁴.

A következőkben – a teljesség igénye nélkül – tekintsük át azokat a főbb technológiai változásokat, amelyek a jövő energiapiacát várhatóan meg fogják változtatni és szükségszerűen számos jogi és szabályozási kérdést vonzanak majd magukkal.

3.1. *Energiatárolás*

Az elektromos energia tárolását lehetővé tevő megoldások a klímavédelmi erőfeszítések és a megújuló forrásból származó termelés integrálásának kihívásai miatt egyre fontosabb szerepet kaphatnak a jövő villamosenergia-rendszerében. Az időjárásfüggő termelés térnyerésével mind nagyobb változékonyságot mutathat az áramkereslet és a megújulók termelésének különbségeként értelmezett ún. maradó kereslet, amelyet hagyományos erőművek termeléséből vagy tárolókból származó villamos energiával kell kielégíteni. A tárolás térnyerését azonban a hálózatos (szabályozott) társaságok számára szabályozói akadályok nehezítik.

A villamos energiáról szóló hatályos uniós direktíva egyelőre nem nevesíti a tárolást, és a tároláspecifikus szabályok hiánya komoly gátját jelenti a kapacitások bővítésének. Előfordul ugyanis, hogy a tárolást a tagállami szabályozások a fogyasztás és a termelés kombinációjaként kezelik, így mindkét üzemmódban meg kell felelnie a releváns előírásoknak, akár a hálózati tarifák kétszeres, vagy a végső fogyasztást terhelő adók megfizetésével. A szabályozást megnehezíti, hogy egyazon tárolói létesítmény többféle szolgáltatást is nyújthat, és ezek szabályozói megközelítése eltérő¹⁵. Az energiatárolás

13 Vet. 3. § 70a. Villamosenergia-tároló: villamos energia fizikai vagy kémiai technológiával történő tárolására szolgáló berendezés, amely a betáplált villamos energiát átalakítja, eltárolja és annak műszaki veszteséggel csökkentett részét a villamosenergia-rendszerbe visszatáplálja;

14 SZMODIS Jenő: A jog és gazdaság néhány összefüggéséről, Polgári Szemle, 2012. JÚNIUS - 8. ÉVFOLYAM, 1-2. SZÁM.

15 BEÖTHY Ákos: A villamosenergia-tárolás szabályozási kérdései Magyarországon, REKK

kérdéskörrel a hatályos EU-s irányelv¹⁶ nem foglalkozik, az új, a „Téli Csomag” részét képező új irányelv javaslat¹⁷ már nevesíti a tárolást, mint új piaci szerepkört. „Az elosztórendszer-üzemeltetőknek költséghatékonyan kell integrálniuk az új villamosenergia-termelést – különösen a megújuló energiaforrásokat használó termelőlétesítményeket és az olyan új terhelési egységeket, mint a hőszivattyú és az elektromos jármű. E célból az elosztórendszer-üzemeltetők számára lehetővé kell tenni, illetve ösztönözni kell őket arra, hogy elosztott energiaforrásokból származó szolgáltatásokat – például felhasználóoldali választ és energiatárolást – vegyenek igénybe piaci eljárások alapján annak érdekében, hogy hálózataikat hatékonyan üzemeltessék, és elkerüljék a költséges hálózatbővítéseket.”¹⁸ Így tehát a szabályozó érzékeli – bár egy lépéssel később – a szabályozásban rejlő lehetőségeket és a szabályozási szükségszerűségeket. Ugyanakkor a szabályozási és engedélyezési keretek önmagában egy dolog, ehhez új szerződések és új üzleti megoldások is szükségessé válnak. Ugyanakkor a Vet. önmagában az elosztói engedélyesek esetében¹⁹ egy jelentős korlátot állít fel, limitálva a tároló méretét, amellyel jogi korlátokat állít fel a technológia elé, majd a mérhető eltörlése vizsgálendő és indokolt lehet.

3.2. Blockchain technológia megjelenése

A blockchain technológia lehetővé teszi, hogy egyéni felhasználók az interneten keresztül bármilyen értéket (például pénzt, értékpapírt, ingatlant) átruházzanak egymásra, vagy bármilyen dokumentumot, szerződést létrehozzanak egymás között – mindezt harmadik fél közreműködése nélkül – bizalmasan, biztonságosan, automatizáltan és közel valós időben.²⁰ A technológia részletes bemutatását mellőznénk, ugyanakkor az előnyöket érdemes kiemelniük.

POLICY BRIEF, 04/2018, elérhető: <https://rekk.hu/> <http://www.ren21.net/gsr> (hozzáférve: 2018. október 30.)

16 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve (2009. július 13.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről [HL L 211., 2009.8.14., 55. o.]

17 Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács Irányelve, A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról, Brüsszel, 2017.2.23., COM(2016) 864 final

18 Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács Irányelve, A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról, Brüsszel, 2017.2.23., COM(2016) 864 final, (42) Preamb.

19 Vet. 33/C. § (1) Az elosztó az elosztási tevékenység optimalizálásának céljából a legkisebb költség elve szerint az elosztó hálózat részét képező villamosenergia-tárolót létesíthet és működtethet.

(2) Az elosztó által létesített és működtetett villamosenergia-tároló a 0,5 MW névleges kimeneti teljesítőképességet nem haladhatja meg.

20 PricewaterhouseCoopers: *Vízjő vagy illúzió? A blockchain-technológia energiaipari alkalmazási lehetőségei* https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/blockchain_2017.pdf (hozzáférve: 2018. október 30.)

A blockchain-technológia az energetikában jelentős előnyökkel járhat. A blockchain-technológiában a tranzakciós adatok visszamenőlegesen megmásíthatatlanok, így alkalmazása adatbiztonsági szempontból minden résztvevő fél számára kedvező. Ugyanakkor az automatizált tranzakciók révén, a felhasználók között egy olyan közvetlen szerződéses kapcsolatot hozhat létre, amelyben az okosszerződéseknek köszönhetően a felek közti tranzakciók automatikusan megtörténhetnek. Az okosszerződés egy blockchain alapú, digitálisan aláírt, számítógépes algoritmusok segítségével, automatizált módon végrehajtott megegyezés (szerződés) két vagy több fél között. Az okosszerződéseknél nem csak a végrehajtás, de a szerződéses feltételek kialakítása is programozható.

Az okosszerződések alatt, leegyszerűsítve olyan előre megírt programokat (protokollokat) értünk, amelyek önállóan alkalmasak arra, hogy végrehajtsák az abban foglalt rendelkezéseket. A fogalmat – az egyes források szerint magyar származású – Nick Szabo tudós és informatikus alkotta meg, még a '90-es évek folyamán. Elméletben az okosszerződések lényege és legnagyobb előnye a hagyományos szerződésekkel szemben, hogy előre meghatározott és visszavonhatatlan feltételek alapján automatikusan, bármely közvetítő közreműködése nélkül végrehajtják az abban foglalt rendelkezéseket.²¹ Nick Szabo hasonlata szerint az okosszerződések működése leegyszerűsítve a mindennapi életben ismert ital automatákhoz hasonlítható. Az automata működési elve szerint a bedobott pénz ellenében – külső beavatkozó nélkül – odaadja a kiválasztott terméket és a visszajárót úgy, ahogy az előzetesen meghatározott feltételek mentén az okosszerződések is végrehajtják az abban foglalt tranzakciót.²²

Ifj. Chikán Attila szerint „A blockchain sokféle módon hasznára válhat az energia szektornak, teret nyerhet többek között a kereskedelmi, mérési, számlázási és elszámolási folyamatokban is. A már említett pénzügyi és adatbiztonsági lehetőségek révén a vállalatok egymás közt és a felhasználókkal blockchain-alapú villamosenergia-kereskedelmi rendszert alakíthatnak ki, de nagy lehetőségeket rejt magában a tulajdonosi adatok (kibocsátási engedélyek, megújulóenergia-tanúsítványok vagy energiagazdálkodási adatok) blockchain alapú tárolása is, amely a transzparenciát és hatékonyságot növeli. Az energiaipar igazán jelentős átrendeződését azonban, mégis a decentralizált energiatermelés- és fogyasztás elősegítésével hozhatja el. Ez azonban már túllép az egyedi felhasználási esetek szintjén, és egy tágabb, rendszerszintű alkalmazást jelent, amelyhez az iparban használt jelenlegi technológiák mellett a folyamatoknak, a szabályozásnak és a gondolkodásnak is változnia kell.”²³

21 Dr. BOROS-GYÖMBÉR György - *Az okosszerződések által kínált lehetőségek a jövő ingatlanpiacán*, 2018. április 23., <https://arsboni.hu/az-okosszerzodesek-által-kinalt-lehetosegek-a-jovo-ingatlanpiacan/> (hozzáférve: 2018. október 30.)

22 <https://ojs.org/ojs/index.php/fm/article/view/548/469>

23 https://chikansplanet.blog.hu/2018/10/26/energiatermelés_a_blockchain_korában_772 (hozzáférve: 2018. október 30.)

3.3. Microgridek megjelenése

Napjainkban egyre nagyobb a kereslet a környezetbarát, minőségi, megbízható és megfizethető villamos energia iránt. A microgrid koncepció arra törekszik, hogy innovatív, gazdaságos és környezetkímélő megoldást nyújtson a villamos energia előállítására, tárolására, elosztására, illetve felhasználására terén. Az elgondolás megvalósításához az összefoglalóban említett megújuló energiaforrásokat, kapcsolt energiatermelőket, különböző típusú energiátárolókat és szabályozható terheléseket alkalmaznak. A microgridnek számos előnye van a hagyományos alkalmazásokkal szemben, mint például a kedvezőbb energiahatékonyság, az összefogyasztás minimalizálása, csökkentett környezeti hatások, az ellátásbiztonság növelése, hálózatüzemeltetési előnyök (veszteségek csökkentése, feszültség szabályozás)²⁴. A microgrid négy részből áll: az elosztóhálózatból, az energiatermelőkből, az energiátárolókból, valamint a szabályozáshoz és kommunikációhoz szükséges modulokból.²⁵

A microgridok segítségével, a termelő-fogyasztók egymással közvetlen kapcsolatba kerülhetnek. Az első, közvetlen fogyasztó és termelő közötti összekapcsolódást lehetővé tevő, ún. „peer-to-peer” tranzakciót a decentralizált energiatermelési és -fogyasztási lehetőségekkel foglalkozó LO3 Energy hajtotta végre 2016-ban.²⁶ Az LO3 Energy a ConsenSys-szal együttműködve fejlesztette ki a projekt technológiai platformját, az Ethereum blockchain alapú TransActive Gridet. A projekt kísérleti fázisa 2016 áprilisában kezdődött. Ebben a kísérleti projektben azt vizsgálják, hogy hogyan lehet integrálni a decentralizált közösségi villamosenergia-termelő rendszereket (jelen esetben napelemes rendszereket), a fogyasztók közti magán-mikro hálózattal. A villamos energiát 5, szomszédos épületre telepített napelemes rendszer állítja elő. A villamos energiát előállító épületek által fel nem használt energia a szomszédos házak számára kerül értékesítésre. Az épületeket hagyományos hálózat köti össze, míg a villamosenergia-értékesítési tranzakciók kezelése és tárolása központi blockchainen keresztül történik. A fenti modell szemlélteti, hogy a jövőben a helyi közösségek hogyan kezelhetik majd önállóan a közösségi szintű hálózatokat. A modell előfeltétele okosmérők telepítése, egy integrált okosszerződés-funkcionalitással rendelkező blockchain-technológia implementálása, valamint a megfelelő tárolási kapacitások megléte. Az okosmérők mérik, illetve megjelenítik az előállított és felhasznált villamosenergia mennyiséget, míg a blockchain-megoldás jóváhagyja a szomszédok közti

24 VISNOVSZKY Lilla: A mikrogrid koncepció, és annak relevanciája egyetemi épületek esetén, TDK dolgozat, Budapest, 2016, elérhető: <http://tdk.bme.hu/vik/Download-Paper/A-mikrogrid-koncepcio-es-annak-relevanciaja> (hozzáférve: 2018. október 30.)

25 Lubna Mariam, Malabika Basu and Michael F. Conlon: *Microgrid: Architecture, policy and future trends*, Renewable and Sustainable Energy Reviews, 2016, vol. 64, issue C, 477-489. o.

26 <https://lo3energy.com/>

tranzakciókat, az okosszerződések pedig automatikusan és biztonságosan végrehajtják és rögzítik ezeket²⁷.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a jelenlegi Európai Unió és hazai szabályozási keretek, ha nem is korlátozzák, de akadályát képezik az ilyen típusú rendszerek kialakulásának. Ez egyrészt köszönhető a szigorú európai pénzügyi szabályoknak, amelyek vonatkozásában a pénzfogalmat és a „digitális devizákat” szigorú szabályozás alá vonják, továbbá a rendkívül szabályozott, a fogyasztóvédelmet talán túlzásba vivő európai energiaügyi szabályozásnak.

3.4. *Dinamikus tarifák kialakítása*

Az új szabályozás támogatja az új, dinamikus tarifák kialakításának a rendszerét. Ez a funkció mind a keresleti, mind a kínálati oldalra vonatkozik. Az intelligens fogyasztásmérő rendszereknek tartalmazniuk kell fejlett díjszabási rendszereket, a használat időpontján alapuló időszakos nyilvántartásokat és a díjszabás távolról történő szabályozását lehetővé tévő alkalmazásokat. A fogyasztók és a hálózatüzemeltetők ennek segítségével növelhetik az energiahatékonyságot, valamint az energiafogyasztás csúcsideszakokban történő csökkentésével költségeket takaríthatnak meg. Különösen fontos, hogy az intelligens fogyasztásmérő rendszerek automatikusan tudják tájékoztatni a végfelhasználókat, a fejlett díjszabási rendszeren belül rendelkezésre álló lehetőségekről.

Egyúttal, a szabályozási célok alapján lehetővé kell tenni a villamosenergia-ellátás távolról történő be- és kikapcsolását és/vagy a szolgáltatott energiamennyiség vagy teljesítmény korlátozását. Ez a funkció mind a keresleti, mind a kínálati oldalra vonatkozik. A korlátozás többfokozatúvá tétele kiegészítő védelmet biztosít a fogyasztó számára. Bizonyos folyamatokat fel lehet vele gyorsítani: költözés esetén például gyorsan és egyszerűen ki lehet kapcsolni az energiaellátást a régi helyen, és bekapcsolni az új helyen. Az ellátórendszerben jelentkező műszaki válsághelyzetek elhárításának is fontos eszköze. Használatával azonban újabb biztonsági kockázatok merülhetnek fel, amelyeket a lehető legkisebb szintre kell csökkenteni²⁸.

3.5. *Intelligens mérőeszközök az Európai Unió tagállamaiban*

A harmadik energiacsomag előírja a tagállamok számára, hogy biztosítsák a fogyasztók számára hosszú távon előnyös intelligens fogyasztásmérő rendszerek megvalósítá-

27 PricewaterhouseCoopers: *Vízjő vagy illúzió? A blockchain-technológia energiaipari alkalmazási lehetőségei* https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/blockchain_2017.pdf (hozzáférve: 2018. október 30.), 15. o.

28 Cary BULLOCK, George CARAGHIAUR: *Guide to Energy Services Companies*, The Fairmont Press, 2001. 16. o.

sát. A villamos energia esetében a cél legalább 80 %-os bevezetés elérése 2020-ig, a kedvezően értékelt esetekben.

Ezenfelül, összhangban a harmadik csomag szellemével és annak rendelkezéseit kiegészítve, az energiahatékonysági irányelv²⁹ támogatja az energiaszolgáltatások fejlesztését az intelligens fogyasztásmérőkből származó adatok, a keresletoldali válaszütemkedések és a dinamikus árak alapján. Teszi mindezt úgy, hogy közben tiszteletben tartja és előmozdítja az egyéneknek a személyes adatok védelmére vonatkozó jogát, melyet az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a Charta) 8. cikke ír le, és biztosítja a fogyasztók magas szintű védelmét is (a Charta 38. cikke).

A harmadik energiacsomag nem tűz ki konkrét megvalósítási célt az intelligens fogyasztásmérésre a gázágazatban, de a kiskereskedelmi piacokról szóló értelmező dokumentum³⁰ kimondja, hogy „elfogadható határidőn belül” meg kell valósítani.

Az intelligens mérési rendszerek területén az elmúlt években számos előrehaladás történt. Mivel a villamos energiára vonatkozó költség-haszon elemzések az esetek több, mint kétharmadában kedvező eredményt hoztak, a tagállamok elkötelezték magukat az intelligens fogyasztásmérés bevezetésének folytatása mellett (vagy már be is fejezték azt). Három tagállamban (Finnország, Olaszország és Svédország) már közel 45 millió intelligens fogyasztásmérőt helyeztek üzembe, ami az EU-ban 2020-ig tervezett telepítések 23 %-át jelenti. Becsléseink szerint a bevezetésre vonatkozó kötelezettségvállalások összesen mintegy 45 milliárd EUR beruházást tesznek ki, amely a villamos energia mérésére 200 millió intelligens fogyasztásmérő (ez az összes európai fogyasztó kb. 72 %-a), a gáz mérésére pedig 45 millió fogyasztásmérő (a fogyasztók 40 %-a) 2020-ig történő üzembe helyezésére irányul. Ezek a számadatok biztatóak. Azt mutatják, hogy azokban a tagállamokban, amelyekben az intelligens fogyasztásmérés bevezetéséről kedvező értékelés született, a villamos energia terén, a megvalósítás aránya meghaladja a harmadik energiacsomagban megállapított 80 %-os célkitűzést, de elmarad az uniós 80 %-os megvalósítási aránytól. Ez egyben azt is mutatja, hogy az intelligens fogyasztásmérés bevezetésére vonatkozó üzleti esettanulmány még nem bizonyult egészen meggyőzőnek Európa minden országában, a gáz esetében pedig még nehezebb a helyzet³¹.

29 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/27/EU irányelve az energiahatékonyságról, a 2009/125/EK és a 2010/30/EU irányelv módosításáról, valamint a 2004/8/EK és a 2006/32/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 315., 2012.11.14., 1. o.)

30 A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 2009/72/EK irányelvhez és a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 2009/73/EK irányelvhez fűzött értelmező dokumentum, bizottsági szolgálati munkadokumentum, 2010.1.22.

31 A Bizottság Jelentése: Az intelligens fogyasztásmérés megvalósításának értékelése az EU-27-ben, különös tekintettel a villamos energiára (COM/2014/0356 final)

4. Adatvédelem és adatbiztonság

4.1. Adatvédelmi szabályok az energetikában

Az átalakuló energetikai piacon, az új technológiáknak köszönhetően, két területen alapvető változások várhatók: az egyik az adatvédelem és adatbiztonság kérdésköre, valamint a rendelkezésre álló adatok felhasználásának a lehetősége az energetika során.

Az intelligens rendszereken belül feldolgozható adatok körének meghatározásakor minden szükséges intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy amennyire csak lehet, anonimizált adatok kerüljenek felhasználásra, így biztosítva, hogy az egyént a továbbiakban nem lehet azonosítani. Személyes adatok gyűjtése, feldolgozása és tárolása esetén biztosítani kell, hogy a felhasznált adatok megfelelőek és relevánsak legyenek. Az adatgyűjtésnek a feldolgozás célja szempontjából legszükségesebb információkra kell korlátozódnia, az adatokat pedig úgy kell tárolni, hogy kizárólag addig tegyék lehetővé az érintettek azonosítását, amíg az a személyes adatok feldolgozásának célja szempontjából indokolt.

A személyes adatok intelligens fogyasztásmérő rendszerekkel és azokon belül történő feldolgozása akkor tekinthető jogszerűnek, ha megfelelnek az Általános Adatvédelmi Rendeletben³² („GDPR”) foglalt kritériumoknak. Továbbá az értéknövelt energetikai szolgáltatásokat nyújtó harmadik felek által végzett személyesadat-feldolgozásnak is jogszerűnek kell lennie.

Amennyiben a feldolgozás az érintett hozzájárulása alapján történik, a hozzájárulásnak minden esetben önkéntesnek, konkrétan, tájékozottnak és kifejezettnak kell lennie és az érintettnek a hozzájárulását valamennyi hozzáadott értékű szolgáltatás tekintetében külön-külön kell megadnia. Az érintettnek rendelkeznie kell azzal a joggal, hogy hozzájárulását bármikor visszavonhatja. A hozzájárulás visszavonása nem érintheti a hozzájárulás alapján, a visszavonás előtt végzett adatfeldolgozás jogszerűségét.

Az EU tagállamainak egyértelműen meg kell határozniuk az adatkezelők és az adatfeldolgozók szerepét és felelősségét. A feldolgozási műveletek megkezdése előtt a tagállamoknak elemzést kell készíteniük annak megállapítására, hogy az intelligens energiahálózat fenntartása és üzemeltetése, valamint a számlázás milyen körben és mennyi ideig követeli meg a szolgáltatóktól és a hálózatüzemeltetőktől, hogy megőrizzék a személyes adatokat. Az új típusú, intelligens energetikai szolgáltatások jellemzően felhő alapú infrastruktúrát használnak, annak dinamikus és méretezhető tulajdonsága miatt, ami kihatással van az adatvédelmi jogviszonyra.³³

32 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg) [HL L 119., 2016.5.4., 1. o.]

33 A felhőszolgáltatások adatvédelmi jogi kérdéseivel részletesen foglalkozik: KLEIN Tamás: A

4.2. Adatbiztonsági követelmények

A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a személyes adatok biztonságának garantálására már a hálózat kiépítésének kezdeti szakaszában, az adatvédelem kialakításakor a beépített adatvédelem elvének alkalmazásával sor kerüljön. Ennek keretében olyan intézkedéseket kell megvalósítani, amelyek védik a személyes adatokat a véletlenszerű vagy jogellenes megsemmisülés, a véletlen elvesztés, valamint a feldolgozás minden jogellenes formája ellen, különös tekintettel a személyes adatok jogosulatlan nyilvánosságra hozatalára, terjesztésére, megváltoztatására és az azokhoz történő jogosulatlan hozzáférésre. Célszerű kódolt csatornákat igénybe venni, hiszen ez a visszaélésekkel szemben alkalmazható egyik leghatékonyabb műszaki megoldás. A tagállamoknak figyelembe kell venniük, hogy az intelligens energiahálózatok valamennyi jelenlegi és jövőbeli eleme biztosítja a európai szabványügyi szervezetek által kidolgozott „biztonságot érintő” szabványok betartását, beleértve a Bizottság M/490 szabványosítási megbízásában szereplő, az intelligens energiahálózatok információbiztonságára vonatkozó alapvető követelményeket is. Számításba kell venni továbbá a nemzetközi biztonsági szabványokat is, különösen az ISO/IEC 27000 szabványsorozatot („*ISMS szabványcsalád*”). A tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a 2002/58/EK irányelv 4. cikkének megfelelően a személyes adatok biztonságának megsértése esetén az adatkezelő haladéktalanul (lehetőleg az adatbiztonság megsértéséről való tudomásszerzést követő 24 órán belül) értesíti a felügyelő hatóságot és azokat az egyéneket, akiknek személyes adatait a jogsértés hátrányosan befolyásolhatja.

5. Összegzés

Az energetikai piac és az energetika szabályozás – a jelentős technológia változásoknak és fejlődésnek köszönhetően – jelentős átalakulásokon fog átmenni várhatóan a közeljövőben. Az energetikai szolgáltatások egyik új és kézzelfogható innovációjának tekinthető az intelligens rendszerek megjelenése – elsődlegesen – a villamos energia piacon. A kereslet és kínálat közötti egyensúly megteremtése, valamint a nehezen szabályozható, megújuló energiák széleskörű elterjedése és hálózatba kapcsolása szükségessé teszi az intelligens hálózatok elterjedését is, amely lehetővé teszi a fogyasztó oldali felhasználás hatékony menedzselését is.

Egyúttal az új technológiák, mint például a decentralizált rendszerek megjelenése, az energiátárolási technológiák fejlődése, a blockchain technológiában rejlő lehető-

felhőszolgáltatások egyes jogi kérdései - különös tekintettel az Európai Unió szabályozására, In. KLEIN Tamás (szerk.): Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről, Médiatudományi Intézet, Budapest, 2018. 89-122. o. és KLEIN Tamás: A felhőszolgáltatások egyes adatvédelmi jogi szabályai, In. KLEIN Tamás - TÓTH András (szerk.): Technológia jog – Robotjog – Cyberjog, Wolters Kluwer kiadó, Budapest, 2018. 68-86. o.

ségek, új irányokat határozhatnak meg az energetika területén. Ezen új technológiai megoldások előbb vagy utóbb szétfeszítik a hatályos jogi szabályozási kereteket és szükség szerint új szabályozási megoldásokra fogják sarkallni a jogalkotókat is. Egyúttal új típusú szerződésekre lesz szükség, hogy az új kötetmi jogi viszonyokat megfelelő módon lehessen rendezni a piacra újonnan belépő szereplők között. Továbbá az információs technológiából adódóan keletkező és felhalmozható adatok megfelelő felhasználási lehetőségét, valamint a védelmét is részletesen szabályozni kell majd.

TECHNOLÓGIÁK A VERSENYJOGI JOGALKALMAZÁSBAN

Jelen tanulmány gazdasági jelentőségük okán a big data az algoritmusok és az online kereskedelem kapcsán mutatja be a versenyjogi jogalkalmazás és a technológiák viszonyát. A big data kapcsán fontos kiemelni, hogy a mai technológia órasok története is azt mutatja, hogy nem az adattömeg, hanem az a módszer vezetett piaci hatalomhoz, amely segítségével a strukturálatlan adathalmaz valódi értékévé tehető. Az online kereskedelem korlátai csak részben vezethetők vissza versenyjogilag is megragadható problémákra, mert azok jellemzően erőfölényben nem lévő vállalkozások egyoldalú szerződéses kikötéseiben nyilvánulnak meg. Éppen ezért az EU a versenyjogot kiegészítő szabályozásokat fogadott el például a terület alapú korlátozások megszüntetése és az előfizetések hordozhatósága terén. A versenyjog szintén mérsékelt sikereket tudott elérni az MFN alkalmazása terén, amely miatt sok országban jogszabályi tilalmakat állítottak fel. Az online kereskedelem egyúttal bizonyos mértékű versenyjogi divergencia forrása is az EU-ban és nem csak az MFN eltérő tagállami megközelítései miatt, de az online piacok vertikális korlátozásai kapcsán is egymással ellentétes megközelítések voltak láthatók. Az algoritmusok mára a versenyjogi gondolkodás legizgalmasabb kérdéseivé váltak. A felmerülő újszerű problémákat nem a versenyjog szabályainak tágításával, hanem olyan speciális, algoritmusok parancsaiba beépülő szabályokkal kell orvosolni mint a „privacy by design” vagy az algoritmusok egymás közötti interakciói gyakoriságának korlátozása.

1. Bevezetés

A versenyjogi jogalkalmazás és gondolkodás homlokterébe a big data az algoritmusok és az online kereskedelem került az utóbbi időben, nem függetlenül azok fokozódó gazdasági jelentősége miatt.

A big data-n nyugvó „ingyenes” online szolgáltatások piaci értéke 2020-ra elérheti a 300 milliárd EUR-t.² A személyes adatok azonban mára a digitális gazdaság új nyersanyagaivá váltak. A növekvő „adattengerben” felértékelődnek az algoritmusok is. Az EU Bizottság adatai szerint az EU-ban az on-line kereskedők 53%-a figyeli a versenytársak árazását és 67%-uk erre algoritmusokat vesz igénybe. Az online érté-

1 Tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Infokommunikációs Jogi Tanszék, Gazdasági Versenyhivatal elnökhelyettese, a Versenytanács elnöke

2 Preliminary Opinion of the European Data Protection Supervisor: Privacy and competitiveness in the age of big data: The interplay between data protection, competition law and consumer protection in the Digital Economy, March 2014, 8.

kesítés aránya pedig az elmúlt időszakban a teljes kereskedelmet meghaladóan jobban nőtt az EU-ban még a 2008-2012 közötti időszakban is, mára pedig az Interneten vásárlók aránya meghaladja az 50%-ot.³ Miután a versenyjog az egyik legfontosabb gazdaság-szabályozó jogág, ezért fenti egyre fokozódó jelentőségű piaci fejlemények kapcsán is felértékelődik a szerepe.

Jelen tanulmány ezen három technológia versenyjogi vonatkozásait mutatja be. A big data kapcsán a legfontosabb versenyjogi kérdés, hogy létrehozhat-e erőfölényt, illetve monopol pozíciót a big data (2.1.). Ha beszélhetünk big data alapú erőfölényről, akkor mi a hozzáféréstől való elzárkózás versenyjogi tesztje, illetve milyen feltételekkel hozhatnak létre versenyjogilag szabályosan a versenytársak közösen személyes adatokra építő adatbázisokat (2.2.). A tanulmány az on-line kereskedelmi versenyjogi vonatkozásait az ár-jellegű (3.1.) és nem ár-jellegű visszaéléseken (pl. online kereskedelem korlátozása, illetve kizárása) keresztül tárgyalja. Az algoritmusokkal kapcsolatban a tanulmány röviden bemutatja az Európai Bizottság Google-el szembeni eljárását (4.1.), majd részletesen foglalkozik az algoritmusok versenykorlátozásokra gyakorolt hatásával és azok jogi megítélésével (4.2.).

2. Big data versenyjogi vonatkozásai

2.1. *Big data és piaci hatalom*

Az OECD szerint a big data nagy mennyiségű adattömeg, amelyből az érték elő állítása külön metódus és eljárás segítségével lehetséges.⁴ Lényeges tehát, hogy különbség van az adatok és az abból kinyert információk között.⁵ Éppen ezért, nem lehet a nagy tömegű, strukturálatlan adattömeg (big data) kapcsán, egyértelműen megkerülhetetlenségről és ekként piaci hatalomról beszélni. Még ha az adatforrások ugyanazok is lennének, az azokból levont következtetések eltérhetnek egymástól. Megfordítva is igaz: ugyanazt a következtetést, eltérő adatokból is le lehet vonni.

Két eset miatt állhat mégis fenn, hogy kizárólag egy vállalkozás rendelkezik egy adattal vagy adattömeggel: 1) mikor az adat vagy adatbázis jogi védelmet élvez (pl. mert üzleti titok vagy szerzői jogi védelem alatt áll) vagy 2) mikor az adatot egy vál-

3 Preliminary Report on the E-commerce Sector Inquiry, Brussels, 15.9.2016 SWD(2016) 312 final, 7. és 9. pontok http://ec.europa.eu/competition/antitrust/sector_inquiry_preliminary_report_en.pdf (letöltés: 2018. augusztus 21.)

4 Big Data: Bringing Competition Policy to the Digital Era, Executive Summary, 29-30 November 2016., 2. <http://www.oecd.org/competition/big-data-bringing-competition-policy-to-the-digital-era.htm> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

5 Giuseppe COLANGELO-Mariateresa MAGGIOLINO: Big Data as Misleading Facilities (June 1, 2017). European Competition Journal, Forthcoming; Bocconi Legal Studies Research Paper No. 2978465. <https://ssrn.com/abstract=2978465> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

lalkozás gyűjti kifejezetten (pl. a Facebook a felhasználói aktivitásról vagy a Google a keresési tárgyszavakról). Mind ez azonban nem jelenti azt, hogy az adatforrás feletti kizárólagosság versenyjogi értelemben vett piaci hatalmat is jelent. Kérdés, hogy az adott adatok kapcsán beszélhetünk-e valamilyen specifikus piacról abból a szempontból, hogy azokat mire használják. Lényeges tehát, hogy azt az érintett piacot kell meghatározni, amelyen az adott adatot input-ként felhasználják, mert ez fogja körvonalazni az alternatív adatforrásokat.⁶ Helymeghatározási adatokat nagyon sok alkalmazás gyűjt, mégsem lehet azt állítani, hogy helymeghatározási adatokhoz csak tőlük lehetne szerezni. Adatbrókerektől kereskedelmi alapon ma már nagyon sok féle adathoz hozzá lehet férni.⁷ Ezért nem kell feltétlenül olyan jelentős digitális platformmá válni, amely mellett versenyképes adatforrás generálható és érhető el. Erre jó példa magának a Google-nek és a Facebook-nak a története. Amikor indultak a kereső szolgáltatások, meghatározó szereplő a Yahoo volt, a legnépszerűbb közösségi oldal pedig a Myspace. Mindkettő az információk feldolgozása új módszereinek köszönheti sikerét, egyúttal rácafolva arra, hogy a jelentős adatállományok birtoklása, önmagában piacra lépést akadályozó tényező lehet.⁸ Persze, azért ennek lehetőségét a piaci hatalom megítélése körében vizsgálni kell, miként erre a francia és a német versenyhatóság közös tanulmánya is utal.⁹ Hangsúlyozni kell, még ha valamilyen adat kapcsán a megkettőzhetetlenség felmerül (pl. okos óra által tárolt személyes biológiai jellegű történeti adatok), akkor is az adatvédelmi rendelet¹⁰ (GDPR) 20. cikke szerinti adathordozhatóság segítséget jelenthet az esetleges problémák elkerülésére, hiszen a jogosult áthordozhatja az adatát egy másik adatkezelőhöz, igaz ez a szabály nem alkalmazható nem személyes adatra.

2.2. Adatokhoz való hozzáférés biztosításának versenyjogi vonatkozásai

Abban az esetben, ha az érintett adatok nem hozzáférhetők más forrásból, akkor természetesen felmerülhet, hogy az erőfölényt alapoz meg, illetve ahhoz versenyjogi alapon hozzáférést kell biztosítani. Előbbire példa az a fogyasztói értékelésekhez platformot kínáló szolgáltatók közötti fúzió az USA-ból, amelyet azért tiltottak meg,

6 Miranda COLE: Data in EU Merger Control, CPI Antitrust chronicle, Februray 2018.

7 Uo.

8 Xavier BOUTIN-Georg CLEMENS: Defining „Big Data” in Antirtust, CPI Antitrust Chronicle, August 2017.

9 Autorité de la Concurrence – Bundeskartellamt: Competition Law and Data, 10th May, 2016.,12.

10 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (GDPR) OJ L 119, 4.5.2016,

mert az adatok kombinációja olyan piacra lépési korlátot hozott volna létre, amely a piac monopolizációjával járt volna.¹¹ Utóbbira került pedig sor abban a francia ügyben, amelyben a francia versenyhatóság 2014-ben megállapította, hogy a GDF Suez visszaélt a gazdasági erőfölényével, amikor a gázpiaci liberalizáció során a még monopol időkből rendelkezésére álló *ügyfél-információk* (kb. 11 millió ügyfél adata) alapján igyekezett a fogyasztókat magához kötni (közvetlen megkereséssel élt feléjük, hogy piaci alapon szerződjenek át hozzá).¹² A hatóság elrendelte az *ügyféladatok versenytársak számára való átadását*, hogy a piacra lépésüket ezzel elősegítse. Ehhez a természetes személyek esetében be kellett szerezni a hozzájárulásukat, az adatkezelés kapcsán pedig kellett egy adatfeldolgozási szerződést kötni. Ebben az ügyben az adatok megkerülhetlensége egy korábbi monopol piac (vezetékes gázszolgáltatás) ügyfélkörére vonatkozott, amely ügyfelekre vonatkozó adat más forrásból nem volt elérhető. Nem véletlen például, hogy egy másik egykori monopolpiacon a távközlés tekintetében irányelv írja elő, hogy a versenyző telefonkönyvi és tudakozói szolgáltatások elindításához a távközlési szolgáltatók átadják az előfizetőikre vonatkozó információkat.¹³

Amennyiben az adatbázist üzleti titoknak tekintjük, akkor a *Microsoft* ügy¹⁴ alapján a szellemi tulajdonhoz való hozzáférésre kidolgozott kivételes körülmények tesztet kellene alkalmazni az adatbázishoz való hozzáférés versenyjogi kényszerengedélyeztetése érdekében. Ezek a kivételes körülmények akkor állnak fenn a Bíróság¹⁵ szerint, ha:

1. a szellemi tulajdonjoggal rendelkező erőfölényes vállalkozás engedélye nélkülözhetetlen egy új termékgyártáshoz, melyet a domináns vállalkozás nem nyújt, és amely iránt potenciális fogyasztói kereslet mutatkozik,
2. a jogtulajdonosok a másodlagos piacot maguknak tartják fenn a teljes verseny kizárásával, és
3. az elzárkózás objektív indokok nélkül történik.

Az új termék kritérium biztosítja a szellemi tulajdon és az innováció védelme közti egyensúlyt. A lényeg, hogy a versenytársak ne legyenek képesek lemásolni a domináns vállalkozás termékét a szellemi tulajdonhoz való hozzáférés által.¹⁶

11 OECD: Big Data, (4.lj) 17.

12 <http://www.autoritedelaconurrence.fr/pdf/avis/14mc02.pdf> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

13 Az Európai Parlament és a Tanács 2002/22/EK irányelve (2002. március 7.) az egyetemes szolgáltatásról, valamint az elektronikus hírközlő hálózatokhoz és elektronikus hírközlési szolgáltatásokhoz kapcsolódó felhasználói jogokról *Official Journal L 108*, 24/04/2002 P. 0051 – 0077, 25. cikk (2) bek.

14 T-201/04, *Microsoft v Commission* ECR [2005] II-1491

15 Egyesített ügyek C-241/91 és C-242/91, *Radio Telefís Eireann e Independent Television Publications Ltd. v. Commission*, [1995] ECR I-743.

16 C-418/01 *IMS Helath GmbH&Co. OHG v. NDC Health GmbH&Co. KG*, [2004] ECR-I 5039., 49. pont

A fentiek szerinti versenyjogi kényszerengedélyeztetési folyamat azonban bonyolult és hosszadalmas.¹⁷ Ráadásul, az új termék kritériumhoz a kérelmezőnek előre pontosan tudnia kell, hogy mihez is kér hozzáférést és hogy azt milyen olyan új termék létrehozására kívánja felhasználni, amit az erőfölényes nem nyújt, de lenne ár potenciális kereslet. Kérdés, hogy a hozzáférés engedélyezése előtt tudható-e, hogy az erőfölényes pontosan milyen tartalmú, jellegű adattömeggel rendelkezik és, hogy az tényleg használható-e arra, amire a kérelmező szeretné.¹⁸

Amennyiben nem a szellemi tulajdon, hanem a fizikai eszközökhöz való hozzáférés tesztje alapján ítéljük meg az erőfölényes adatbázishoz való hozzáférést, akkor a *Bronner* ügyben¹⁹ kidolgozott teszt alapján nem elegendő annak belátása, hogy az adatbázis mint eszköz nélkülözhetetlen, de szükséges az is, hogy az a versenytársak számára se technológiailag, se gazdaságilag, se pedig jogilag ne legyen ésszerűen megkettőzhető.²⁰

A GDPR 20. cikke szerinti adathordozhatóság azonban megelőzheti az a fenti jellegű problémákat, hiszen a jogosult áthordozhatja az adatát egy másik adatkezelőhöz, igaz ez a szabály nem alkalmazható nem személyes adatra. A *Microsoft/LinkedIn*²¹ ügyben a Bizottság kifejezetten is utalt a GDPR-ra, amely nagyobb lehetőséget ad a felhasználóknak a személyes adataik feletti kontroll gyakorlására.

Az *Asnef* ügy pedig arra szolgál iránymutatóul, hogy mikor nem tekinthető versenykorlátozónak egy olyan versenytársak által létrehozott és működtetett (konkrét esetben hitelinformációs) adatbázis, amely személyes adatokon alapul. A Bíróság szerint, amennyiben az adatbázis célja szerint olyan fontos érdekek szolgálatába állítható, mint adott esetben a banki rendszer prudens működése, akkor nem állapítható meg a versenytársak közötti együttműködés versenykorlátozó jellege, ha az adatbázisból a piaci szereplők nem tudják a másik piaci pozícióját ellenőrizni (tehát nem derül ki belőle, hogy ki a hitelezője az adósnak), továbbá az adatbázishoz bármely piaci szereplő diszkriminációmentesen csatlakozhat.²²

3. On-line kereskedelemmel kapcsolatos versenyjogi kérdések

Az elmúlt években jellemzően az elektronikus kereskedem vertikális korlátozásai kerültek az európai versenyjog alkalmazásának homlokterébe. Az EU-Bizottság 2015 májusában indított ágazati vizsgálatot, az elektronikus kereskedelem EU-ne belüli

17 lsd. TóTH András: Az elektronikus hírközlés és média gazdasági szabályozásának alapjai és versenyjogi vonatkozásai, Infokommunikáció Könyvek, HVG-Orac, Budapest, 2008., 107.

18 Giuseppe COLANGELO- Mariateresa MAGGIOLINO (5.lj.), 21-22.

19 C-7/97, *Oscar Bronner GmbH & Co. KG v. Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag GmbH & Co. and others*, [1998] ECR I-7791,

20 OECD: Big Data, (4.lj.), 22.

21 COMP/M.8124. *Microsoft/LinkedIn*, 178. pont

22 C-238/05 *Asnef-Equifax* [2006] EBHT I-11125, 61. pont

korlátainak feltérképezésére. A vizsgálat kezdeményezés kapcsán az EU kiemelte, hogy az elektronikus kereskedelem megfelelő működése fontos a gazdasági fejlődés szempontjából.²³ Az elektronikus kereskedelem csökkenti a tranzakciós költségeket, az árakat és szelesíti a fogyasztók választási szabadságát. Ennek ellenére az EU lakosságának mindössze 15%-a vásárolt már másik tagállamból on-line. A Bizottság szerint, emögött – többek között – a disztribúciós szerződésekké foglalt korlátozó kitételek húzódnak meg.²⁴ Ugyanakkor a Bizottság az e-kereskedelmi ágazati jelentésében jelezte, hogy egy jelentős része nem szerződésen, hanem jellemzően nem erőfölényes platformok egyoldalú döntésén múlik, melyre figyelemmel az versenyjogi rendelkezések (EUMSz 101. és 102. cikkek) alkalmazásával nem lehet a korlátozások rendszerét (pl. terület alapúak) hatékonyan felszámolni az EU-ban. Éppen ezért, 2018 elején külön rendeletet fogadott el az EU az indokolatlan területi alapú tartalomkorlátozások és megkülönböztetés tilalmáról.²⁵ Meg kell jegyezni, hogy az audiovizuális platformok határokon átnyúló igénybevételére ez a rendelet nem vonatkozik és a fentiek alapján a versenyjog sem, ha a területi alapú korlátozás egyoldalú vállalkozói döntésen alapul, ahol az érintett vállalkozás erőfölénye sem állapítható meg. Ennek a hézagnak a befoldozásán a Bizottság az EU szerzői jogi szabályozása felülvizsgálata körében dolgozik.²⁶ A rendelet szintén nem érinti az aktív eladási korlátozásokat, viszont a passzív eladási korlátozások tekintetében csak ezt a rendeletet és nem a versenyjogot kell alkalmazni. Szintén külön rendelet²⁷ született az online tartalomszolgáltatások EU-n belüli hordozhatóságának biztosításáról, amely 2018. április 1-jétől hatályos. Ez a rendelet egyáltalán nem érinti az EU versenyszabályainak alkalmazását.

Az alábbiakban az on-line kereskedelem legfontosabb versenyjogi vonatkozásai kerülnek áttekintésre.

3.1. *Árjellegű korlátozások*

Az on-line platformok (mint amilyen például az Expedia vagy a Booking)²⁸ és a rajtuk keresztül szolgáltatást nyújtó eladók közti vertikális megállapodások gyakran

23 http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4922_en.htm (letöltés: 2018. augusztus 21.)

24 Uo.

25 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/302 rendelete a belső piacon belül a vevő állampolgársága, lakóhelye vagy letelepedési helye alapján történő indokolatlan területi alapú tartalomkorlátozással és a megkülönböztetés egyéb formáival szembeni fellépésről (Geoblocking rendelet), OJ L 60I, 2.3.2018, p. 1–15, 1. cikk (1) bekezdés

26 <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/improving-access-audio-visual-programmes-across-eu-facts-and-figures> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

27 Regulation (EU) 2017/1128 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on cross-border portability of online content services in the internal market OJ L 168, 30.6.2017, p. 1–11

28 A szolgáltatás jellege miatt és nem a korlátozás miatt állnak itt példaként

tartalmazzák azt a korlátozást, hogy a szolgáltatás nyújtója által érvényesített ár nem lehet magasabb, mint más platformon vagy megfordítva, más platformon nem lehet alacsonyabb az ár, mint az adott platformon kínált (Most Favoured Nation Clause: MFN). Ebben az esetben, a platform üzleti modellje nem hozzáférési, sem nem előfizetési, hanem jutalék alapú, tehát a platform két oldalának felhasználói nem fizetnek a használatért, hanem a kínálati oldal a bevételéből jutalékot ad a platformnak. Lényeges, hogy ez nem egyetlen üzleti modell a platform esetében, viszont valószínűleg a versenykorlátozásra leginkább hajlamosítóbb, mert ez esetben a platform bevételétől esik el, ha kínálati oldali igénybe vevője más versenytárs platformon is jelen van. Ezért az ilyen üzleti modellt választó platform ezt a kedvezőtlen hatást úgy igyekszik elkerülni, hogy előírja a rajta keresztül szolgáltatást/terméket kínáló számára a legkedvezőbb ár alkalmazásnak kötelezettségét.

A platformok azzal védekeznek, hogy az MFN célja annak az ún. potyautas hatásnak a kivédése, amely abból fakad, hogy a platformot jelentős befektetéssel létrehozó szeretné kivédeni, ha fogyasztók pusztán összehasonlítás céljából vennék igénybe a platformját, de a terméket már egy olcsóbb fenntartású közvetítőn keresztül vagy közvetlenül az eladótól vásárolnák meg.²⁹ Láttuk azonban, hogy a platform létezése nem a jutalék alapú modellnek köszönhető kizárólag, más gazdaságilag ésszerű modellek is léteznek. Miközben az MFN eredményeként megszűnik a márkán belüli verseny, a versenytársak árai így könnyben átláthatóbbakká válnak és ez bizonyos ár-közelítést is elindít. Ráadásul az MFN megnehezíti a piacralépést, hiszen egy új platform nem fog tudni betörni kedvezőbb jutalék árakkal a piacra, ennek hiányában azonban nem tudja elérni azt a hálózati hatást, amivel már a piacon lévők rendelkeznek, nem tud annyi eladót a platformjára csábítani, így viszont nem tud a vevők számára vonzóvá válni. Mindez a platform ún. „kétoldalú piac” jellegéből fakad. Nem véletlen, hogy a probléma kezelésre például Franciaországban és Ausztriában az MFN jogszabályi tiltására került sor, Németországban pedig a versenyhatóság tiltotta be az MFN-t.³⁰ Főleg a szállásközvetítések terén egyfajta kompromisszumként azonban számos versenyhatóság (francia, svéd, olasz) elfogadta az EU-ban az ún. szűkített árparitást, melynek lényege, hogy az MFN csak az eladó saját honlapjára vonatkozik más közvetítő platformokon lehetnek kedvezőbb versenyfeltételek.³¹ Ezzel kiküszöböl-

29 OECD: Vertical Restraints for On-line Sales, DAF/COMP(2013)13, 23. <http://www.oecd.org/competition/VerticalRestraintsForOnlineSales2013.pdf> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

30 Gabriele ACCARDO-Giulia CARNAZZA-Zachariah DAVIES: Internet and Antitrust: An overview of EU and national case law, e-Competitions Special Issue: Internet & Antitrust, 28 June 2018, 7.

31 Max ENGELS-Tobias BRENNER-Arno RASEK, 'Evaluating the abolishment of MFN clauses in the online hotel booking sector: the drawbacks of using price comparison data from meta-search sites' European Competition Law Review, 38. Issue 11, 2017, 483.

hető, hogy a fogyasztó a platformon kiválasztott eladó termékét az eladó honlapján olcsóbban megszerezze, másrészt viszont elérhető, hogy a különböző platformok a jutalékaik terhére akciókba kezdjenek. Kérdés, hogy az eladó mennyire érdekelt más platformon kedvezőbb árat kínálni, ha számára a legkedvezőbb a jutalék mentes saját csatornán keresztüli értékesítés lenne, ahol azonban a szűk MFN alapján sem kínálhat kedvezőbb feltételeket.

A Bizottság 2017. májusában fogadta el az Amazon kötelezettségvállalását abban az ügyben, amelyet erőfölénnyel való visszaélés miatt indított, mert az Amazon és az e-könyvek kiadói olyan ár-paritás megállapodást kötöttek, amely szerint az Amazon-t tájékoztatniuk kell a kiadónak a más e-könyv értékesítőkkal szemben alkalmazott kedvezőbb feltételekről és díjakról, valamint biztosítani kell, hogy legalább olyan kedvezőbb feltételekkel és díjakkal szerződjön az Amazon az e-könyv kiadókkal, mint amilyenek az Amazon versenytársai számára biztosítottak.³² A Bizottság szerint ezzel az Amazon versenytársai nehezebb helyzetbe kerültek miután nem tudtak innovatív megoldásokkal szerződni az e-könyv kiadókkal, miáltal az Amazon domináns helyzete tovább erősödött az angol és német nyelvű e-könyvek értékesítésének piacán.

3.2. Nem ár-jellegű korlátozások

Az exkluzív értékesítés fontos eszköz ahhoz, hogy a gyártó megvédve a disztribútorát a márkán belüli versenytől biztosítsa a disztribútora számára, hogy az erőforrásait a márkák közötti versenyre koncentrálhassa. Ezzel összefüggésben az EU versenyjog elfogadja az aktív értékesítés (más kizárólagos disztribútor területének aktív marketinggel való támadása) korlátozását viszont a passzív értékesítés (amikor a fogyasztó nem az értékesítő erőfeszítése eredményeként keresi fel a nem területe szerinti kizárólagos disztribútort) korlátozását különösen is súlyosnak minősíti. Ezzel kapcsolatosan kérdés, hogy minek minősül az on-line reklámozás?

Az EU versenyjog az Internetet passzív értékesítési formának minősíti: „Általánosságban, ha egy forgalmazó weboldalt használ termékek eladása céljából, az passzív értékesítési formának minősül, mivel ez ésszerű módja annak, hogy a forgalmazó elérhetővé váljon az ügyfelek számára. [...] Passzív értékesítésnek minősül, ha az ügyfél felkeresi a forgalmazó honlapját, kapcsolatba lép a forgalmazóval, és ez a kapcsolat értékesítéshez – és szállításhoz – vezet.”³³

A versenyjogi gyakorlat az Internetet követően különösen súlyos korlátozásait ismeri:³⁴

1. megállapodás valamely (kizárólagos) forgalmazóval arról, hogy másik (kizárólagos) területen belüli ügyfeleket megakadályoz weboldalának megtekintésében, vagy annak előírása, hogy a forgalmazó weboldalán helyezzen el a gyártó vagy

32 CASE AT.40153 E-book MFNs and related matters (Amazon)

33 Európai Bizottság Közleménye: A vertikális korlátozásokról szóló iránymutatás, 2010/C 130/01, 52. pont

34 Uo.

2. megállapodás abban, hogy a (kizárólagos) forgalmazó szakítsa meg a vevők interneten keresztüli ügyleteit, amennyiben hitelkártya-adataik nem a forgalmazó (kizárólagos) területén belüli címet azonosítanak;
3. megállapodás abban, hogy a forgalmazó korlátozza az interneten keresztüli értékesítés teljes értékesítésen belüli arányát;
4. megállapodás abban, hogy a forgalmazó fizessen magasabb árat az interneten keresztül értékesíteni kívánt termékekért, mint azokért a termékekért, amelyeket hagyományos módon kíván értékesíteni.

Fenti esetek közül az első kettő lényegében terület alapú vevő korlátozást jelent. A Bizottság szerint a gyakorlatban a webáruházak 63%-a gátolja más tagállami vevők vásárlását.³⁵ Az ilyen terület alapú korlátozások miatt a Bizottság számos eljárást indított például video játék forgalmazókkal, szálláshely szolgáltatókkal és filmstúdiókkal szemben is. Ez utóbbiak esetében a Bizottság nem csak azt kifogásolta, hogy más tagállami vásárlók nem érik el az adott tagállamban kínált szolgáltatást, hanem azt is, hogy nem hordozhatók az EU-n belül a filmes előfizetések (pl. mobil eszközön olyan esetben, mikor valamely országban már előfizető a fogyasztó).³⁶ A már jogosított engedélyek EU-n belüli előfizetők általi szabad hordozását (és ebből fakadóan ennek korlátozásának jogszerűtlenségét) pedig éppen TV műsorok tekintetében (igaz nem on-line, hanem hagyományos műsorszórási környezetben) legutoljára 2011-ben, az EU Bíróság is megerősítette.³⁷ A területi korlátozások terén tapasztaltak kezelésre ugyanakkor a versenyjog nem mutatkozott elégségesnek, miként erre fentebb már történt utalás.

A fenti 4. pont alatt jelzett korlátozás a kettős árazás esetköre. Az szokásos kereskedelmi gyakorlat lehet, amikor különböző kiskereskedők eltérő átadási (nagykereskedelmi) árakkal szembesülnek, de az már különösen súlyos korlátozásnak minősül, ha ugyanazon kiskereskedő attól függően szembesül eltérő nagykereskedelmi árakkal, hogy milyen csatornán keresztül értékesít.³⁸ A magyar bíróság a GVH Vj-55/2013. sz. ügyben hozott döntése felülvizsgálata során megállapította, hogy az is kettős árazás, ha nem csak az árazás eltérő, hanem a kedvezményrendszer is.³⁹ Ebben az ügyben az eljárás alá vont csak akkor biztosította az on-line forgalmazóknak ugyanazt a mértékű árkedvezményt, mint a fizikai üzleteknek, ha 30 optikai üzlettel kötöttek szerződést.⁴⁰

35 <http://www.consilium.europa.eu/hu/infographics/geo-blocking/> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

36 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5432_en.htm (letöltés: 2018. augusztus 21.)

37 C-403/08 *Football Association Premier League and Others*, EU:C:2011:631

38 Végső jelentés az e-kereskedelmi ágazati vizsgálatról Brüsszel, 2017.5.10. COM(2017) 229 final {SWD(2017) 154 final} 37. pont

39 Fővárosi Törvényszék, 13.K.700.027/2018/8.

40 Vj-55/2013, 167.

Ez lényegében teljesíthetetlen feltétel volt, mert az optikai üzletek nem voltak érdekeltek a tőlük független internetes kereskedők térnyerését elősegíteni.⁴¹ A GVH szerint, az internetes kereskedőkkel kötendő szerződésekben kikötött kedvezmény rendszer úgy volt tekinthető, mint egy megállapodás abban, hogy az internetes kereskedő fizessen magasabb árat az interneten keresztül értékesíteni kívánt termékekért, mint azok a kereskedők, akik értékesítésének zöme optikai üzleteiken keresztül történik.⁴² A GVH szerint önmagában az internetes kereskedők hátrányos megkülönböztetése nem volt indokolható az internetes vásárlás egészségügyi kockázataival. A bíróság ebben a körben az EU Bíróság *Ker-Optika* ügyben⁴³ hozott ítéletére hivatkozással hangsúlyozta, hogy a kontaktlencse-használók egészsége védelmének a biztosítására irányuló cél megfelelő tájékoztatással, kizárólag a kontaktlencse első értékesítésére vonatkozó korlátozással is elérhető, az internetes kereskedőknek nyújtott előnytelen kedvezményrendszer alkalmazása nem adekvát eszköz, bármilyen egészségügyi kockázat hatékony csökkentésére. Szintén nem fogadta el a bíróság az eljárás alá vont arra vonatkozó érvelését, hogy a vonatkozó szabályok minden forgalmazónak előírják az optikai üzlettel rendelkezést. A bíróság az EU Bíróság *Protimonopolny úrad Slovenskej republiky* ügyben⁴⁴ hozott ítéletére hivatkozással kifejtette, hogy nem a vállalkozások feladata az állami szabályozásnak érvényt szerezni, különösen nem oly módon, hogy ezzel a versenyt korlátozzák. Miután többek között a fogyasztók méltányos részesedése a versenykorlátozásból nem volt megállapítható, így a korlátozás a 101. cikk (3) bekezdése alapján sem mentesülhetett. A bíróság elutasította az eljárás alá vont, lentebb ismertetésre kerülő *Coty* ügyre⁴⁵ való hivatkozását is azzal, hogy jelen ügyben nem az internetes értékesítés valamely formájában korlátozásáról, hanem a „teljes online értékesítéstől való eltéréstől van szó.”⁴⁶

Szelektív disztribúciós rendszerben (amikor a gyártó minőségi követelményekhez köti a disztribútorra válást) sem lehet teljesen kizárni az Internetes értékesítést. Ezzel kapcsolatos ügyben⁴⁷ a Pierre Fabre Dermo-Cosmétique kozmetikai és testápoló termékei forgalmazási szerződéseiben kikötötte, hogy az értékesítésekre kizárólag helyiségben, okleveles gyógyszerész kötelező jelenléte mellett kerülhet sor, miközben az érintett termékek nem tartoztak a gyógyszerek kategóriájába, így tehát nem vonatkozott rájuk gyógyszerészi monopólium. A közigazgatási eljárás során a Pierre Fabre Dermo-Cosmétique kifejtette, hogy a szóban forgó termékek jellegüknél fogva az értékesítési

41 Vj-55/2013, 186., a Fővárosi Törvényszék is hangsúlyozta, hogy az intézkedés következtében egyetlen internetes értékesítője sem volt már az eljárás alá vontnak.

42 Vj-55/2013, 186.

43 C-108/09 - *Ker-Optika* ECLI:EU:C:2010:725

44 C-68/12 - Slovenská sporiteľňa ECLI:EU:C:2013:71

45 C230/16. *Coty Germany* ECLI:EU:C:2017:941

46 Fővárosi Törvényszék, 13.K.700.027/2018/8., 11.

47 C-439/09 - *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique* EBHT [2011] I-09419

helyen, a teljes nyitvatartási idő alatt gyógyszerész-oklevéllel rendelkező személy fizikai jelenlétét teszik szükségessé annak érdekében, hogy a vásárló minden körülmények között személyre szabott szakértői tanácsot kérhessen és kaphasson. A Bíróság esetjogi gyakorlatában a szelektív disztribúciós rendszerek nem sértik az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésében meghatározott tilalmat, amennyiben a viszonteladókat egységesen meghatározott és hátrányos megkülönböztetéstől mentesen alkalmazott objektív minőségi kritériumok alapján választják ki, továbbá amennyiben a termék jellemzői a termék minőségének megóvása és megfelelő használatának biztosítása érdekében szükségessé teszik az ilyen forgalmazási hálózatot, végül pedig amennyiben a kialakított kritériumok nem haladják meg a szükséges mértéket. Az ügyben nem volt vitatott, hogy a Pierre Fabre Dermo-Cosmétique szelektív forgalmazási hálózata keretében a viszonteladókat egységesen meghatározott objektív minőségi kritériumok alapján választják ki.⁴⁸ Ugyanakkor a Bíróság szerint meg kell vizsgálni azt is, hogy a versenykorlátozások arányosan próbálják megvalósítani az egyébként jogszerű célkitűzéseket. A Bíróság szerint, a presztízst sugalló arculat megóvására irányuló célkitűzés nem minősülhet a versenykorlátozás alapjául szolgáló jogszerű célkitűzésnek (mert, miként ezt a *Coty* ügyben kifejtett indokolásában⁴⁹ pontosította: a *Pierre Fabre* ügyben nem luxus termék volt az érintett), és így nem igazolhatja, hogy az ilyen célkitűzésre irányuló szerződéses kikötésre ne vonatkozzék az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése, ha az internet, mint forgalmazási mód alkalmazását, de facto megtiltja.⁵⁰

Gyakran előfordul, hogy a gyártó nem engedi meg a disztribútornak, hogy a márkát ár-összehasonlító honlapokon, piactereken szerepeltesse, illetve internetes keresők számára elérhető tegye, amely felvetheti a passzív értékesítés korlátozását.⁵¹ A Vertikális Korlátozásokról szóló Bizottsági Iránymutatás⁵² megengedi, hogy a szállítók korlátozzák a viszonteladóknak, hogy harmadik fél online platformján árusítsanak „*amennyiben a forgalmazó weboldalának harmadik fél platformja ad helyet, a szállító megkövetelheti, hogy az ügyfelek ne a harmadik fél platformjának nevét vagy logóját viselő weboldalon keresztül látogassák a forgalmazó weboldalát.*”⁵³ Ennek ellenére a német versenyhatóság az *Adidas*⁵⁴ és *Asics*⁵⁵ ügyekben 2014-ben és 2015-ben megállapította, hogy a forgalmazók eltiltása szelektív disztribúciós rendszerben harmadik fél online platformjának értékesítésre felhasználá-

48 Uo. 43. pont

49 Case C-230/16, 32. pont

50 Uo. 46. és 54. pont

51 OECD: Vertical Restraints for On-line Sales, DAF/COMP(2013)13, 25. <http://www.oecd.org/competition/VerticalRestraintsForOnlineSales2013.pdf> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

52 HL C 130/1., 2010.5.19.

53 Uo. 54. pont

54 B3-137/12 of 19 August 2014.

55 B2-98/11 of 26 August 2015.

lásától célzatos versenykorlátozás és a *Pierre Fabre* ügyre hivatkozással (miközben az a forgalmazók teljes internetes értékesítés kizárásával volt kapcsolatos) aláhúzta, hogy ezt a márka presztízisének megőrzésére hivatkozás sem mentheti.⁵⁶ A hatóság szerint az ilyen korlátozás főleg a KKV viszonteladók értékesítési lehetőségeit szűkíti, ahol ráadásul korszerű fizetési szolgáltatásokat is igénybe vehetnek.⁵⁷ A Bizottság 2016-os e-kereskedelmi ágazati jelentésében már jelezte, hogy az online piactereken keresztül forgalmazás korlátozás nem esik a Vertikális Csoportmentességi Rendelet 4(b) és (4c) cikkei szerinti különösen súlyos korlátozások tilalma hatálya alá.⁵⁸ A kérdést végleg eldöntötte az EU Bíróság a fent hivatkozott, szintén német *Coty* ügyben kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárás során. Az ügy a nemzeti bíróság előtt azért indult, mert a Coty termékek egyik forgalmazója Németországban az Amazon.de-n értékesített, amit a Coty ellentétnek ítélt a forgalmazási szerződéssel és kérte a bíróságot, hogy tiltsa el ettől a forgalmazót. Az EU Bíróság szerint a *Pierre Fabre* ügghöz képest, a *Coty* ügyben luxustermék forgalmazásáról van szó, melynek szelektív disztribúciós rendszerben való értékesítése esetén, a márka presztízisének megőrzése megkövetelheti az értékesítési feltételeknek való megfelelés szállító általi ellenőrizhetőségének megvalósítását, amely harmadik félen keresztül értékesítés esetén nem feltétlenül garantálható.⁵⁹ Azzal kapcsolatban, hogy a kifogásolt tilalom meghaladjae a megvalósítani kívánt cél eléréséhez szükséges mértéket, az EU Bíróság megállapította, hogy Pierre Fabre ügytől eltérően nincs abszolút tilalom a szerződéses forgalmazókkal szemben, a szerződés tárgyát képező termékek internetes értékesítésére vonatkozóan.⁶⁰ Ráadásul az EU Bíróság hivatkozva a Bizottság e-kereskedelmi ágazati vizsgálati jelentésére hangsúlyozta az arányosság körében, hogy a meghatározó online értékesítési csatorna továbbra is a kereskedők saját weboldala.⁶¹ Miután a *Coty* ügyben nem valósult meg az internet, mint értékesítési csatorna használatának abszolút tilalma, így a Vertikális Csoportmentességi Rendelet szerinti passzív eladás korlátozás sem állapítható meg.

4. Algoritmussal kapcsolatos versenyjogi aggályok

Az algoritmusok lényegében döntést hozó szoftverek, amelyek minősége a belépjük táplált adatokon és magán az algoritmuson múlik.⁶² Az algoritmus felfogható egy

56 Decision of August 26, 2015, case B2 – 98/11

57 Bundeskartellamt, Hintergrundpapier ‘Vertikale Beschränkungen in der Internetökonomie’ (10 October 2013)

58 Végső jelentés az e-kereskedelmi ágazati vizsgálatról (38. l.), 42.

59 C-230/16, 49. pont

60 C-230/16, 52. pont

61 C-230/16, 54. pont

62 Algorithms and Collusion -Note from the European Union DAF/COMP/WD(2017)12
14 June 2017

receptként, ahol meghatározott lépéseket kell megtenni vagy szabályokat követni annak érdekében, hogy a kívánt eredményt elérjük.⁶³ Ha az algoritmus úgy van leprogramozva, hogy képes a múltbeli saját tapasztalati alapján módosítani saját döntéshozatali mechanizmusát, akkor önfejlesztő algoritmusról beszélhetünk, amelynek különféle típusai lehetnek (például mesterséges intelligencia, amely az emberi gondolkodást modellezi).⁶⁴ Az algoritmusok az élet egyre több területén jelennek meg és például a kereskedelemben megkönnyítik a gyártók, forgalmazók árazási a fogyasztók választási döntéseit. Az algoritmusok az automatizált rendszerek központi elemét adják.⁶⁵

A versenytársak árainak figyelése természetes velejárója a versenynek, a digitális környezet azonban ezt jelentősen megkönnyíti és sokkal átláthatóbbá teszi az árakat.⁶⁶ A Bizottság elektronikus kereskedelemről szóló ágazati vizsgálata szerint forgalmazók kétharmada olyan automata szoftvereket használ, amelyek saját árakat a versenytársak árai alapján korrigálja.⁶⁷ Ez így önmagában még nem lehet jogsértő a versenyjogi gyakorlat alapján, mert az nem tiltja, hogy a versenytársak „intelligens” módon⁶⁸ (tehát illegális kapcsolatfelvétel nélkül) alkalmazkodjanak a piaci környezethez.

4.1. Erőfölénnyel való visszaélés algoritmus felhasználásával

Az algoritmusok beállításával erőfölénnyel való visszaélés is megvalósulhat, miként ez a Google-re 2017 júniusában 2,4 milliárd EUR bírság kiszabásával járó ügyből is kiderül.⁶⁹ A Bizottság megállapította, hogy a Google az internetes keresés európai piacán 90%-ot meghaladó piaci részesedéssel bír. A Google azáltal, hogy a keresőjében a saját ár-összehasonlító szolgáltatását más versenytársakéhoz képest szisztematikusan sokkal előnyösebb pozícióban tüntette fel, az online keresőszolgáltatások piacán fennálló erőfölényét átvitette az online ár-összehasonlító szolgáltatások piacára. A Google keresési találatai első oldalán található 10 eredmény kapja az összes felkeresés 95%-át, így a versenytárs ár-összehasonlító oldalak súlyos hátrányba kerültek, azáltal, hogy a Google saját szolgáltatásához képest, csak távolabb kerültek feltüntetésre, hiszen ezáltal csökkent a hozzájuk irányuló forgalom (ha úgy tetszik saját ár-összehasonlító szolgál-

63 Alistair LINDSAY-Eithne McCARTHY: Dow e need to prevent pricing algorithms cooking up markets, *European competition Law Review* (2017) 38, Issue 12, 533.

64 Algorithms and Collusion - Background Note by the Secretariat DAF/COMP(2017)4 9 June 2017. 10. pont [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP\(2017\)4/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP(2017)4/en/pdf) (letöltés: 2018. augusztus 21.)

65 Sebastian Felix JANKA-Severin Benedict UHSLER: *Antitrust 4.0 – the rise of Artificial Intelligence and emerging challenges to antitrust law*, *European Competition Law Review*, (2018) 39, Issue 3., 112.

66 Note from the European Union (62.lj.)

67 Végső jelentés az e-kereskedelmi ágazati vizsgálatról (38. lj.), 13. pont

68 C-48/69 ICI v Commission (Dyestuffs) EU:C:1972:70

69 CASE AT.39740 Google Search (Shopping),

tatása felé terelte). Miután a Bizottság szerint, a forgalom az ár-összehasonlító oldalak szempontjából legfontosabb tényező, ezért előírta a Google számára, hogy biztosítsa az egyenlő feltételeket a versenytársaknak is ebből (a forgalom) szempontból. A Bizottság szerint, ebben az ügyben nem kellett a *Bronner* ügyet alkalmaznia, mert nem hozzáféréstől elzárkózásról, hanem erőfölény átviteléről volt szó, amely egy elkülönült jogsértés.⁷⁰

4.2. Algoritmusok megítélése a versenykorlátozás joga alapján

Az árfigyelő alkalmazások lehetővé teszik a valós idejű árfigyelés mellett a reagálást is, így még hatékonyabbá tehetik a versenykorlátozásokat azáltal, hogy azonnal észlelik a versenykorlátozó megállapodásoktól való eltérést és alkalmazzák is a büntetést. Emiatt a versenytársak eleve a versenykorlátozó megállapodások betartásában érdekeltek. Vertikális viszonyokban pedig például a viszonteladási árrögzítés (RPM) fenntartását segítik elő azáltal, hogy biztosítják az eltérések azonosítását, miáltal növelhetik az RPM kikényszeríthetőségét.

Ezen kívül, még négy eset képzelhető a versenykorlátozás joga alapján, az algoritmusok kapcsán:

Az első eset, amikor az algoritmust „offline” létrehozott versenykorlátozás végrehajtására hozzák létre. A jogsértés végrehajtásának ilyen biztosítékai általában bírságnövelő (súlyosító) tényezőnek minősülnek.⁷¹ Erre az estre példa a 2016-os brit *GBE/Trod* ügy.⁷² Két Amazon-on posztert értékesítő vállalkozás megállapodott, hogy a köztük jó lévő viszony érdekében (miután nem csak versenytársak voltak, de a Trod a GBE vevője is volt egyúttal) felhagynak az árversennyel és ennek érdekében az árazási algoritmusait úgy módosították, hogy egymás árainak ne menjenek alá. A brit versenyhatóság ezért az árrögzítésért bírságot szabott ki és még arra is felhívta a figyelmet, hogy az ilyen árrögzítő kartellt implementáló szoftver beállítást elvégző szoftverfejlesztő is felelhet a versenyjogsértésért.⁷³

A másik eset, amikor az algoritmus a hub&spoke megállapodások működését segíti elő a hub automatizálása révén. A hub&spoke megállapodások lényege, hogy

70 CASE AT.39740 Google Search (Shopping), 651-652 pontok; ebben a körben a Bizottság releváns esetjognak az alábbi ügyeket tartotta: Case C-333/94 P, *Tetra Pak v Commission*, EU:C:1996:436; Case T-228/97, *Irish Sugar plc v Commission*, EU:T:1999:246; Case T-201/04, *Microsoft v Commission*, EU:T:2007:289

71 Guidelines on the method of setting fines, OJEU C 210, 1.09.2006, p. 2, illetve a magyar GVH bírságnövelési közleménye: A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 11/2017. közleménye, 33. pont

72 Case 50223 *Online posters and frames*.

73 Case study: Online sellers price-fixing case study; Lessons from the CMA's investigation into 2 online sellers who broke competition law by agreeing to fix prices. <<https://www.gov.uk/government/case-studies/online-sellers-price-fixing-case-study> (letöltés: 2018. augusztus 21.)

egy központi szereplő (lehet eladó és vevő is) közrejátszik abban, hogy rajta keresztül a beszállítók vagy kerekedők egymás között horizontális kooperációt folytathassanak. Az Uber-el szemben folyamatban van egy ilyen jellegű antitröszt eljárás az USA-ban⁷⁴, amelyben az Ubert-t mind hub-ot, a sofőrök árösszehangolásával vádolják. Hasonló felvetést Szpunar főtanácsnok indítványa is tartalmazott az európai Uber ügyben arra az estre, ha a sofőröket független vállalkozásnak kellene tekinteni az Uber-től.⁷⁵ Az *Eturas* ügyben⁷⁶ egy on-line szállásközvetítő platform a rajta keresztül értékesítő utazási irodáknak saját elektronikus levelezőrendszeren keresztül olyan rendszer-üzenetet küldött, amelyben arról értesítette őket, hogy az e rendszeren keresztül értékesített termékekhez kapcsolódó kedvezményekre ezentúl felső határt szabnak és az üzenet elküldését követően a rendszerben el is végezték az ezen intézkedés végrehajtásához szükséges technikai módosításokat. A Bíróság szerint, az ártatlanság vélelmével ellentétben, ha a kérdést előterjesztő bíróság önmagában az alapügyben szereplő üzenet elküldéséből azt a következtetést vonja le, hogy az érintett utazási irodáknak szükségképpen ismerniük kellett az üzenet tartalmát.⁷⁷ Az üzenet elküldése csak akkor szolgálhat vélelmül amellett, hogy az utazási irodák az üzenet elküldésének időpontjától kezdve tudomással bírtak az üzenet tartalmáról, ha egyéb objektív és egybehangzó körülmények valószínűsítik, hogy az utazási iroda hallgatólagosan beleegyezett a versenyellenes magatartás folytatásába.⁷⁸ Egyúttal az utazási irodáknak továbbra is lehetőségük van ezt a vélelmet megdönteni például annak bizonyításával, hogy nem kapták meg az említett üzenetet, illetve hogy nem, vagy csak az elküldésnél valamivel később nézték meg a kérdéses szövegmezőt.⁷⁹ E vélelem megdöntésével kapcsolatban ugyanis nem követelhető meg túlzott vagy irreális lépés, tehát figyelembe kell venni a platform sajátosságait. Jelen esetben ugyanis nem összejátszásra irányuló találkozóról van szó, a nyilvános elhatárolódás vagy a közigazgatási hatóságoknak való jelentés tehát nem az egyetlen eszköze a vállalkozás jogsértésben való részvételére vonatkozó vélelem megdöntésének, hanem e célból más bizonyítékok is betérjeszthetők.⁸⁰ Nem követelhető meg a Bíróság szerint, hogy az utazási iroda elhatárolódási szándékát valamennyi olyan versenytársa tekintetében kinyilvánítsa, amely címzettje az alapügyben szereplő üzenetnek, mivel valójában nem ismerheti ezeket a címzetteket.⁸¹ Ebben az esetben tehát a hub szerepében egy rendszer volt, amely automatikus üzenetben tájékoztatott

74 *Meyer v Kalanick*, No. 15 Civ.9796, 2016 WL 4073012

75 C434/15. sz. ügy *Asociación Profesional Elite Taxi kontra Uber Systems Spain SL*, ECLI:EU:C:2017:981, 62.

76 C-74/14 - *Eturas és társai* ECLI:EU:C:2016:42

77 Uo. 39. pont

78 Uo. 40 és 45.

79 Uo. 41. pont

80 Uo. 46. pont

81 Uo. 467. pont

egy kedvezményes felső plafon beállításáról. A Bíróság összehangolt magatartásként vizsgálta a tényállást és így jutott arra a következtetésre, hogy önmagában egy ilyen rendszerüzenet megkapása (miután nem e-mail üzenet volt) nem támasztja alá, hogy a felek között horizontális értelmű kooperáció zajlott volna, ahhoz egyéb körülmények is fenn kell állniuk („*knowingly substitutes practical cooperation between them*”⁸²) és csak ezt követően lehet a vélelmet felállítani, amelyet a szokásostól eltérő módon is meg lehet dönteni jelen esetben.

A harmadik eset az, amikor a felek között nincs megállapodás vagy összehangolt magatartás szintjét elérő kapcsolatfelvétel. Horizontális értelemben ugyanis meg kell egymástól különböztetni a versenytársak közötti jogellenes kapcsolatfelvételt, amely elérheti a megállapodás szintjét vagy annak hiányában a versenyből eredő kockázat kiiktatáshoz vezethet (összehangolt magatartást) és a kapcsolatfelvétellel nem járó körülményekhez igazodó független viselkedést (hallgatólagos összejátszás). Ez utóbbit az EUMSZ 101. cikke kapcsolatfelvétel (megállapodás, összehangolt magatartás) híján nem, legfeljebb közös erőfőlényes helyzetben az ezzel való visszaélést az EUMSZ 102. cikke tilthatja. Az EUMSZ 101. cikke ugyanis nem fosztja meg a piaci szereplőket attól, racionálisan (intelligensen) alkalmazkodjanak a versenytársaik megfigyelt vagy várható magatartásához.⁸³ Ugyanakkor az algoritmusok olyan piacokon is megkönynyíthetik a hallgatólagos összejátszást, amelyeken korábban (azok összetettsége miatt például) ez nem lett volna lehetséges.⁸⁴ Az elmélet (oligopolisztikus interdependencia) szerint ugyanis, a hallgatólagos összejátszás alapvetően olyan oligopolisztikus piacon lehetséges, amely kellően transzparens, nehezen támadható, ahol a termék homogén és közös összejátszást elősegítő mechanizmusok (elrettentés) állnak rendelkezésre.⁸⁵ Minderre figyelemmel felmerül, hogy az algoritmusok nem terjesztik-e ki a versenytársak versenyt sértő összejátszási képességét egy olyan piacokra, amelyek egyébként nem volnának leírhatók az oligopolisztikus interdependencia elmélettel. Emiatt ugyanis, a kifejezett versenytársak közötti kapcsolatfelvétel híján az EUMSZ 101. cikke sem pedig 102. cikke nem volna alkalmazandó.⁸⁶ Ettől még a versenytársak stratégiaileg képesek volnának az árak optimalizálására a profitjuk növelése érdekében.⁸⁷ Ezt az esetet jól illusztrálja az Amazon-on értékesített „Peter Lawrence: The Making of a Fly” c. könyv, amelynek árát az autonóm árazási algoritmusok több, mint 23 millió dollárra vittek fel, amely jól rámutat arra, hogy emberi beavatkozás nélkül az algoritmusok mennyire képtelen helyzeteket is előidézhetnek.⁸⁸ Felmerül, hogy az EUMSZ

82 C-48/69 *ICI v Commission (Dyestuffs)* EU:C:1972:70

83 40/73 *Suiker Unie, EBHT* [1975] 01663

84 Algorithms and Collusion - Background Note by the Secretariat (64.lj.) 4. pont

85 Uo.

86 Uo. 60. pont

87 *Sebastian Felix JANKA-Severin Benedict UHSLER* (65.lj.) 117.

88 Uo.

101. és 102. cikkének fentiek szerinti alkalmazhatatlansága miatt módosítani kell-e ezeken a szabályokon.⁸⁹ Egyes álláspontok szerint, ha az algoritmusok működésével kapcsolatosan olyan fogyasztói kár merül fel, amelyet a hatályos szabályozás nem kezel, akkor új szektor specifikus szabályozást kell elfogadni.⁹⁰ Valószínűleg a tisztességtelen verseny tilalmára vonatkozó szabályok alapján sem volna megragadható egy ilyen eset, mert az a versenytársak és a fogyasztók törvényes érdekeit sértő, veszélyeztető vagy az üzleti tisztesség követelményeibe ütköző gyakorlatokat tilalmazza és a kérdés, hogy a magasabb árak a fogyasztók törvényes érdekébe vagy akár üzleti tisztesség követelményébe ütköznenek-e.⁹¹

A negyedik eset az, amikor mesterséges intelligencia a profitmaximalizálás érdekében kifejezett programozói utasítás hiányában is összejátszik más algoritmusokkal vagy jut velük akár megállapodásra. Erre lehet példa az árjelzés, amikor az egyik algoritmus észleli, hogy a többiek követik az árazási döntéseit jelzi feléjük a jövőbeni áremelési szándékot. Offline környezetben a Bizottság a konténer hajós ügyben⁹² versenytársak általi rendszeres előzetes jelzése alkalmas a versenyből fakadó kockázat csökkentésére és az összehangolt magatartáshoz vezethet.

A Bizottság szerint azok a vállalkozások, akik az ilyen algoritmusokat felhasználják felelősek lennének az EUMSz 101. cikke megsértéséért és nem védekezhetnek azzal, hogy a jogsértést algoritmus követte el.⁹³ Valaki, aki felhasználta az algoritmust legalább arról dönthet, hogy használja-e.⁹⁴ Ha úgy tekintjük az ilyen önfejlesztő algoritmust (AI-t) mind független szereplőt, akkor a magatartásért való felelősség körében alkalmazható lehet a Bíróság *VM Remonts* ügyben⁹⁵ kifejtett tesztje, amely szerint az akkor áll meg, ha

- a szolgáltató valójában az eljárás alá vont vállalkozás irányítása vagy ellenőrzése alatt tevékenykedett, vagy
- e vállalkozásnak tudomása volt a versenytársai és a szolgáltató által követett versenyellenes célokról, és azokhoz hozzá kívánt saját magatartásával is járulni, vagy ha
- az említett vállalkozás észszerűen előre láthatta a versenytársainak és a szolgáltatónak a versenyellenes tevékenységét, és kész volt ennek kockázatát elfogadni.

Fentiek alapján a kimentésre csak úgy látszik esély, ha az önfejlesztő algoritmus (AI) felhasználója tudja bizonyítani, hogy a rendszer megfelelő működése feletti felügyelet kapcsán gondatlanság nem terheli (nem mulasztotta el az ilyen rendszer működtetésé-

89 Uo. 120.

90 Alistair LINDSAY-Eithne McCARTHY (63.lj.), 533.

91 *Sebastian Felix JANKA-Severin Benedict UHSLER* (65.lj.), 119.

92 COMP/39850

93 Note from the European Union (62.lj.), 7.

94 *Sebastian Felix JANKA-Severin Benedict UHSLER* (65.lj.), 121.

95 C-542/14 - VM Remonts és társai ECLI:EU:C:2016:578

vel kapcsolatosan elvárható gondosságot).⁹⁶ Mindez az önfejlesztő algoritmusok (AI) felhasználói esetében az algoritmus működésnek utólagos rekonstruálását feltételezi (log fájlok útján), amely nem csak megadja a beavatkozás és korrekció lehetőségét a humán felhasználónak, de a hatóság felé történő igazolást is biztosítja.⁹⁷

Mindezzel kapcsolatban emlékeztetni kell, hogy a technológia nem csak a jogi szabályozás célterülete, de egyúttal eszközi is lehet, például a jog szabályai parancsként beépülhetnek a technológiába, ami a robotok esetében elég kézenfekvőnek is hangzik (lásd Asimov törvényeit). Ez a megközelítés megjelenik például a GDPR 25. cikkében, ami előírja, hogy mind az adatkezelés módjának meghatározásakor, mind pedig az adatkezelés során olyan megfelelő technikai és szervezési intézkedéseket kell végrehajtani, amelyek célja egyrészt az adatvédelmi elvek, például az adattakarekosság hatékony megvalósítása, másrészt az e rendeletben foglalt követelmények teljesítéséhez és az érintettek jogainak védelméhez szükséges garanciák beépítése az adatkezelés folyamatába. („*privacy by design*”) De hasonló előírással lehet találkozni a 2014/65/EU irányelvben is, amely előírja, hogy a tagállamok biztosítsák, hogy az algoritmusos kereskedés rendszerei ne hozhassanak létre rendellenes kereskedési feltételeket a piacon vagy ne járuljanak hozzá ilyenek kialakulásához, továbbá hogy kezelni tudja az ilyen algoritmusos kereskedési rendszerek által ennek ellenére előírt rendellenes kereskedési feltételeket.⁹⁸

Az AI alapú árazási algoritmusoknak a versenykorlátozó kimenet érdekében gyakori interakcióra kell lépniük egymással. Ennek kiküszöbölésére szolgálhat olyan szabályozás, amely az ilyen jellegű interakciók gyakoriságát korlátozza. Található erre példa az olajszektorban, ahol az Ausztráliában az eladók 24 órán belül csak egyszer igazíthatják áraikat a versenytársakéhoz.⁹⁹

Összességében, az AI alapú árazási alkalmazások fejlesztetőinek és felhasználóinak gondoskodniuk kell arról, hogy a hatályos szabályozásokat működésük során elismerjék és tiszteletben tartásuk (a versenyjog tekintetében, hogy nem működnek együtt versenykorlátozó módon) úgy, hogy parancsként felül nem írható módon beépülnek az algoritmusba. Ennek megfelelőségének biztosításához és utólagos ellenőrzéséhez szükséges az ilyen algoritmusok döntéshozatali folyamatának és működésnek rögzítését előírni.

96 Sebastian Felix JANKA-Severin Benedict UHSLER (65.lj.), 122.

97 Alistair LINDSAY-Eithne McCARTHY (63.lj.), 537.

98 Az Európai Parlament és a Tanács 2014/65/EU irányelve a pénzügyi eszközök piacairól, valamint a 2002/92/EK irányelv és a 2011/61/EU irányelv módosításáról, OJ L 173, 12.6.2014, p. 349–496, 48. cikk (6) bekezdés

99 Virgílio PEREIRA: Algorithm-driven collusion: pouring old wine into new bottles or new wine into fresh wineskins? European Competition Law Review (2018) 39, Issue 5. 108. lábjegyzet

5. Összegzés

Jelen tanulmány gazdasági jelentőségük okán a big data az algoritmusok és az online kereskedelem kapcsán mutatta be a versenyjogi jogalkalmazás és a technológiák viszonyát.

A big data kapcsán fontos kiemelni, hogy a mai technológia órásk története is azt mutatja, hogy nem az adattömeg, hanem az a metódus vezethet piaci hatalomhoz, amely segítségével a strukturálatlan adathalmaz valódi értékévé tehető. Amennyiben az adattömeg kapcsán mégis erőfölény léte volna megállapítható, akkor a versenyjog alkalmazható lehet, de a GDPR adathordozhatóságra vonatkozó szabályai lehet, hogy megelőzik az adathoz való hozzáférés megtagadásából fakadó versenyjogi problémákat.

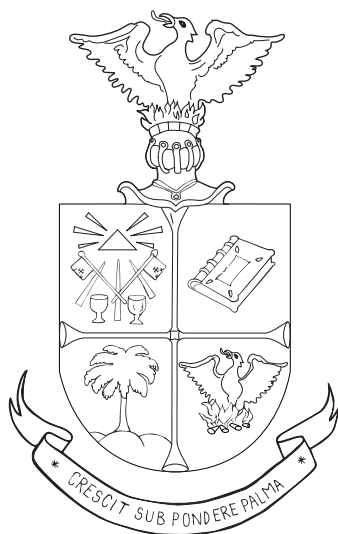
Látható, hogy az online kereskedelem korlátai csak részben vezethetők vissza versenyjogilag is megragadható problémákra, mert azok jellemzően erőfölényben nem lévő vállalkozások egyoldalú szerződéses kikötéseiben nyilvánulnak meg, amely tény miatt az erőfölénnyel való visszaélés és versenykorlátozások tilalmi szabályai nem tudnak érvényesülni. Éppen ezért az EU a versenyjogot kiegészítő szabályozásokat fogadott el például a terület alapú korlátozások megszüntetése és az előfizetések hordozhatósága terén. A versenyjog szintén mérsékelt sikereket tudott elérni az MFN alkalmazása terén, amely miatt sok országban jogszabályi tilalmakat állítottak fel. Vélhetően azon platformok üzleti modelljével van a gond, amelyek a rajtuk szolgáltatóktól kapott jutalékokra építenek. Ez nem azt jelenti, hogy a jutalék alapú üzleti modell jogsértő, hanem, hogy versenykorlátozásra (konkrét esetben MFN alkalmazásra), hajlamosít a profit maximalizálás érdekében. Az online kereskedelem egyúttal bizonyos mértékű versenyjogi divergencia forrása is az EU-ban és nem csak az MFN eltérő tagállami versenyjogi megközelítései miatt. Az online piacterek tilalmát vertikális viszonyokban is például a német versenyhatóság markánsan eltérően ítélte meg a KKV védelme érdekében. Az Európai Bíróság azonban az Európai Bizottsággal értett egyet ebben a kérdésben és szelektív disztribúciós rendszerekben elfogadhatónak ítélte az online piactereken keresztüli eladás korlátozását.

Az algoritmusok mára a versenyjogi gondolkodás legizgalmasabb kérdéseivé váltak. Az egyik legfontosabb aggály, amit felvetnek, hogy az algoritmusok olyan piacokon is megkönnyíthetik a hallgatólagos összejátszást, amelyeken korábban (azok összetettsége miatt például) ez nem lett volna lehetséges. A másik eset pedig, amikor a mesterséges intelligencia a profit-maximalizálás érdekében kifejezett programozói utasítás hiányában is összejátszik más algoritmusokkal vagy jut velük akár megállapodásra. Mindkét esetre igaz, hogy a technológia nem csak a jogi szabályozás célterülete, de egyúttal eszköze is lehet, például amikor a jog szabályai parancsként beépülhetnek a technológiába. Ez a megközelítés megjelenik például az GDPR 25. cikkében („*privacy by design*”). Ennek szellemében külön szabályozással kell korlátozni az önfejlesztő árazási algoritmusoknak interakcióinak gyakoriságát is. Másfelől, világossá kell tenni

az önfejlesztő alapú árazási alkalmazások fejlesztetőinek és felhasználóinak, akik az ilyen algoritmusok gazdasági hasznait élvezik, hogy az algoritmusok hatályos szabályozásokat tisztelő működését nekik kell biztosítaniuk. Ezeknek a szabályoknak parancsként – felül nem írható módon – be kell épülniük az algoritmusba. Ennek megfelelőségének biztosításához és utólagos ellenőrzéséhez szükséges az ilyen algoritmusok döntéshozatali folyamatának és működésnek a rögzítését előírni.

**ACTA CAROLIENSIA CONVENTORUM SCIENTIARUM
IURIDICO-POLITICARUM**

A Károli Gáspár Református Egyetem állam- és jogtudományi
konferenciáinak kiadványsorozata

Szerkesztőbizottság:

DR. TÖRŐ CSABA – DR. HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR
PROF. DR. MISKOLCZI BODNÁR PÉTER – DR. SZUCHY RÓBERT
PROF. DR. DOMOKOS ANDREA

Sorozatszerkesztő:

DR. HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

A SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK:

I.

Recent Developments in European and Hungarian Competition Law

Edited by: András Osztovits

II.

A Brüsszel I. rendelet reformja tanulmánykötet

Szerkesztette: Osztovits András

III.

Magyarország Új Büntető Törvénykönyve

Szerkesztették: Antalóczy Péter – Deres Petronella

IV.

Eötvös Károly a védőügyvéd

Szerkesztette: Antalóczy Péter

V.

Az új munka törvénykönyve dilemmái című tudományos konferencia utókiadványa

Szerkesztette: Kun Attila

VI.

Egy új korszak hajnalán – Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VII.

Szociális elemek az új Ptk-ban

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VIII.

Szabadság és felelősség / Freiheit und Verantwortung

Szerkesztette / Herausgegeben von Szabó Zsolt

IX.

„Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből

Szerkesztették: Miskolczi Bodnár Péter – Grad-Gyenge Anikó

X.

Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe – Konferencia utókiadvány

Szerkesztette: Domokos Andrea

XI.

Kálvinizmus ma / Calvinism Today
Szerkesztette / Edited by: Szabó Zsolt

XII.

A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései
Szerkesztették: Erik Štenpien – Miskolczi Bodnár Péter

XIII.

250 éves a Dei delitti e delle pene – Tanulmányok Cesare Beccariáról
Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XIV.

Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása
Szerkesztette: Domokos Andrea

XV.

Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai
Szerkesztette: Tóth András

XVI.

A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése
Szerkesztette: Domokos Andrea

XVII.

Brüsszeltől – Brüsszelig
Kengyel Miklós

XVIII.

Az üzleti jog egyes modern kihívásai
Szerkesztette: Szuchy Róbert

XIX.

Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra
Szerkesztette: Kun Attila

XX.

100 éves a magyar iszlámtörvény

Szerkesztették: Köbel Szilvia – Tóth J. Zoltán

XXI.

Sérelemdíj

Szalma József

XXII.

Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXIII.

5 éves a Büntető Törvénykönyv

Szerkesztette: Domokos Andrea

XXIV.

Alkotmánybíráskodás és népszuverenitás

Írták: Tóth J. Zoltán – Ouk Varinic

